

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНУ «ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ»

ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ

НАУКОВИЙ ЗБІРНИК

ВИПУСК 88

ЧАСТИНА 1

Вінниця
Вид. ТОВ «Нілан – ЛТД»
2018

Проблеми освіти: збірник наукових праць / Інститут модернізації змісту освіти МОН України. – Вінниця: ТОВ «Нілан – ЛТД», 2018. – Вип. 88 (частина 1). – 360 с.

ISBN 978-617-7607-11-2

Для науковців, аспірантів, викладачів і менеджерів освітньої системи.

Редакційна колегія:

Ю. І. Завалевський (головний редактор), Ю. М. Сафонов (заступник головного редактора), Ю. В. Ївженко (відповідальний секретар), Н. О. Гончарова, О. А. Дубасенюк, М. Б. Євтух, О. М. Ельбрехт, М. І. Жалдак, Н. І. Клокар, Б. Г. Кремінський, В. І. Луговий, О. Л. Леута, О. І. Ляшенко, В. В. Олійник, Йозеф Польштуржискі, І. Ф. Прокопенко, В. О. Радкевич, О. Ю. Удалова, А. С. Чайковський

В основу збірника покладені матеріали наукових досліджень учасників XVIII Міжнародної науково-практичної конференції «Морально-патріотичне виховання студентської молоді в системі вищої освіти», організованої Барським гуманітарно-педагогічним коледжем імені Михайла Грушевського та Академією міжнародного співробітництва з креативної педагогіки «Полісся».

Редакція не завжди поділяє позицію авторів.

Статті подано в авторській редакції.

Рекомендовано до друку Вченою радою ДНУ «Інституту модернізації змісту освіти» (протокол №3 від 28 березня 2018 р.).

Видання зареєстровано в Міністерстві юстиції України. Свідоцтво Серія КВ №2220012100ПР від 08.07.2016 р.

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися основні результати дисертаційних робіт з педагогічних наук. Наказ Міністерства освіти і науки України від 24.10.2017 №1413.

Відповідальні за випуск: А. І. Сторожук, Ю. В. Ївженко

ISBN 978-617-7607-11-2

© ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»
Міністерства освіти і науки України, 2018
© Барський гуманітарно-педагогічний коледж
імені Михайла Грушевського, 2018
© Вінниця, ТОВ «Нілан – ЛТД», 2018

ЗМІСТ

Антонова Олена Євгеніївна

ПРОФЕСІЙНЕ ЗРОСТАННЯ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ У СЕРЕДОВИЩІ КАФЕДРИ ЯК ОСЕРЕДКУ РОЗВИТКУ 7

Барановська Лілія Володимирівна

ЦІННІСНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ ДЛЯ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ..... 18

Аділе Рустемівна Бекірова, Лемара Меметова

ФОРМУВАННЯ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗДАТНОСТІ ДО СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З УЧНЯМИ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ 29

Білик Юлія Петрівна

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ПОЧАТКОВОГО КУРСУ ІНФОРМАТИКИ У КОНТЕКСТІ НОВОЇ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ..... 39

Босий Василь Сильвестрович, Сивоконь Юрій Михайлович

ЕТАПИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ХОРЕОГРАФІЧНИХ ДИСЦИПЛІН..... 46

Борозенець Наталія Сергіївна

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ БАКАЛАВРІВ З АГРАРНИХ НАУК..... 54

Бузенко Ірина Леонідівна

ЕКОЛОГІЧНА ТА ВАЛЕОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ..... 62

Буянова Галина Володимирівна, Кузнєцова Оксана Володимирівна, Удалова Олена Адамівна

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ У СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ 72

Васильєва Регіна Юхимівна

МОРАЛЬНЕ І ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ФАКТОРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ..... 92

Вітвицька Світлана Сергіївна

ПРОБЛЕМИ ГУМАНІСТИЧНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО 101

Ольга Гайдук

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ
ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ВНЗ НІМЕЧЧИНИ ТА УКРАЇНИ..... 111

Грозан Світлана Вікторівна, Стреленко Уляна Вікторівна

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ
МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДО ПРОФЕСІЙНОГО
САМОРОЗВИТКУ 120

Дмитришена Дар'я Євгенівна

УКРАЇНСЬКИЙ ДИТЯЧИЙ ФОЛЬКЛОР У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ПІДРОСТАЮЧОГО
ПОКОЛІННЯ 128

Дубасенюк Олександра Антонівна

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ЦІННІСНО-
МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО
ПЕДАГОГА В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ 135

Наталія Анатоліївна Дусь

МОДЕЛЬ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ СТУДЕНТІВ
В КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ ДО ПІДГОТОВКИ
ФАХІВЦІВ 148

Єремєєва Віра Модестівна

ПРОБЛЕМА ТЕХНОЛОГІЗАЦІЇ ТА ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ВИКЛАДАННЯ
ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН 155

Желанова Вікторія Вячеславівна

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МОРАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО
ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ 164

Застело Ольга В'ячеславівна

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ДІАГНОСТИЧНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ ВВНЗ..... 171

Іскандаров Ренат

ІСТОРИЧНИЙ ГРАНДНАРАТИВ М. С. ГРУШЕВСЬКОГО У
СПРИЙНЯТТІ СУЧАСНОГО УКРАЇНЦЯ: ПАМ'ЯТЬ, МІФИ, РЕАЛІЇ ТА
ПРАГНЕННЯ 181

Іщенко Людмила Валентинівна, Демченко Ірина Іванівна

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ В УМОВАХ
СВЯТКОВО-ІГРОВОГО ДОЗВІЛЛЯ..... 193

Ївженко Юрій Васильович

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В СУЧАСНОМУ ДЕМОКРАТИЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ..... 203

Каплінський В. В.

ІНТЕГРУВАННЯ ТЕОРЕТИЧНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ СКЛАДОВИХ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ШЛЯХОМ ЇХ ЗАЛУЧЕННЯ ДО АНАЛІЗУ ПЕДАГОГІЧНИХ ВІДЕОФРАГМЕНТІВ..... 212

Коваленко Оксана Миколаївна

ПРАВОВІ ОСНОВИ УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО ВРЯДУВАННЯ В УНІВЕРСИТЕТАХ ЄВРОПИ, ПРИКЛАД ДЛЯ УКРАЇНИ 221

Ковальчук Валентина Антонівна

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЗДІЙСНЮВАТИ ПЕДАГОГІЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВАРІАТИВНОСТІ ОСВІТНЬО-ВИХОВНИХ СИСТЕМ..... 234

Козлакова Галина Олексіївна

МОБІЛЬНІ ЕЛЕКТРОННІ ПРИСТРОЇ: МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ 246

Коломієць Наталія Андріївна

НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ ЯК ЦІННІСТЬ І КОНСОЛІДУЮЧА ОСНОВА НАЦІЇ..... 255

Короліук Олена Миколаївна

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ 262

Костів Сергій Федорович

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ПСИХОФІЗИЧНОЇ ВИТРИВАЛОСТІ ПРОФЕСІОНАЛІВ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ОБОРОНИ ОПЕРАТИВНО-ТАКТИЧНОГО РІВНЯ..... 269

Корецька Леся Володимирівна

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СТАНОВЛЕННЯ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН У НАУКОВІЙ ТЕОРІЇ 277

Коротков Анатолій Єгорович, Саленко Олег Олександрович

КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ-ХОРЕОГРАФІВ..... 287

Коцурак Оксана Михайлівна

ТЕМА ПАТРІОТИЗМУ У ТВОРЧОСТІ КОМПОЗИТОРІВ СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ (НА ПРИКЛАДІ КОМПОЗИТОРІВ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	298
---	-----

Кочубей Тетяна Дмитрівна

МОРАЛЬНО-ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ УКРАЇНСЬКИХ ПРОСВІТНИКІВ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХVІІІ СТ.	306
--	-----

Красильник Юрій Семенович

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ МАГІСТРАТУРИ УНІВЕРСИТЕТУ.....	317
--	-----

Крижанівський Олександр Анатолійович

ЗБЕРЕЖЕННЯ ОБ'ЄКТУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ – САДИБИ З БУДИНКОМ, В ЯКОМУ ПРОЖИВАВ М. М. КОЦЮБІНСЬКИЙ У М. БАР ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА СТВОРЕННЯ НА ЙОГО БАЗІ РЕГІОНАЛЬНОГО КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОГО ЦЕНТРУ ДЛЯ ПРОВАДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	328
--	-----

Кулешова Олена Віталіївна, Міхеєва Людмила Василівна

СТРУКТУРА ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ФОРМУВАННЯ.....	341
--	-----

Куценко Сергій Володимирович

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ НАРОДНОГО ТАНЦЮ.....	350
---	-----

УДК 378.1

Антонова Олена Євгеніївна – доктор педагогічних наук., професор, завідувач кафедри педагогіки Житомирський державний університет ім. І. Франка, м. Житомир

E-mail: olena.antonova2015@gmail.com

**ПРОФЕСІЙНЕ ЗРОСТАННЯ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ
ПРАЦІВНИКІВ У СЕРЕДОВИЩІ КАФЕДРИ
ЯК ОСЕРЕДКУ РОЗВИТКУ**

***Анотація.** У публікації автор досліджує основні чинники та умови, що сприяли професійному зростанню професорсько-викладацького складу кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка впродовж останніх 30-ті років. Зважаючи на те, що професійний розвиток науково-педагогічного працівника містить не лише елементи професійної діяльності, а спрямований на реалізацію здібностей та потенціалу особистості, враховуючи необхідні, послідовні і прогресивні зміни, що спрямовані на постійне вдосконалення колективу кафедри, виокремлено низку чинників, зокрема наявність лідера, провідного вченого, який активно сам займається науковою та навчально-методичною діяльністю; учнів та послідовників, які впродовж багатьох років працюють над різними питаннями проблеми, висунутої керівником; тісні зв'язки з ученими наукових установ Національної Академії педагогічних наук України; загальні тенденції розвитку системи освіти у державі, які спрямовують науковий пошук дослідників і стають їх власною тематикою та інші.*

***Ключові слова:** кафедра, науково-педагогічні працівники, професійне зростання.*

Antonova Olena Evgeniyivna – Doctor of Education, professor, The head of Pedagogy Department, Zhytomyr Ivan Franko State University, City of Zhytomyr

E-mail: olena.antonova2015@gmail.com

**PROFESSIONAL GROWTH OF SCIENTIFIC AND
PEDAGOGICAL STAFF IN THE ENVIRONMENT OF A
DEPARTMENT AS AN AREA OF THEIR DEVELOPMENT**

***Abstract.** In the article the author investigates the main factors and conditions that contributed to the professional growth of the teaching staff of the Department of Pedagogy of Zhitomir Ivan Franko university during the 30-year period. Taking into account, that professional development of scientific and pedagogical worker contains not only elements of professional activity, but aimed at realization of abilities and individual potential, considering the*

necessary, consistent and progressive changes aimed at continuous improvement of the staff of the department, a number of factors are distinguished: the presence of a leading scientist, who has a new idea of generalizing significance and is actively engaged in scientific activities, stimulating the subordinates; the presence of students and followers, capable of coping with the topical issues, stated by the leading scientists, formalizing it in a single, harmonious new teaching; a powerful scientific potential of the teaching staff of the leading; close ties with scientists of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine; positive internal motivation of young scientists to achieve success in scientific research; general tendencies of the development of the educational system in the state, which direct the scientific research and become its respective subject; availability of post-graduate and doctoral studies; the functioning of specialized academic councils for PHD degree acquiring.

Key Words: *scientific department, scientific and pedagogic staff, professional growth.*

Антонова Елена Евгеньевна, доктор педагогических наук., профессор, заведующий кафедрой педагогики, Житомирский государственный университет им. И. Франко, г. Житомир

ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ РОСТ НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ В РАЗВИВАЮЩЕМ ПРОСТРАНСТВЕ КАФЕДРЫ

Аннотация. *В публикации автор исследует основные факторы и условия, способствовавшие профессиональному росту профессорско-преподавательского состава кафедры педагогики Житомирского государственного университета имени Ивана Франко в течение последних 30-ти лет. Принимая во внимание тот факт, что профессиональное развитие научно-педагогического работника содержит не только элементы профессиональной деятельности, а направлен на реализацию его способностей и потенциала личности, учитывая необходимые, последовательные и прогрессивные изменения, направленные на постоянное совершенствование коллектива кафедры, выделен ряд факторов, в том числе наличие лидера , ведущего ученого, который сам активно занимается научной и учебно-методической деятельностью; учеников и последователей, которые на протяжении многих лет работают над различными вопросами проблемы, выдвинутой руководителем; тесные связи с учеными научных учреждений Национальной Академии педагогических наук Украины; общие тенденции развития системы образования в государстве, которые направляют научный поиск исследователей и становятся их собственной тематикой и другие.*

Ключевые слова: кафедра, научно-педагогические кадры, профессиональный рост.

Останнім часом проблеми професійного розвитку, професійного самовдосконалення фахівця набувають все більшої ваги. Особливо це стосується педагогічної діяльності, оскільки вчитель не має права ніколи зупинятися у своєму розвитку, повинен постійно збагачувати свої знання і розвивати професійні здібності. Лише за таких умов, на думку А. Дістервега, він може здобути авторитет серед учнів. Вищезазначене накладає відповідальність передусім на тих, хто присвятив своє життя навчанню майбутніх учителів, тобто на професорсько-викладацький склад закладу вищої освіти, який своїм прикладом має стимулювати студентів до професійного зростання і досягнення професіоналізму.

Професійний розвиток тлумачиться дослідниками як «процес формування суб'єкта професійної діяльності, тобто системи певних властивостей в умовах неперервної професійної освіти, самовиховання та здійснення професійної діяльності» [2, с. 733]. Тобто, це постійний процес оволодіння людиною новими професійними якостями, який супроводжуються змінами. Професіоналізм визначається як «сформована у процесі навчання та практичної діяльності готовність до компетентного виконання функціональних обов'язків, що оплачуються і як рівень майстерності у професійній діяльності, що відповідає рівню складності роботи» [2, с. 742].

Професійне зростання розглядається як розвиток особистості фахівця впродовж його професійного життя, завдяки якому відбувається становлення його як професіонала або як кваліфікованого спеціаліста певного виду діяльності. Професійний розвиток є невід'ємною частиною професіоналізації особистості. Він починається на етапі освоєння професії, не закінчується на стадії самостійного виконання діяльності, а триває аж до повного відходу людини від справ, набуваючи специфічної форми і змісту. Це складний процес, що має циклічний характер, під час якого людина вдосконалює свої знання, вміння і навички, розвиває професійні здібності.

Для науково-педагогічного працівника цей процес здійснюється в межах кафедри, яка згідно Закону України «Про вищу освіту» визначається базовим структурним підрозділом закладу вищої освіти, що проводить навчально-виховну й методичну діяльність з однієї або кількох споріднених спеціальностей, спеціалізацій чи навчальних дисциплін і здійснює наукову, науково-дослідну та науково-технічну діяльність за певним напрямом [3]. Відтак, основна професійна діяльність науково-педагогічного працівника складається з навчально-виховної, методичної, наукової, науково-дослідної та науково-технічної діяльності за напрямками, які визначені кафедрою. При цьому, надаючи характеристику професійному розвитку науково-педагогічного працівника, Т.А. Борова та

Г.П Бородай акцентують на важливості враховувати специфіку його діяльності, зокрема питому вагу постійної розумової діяльності у його роботі [1].

Саме кафедра створює той простір, те освітньо-пошукове середовище, що враховує характеристики особистості кожного науково-педагогічного працівника, стимулює його право самостійно визначати цілі, планувати свою діяльність, обирати свій стиль професійного вдосконалення, кінцевий результат навчальної роботи.

Метою представленої статті є спроба визначити основні чинники та умови, що сприяли професійному зростанню професорсько-викладацького складу конкретної кафедри. Зважаючи на те, що професійний розвиток науково-педагогічного працівника містить не лише елементи професійної діяльності, а спрямована на реалізацію здібностей та потенціалу особистості, враховуючи необхідні, послідовні і прогресивні зміни, що спрямовані на постійне вдосконалення, проаналізуємо професійне зростання колективу кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка впродовж останніх 30-ті років.

Кінець 80-х початок 90-х років ознаменувався молодим поповненням складу кафедри педагогіки випускниками нашого педагогічного інституту. Нова генерація наукових та педагогічних кадрів являла собою потужну хвилю нових ідей, ентузіазму, бажання зробити свій внесок у розвиток педагогічної освіти в Україні. На посади асистентів прийшли О.С. Березюк, О.В. Ілліна, О.Є. Антонова, Н.Г. Сидорчук, Н.А. Сейко, Ю.О. Костюшко, С.М. Коляденко, досвідчена вчителька В.М. Єремєєва, а також випускники Київського педагогічного інституту В.А. Ковальчук, І.І. Коновальчук. Значну роль у становленні молодого покоління науковців кафедри відіграла Олександра Антонівна Дубасенюк, яка протягом багатьох років (з 1988 по 2001 рр.) очолювала кафедру педагогіки, і під керівництвом якої колектив отримав новий поштовх для професійного і наукового розвитку. Олександра Антонівна здійснювала керування науковим колективом, рухаючи його до спільної мети і не стримуючи, при цьому, індивідуальності особистого наукового пошуку кожного дослідника. Для переважної більшості членів кафедри їх напрямки науково-дослідної роботи конкретизувалися у теми кандидатських дисертацій, які було захищено у 90-х роках ХХ – на початку ХХІ століття.

За 13 років О.А. Дубасенюк ініціювала розробку ряду комплексних наукових тем. У 1988 – 1993 рр. колектив викладачів кафедри педагогіки працював над комплексною темою «Проблеми вдосконалення професійної умілості майбутніх учителів-вихователів» (15 викладачів), де було визначено концептуальні та методологічні засади дослідження з позиції теорії педагогічних систем; уточнено категоріальний апарат дослідження («уміння», «педагогічні уміння», «виховні уміння», «професійна умілість» тощо). Здійснено експериментальну роботу на всіх факультетах університету шляхом запровадження експериментальної програми,

виявлено особливості та динаміку формування у майбутніх учителів комплексних педагогічних умінь. Результати роботи було відображено у трьох монографіях, з них дві одноосібні і одна колективна «Формування виховних умінь майбутніх педагогів» / За ред. О. А. Дубасенюк, А. В. Іванченко. – Житомир, 1996); двох навчальних посібниках, п'яти методичних рекомендаціях для викладачів, педагогів та студентів, багатьох статтях.

Отож, одним із провідних чинників професійного зростання професорсько-викладацького складу кафедри можна назвати **наявність лідера**, провідного вченого, що має нову ідею узагальнювального синтетичного значення, який активно сам займається науковою та навчально-методичною діяльністю, стимулюючи до неї своїх підлеглих.

Важливими для подальшого зростання викладачів кафедри виявилися і **тісні зв'язки з установами Академії педагогічних наук України**, зокрема інститутом педагогіки і психології професійної освіти. Вплив таких вчених як академіки І.А. Зязюн, С.У. Гончаренко, А.М. Алексюк, Н.Г. Ничкало та інші представники цього закладу на молодих учених не можна переоцінити. Дискусії на конференціях та захистах дисертаційних досліджень, обговорення актуальних проблем під час «круглих столів», наукові консультації та просте людське спілкування приносить більше користі ніж копітка опрацювання сотні наукових публікацій. Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України став *alma mater* для цілої плеяди молодих дослідників кафедри педагогіки ЖДУ, надав їм «путівку у життя», на багато років визначив перспективи особистісного та наукового розвитку. Перші захисти дисертаційних досліджень відбулися саме там, а наукова співпраця продовжується донині.

У 1992 – 1994 рр. під керівництвом О.А. Дубасенюк розроблялася державна бюджетна тема, що фінансувалася МОН України – «Технологія навчання у педагогічному вузі (побудова навчального процесу при викладанні педагогічних дисциплін)» з пріоритетного наукового напрямку: Проблеми нового змісту освіти та методики навчання і виховання. За результатами дослідження розроблена дидактична система викладання педагогічних дисциплін за технологічним підходом. Створено модель діяльності вчителя-вихователя, яка відображається у моделі підготовки майбутнього педагога. Проведено експериментальну перевірку ефективності розробленої технології навчання. Науковим колективом здійснено технологічну побудову курсу педагогіки у вигляді педагогічного практикуму, який впроваджено у навчальний процес вищих педагогічних навчальних закладів України. «Практикум з педагогіки» отримав гриф МОН України і пройшов широку апробацію у ВНЗ України, тричі перевидався, останній раз – у 2017 році. За результатами дослідження проведено міжрегіональну науково-практичну конференцію: «Соціально-

педагогічні проблеми професійної підготовки майбутніх учителів» (Житомир, ЖДПІ ім. І.Франка, 25-27 жовтня 1993 р.).

У 1997 – 2001 роках кафедра розробляла комплексну тему «Соціально-педагогічні чинники професійного становлення вчителя». Учасниками наукового проекту видруковано 274 наукові праці, з них три монографії, навчальні посібники «Історія педагогіки» (Житомир, 1999), «Технології професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів» у двох частинах (Житомир, 2001); дев'ять методичних рекомендацій, шість науково-методичних збірників студентських та аспірантських праць та один студентський збірник інформаційних матеріалів. За результатами дослідження проведено дві Всеукраїнські конференції: «Актуальні проблеми соціально-педагогічної підготовки вчителя», організована спільно з Інститутом змісту й методів навчання МО України у квітні 1999 р., та «Проблеми професійної підготовки педагогічних працівників – разом з Інститутом педагогіки і психології професійної освіти АПН України у листопаді 2000 р.

Новим стимулюючим чинником, що сприяв активізації професійного зростання колективу кафедри, стало **відкриття** у вересні 1993 року **аспірантури** із спеціальності «Теорія та історія педагогіки» (13.00.01), а з листопада 1999 року – із спеціальностей «Теорія і методика виховання» (13.00.07) та «Теорія і методика професійної освіти» (13.00.04). Виконавцями комплексної теми у період 2000/2002 років захищено чотири кандидатські дисертації, тематика яких була безпосередньо пов'язана із кафедральною проблемою (О.Є. Антонова, В.А. Ковальчук, Н.Г. Сидорчук, В.М. Єремєєва).

Саме тоді вперше було заявлено про існування Житомирської науково-педагогічної школи «Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів», яка діє на кафедрі педагогіки з 1988 року. Науковцями школи розробляються такі наукові проблеми: виявлення і реалізація сучасних концептуальних підходів до підготовки науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації; модернізація, підвищення якості педагогічної освіти у контексті Болонських інновацій; розвиток обдарованості дітей та молоді; теоретичні і методичні засади професійної компетентності вчителя, інноваційні технології навчання і виховання тощо. У діяльності школи реалізовано методологічний, теоретичний, ціннісно-світоглядний та технологічний концепти, розроблено концептуальні засади професійної підготовки вчителя. За період існування школи захищено 11 докторських та біля 100 кандидатських дисертацій. Розроблено багаторівневі системи та моделі ціложиттєвого навчання суб'єктів освіти відповідно до викликів сучасного суспільства знань.

З 1999 року, коли в Україні розпочинається перехід до ступеневої освіти, починає стрімко вибудовуватись освітньо-наукова траєкторія професійної самореалізації С.С. Вітвицької. Будучи вже досвідченим

вченим і викладачем, Світлана Сергіївна бере на себе розробку навчально-методичного забезпечення та наукового обґрунтування введення у ЖДУ магістерських програм. Вона викладає курс «Педагогіка вищої школи» за авторською програмою для студентів магістратури, розробляє та запроваджує підручник «Основи педагогіки вищої школи» за модульно-рейтинговою системою навчання, посібник-практикум з педагогіки вищої школи, а у 2014 році на реалізацію мовних стратегій нею підготовлено білінгвальний посібник. Її авторська технологія педагогічної підготовки магістрів в умовах ступеневої освіти досі успішно впроваджує у багатьох університетах України.

С.С. Вітвицькою запроваджено загальноуніверситетський центр «Педагогічної підготовки студентів магістратури», спрямований на створення умов для відбору і творчого розвитку обдарованої особистості; оволодіння нею поглибленими знаннями з педагогіки та уміннями інноваційного характеру, підготовку до науково-дослідницької, науково-педагогічної, методичної, управлінської, пошукової діяльності. А у 2011 році Світлана Сергіївна успішно захистила докторську дисертацію на тему «Теоретичні і методичні засади педагогічної підготовки магістрів в умовах ступеневої освіти». Будучи професором кафедри, С.С. Вітвицька дбає про зростання наукового потенціалу, про підвищення кваліфікації викладачів, про залучення кращих студентів університету до наукової роботи; здійснює керівництво науково-дослідницькою роботою викладачів, аспірантів, магістрантів, бакалаврів. Основні ідеї та концепції професора С.С. Вітвицької упроваджені в роботі наукової школи «Підготовка магістрів до педагогічної діяльності» та в роботах її учнів (І. Д. Бойчук, О.Л. Герасимчук, Ю.С. Запорожцевої, С.В. Іванової, О. А. Ковальчук, Н.Є. Колесник, Ю.Г. Корнійчук, С.В. Кубрак, О. А. Мірошніченко, А. Ю. Павленко, Я.Б. Сікори, В.В. Танської, О.Ю. Усатої та інших).

Таким чином, достатньо впливовим чинником, що сприяє професійному зростанню і самореалізації науково-педагогічних працівників, можуть стати **загальні тенденції розвитку системи освіти у державі**, які спрямовують науковий пошук дослідників і стають їх власною тематикою.

Велика увага завжди приділялася кафедрою педагогіки роботі з педагогічно обдарованою молоддю, стимулюванню творчого пошуку студентів. Під керівництвом провідних викладачів на кафедрі працюють проблемні групи і наукові гуртки, де майбутні науковці досліджують різні аспекти історії, теорії та практики навчання та виховання, а також беруть участь у студентських науково-практичних міжнародних та Всеукраїнських конференціях. За результатами наукової роботи щорічно виходять збірники студентських наукових праць, зокрема «Формування професійної компетентності майбутніх учителів засобами інноваційних освітніх технологій» (професор О.Є. Антонова), збірники наукових робіт студентів фізико-математичного факультету (доцент В.М. Єремєєва),

навчально-наукового інституту педагогіки (доцент Н.Г. Сидорчук), магістрантів (професор С.С. Вітвицька, доцент Н.М. Мирончук), історико-педагогічний альманах (доцент В.В. Павленко) та інші.

Упродовж чотирьох років (1999–2002 рр.) кафедра педагогіки виступала організатором II етапу Всеукраїнської студентської олімпіади з педагогіки, а студентки О. Дідус, О. Вознюк, В. Авдєєва, А. Білоус, М. Русаловська, О. Космінська, О. Ярош, О. Куц у різні роки ставали переможцями олімпіади з педагогіки.

Саме цей факт вплинув на вибір тематики подальших досліджень доцентом кафедри О.Є. Антоною, яка з 2002 року розробляє проблему розвитку обдарованості особистості. Нею створено загально-університетський науково-методичний Центр роботи з обдарованою студентською молоддю з метою координації діяльності всіх учасників навчально-виховного процесу щодо навчання і виховання обдарованих студентів. У результаті цієї діяльності 2008 року Житомирський державний університет отримав Міжнародний сертифікат від Всесвітньої Ради для Обдарованих і Талановитих дітей за високий рівень організації роботи з обдарованою студентською молоддю.

О.Є. Антоною досліджуються особливості навчання обдарованої молоді, розробки науково-педагогічного супроводу обдарованої особистості, основи педагогічної творчості і креативності. У 2008 році нею захищено докторську дисертацію «Теоретико-методологічні засади навчання обдарованих студентів у педагогічних університетах». А результатом популяризації, апробації та впровадження результатів дослідження стало започаткування діяльності наукової школи «Педагогічні аспекти обдарованості», яка об'єднує науковців, докторантів, аспірантів, вчителів, студентів.

Вагомим стимулом для подальшого професійного зростання викладачів кафедри педагогіки стало **відкриття** у грудні 2003 року **докторантури**, а у вересні 2004 року **спеціалізованої вченої ради** із захисту кандидатських дисертацій. Першими докторантами стали кандидати педагогічних наук: доцент кафедри педагогіки Антонова Олена Євгеніївна, доцент кафедри прикладної математики та інформатики Спірін Олег Михайлович, доцент кафедри методики викладання іноземних мов та прикладної лінгвістики Місечко Ольга Євгеніївна. Перший випуск докторантури був вдалим, всі троє успішно її закінчили і захистили свої дослідження. Цей факт, у свою чергу, сприяв зміні статусу спеціалізованої вченої ради, яка отримала дозвіл здійснювати захисти докторських дисертацій (з 2010 року).

У 2014 році успішно захищає докторську дисертацію Н.Г. Сидорчук на тему «Система професійно-педагогічної підготовки студентів університетів у контексті єдиного європейського освітнього простору». На вибір тематики дослідження певним чином вплинуло приєднання України до Болонської декларації, що стимулювало вітчизняну систему вищої

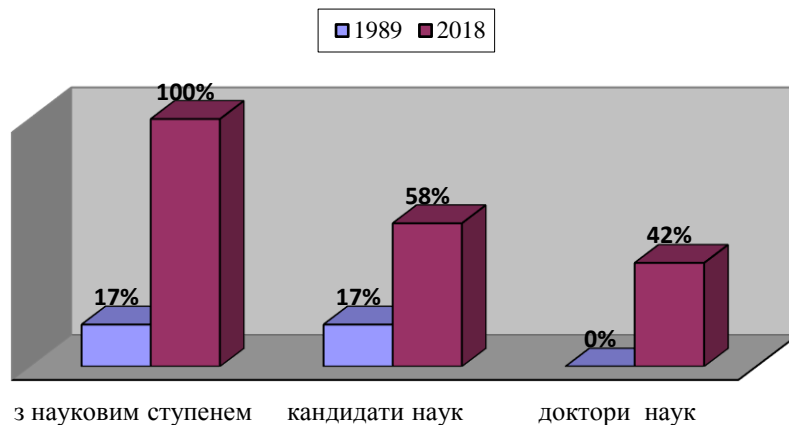
освіти шукати нових шляхів перебудови освітнього процесу. Дисертаційне дослідження Н.Г. Сидорчук стало одним із тих, що систематизувало основні підходи до педагогічної підготовки студентів у класичному університеті, залишаючись актуальним і сьогодні.

Нині Нінель Герандівна професор кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка, керує лабораторією акмеології освіти, що функціонує як структурний підрозділ університету та регіональна філія Української Акмеологічної Академії. Метою її діяльності є ініціювання і координація наукових досліджень у галузі акмеології професійно-педагогічної діяльності; наукова співпраця з акмеологічними осередками вищих навчальних закладів України та країн ближнього зарубіжжя; введення в науковий обіг нового наукового матеріалу.

В.А. Ковальчук, яка також розпочинала професійне зростання на початку 90-х років, у 2016 році захистила докторську дисертацію на тему «Підготовка майбутніх учителів до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем». Нині вона успішно керує роботою магістрантів та аспірантів, займається науковою та навчально-методичною роботою.

Сьогодні кафедра педагогіки являє собою потужний комплекс, який складається із наукових шкіл, центрів, лабораторій, аспірантури, докторантури, спеціалізованої вченої ради із захисту кандидатських та докторських дисертацій, спрямований на навчально-виховну, методичну, наукову, науково-дослідну та науково-технічну діяльність. У складі кафедри працює 12 викладачів: професори, доктори педагогічних наук О.Є. Антонова, О.А. Дубасенюк; С.С. Вітвицька, Н.Г. Сидорчук, В.А. Ковальчук, професор О.С. Березюк, доценти В.М. Єремєєва, О.М. Борецько, О.М. Власенко, Н.М. Мирончук, В.В. Павленко, кандидат педагогічних наук, старший викладач Ю.Ю. Агапов. Легко помітити, що всі штатні викладачі кафедри мають наукові ступені та вчені звання. Динаміка цього зростання яскраво ілюстрована рис. 1.

Викладачами, аспірантами та докторантами кафедри здійснюється широкий спектр наукових досліджень: професійна підготовка фахівців в умовах ступеневої освіти, формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах європейської інтеграції, розробка науково-педагогічного супроводу обдарованої особистості, становлення та розвиток освіти в різні історичні періоди, морально-етичні засади формування зростаючої особистості.

Рис. 1. Динаміка рівня фахової кваліфікації викладачів кафедри педагогіки з 1989 по 2018 роки

У межах кафедри здійснюють діяльність 3 наукові школи («Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів» (професор О.А. Дубасенюк), «Педагогічні аспекти обдарованості» (професор О.Є. Антонова), «Підготовка магістрів до педагогічної діяльності» (професор С.С. Вітвицька) та науково-методичні лабораторії («Педагогічна підготовка студентів магістратури», «Освітньо-виховна система Полісся»), науково-дослідна лабораторія акмеології освіти, Науково-методичний Центр роботи з обдарованою студентською молоддю, Центр розвитку креативності особистості.

Кафедра координує роботу ННВК «Полісся», що об'єднав 24 навчальні заклади області. У межах проекту «Наука-практиці» створено акметехнологічний і креативно-педагогічний комплекси, які сприяють розвитку творчого потенціалу особистості й професійної компетентності вчителя, передбачають консультативну підтримку навчальних закладів, акмеологічний супровід процесу підготовки педагогічних кадрів. Щорічно викладачами кафедри публікується понад 150 друкованих праць (монографії, навчальні посібники та підручники нового покоління, збірники наукових праць тощо).

Викладачі кафедри тісно співпрацюють з науковцями Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих, Інституту педагогіки, Інституту проблем виховання, Інституту обдарованої дитини НАПН України (проведення міжнародних та всеукраїнських форумів та конференцій, підвищення кваліфікації співробітників, наукова робота), а також науково-громадських організацій Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки «Полісся», Українська академія акмеології.

Останнім часом в Україні великого значення надається результативності науково-дослідної роботи кафедр, що відображує найважливішу складову її діяльності. При цьому враховуються за відносною важливістю видані працівниками монографії, участь співробітників кафедри у написанні монографій, виданих поза межами

навчального закладу; статті, опубліковані у фахових та інших виданнях за профілем наукової діяльності кафедри і дисциплін, що викладаються нею, статті, написані слухачами/студентами під керівництвом викладачів кафедри, тези доповідей тощо. Відповідно визначається індекс цитування, як інструмент, що оцінює вплив вченого або організації на світову науку, визначає якість проведених наукових досліджень. На сайті Центру досліджень соціальних комунікацій представлено бібліометрику української науки та рейтинг наукових колективів України. Зазвичай бібліометричні профілі розглядаються як наукові декларації вчених і використовуються в якості джерельної бази для експертного оцінювання результативності їх дослідницької діяльності. Система Google Scholar надає можливість створення таких профілів кафедрам, відділам і лабораторіям. У таблиці наведено значення індексів Гірша* цих наукових колективів. Зазначимо, що у цьому рейтингу кафедра педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка займає 65 позицію (h 25) із 629 представлених наукових спільнот. Погодьтеся, результат гідний.

Таким чином, на сьогоднішній день кафедра педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка являє собою потужний колектив одностудентів, що належать до нової генерації наукових та педагогічних кадрів, здатних генерувати нові ідеї, повних ентузіазму і бажання зробити свій внесок у розвиток педагогічної освіти в Україні. Серед чинників, які сприяли досягненню цього результату, виокремлено: наявність лідера, провідного вченого, що має нову ідею узагальнювального синтетичного значення, який сам активно займається науковою діяльністю, стимулюючи до неї своїх підлеглих; наявність учнів та послідовників, які впродовж багатьох років працюють над різними питаннями проблеми, висунутої керівником, оформлюючи її в єдине, гармонійне нове учення; потужний науковий потенціал професорсько-викладацького складу провідних кафедр; тісні зв'язки з ученими Національної Академії педагогічних наук України; позитивна внутрішня мотивація молодих вчених до досягнення успіху у наукових пошуках; загальні тенденції розвитку системи освіти у державі, які спрямовують науковий пошук дослідників і стають їх власною тематикою; наявність аспірантури та докторантури, керованих провідними вченими у відповідній галузі наукових знань; функціонування спеціалізованих вчених рад із захисту кандидатських та докторських дисертацій.

Література

1. Борова Т. А., Бородай Г. П. Оцінювання професійного розвитку науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/journals/2011/NiO_6_2011/1_rozd/Borov.htm

2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; [гол. ред. В. Г. Кремень]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [[http:// zakon. rada.gov. ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2984-14](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2984-14)]

Bibliography

1. Borova T.A., Borodai G.P. Evaluation of professional development of scientific and pedagogical workers of a higher educational institution : [Electronic resource] – Access mode : http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/journals/2011/NiO_6_2011/1_rozd/Borov.htm
2. Encyclopedia of Education / Acad. ped Sciences of Ukraine; [Goal. Ed. V.G. Kremenyn]. - K .: Yurincom Inter, 2008. - 1040 pp.
3. The Law of Ukraine «On Higher Education» [Electronic resource]. - Access mode: [[http:// zakon. rada.gov. ua / cgi-bin / laws / main.cgi? nreg = 2984-14](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2984-14)]

УДК 378:629.7 (045)

Барановська Лілія Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та психології професійної освіти Національного авіаційного університету
E-mail: liliya03.05@ukr.net

ЦІННІСНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ ДЛЯ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ

Анотація. Стаття присвячена висвітленню ціннісного аспекту формування студента у закладі вищої освіти як сучасного фахівця сфери цивільної авіації. Обґрунтовано актуальність цієї проблеми у зв'язку з тим, що авіаційні спеціалісти належать до представників ризикованих професій, оскільки їхня діяльність відбувається в екстремальних умовах. Діяльність в екстремальних умовах передбачає високі вимоги до представників ризикованих професій, оскільки вони виконують важливу місію – створюють умови для безпечного перебування людини в повітряному просторі. Аналіз останніх публікацій з проблеми використання ціннісного підходу до професійної підготовки дозволив автору виявити, що вчені розширюють методологію, модифікують зміст, уточнюють дефінітивний апарат, збагачують методіку використання аксіологічного підходу до формування студента як особистості та фахівця в системі вітчизняної вищої освіти. Однак ціннісний аспект не був предметом спеціального наукового аналізу на рівні професійної підготовки майбутніх фахівців до діяльності в авіаційній галузі. Основними методами, використаними в процесі підготовки статті, були аналіз психолого-педагогічної літератури, синтез, узагальнення, порівняння, спостереження, контент-аналіз документів, дефінітивний аналіз, моделювання. Зазначено, що під впливом глобалізаційних процесів, демократизації українського суспільства

соціальна поведінка сучасної молоді характеризується проявом громадянської активності, виявом загальнолюдських цінностей гідності, свободи, рівності й справедливості. Ціннісна складова формування фахівця авіаційної галузі характеризується динамічністю, оскільки ціннісні ставлення в нього поглиблюються, переходять на рівень ціннісних орієнтацій, котрі можуть стати переконаннями особистості й характеризувати її спрямованість. Підвищення рівня ціннісної динаміки визначається сприятливим впливом освітнього середовища авіаційного закладу вищої освіти, особливо значущим є його аксіологічно-смысловий компонент. Він пов'язаний з такими пріоритетними напрямками проведення наукової та науково-технічної інноваційної діяльності: сучасні авіаційно-космічні технології, національна безпека, технології сталого розвитку, охорона навколишнього середовища та раціональне природокористування, інформаційні технології та комплексний захист інформації. Складовими аксіологічно-смысового компонента освітнього середовища авіаційного ВНЗ є традиції університету. ВНЗ має власну символіку та атрибутику, формений одяг для студентів і співробітників. Університет має й наукові традиції. Щорічно проводиться міжнародна конференція «ABIA», кожних два роки – Всесвітній конгрес «Авіація у ХХІ столітті» – «Безпека в авіації та космічні технології»; щорічно успішно стартує й Всеукраїнська студентська конференція «Політ». Актуалізація аксіологічного підходу до професійної підготовки майбутніх фахівців авіаційної галузі зумовлена впровадженням особистісно зорієнтованої концепції навчання студентів. Значна кількість вітчизняних студентів вільно володіють англійською мовою, мають розвинені навички використання ІТ-технологій, що дозволяє їм долучитись і жити за цінностями, властивими Європі і світові. Ключовим документом для розуміння даного виду цінностей є «Хартія основних прав Європейського Союзу». У цьому документі тлумачаться фундаментальні цінності: гідність, свобода, рівність, солідарність, права громадян і правосуддя. Приділена увага громадянським і політичним свободам з прав людини: право на свободу й особисту недоторканість, на повагу до приватного і сімейного життя, захист інформації особистого характеру; свободу думки, совісті та віросповідання, свободу мистецтва та науки; акцентована увага на закріпленні таких соціальних прав, як право на освіту, свободу професійної та підприємницької діяльності; право на працю, власність, на притулок. Звернена увага на те, що процес ідентифікації студента із загальноєвропейськими цінностями має відбуватись на засадах глибокої любові, поваги та розуміння цінностей своєї держави, її народу, етнічної спільноти. Шлях до полікультурності лежить через високий рівень національної самосвідомості особистості. Основними принципами формування національної самоідентичності майбутніх авіаторів є: повага до національного, толерантність до національної інакшості; культуро

відповідність, патріотизм, стимулювання національно-пошукової та творчої діяльності. Ці принципи можуть бути зреалізовані в історично-пошуковій та краєзнавчій, у художньо-творчій, організаційній, благодійній діяльності; діяльності із збереження генофонду нації, із збереження довкілля, земельних ресурсів України; діяльності з підвищення правової культури студентів, у превентивній діяльності, діяльності з пропагування та демонстрації здорового способу життя. Зазначено, що перспективами подальшого дослідження є вивчення структури цінностей студентів авіаційного ВНЗ, встановлення залежності їхнього змісту від особливостей майбутньої професійної діяльності.

Ключові слова: фахівці цивільної авіації, полікультурність, загальнолюдські цінності, Європейський простір вищої освіти й науки, національна самосвідомість.

Baranovska Liliya – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of Pedagogics and Psychology of Professional Education Department of National Aviation University.

E-mail: liliya03.05@ukr.net

VALUE ASPECT OF FORMING MODERN SPECIALIST FOR ACTIVITY IN CIVIL AVIATION SPHERE

Summary. The article is devoted to the highlighting of the value aspect of the formation of a student at an institution of higher education as a modern specialist in the sphere of civil aviation. The urgency of this problem is substantiated in connection with the fact that aviation specialists belong to representatives of risky occupations, as their activity takes place in extreme conditions. Activities under extreme conditions include high requirements for representatives of risky occupations, as they carry out an important mission – create conditions for safe human abduction in the airspace. The analysis of recent publications on the problem of using a value-based approach to vocational training allowed the author to discover that scientists are expanding the methodology, modifying the content, refining the definition machine, enriching the method of using the axiological approach to the formation of a student as a person and a specialist in the system of national higher education. However, the value aspect was not the subject of a special scientific analysis at the level of professional training of future specialists in the aviation industry. The main methods used in the preparation of the article were the analysis of psychological and pedagogical literature on the problems of the formation of the value component of personal and professional formation of a domestic student in the conditions of the higher educational establishment, its consistent professionalization; synthesis, comparison, observation, content-analysis of the key document of the European Union - «Charter of Fundamental Rights of the European Union», definitions, modeling, which allowed to clarify

the content of key concepts on the problem, to characterize the important human values for the development of aviation industry specialist (human dignity, freedom, equality); to define the main directions and the content of the formation of national values in students. It is noted that under the influence of globalization processes, democratization of Ukrainian society, social behavior of modern youth is characterized by manifestation of civic activity, manifestation of universal values of dignity, freedom, equality and justice. Valuable component of the formation of a specialist in the aviation industry is characterized by dynamism, since value attitudes in it deepen, turning to the level of value orientations, which can become the beliefs of the individual and characterize its orientation. The increase of the level of value dynamics is determined by the favorable influence of the educational environment of the aviation institution of higher education, especially its axiological and semantic component. It is associated with the following priority directions of scientific and scientific-technical innovation activities: «modern aviation-space technologies, national security; sustainable development technologies, environmental protection and sustainable management of nature; information technologies and integrated information protection». The constituents of the axiological-semantic component of the educational environment of the aviation university are the traditions of the university. The university has its own symbolism and attributes, uniforms for students and staff. The university also has scientific traditions. Every year an international conference «AVIA» is held, every two years - the World Congress «Aviation in the XXI Century» - «Safety in Aviation and Space Technologies»; The All-Ukrainian Student Conference «Flight» will also be successfully launched on an annual basis. Actuality of the axiological approach to the professional training of future specialists in the aviation industry is due to the introduction of a personally oriented concept of student training. A significant number of native students are fluent in English, have advanced skills in using IT technologies, enabling them to engage and live on the values inherent in Europe and the world. A key document for understanding this type of values is the Charter of Fundamental Rights of the European Union. This document interprets the fundamental values: dignity, freedom, equality, solidarity, civil rights and justice. Attention is paid to civil and political freedoms of human rights: the right to liberty and personal integrity, respect for private and family life, protection of personal information; freedom of thought, conscience and religion, freedom of art and science; the emphasis is on the consolidation of such social rights as the right to education, freedom of professional and entrepreneurial activity; right to work, property, dwelling. The attention is drawn to the fact that the process of identifying a student with wide European values should be based on the principles of deep love, respect and understanding of the values of his country, its people, ethnic community. The path to multiculturalism lies through the high level of national identity of the individual. The basic principles of forming the national self-identity of future aviators are: respect for nationality,

tolerance to the nationality of another; cultural conformity (connection with the history, culture of their people); patriotism, stimulation of national search and creative activity. These principles can be implemented in historical-search and regional studies, in artistic-creative, organizational, charitable activities; activities on preservation of the gene fund of the nation, on the preservation of the environment, land resources of Ukraine; activities to improve the legal culture of students, in preventive activities, promotion and demonstration of a healthy lifestyle. It is noted that the prospects for further research are studying the structure of the values of students of aviation universities, establishing their dependence on the features of future professional activities.

Key words: *civil aviation specialists, multiculturalism, human values, a Single European space of higher education and science, national self-consciousness.*

Барановская Лилия Владимировна – доктор педагогических наук, профессор, профессор кафедры педагогики и психологии профессионального образования национального авиационного университета.

E-mail: liliya03.05@ukr.net

ЦЕННОСТНЫЙ АСПЕКТ ФОРМИРОВАНИЯ СОВРЕМЕННОГО СТУДЕНТА ДЛЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СФЕРЕ ГРАЖДАНСКОЙ АВИАЦИИ

Аннотация. *Статья посвящена презентации ценностного аспекта формирования студента в высшем учебном учреждении как современного специалиста отрасли гражданской авиации. Обосновано актуальность этой проблемы в связи с тем, что авиационные специалисты принадлежат к представителям профессий группы риска, поскольку их деятельность происходит в экстремальных условиях. Деятельность в экстремальных условиях предусматривает высокие требования к представителям этих профессий, поскольку они выполняют важную миссию – создают условия для безопасного пребывания человека в воздушном пространстве. Анализ последних публикаций по проблеме использования ценностного подхода к профессиональной подготовке позволила автору выявить, что ученые расширяют методологию, модифицируют содержание, уточняют дефинитивный аппарат, обогащают методику использования аксиологического подхода к формированию студента как личности и специалиста в системе отечественного высшего образования. Однако ценностный аспект не был предметом специального научного анализа на уровне профессиональной подготовки будущих специалистов к деятельности в авиационной отрасли. Основными методами, использованными в процессе подготовки статьи, являлись анализ психолого-педагогической литературы, синтез,*

обобщение, сравнение, наблюдение, контент-анализ документов, дефинитивный анализ, моделирование. В статье указывается, что под влиянием глобализационных процессов, демократизации украинского общества социальное поведение современной молодежи характеризуется выявлением гражданской активности, общечеловеческих ценностей достоинства, свободы, равенства и справедливости. Ценностный компонент формирования специалиста авиационной отрасли характеризуется динамичностью, поскольку ценностные отношения у него углубляются, переходят на уровень ценностных ориентаций, которые могут становиться убеждениями и характеризовать его направленность. Повышение уровня ценностной динамики определяется положительным благоприятным влиянием образовательного пространства авиационного высшего учебного заведения, особенно важным является его аксиологически-смысловой компонент. Он связан с такими приоритетными направлениями осуществления научной и научно-технической инновационной деятельности, как современные авиационно-космические технологии, национальная безопасность, технология стабильного развития, охрана окружающей среды и рациональное природопользование, информационные технологии и комплексная защита информации. Элементами аксиологически-смыслового компонента образовательного пространства авиационного вуза являются традиции университета. Высшее авиационное учебное учреждение имеет собственную символику и атрибутику, форменную одежду для студентов и сотрудников. Университет имеет и научные традиции. Ежегодно проводится международная конференция «АВИА», каждые два года – Всемирный конгресс «Авиация в XXI столетии» – «Безопасность в авиации и космические технологии»; ежегодно успешно проводится и Всеукраинская студенческая конференция «Полет». Актуализация аксиологического подхода к профессиональной подготовке будущих специалистов авиационной отрасли обусловлена использованием личностно ориентированной концепции обучения студентов. Значительное количество отечественных студентов свободно владеют английским языком, имеют сформированные навыки использования ИТ-технологий, что позволяет им присоединиться и жить с использованием ценностей, свойственных Европе и миру. Ключевым для понимания этого вида ценностей является документ «Хартия основных прав Европейского Союза». В нем объясняется сущность фундаментальных ценностей: достоинство, свобода, равенство, солидарность, права граждан и правосудия. Уделено внимание гражданским и политическим свободам и правам человека: право на свободу, личную неприкосновенность, уважение к частной и семейной жизни, защита информации личностного характера; свобода мысли, совести и вероисповедания, свобода искусства и науки; акцентировано внимание на утверждении таких социальных прав, как право на

образование, свободу профессиональной и предпринимательской деятельности; право на труд, собственность, приют. Обращено внимание на то, что процесс идентификации студента с общеевропейскими ценностями должен происходить на основе глубокой любви, уважения и понимания ценностей своего государства, его народа, этнической общности. Путь к поликультурности лежит через высокий уровень национального самосознания личности. Основными принципами формирования национальной самоидентичности будущих авиаторов являются: уважение к национальному, толерантность к национальному разнообразию, культуросоответствие, патриотизм, стимулирование национально-поисковой и творческой деятельности. Эти принципы могут быть реализованы в исторически-поисковой и краеведческой, в художественно-творческой, организационной, благотворительной деятельности, деятельности по сохранению генофонда нации, сохранению окружающей среды, земельных ресурсов Украины; деятельности по повышению правовой культуры студентов, в превентивной деятельности, деятельности по пропаганде и демонстрации здорового образа жизни. Перспективами дальнейшего исследования является изучение структуры ценностей студентов авиационного вуза, выявление зависимости их содержания от особенностей будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: специалисты гражданской авиации, поликультурность, общечеловеческие ценности, Европейское пространство высшего образования и науки, национальное самосознание.

Постановка проблеми, її актуальність. Сфера цивільної авіації є однією з найважливіших галузей не лише у вітчизняному народногосподарському комплексі, а й загалом у структурі світової економіки. Це найдинамічніший аспект полікультурної людської діяльності. Основними напрямками розвитку цивільної авіації в сучасних умовах є розроблення, прийняття й упровадження авіаційних правил України; сертифікація суб'єктів та об'єктів авіаційної діяльності; ліцензування господарської діяльності з надання послуг із перевезення пасажирів та або вантажів повітряним транспортом і надання прав на експлуатацію повітряних ліній і призначень авіаперевізникам; здійснення постійного нагляду та інспектування дотримання встановлених законодавством, у тому числі авіаційними правилами України, вимог [1].

Успішність функціонування авіаційної галузі визначається результативністю професійної діяльності фахівців, яка, своєю чергою, детермінується ґрунтовністю їхньої підготовки у закладах вищої освіти. Водночас зауважимо, що авіаційні спеціалісти належать до представників ризикованих професій, оскільки їхня діяльність відбувається в екстремальних умовах, що нерідко є причиною переживання кризових станів, які проявляються у професійних деструкціях, підпаданні під стреси,

а також неможливості адаптування до нових умов праці. Діяльність в екстремальних умовах передбачає високі вимоги до представників ризикованих професій, оскільки вони виконують важливу місію – створюють умови для безпечного перебування людини в повітряному просторі. Саме тому особливої значущості набуває проблема формування в закладі вищої освіти системи цінностей студента - майбутнього фахівця авіаційної галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування цінностей особистості перебуває в полі зору багатьох дослідників. Їх методологічне обґрунтування здійснено О. Сухомлинською. Л. Паньків вивчає ціннісні пріоритети старшокласників у процесі мистецького навчання. Н. Бойченко досліджує етичні цінності сучасної університетської освіти. С. Кострюков акцентує увагу на формуванні демократичних цінностей студентської молоді в трансформаційний період. Цінності студентів досліджуються на рівні їхньої підготовки за різними спеціальностями. Найбільше робіт присвячено використанню аксіологічного підходу до формування майбутнього вчителя. Так, зокрема С. Вітвицька звертає увагу на його роль у вихованні студентів-педагогів, В. Дряпіка займається проблемою формування ціннісних орієнтацій педагогів-музикантів. І. Марценюк вивчає ціннісний вимір професійної підготовки студентів природничо-математичних спеціальностей, Л. Петрова виокремлює моральність як ціннісний модус військової освіти. Учені розширюють методологію, модифікують зміст, уточнюють дефінітивний апарат, збагачують методику використання аксіологічного підходу до формування студента як особистості та фахівця в системі вітчизняної вищої освіти.

Ціннісний аспект не був предметом спеціального наукового аналізу на рівні професійної підготовки майбутніх фахівців до діяльності в авіаційній галузі. З огляду на мету їхньої реалізації фахових функцій щодо безпечного перебування людини в повітряному просторі, полікультурність навчального й фахового середовища, актуальності набуває проблема формування в них системи національних і загальнолюдських цінностей.

Мета статті: виявлення значущості для майбутнього фахівця галузі цивільної авіації загальноєвропейських і національних цінностей.

Методи дослідження. Основними методами, використаними в процесі підготовки статті, є аналіз психолого-педагогічної літератури з проблем формування ціннісної складової особистісного й фахового становлення вітчизняного студента в умовах ВНЗ, його послідовної професіоналізації; синтез, узагальнення, порівняння, спостереження, контент-аналіз ключового документа Європейського Союзу – «Хартія основних прав Європейського Союзу», дефінітивний аналіз, моделювання, які дозволили уточнити зміст ключових понять з проблеми, схарактеризувати важливі для становлення фахівця авіаційної галузі

загальнолюдські цінності (гідність, свобода, рівність); визначити основні напрями та зміст формування в студентів і національних цінностей.

Результати дослідження. З часу проголошення України незалежною державою, під впливом глобалізаційних процесів, як свідчить наш досвід і спостереження за вітчизняною студентською молоддю, її соціальна поведінка характеризується проявом громадянської активності, зумовленою впливом системи цінностей, які в радянському суспільстві протягом тривалого часу нехтувались, нівелювались і навіть заборонялись. Це загальнолюдські цінності гідності, свободи, рівності й справедливості. Їх актуалізація пояснюється вибором Україною європейського вектора свого розвитку, демократизмом перетворень у політичній сфері, сфері міжнародних відносин. Водночас захист студентською молоддю цих цінностей є закономірністю, оскільки протягом останніх десятиріч вона є суб'єктом демократичного реформування в галузі вищої освіти.

Ціннісна складова формування фахівця авіаційної галузі характеризується динамічністю, оскільки ціннісні ставлення в нього поглиблюються, переходять на рівень ціннісних орієнтацій, котрі можуть стати переконаннями особистості й характеризувати її спрямованість [2, с. 5]. Підвищення рівня ціннісної динаміки визначається сприятливим впливом освітнього середовища авіаційного закладу вищої освіти, особливо значущим є його *аксіологічно-смісловий компонент*. Він пов'язаний із такою метою його діяльності, як «відтворення інтелектуального потенціалу держави шляхом підготовки висококваліфікованих і конкурентоспроможних на національному і міжнародному ринках праці фахівців для наукових та освітніх установ, органів державної влади та управління, підприємств усіх форм власності за всіма рівнями вищої освіти в усіх сферах освіти»[3]. Ціннісний вплив виявляється і в таких пріоритетних напрямках проведення наукової та науково-технічної інноваційної діяльності, як «сучасні авіаційно-космічні технології, національна безпека; технології сталого розвитку, охорона навколишнього середовища та раціональне природокористування; інформаційні технології та комплексний захист інформації» [3]. Гаслом університету є: **VIVERE! CREARE! VINCERE!** – Жити! Творити! Перемагати! Складовими аксіологічно-сміслового компонента освітнього середовища авіаційного ВНЗ є також традиції та звичаї університету. ВНЗ має власну символіку та атрибутику – гімн, прапор (штандарт), знаки (емблеми), формений одяг для студентів і співробітників. Для відзначення співробітників, студентів, аспірантів і випускників за виняткові заслуги перед університетом запроваджено нагрудні знаки «За сумлінну працю», «Ветеран НАУ», Почесна грамота за особливі заслуги перед НАУ, відзнака університету «Подяка ректора», Грамота та лист подяки НАУ. Традиціями університету є щорічне проведення урочистих заходів, які формують позитивний імідж ВНЗ: посвята в студенти-авіатори, лекції з

першокурсниками з історії авіації в музеї НАУ, «Дебют першокурсника», фестивалі «Студентська весна» і «Паростки», кубок гумору НАУ. Університет має й наукові традиції. Щорічно проводиться міжнародна конференція «АВІА», кожних два роки – Всесвітній конгрес «Авіація у ХХІ столітті» – «Безпека в авіації та космічні технології»; щорічно успішно стартує й Всеукраїнська студентська конференція «Політ» [3].

Аксіологічно-смысловий компонент освітнього середовища авіаційного ВНЗ формують 11 навчально-наукових інститутів, Інститут неперервної освіти, Інститут ІКАО, Науково-виробничий центр безпілотної авіації, Науково-навчальний аерокосмічний центр, Науково-виробничий центр безпілотної авіації «Віраж», військова кафедра тощо.

Актуалізація аксіологічного підходу до професійної підготовки майбутніх фахівців авіаційної галузі зумовлена тим, що в авіаційних закладах вищої освіти упроваджена особистісно зорієнтована парадигма. Це сприяє формуванню студентів як самодостатніх особистостей із високим рівнем духовної культури, майбутніх інтелектуальних спеціалістів, осіб із лідерськими якостями. Водночас значна кількість вітчизняних студентів вільно володіють англійською мовою, мають розвинені навички використання ІТ-технологій, що дозволяє їм долучитись не лише до професійно-інформаційного простору, а й жити за цінностями, властивими Європі і світові. З огляду на дане вважаємо доречним уточнення сутності категорії «загальноєвропейські цінності» та здійснення їх аналізу. Ключовим документом для розуміння цього виду цінностей є «Хартія основних прав Європейського Союзу»[4]. Хартія складається з 54 статей, поділених на 7 розділів. Схарактеризуємо цінності, які особливо є актуальними для сучасної вітчизняної молоді. У 1-6 розділах тлумачаться фундаментальні цінності: гідність, свобода, рівність, солідарність, права громадян і правосуддя. 7 розділ регулює застосування цих документів. Особливу значущість має 1 розділ «Гідність» (1-5 статті), оскільки в ньому закріплені права й гарантії, які забезпечують гідне життя людини в суспільстві: право на життя, заборона тортур, рабства. Зокрема право на особисту недоторканність передбачає право кожної людини на фізичну недоторканність і недоторканність психіки. У 2 розділі – «Свободи» (6-19 статті) - увага приділена громадянським і політичним свободам з прав людини: право на свободу й особисту недоторканність, на повагу до приватного і сімейного життя, захист інформації особистого характеру; свободу думки, совісті та віросповідання, свободу мистецтва та науки; акцентована увага на закріпленні таких соціальних прав, як право на освіту, свободу професійної та підприємницької діяльності; право на працю, власність, на притулок. Норми щодо забезпечення рівності перед законом, недискримінація; культурне, релігійне й лінгвістичне різноманіття, рівність жінок і чоловіків, права дітей та людей похилого

віку, осіб із фізичними вадами закріплені статтями 20-26 третього розділу («Рівність») Хартії.

Сучасний вітчизняний студент є полікультурною особистістю із сформованою системою загальнолюдських цінностей, що визначається зокрема успішністю його навчання в умовах англомовного проекту в авіаційному ВНЗ.

Процес ідентифікації студента із загальноєвропейським соціальним та культурним середовищем має відбуватись, на нашу думку, на засадах глибокої любові, поваги та розуміння цінностей своєї держави, її народу, етнічної спільноти. Тобто, шлях до полікультурності лежить через високий рівень *національної самосвідомості особистості*. Освітня галузь, зокрема і сфера вітчизняної професійної авіаційно-технічної освіти є долученою до загальноєвропейських інтеграційних процесів, зокрема до «Європи знань». Основою цієї субстанції є «lifelong education» - навчання через усе життя. Мобільність студентів та науково-педагогічних працівників є ключовим принципом формування та становлення Єдиного європейського простору вищої освіти і науки. Водночас мобільність сприяє й *задоволенню національного інтересу* не лише в галузі вищої освіти, а й у багатьох інших сферах суспільного життя. Основними принципами формування національної самоідентичності майбутніх авіаторів є: повага до національного, толерантність до національної інакшості; культуровідповідність (зв'язок з історією, культурою свого народу); патріотизм, стимулювання національно-пошукової та творчої діяльності. Ці принципи можуть бути зреалізовані в історично-пошуковій та краєзнавчій, у художньо-творчій, організаційній, благодійній діяльності; діяльності із збереження генофонду нації, із збереження довкілля, земельних ресурсів України; діяльності з підвищення правової культури студентів, у превентивній діяльності, діяльності з пропагування та демонстрації здорового способу життя [5, с. 18–19].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, у зазначеному вище матеріалі доведена доцільність формування загальнолюдських і національних цінностей у майбутніх фахівців авіаційної галузі, виявлено основні принципи, засоби їх трансформації в особистості глобального діапазону цінностей, осіб із сформованою національною самоідентичністю. Перспективами подальшого дослідження є вивчення структури цінностей студентів авіаційного ВНЗ, встановлення залежності їхнього змісту від особливостей майбутньої професійної діяльності.

Література

1. Повітряний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2017. – № 29. – 315с.
2. Вітвицька С.С. Аксіологічний підхід до виховання особистості майбутнього вчителя // Креативна педагогіка / Академія міжнародного

співробітництва з креативної педагогіки. – Вінниця, 2015. – Випуск 10. – С. 63-67.

3. Барановська Л.В. Авіаційний ВНЗ: освітнє середовище університету як детермінанта якості професійної підготовки студентів / Л.В. Барановська // Вісник Львівської академії: Серія: Педагогічні науки: зб. наук. пр. – Вип. 1. – Кропивницький, 2017. – С. 18-24.
4. Хартія основних прав Європейського Союзу [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http //zakon 1. rada. gov. ua /laws/show/ 994_ 524](http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_524).
5. Барановська Л.В., Дьомін А.І., Барановський М.М. Студентоцентризм - основа концепції національного виховання молоді у ВНЗ // Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (Серія: Педагогічні науки). – Черкаси, 2008. – Випуск 137. – С. 16–21.

Bibliography

1. Povitryanyj kodeks Ukraïny // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukraïny (VVR). – 2017. - № 29. – 315с.
2. Vitvyc'ka S.S. Aksiologichnyj pidhid do vyhovannja osobystosti majbutn'ogo vchytelja // Kreatyvna pedagogika / Akademiya mizhnarodnogo spivrobitnyctva z kreatyvnoi' pedagogiky. – Vinnycja, 2015.- Vypusk 10. – S. 63-67.
3. Baranov's'ka L.V. Aviacijnyj VNZ: osvithje seredovyshhe universytetu jak determinanta jakosti profesijnoi' pidgotovky studentiv /L.V. Baranov's'ka // Visnyk L'otnoi' akademii': Serija: Pedagogichni nauky: zb. nauk. pr. – Vyp. 1. – Kropyvnyc'kyj, 2017. – S. 18-24.
4. Hartija osnovnyh prav Jevropejs'kogo Sojuzu [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu: [http //zakon 1. rada. gov. ua /laws/show/ 994_ 524](http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_524).
5. Baranov's'ka L.V., D'omin A.I., Baranov's'kyj M.M. Studentocentryzm -osnova koncepcii' nacional'nogo vyhovannja molodi u VNZ // Visnyk Cherkas'kogo nacional'nogo universytetu imeni Bogdana Hmel'nyc'kogo (Serija: Pedagogichni nauky). - Cherkasy, 2008.- Vypusk 137. - S. 16-21.

УДК 378.011.3-051

Аділе Рустемівна Бекірова – кандидат педагогічних наук, доцент,
Інститут ПТО НАПН України;

Лемара Меметова – Кримський інженерно-педагогічний університет,
аспірантка

ФОРМУВАННЯ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗДАТНОСТІ ДО СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З УЧНЯМИ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті дано обґрунтування методологічних аспектів реалізації теоретичних і практичних аспектів підготовки майбутніх учителів початкових класів до суб'єкт-суб'єктної взаємодії з учнями. Представлено авторські напрацювання щодо формування такої здатності на основі провідних ідей і положень компетентнісного, аксіологічного та суб'єктно-діяльнісного підходів.

Викладено основні напрями формування здатності майбутніх учителів початкових класів до суб'єкт-суб'єктної взаємодії з учнями:

стимулювання квазіпедагогічної діяльності студентів; надання їм можливості набуття досвіду суб'єкт-суб'єктної взаємодії; створення сприятливих умов для набуття студентами досвіду суб'єктної поведінки; набуття ними культури міжсуб'єктного педагогічного діалогу; набуття культури партнерської поведінки.

Запропоновано три етапи формування у них здатності до суб'єкт-суб'єктної взаємодії з учнями: суб'єкт власної психічної активності – навчальна суб'єктність або суб'єкт навчальної діяльності – суб'єкт квазіпрофесійної діяльності – суб'єкт педагогічної діяльності.

Ключові слова: суб'єкт, здатність, суб'єкт-суб'єктна взаємодія, учитель молодших класів, підготовка до суб'єкт-суб'єктної взаємодії з молодшими школярами, етапи.

Adile Bekirova - Ph.D., Associate Professor of Elementary Education, the Professional Technical Education Institute, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine;

Lemara Memetova post-graduate student of the Crimean Engineering and Pedagogical University

FORMATION OF THE ABILITY OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS TO SUBJECT-SUBJECTIVE INTERACTION WITH STUDENTS: METHODOLOGICAL ASPECT

Annotation. The article gives a substantiation of methodological aspects of theoretical and practical aspects implementation of future primary school teachers training to the subject-subject interaction with students on the basis of the generalization and systematization of various scientific approaches to the interpretation of the essence of such interaction in the pedagogical process.

Author's works on the formation of such ability on the basis of leading ideas and provisions of competence, axiological and subject-activity approaches are presented. Three stages of formation of future primary school teachers' ability to subject-subjective interaction with students in the pedagogical higher educational institution are offered. The trajectory of these stages is as follows: subject of own mental activity - educational subjectivity or subject of educational activity - subject of quasi-professional activity – subject of pedagogical activity in primary school.

The main directions of formation of future primary school teachers' ability to subject-subjective interaction with students are described: Stimulation of quasi-pedagogical activity of students; Providing students with the possibility of gaining subject-subjective interaction experience in the process of pedagogical education acquiring; Creating favorable conditions for students to gain in experience of subjective behavior as future educators in the educational process of higher educational institutions; 4. Gaining culture of inter-

disciplinary pedagogical dialogue by future primary school teachers; 5. Gaining culture of partner behavior: educators of higher educational institutions should be aware that subject-subjective relationships between them and future teachers foresee a partnership, despite their functional inequality.

Three stages of formation of future primary school teachers' ability to subject-subject interaction with students in the pedagogical higher educational institution are offered. The trajectory of these stages is as follows: subject of own mental activity - educational subjectivity or subject of educational activity - subject of quasi-professional activity - subject of pedagogical activity in primary school.

Key words: *subject, ability, subject-subjective interaction, primary school teacher, preparation for subject-subjective interaction with junior students, stages.*

ФОРМИРОВАНИЕ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ СПОСОБНОСТИ К СУБЪЕКТ-СУБЪЕКТНОМУ ВЗАИМОДЕЙСТВИЮ С УЧЕНИКАМИ: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Аннотация. *В статье дано обоснование методологических аспектов реализации теоретических и практических аспектов подготовки будущих учителей начальных классов к субъект-субъектному взаимодействию с учениками. Представлено авторские разработки относительно формирования такой способности на основе ведущих идей и положений субъектно-деятельностного, аксиологического и компетентностного подходов.*

Выложено основные направления формирования способности будущих учителей начальных классов к субъект-субъектному взаимодействию с учениками: стимулирование квазипедагогической деятельности студентов; создание им возможности получить опыт субъект-субъектного взаимодействия; создание благополучных условий для получения студентами опыта субъектного поведения; получение ими культуры межсубъектного педагогического диалога; получение ими культуры партнерского взаимодействия.

Предложено три этапа формирования у них способности к субъект-субъектному взаимодействию с учениками: субъект собственной психической активности – учебная субъектность или субъект учебной деятельности – субъект квазипрофессиональной деятельности – субъект педагогической деятельности.

Ключевые слова: *субъект, способность, субъект-субъектные взаимодействия, учитель младших классов, подготовка к субъект-субъектному взаимодействию с младшими школьниками, этапы.*

Постановка проблеми. У ХХІ ст. ставлення до особи як найбільшої цінності людського буття визначає багато орієнтирів суспільного виробництва. Нині особа являє собою гуманістичний ідеал, особливо у сфері освіти. Відповідно гуманізація освіти, у т.ч. педагогічної, є важливим орієнтиром для всіх педагогів, відображаючи сучасні суспільні тенденції побудови її системи на європейських гуманістичних цінностях. Але ми, орієнтуючись на гуманізацію системи освіти, перш за все, маємо пам'ятати, що вона реалізується особою вчителя, педагога. У зв'язку з цим система шкільної освіти очікує від учителя початкових класів (далі – учителів) – не тільки систему педагогічних знань, навичок і вмінь, яка складає інструментальну основу його педагогічної діяльності, але, й в першу чергу, наявність особистісних, моральних і суб'єктних якостей професіонала педагогічної справи, здатність бути педагогом за покликом, а не посадою, тобто бути справжнім творчим суб'єктом педагогічного буття.

Водночас, педагоги, які здійснюють їх професійну підготовку, мають також пам'ятати про те, що випускники педагогічних ВНЗ – це абсолютно інше покоління, ніж вони самі. Це суб'єкти глобального світу та інформаційного суспільства, які мають інші соціальні якості, ціннісні орієнтації, життєвий досвід, особливо у сфері інформаційних технологій, життєві і професійні настанови ніж педагоги, які здійснюють їх професійну підготовку. Це, безумовно, мотивує їх суб'єктну поведінку та суб'єктне ставлення до набуття педагогічної освіти. Усе це актуалізує професійну підготовку майбутнього учителя, здатного бути суб'єктом педагогічної діяльності.

Отже, гуманізація педагогічної освіти та її орієнтація на сучасні методологічні підходи до професійної підготовки майбутніх учителів позитивно сприяють їх суб'єктному розвитку і саморозвитку, формуванню здатності та готовності бути на професійному рівні суб'єктом навчально-виховного процесу як у ВНЗ, так і в початковій школі, реалізовувати свої потенціали, успішно здійснювати педагогічну діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Витоки гуманізації освіти пов'язані з ідеями видатних педагогів і психологів ХХ ст. (Дж. Дьюї, А.С. Макаренко, А. Маслоу, М. Монтессорі, В.О. Сухомлинський, С.Л. Рубінштейн, К.Д. Ушинський, Р. Штейнер). Так, «...в якості суб'єкта пізнання (спеціальної теоретичної свідомої діяльності) людина виступає вторинно; він первинно суб'єкт дії, практичної діяльності» [12, с. 334], – наголошував С.Л. Рубінштейн.

Багато аспектів суб'єктно-діяльнісного підходу до підготовки педагогів містяться в роботах І.Д. Беха, А.М. Бойко, І.А. Зязюна, В.І. Лозової, а специфіку та особливості підготовки учителів початкових класів обґрунтовували Н.М. Бібік, В.І. Бондарь, М.С. Вашуленко, В.В. Желанова, Л.В. Коваль, Я.П. Кодлюк, О.А. Комар, О.Г. Кучерявий, С.А. Литвиненко, С.М. Мартиненко, О.В. Матвієнко, Д.І. Пашенко,

О.Я. Савченко, Л.О. Хомич та ін. Основні проблеми формування вчителя як суб'єкта педагогічної діяльності містяться в наукових напрацюваннях В.І. Бондаря, С.У. Гончаренка, І.А. Зязюна, С.Д. Максименка, О.М. Пехоти, В.А. Семиченко та ін., а їх підготовку до педагогічної взаємодії обґрунтовували В.В. Желанова, О.І. Кіліченко, О.В. Киричук, С.Ю. Коломійченко, О.А. Комар, О.В. Матвієнко, Л.В. Нечаєва, Р.О. Павлюк, С.В. Ратовська та ін.

Організацію суб'єкт-суб'єктної взаємодії в педагогічній діяльності розкрито в наукових працях Л.А. Байкової, А.М. Бойко, Л.К. Велитченко, О.О. Грозовської, О.М. Легун, О.О. Лінник, О.О. Максимової та ін. Так, А.Б. Бойко наголошує, що «лише наприкінці 80-х років ХХ ст. нами (А.М. Бойко) доведено фундаментальність феномена суб'єкт-суб'єктних відносин для педагогіки, а сам феномен «суб'єкт-суб'єктні відносини» було обґрунтовано як усезагальну, родову, вихідну категорію педагогіки» [6, с. 4–5].

Аналіз та узагальнення наукових праць вищезгаданих та інших науковців показує, що вони містять методологічний, теоретичний та емпіричний матеріал для сучасних дослідників. Так, О.В. Матвієнко слушно наголошує, що «Педагогічна взаємодія як феномен зв'язку та взаємовпливів передбачає актуалізацію суб'єкт-суб'єктних стосунків, що потребує обґрунтування шляхів та умов оптимізації професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії» [10, с. 81].

Мета статті. Обґрунтувати методологічні основи формування в майбутніх учителів початкових класів здатності до суб'єкт-суб'єктної взаємодії з учнями у процесі професійної підготовки в педагогічному ВНЗ.

Виклад основного дослідницького матеріалу. Педагогічні аспекти професійної підготовки вчителів початкових класів обґрунтовували багато дослідників. Так, на думку О.Я. Савченко, «У сучасній ситуації розвитку школи набуває особливої ваги стимулювання педагогів до творчої праці, розширення можливостей для професійного розвитку» [13, с. 2]. Безумовно, без соціальної та професійної суб'єктності та встановлення суб'єкт-суб'єктних взаємин з учнями учитель не може самовиражатися як творчий суб'єкт педагогічної діяльності. У цьому аспекті для нас особливий інтерес представляє науковий доробок О.О. Лінник, в дисертації якої «науково обґрунтовано та спроектовано систему підготовки майбутнього вчителя до організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії з учнями початкової школи...» [9, с. 16].

Безумовно, педагоги ВНЗ для реалізації такої системи у підготовці майбутніх учителів мають усвідомлювати суб'єктну роль як свою, так і студентів, оскільки педагогічна взаємодія в підготовці учителів може мати суб'єкт-об'єктну та суб'єкт-суб'єктну варіації.

В.А. Кушнір творчо підходить до розуміння цієї проблеми та розглядає об'єктність і суб'єктність учасників педагогічного процесу через

виконання ними ролі об'єкта або суб'єкта та уточнює, що «в реальному педагогічному процесі його учасники не можуть бути чистими об'єктами чи суб'єктами, у чомусь учні та вчителі – об'єкти, а в чомусь – суб'єкти» [8, с. 14]. Але, у будь-якому випадку «...основною функцією педагога є управління процесами навчання, виховання, розвитку і формування особистості вихованця. Не вчити, а направляти учіння, не виховувати, а керувати процесами виховання покликаний вчитель» [11, с. 232]. Це означає, що саме гуманна реалізація ним управлінської функції в педагогічній діяльності передбачає організацію суб'єкт-суб'єктних взаємин зі студентами.

Отже, головною психологічною формою втілення основних ідей і рекомендацій сучасних методологічних підходів і концепцій підготовки учителів є суб'єкт-суб'єктні взаємини у педагогічному процесі, тобто створення таких психолого-педагогічних умов, коли студент як майбутній учитель спроможний, на думку В.В. Ягупова, зайняти активну суб'єктну позицію і найбільш повною мірою розкритися як творчий суб'єкт навчально-пізнавальної діяльності. Бути суб'єктом означає його перетворення із пасивної істоти в активну [15, с. 8].

Безумовно, провідна роль тут належить педагогові ВНЗ, який має багаті можливості для діалогічної суб'єкт-суб'єктної взаємодії з майбутніми учителями, особливо в процесі вивчення професійно орієнтованих, фахових дисциплін. На основі узагальнення основних ідей сучасних методологічних підходів до їх підготовки, можна виокремити такі рекомендації:

1. Стимулювання квазіпедагогічної діяльності студентів, оскільки зміст цих дисциплін їх стимулює, а інколи й «змушує» до активної дискусії, висловлювання і відстоювання свого суб'єктного ставлення та суб'єктної позиції з проблемних професійно-педагогічних питань, які евентуально будуть мати місце та актуалізуватися у майбутній педагогічній діяльності. Завдання педагога: заздалегідь підготувати різні, а інколи й суперечливі «неоднозначні» квазіпедагогічні ситуації на міжпредметній основі, які, безумовно, стимулюватиме суб'єктну роль студентів.

2. Надання можливості набуття студентами досвіду суб'єкт-суб'єктної взаємодії: вони, наслідуючи культуру педагогічного спілкування викладача, можуть творчо формувати свою культуру суб'єкт-суб'єктної взаємодії у професійному середовищі, переносити їх у майбутню педагогічну діяльність. Тут, доцільно, дотримуватися рекомендацій В.Г. Кременя, який дає наступне визначення суб'єкт-суб'єктних відносин: «міжособистісна педагогічна взаємодія, що реалізує базову потребу дитини (виділ. наше) в залученні її до соціуму і культури суспільства на основі рівноправного партнерства з учителем, характеризує готовність суб'єктів виховання до взаєморозуміння і взаємоповаги в процесі спілкування і діяльності» [7, с. 883].

Безумовно, педагог особисто має демонструвати високий професіоналізм і творче педагогічне мислення, справжню педагогічну культуру в сполученні принципів і вимогливості як до собі, так і до студентів, постійно проявляти готовність до прийняття їх думок, інколи і суперечливих. Методика такого ставлення педагога до педагогічної діяльності має адаптуватися до рівнів підготовленості студентів і враховувати відповідний курс набуття педагогічної освіти. Основні методичні аспекти формування професійної суб'єктності в майбутніх учителів, у т.ч. і шляхом педагогічного проектування, містяться в наших попередніх публікаціях [2–4].

3. Створення сприятливих умов для набуття студентами позитивного досвіду суб'єктної поведінки: для цього суттєву роль відіграє стиль спілкування викладача та його суб'єктне ставлення до них, що безумовно стимулює суб'єктну активність студентів на різних рівнях. Відповідно, методика проведення навчально-виховних заходів має створювати для студентів атмосферу психологічного комфорту, забезпечувати позитивний емоційний контакт між викладачем і студентами, сприяти розвитку поваги та довіри один до одного, створювати необхідні умови для навчальної суб'єктності студентів і стимулювати їх ініціативність у вирішенні квазіпедагогічних завдань.

4. Набуття культури діалогу: педагог має вміти здійснювати взаємодію зі студентом у формі суб'єкт-суб'єктного ставлення один до одного шляхом організації діалогу, дискусії, співставлення різних, дуже часто і протилежних думок і ставлень, оскільки суб'єкт-суб'єктні прийоми та способи взаємодії неможливі без культури суб'єкт-суб'єктної взаємодії. У зв'язку з цим педагогічне проектування професійної суб'єктності майбутніх учителів є провідним напрямом професійної діяльності педагогів вищої школи [4].

5. Набуття культури партнерської поведінки: педагоги мають усвідомлювати, що суб'єкт-суб'єктні взаємини між ними та студентами передбачають партнерство. Тут доцільно дотримуватися думки І.М. Предборської, яка наголошує, що «ототожнення суб'єкта й об'єкта зовсім не означає їх зрівнювання між собою. Це ототожнення відбувається в напрямку виявлення суб'єктності в об'єкті, тобто ототожнення суб'єкта з самим собою через заперечення об'єктності об'єкта. Таким чином суб'єкт пізнає об'єкт, зникає як об'єкт» [14, с. 25], що й сприяє суб'єкт-суб'єктивним взаєминам між педагогами та студентами.

Водночас, згідно з провідними принципами сучасних методологічних підходів до професійної підготовки та педагогічної діяльності учителів необхідно, з одного боку, розвивати у самих педагогів ціннісно-мотиваційну, емоційно-вольову, почуттєву, поведінкову, діяльнісну та рефлексивну сфери педагогічної діяльності, а з іншого – формувати та творчо розвивати ці сфери у майбутніх учителів спочатку у

навчальній, а на старших курсах – і квазіпедагогічній діяльності. Ці методичні аспекти містяться у нашій попередній публікації [2].

Серед цих складових вирішальною є ціннісно-мотиваційна сфера, оскільки вона визначає зміст, смисл і важливість усіх інших сфер майбутнього педагогічного буття. А.М. Бойко слушно наголошує, що основою суб'єкт-суб'єктних взаємин, як цінностей, є цілеспрямована добросовісна педагогічна діяльність [5]. А психічний механізм перетворення студента з об'єкта навчання в суб'єкта лежить, на думку В.В. Ягупова, в його мотиваційній сфері, оскільки вона «представляє складне утворення. Під мотивами розуміються спонукальні причини дій і вчинків особистості, під мотивацією – систему однорідних мотивів» [15, с. 8].

У будь-якій взаємодії суттєву роль відіграють емоції та почуття, а в педагогічній – особливо. А.М. Бойко підкреслює, що емоції завжди мають місце в діяльності та поведінці педагогів і дітей. Вона підкреслює важливий аспект: емоції є виявом ціннісної основи суб'єкт-суб'єктних взаємин [5]. Відповідно, цілеспрямовано організована суб'єкт-суб'єктна взаємодія у процесі підготовки учителів передбачає емоційно-вольову регуляції і саморегуляції поведінки як студентів, так і педагогів. Така взаємодія дає можливість поступово пізнавати та прийняти таємниці педагогічного труда, усвідомлювати своє місце в ній, дає можливість пізнавати, відкривати свій суб'єктний потенціал спочатку як студента, а потім і як учителя, формує об'єктивне уявлення про необхідність цілеспрямованого формування інших сфер, які складають основу наукової парадигми педагогічної діяльності.

У формуванні здатностей до суб'єкт-суб'єктної взаємодії майбутніх учителів достатньо корисними є думка І.П. Аносова щодо освітнього середовища, яке має містити такі складові: 1. Суб'єктну позицію: навчання – моя особиста справа. Стати суб'єктом можна, якщо навчання розгортається як власна, цілеспрямована діяльність. 2. Нова позиція вчителя у навчальному процесі, який стає суб'єкт-суб'єктним, оскільки в ньому пов'язані спільною діяльністю учень і вчитель. 3. Суб'єктна позиція не обмежується уроками (виховна робота в школі й поза школою). 4. Вчитель – також суб'єкт власної діяльності. 5. Освітнє середовище підтримує суб'єктну позицію [1, с. 185].

Реалізація вищевикладених методологічних положень міститься у наших публікаціях [2], в яких викладені методичні основи та комплексна методика формування професійної суб'єктності майбутніх вчителів. У них ми наголошуємо, що суб'єкт-суб'єктні взаємини включають в собі не тільки ставлення до Іншого, а й ставлення до самого собі; це їх спільна діяльність і, відповідно, важлива настанова обох сторін до такої взаємодії.

Цей процес має проходити кілька етапів з наступною траєкторією: суб'єкт власної психічної активності – навчальна суб'єктність або суб'єкт навчальної діяльності – суб'єкт квазіпрофесійної діяльності – суб'єкт

педагогічної діяльності в початкових класах. Вона охоплює весь період навчання майбутніх учителів на рівні підготовки бакалаврату та сприяє усвідомленню необхідності бути суб'єктом навчальної та педагогічної діяльності та необхідності цілеспрямованій організації ними суб'єкт-суб'єктних взаємин.

На *першому етапі* основна увага спрямована на формування суб'єкта навчальної діяльності, що відбувається у процесах адаптації до умов педагогічного ВНЗ, засвоєння і прийняття вимог нового освітнього середовища, усвідомлення і засвоєння своїх прав і обов'язків як суб'єкта навчальної діяльності. Це цілеспрямована підготовка студентів до свідомої участі в суб'єкт-суб'єктній взаємодії в процесі набуття педагогічної освіти.

На *другому етапі* відбувається цілеспрямована ідентифікація студентів з вимогами навчальної та квазіпедагогічної діяльності, теоретичне засвоєння нової соціальної ролі – професійна соціалізація як вчителя, свідоме управління своїми навчальними діями, поведінкою та активною участю у суб'єкт-суб'єктній взаємодії з педагогами та іншими студентами.

На *третьому етапі* практично реалізуються теоретичні напрацювання попередніх етапів, формування професійно важливих якостей для учителя, серед яких інтегральною є професійна суб'єктність як педагога, практична перевірка своєї здатності організовувати суб'єкт-суб'єкту взаємодію в процесі реалізації посадових компетенцій у початковій школі.

Висновки: суб'єкт-суб'єктні взаємини у процесі підготовки майбутніх учителів – це особливі стосунки та ставлення, коли студенти та педагоги сприймають один одного в якості рівноправних партнерів, формують образ одного про другого, вчать корегувати власні дії, розкривають свій внутрішній громадянський і професійний світ і потенціал. Для цього студент, як майбутній педагог, має усвідомити власну суб'єктність, суб'єктність інших студентів і власне і суб'єктність педагога, який їх вчить.

Перспективи наступних публікацій: конкретні методики і технології формування культури суб'єкт-суб'єктної взаємодії майбутніх учителів.

Література

1. Аносов І. П. Педагогічна антропологія: Навчальний посібник / І. П. Аносов. – К. : Твім інтер, 2005. – 264 с.
2. Бекирова А. Р. Комплексна методика формування професійної суб'єктності майбутніх учителів початкових класів / А.Р. Бекірова // Професійна підготовка фахівців: креативний підхід : монографія / за ред. О.А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во Євенок О. О., 2017. – С. 234-253.

3. Бекирова А. Р. Методичні основи формування професійної суб'єктності майбутніх вчителів початкових класів / В.В. Ягупов, А.Р. Бекирова // Військова освіта: Зб. наук. праць НУОУ імені Івана Черняхівського. – 2017. – № 2 (36). – С. 110-131.
4. Бекирова А. Р. Педагогічне проектування професійної суб'єктності майбутніх учителів початкових класів як провідний напрям професійної діяльності педагогів вищої школи / А.Р. Бекирова, В.В. Ягупов // Вісник Національного університету оборони України: Зб. наук. пр. – 2017. – №1 (48). – С. 279-286.
5. Бойко А. Суб'єкт-суб'єктні взаємини як цінності виховання [електронний ресурс] / А. Бойко // Освіта.ua. режим доступу : <http://osvita.ua/school/method/upbring/337/>
6. Від редакційної колегії // Педагогічні науки: зб. наук. пр. Полтавського нац. пед. ун-ту імені В. Г. Короленка. – 2014. – № 60. – С. 3-5.
7. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; [гол. ред. В. Г. Кремень]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
8. Кушнір В. А. Теоретико-методологічні основи системного аналізу педагогічного процесу вищої школи : авторефер. ...дис. д-ра пед. наук: 13.00.04 / В. А Кушнір. – Харків, 2003. – 45 с.
9. Лінник О.О. Система підготовки майбутнього вчителя до організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії з учнями початкової школи: дис...д-ра пед. наук: 13.00.04 / О. О. Лінник. – Старобільськ, 2016. – 520 с.
10. Матвієнко О. Шляхи та умови оптимізації підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії / О. Матвієнко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2011. – № 39(1). – С. 79-86.
11. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс: В 2 кн. / И. П. Подласый. – М. : Просвещение, 1999. – Кн. 1. – 576 с.
12. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1973. – 424 с.
13. Савченко Олександра. Закон України “Про освіту”: коментар у контексті проблем реформування початкової освіти [Електронний ресурс] // Початкова школа: щомісячний науково-методичний журнал. – 2018. – №1 (№583). – С. 1-4. : Режим доступу: <http://pochatkova-shkola.net/images/arxiv/z/psch0118.doc>
14. Філософські абриси сучасної освіти: монографія / Авт. кол. Предборська І., Вишенська Г., Гайденко В., Гамрецька Г. та ін.; [За ред. І. Предборської]. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. – 226 с.
15. Ягупов В.В. Суб'єкт-суб'єктні взаємини в навчальному процесі / В.В. Ягупов // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного інституту ім. П.Д. Осипенко (Серія: Педагогічні науки) / [гол. ред. Гусев В.І.]. – Запоріжжя : ВПК “Запоріжжя», 1999. – № 3-4. – С. 5-10.

Bibliography

1. Anosov I. P. Pedagogichna antropologiya: Navchalnyi posibnyk / I. P. Anosov. – K. : Tvim inter, 2005. – 264 s.
2. Bekyrova A. R. Kompleksna metodyka formuvannya profesiinoi subiektnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv / A.R. Bekirova // Profesiina pidhotovka fakhivtsiv: kreatyvnyi pidkhid : monohrafiia / za red. O.A. Dubaseniuk. – Zhytomyr : Vyd-vo Yevenok O. O., 2017. – S. 234-253.
3. Bekyrova A. R. Metodichni osnovy formuvannya profesiinoi subiektnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv / V.V. Yahupov, A.R. Bekyrova // Viiskova osvita: Zb. nauk. prats NUOU imeni Ivana Cherniakhovskoho. – 2017. – № 2 (36). – S. 110-131.
4. Bekyrova A. R. Pedagogichne proektuvannya profesiinoi subiektnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv yak providnyi napriam profesiinoi diialnosti pedahohiv vyshchoi shkoly / A.R. Bekyrova, V.V. Yahupov // Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy: Zb. nauk. pr. – 2017. – №1 (48). – S. 279-286.
5. Boiko A. Subiekt-subiektni vzaiemyny yak tsinnosti vykhovannya [elektronnyi resurs] / A. Boiko // Osvita.ua. rezhyim dostupu : <http://osvita.ua/school/method/upbring/337/>
6. Vid redaktsiinoi kolehii // Pedagogichni nauky: zb. nauk. pr. Poltavskoho nats. ped. un-tu imeni V. H. Korolenka. – 2014. – № 60. – S. 3-5.
7. Entsyklopediia osvity / Akad. ped. nauk Ukrainy; [hol. red. V. H. Kremen]. – K.: Yurinkom Inter, 2008. – 1040 s.
8. Kushnir V. A. Teoretyko-metodolohichni osnovy systemnoho analizu pedagogichnoho protsesu vyshchoi shkoly : avtorefer. ...dys. d-ra ped. nauk: 13.00.04 / V. A. Kushnir. – Kharkiv, 2003. – 45 s.
9. Linnyk O.O. Systema pidhotovky maibutnoho uchytelia do orhanizatsii subiekt-subiektnoi vzaiemodii z uchniamy pochatkovoї shkoly: dys...d-ra ped. nauk: 13.00.04 / O. O. Linnyk. – Starobilsk, 2016. – 520 s.
10. Matviienko O. Shliakhy ta umovy optymizatsii pidhotovky maibutnikh uchyteliv do pedagogichnoi vzaiemodii / O. Matviienko // Psykholoho-pedagogichni problemy silskoi shkoly. – 2011. – № 39(1). – S. 79-86.
11. Podlasnyi Y. P. Pedagogika. Novyi kurs: V 2 kn. / Y. P. Podlasnyi. – M. : Prosveshchenye, 1999. – Kn. 1. – 576 s.
12. Rubynshtein S. L. Problemy obshchei psikhohy / S.L. Rubynshtein. – M. : Pedagogika, 1973. – 424 s.
13. Savchenko Oleksandra. Zakon Ukrainy "Pro osvitu": komentar u konteksti problem reformuvannya pochatkovoї osvity [Elektronnyi resurs] // Pochatkova shkola: shchomisiachnyi naukovy-metodychnyi zhurnal. – 2018. – №1 (№583). – S. 1-4. : Rezhyim dostupu: <http://pochatkova-shkola.net/images/arhivez/psch0118.doc>
14. Filosofsky abrys suchasnoi osvity: monohrafiia / Avt. kol. Predborska I., Vyshenska H., Haidenko V., Hamretska H. ta in.; [Za red. I. Predborskoї]. – Sumy : VTD «Universytetska knyha», 2006. – 226 s.
15. Yahupov V.V. Subiekt-subiektni vzaiemyny v navchalnomu protsesi / V.V. Yahupov // Zbirnyk naukovykh prats Berdianskoho derzhavnoho pedagogichnoho instytutu im. P.D. Osypenko (Serii: Pedagogichni nauky) / [hol. red. Husiev V.I.]. – Zaporizhzhia : VPK "Zaporizhzhia", 1999. – № 3-4. – S. 5-10.

УДК 372.8:004

Білик Юлія Петрівна – викладач математики, інформатики
Барського гуманітарно-педагогічного коледжу імені Михайла
Грушевського

E-mail: jamsie@meta.ua.

**ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ПОЧАТКОВОГО КУРСУ
ІНФОРМАТИКИ У КОНТЕКСТІ НОВОЇ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ**

Анотація. У статті проаналізовано особливості викладання інформатики в початковій освіті у контексті концепції Нової української школи. Проаналізовано ключові зміни в освітньому процесі початкової школи. Обґрунтовано необхідність підготовки компетентного вчителя

інформатики початкової освіти, готового до апробації та впровадження інноваційних педагогічних систем.

Подано порівняння основних завдань початкового курсу інформатики за діючою програмою і проектом типової освітньої програми Нової української школи. Виділено й описано характерні особливості модифікації змістових ліній та їх інтеграції з іншими освітніми галузями.

Наголошується, що питання системної модернізації освітньої галузі залишається відкритим та набуло широкого обговорення серед педагогічної громадськості.

Ключові слова: інформаційна культура; концепція Нової української школи; компетентність; змістова лінія.

Bilyk Yulia Petrivna – teacher of mathematics, computer science of Mykhailo Hrushevsky Humanitarian Pedagogical College of Bar.

E-mail: jamsie@meta.ua.

FEATURES OF TEACHING ELEMENTARY COURSE IN COMPUTER SCIENCE IN THE CONTEXT OF A NEW EDUCATIONAL PARADIGM

Summary: The article analyzes the peculiarities of informatics teaching in elementary school in the context of the concept of a New Ukrainian school. The key changes in the elementary school educational process are analyzed. The necessity of training a competent teacher of computer science, ready for testing and introduction of innovative pedagogical systems is substantiated.

The comparison of the main tasks of the primary course of computer science with the current program and the project of a typical educational program of the New Ukrainian school is given. The features of modification of content lines and their integration with other educational branches are highlighted and described. It is noted that the main goal of reforming education is to create a school in which it will be a pleasure to study and which will give students the knowledge and skills to apply them in life.

The author of the article stresses that the laws, projects and concepts mentioned in the issues of improving higher education, ways of improving the educational process, the possibility of attracting it not only remained in the field of law-making, but also became widely discussed among the educational community, became the subject of discussions and an occasion for controversy on various scientific events.

It is noted that the issue of systematic modernization of the educational sphere remains open and has become widely discussed among the educational community.

Key words: information culture; concept of a New Ukrainian school; competence; content line.

Билык Юлия Петровна - преподаватель математики, информатики Барского гуманитарно-педагогического колледжа имени Михаила Грушевского
E-mail: jamsie@meta.ua.

ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ НАЧАЛЬНОГО КУРСА ИНФОРМАТИКИ В КОНТЕКСТЕ НОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПАРАДИГМЫ

Анотация: В статье проанализированы особенности преподавания информатики в начальном образовании в контексте концепции Новой украинской школы. Проанализированы ключевые изменения в образовательном процессе начальной школы. Обоснована необходимость подготовки компетентного учителя информатики, готового к апробации и внедрения инновационных педагогических систем.

Подано сравнения основных задач начального курса информатики по действующей программе и проекту типовой образовательной программы Новой украинской школы. Выделены и описаны характерные особенности модификации содержательных линий и их интеграции с другими образовательными областями.

Отмечается, что вопрос системной модернизации образования остается открытым и получило широкое обсуждение среди педагогической общественности.

Ключевые слова: информационная культура; концепция Новой украинской школы; компетентность; содержательная линия.

Постановка проблеми. Активний розвиток інформаційних і комунікаційних технологій у світі є однією з причин виникнення проблеми постійного підвищення інформаційної культури особистості, незалежно від її освіти та соціального рівня. У зв'язку з цим постає завдання впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, перш за все, у процес навчання загальноосвітніх закладів освіти. Успішне вирішення даного питання багато в чому залежить від готовності учня сприймати новітні інформаційні та комунікаційні технології, розуміти їх необхідність не тільки у майбутній професійній діяльності, а й у суспільному житті. Тому формування інформаційної культури має починатися ще з молодшого шкільного віку [3].

Своєю чергою це позначилося на необхідності проведення реформаційних перетворень у системі професійної підготовки майбутніх фахівців, зокрема вчителів первинної ланки освіти [4].

Проблематику навчання інформатики і формування інформаційної культури особистості у початковій школі досліджували Т. Бокучава, І. Зарецька, М. Корнієнко, Т. Корольова, О. Коршунова, С. Крамаровська, М. Левшин, Г. Ломаковська, Н. Морзе, Г. Проценко, Й. Ривкінд, Ф. Ривкінд та ін. [3]

Мета статті – проаналізувати ключові зміни в програмі з інформатики для початкової освіти у рамках проекту типової освітньої програми Нової української школи та обґрунтувати необхідність пов'язаної з ними модернізації професійної підготовки майбутніх вчителів початкової освіти.

Основний виклад матеріалу. Відповідно, аби провести системну модернізацію освітньої галузі, в Україні було прийнято низку державних нормативних документів (Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр. (2012), закон України «Про вищу освіту» (2014), Проект Концепції розвитку освіти України на період 2015-2025 років (2014), Закон України «Про освіту» (2017)). Загалом ці акти спрямовані на реалізацію нагальної інноваційної політики в освіті, однак містять також вказівки щодо розвитку освітньої галузі, теоретичні основи для організації процесу підготовки майбутніх учителів початкової освіти засобами інноваційних технологій [4].

З 2018 року учні, які сядуть за шкільні парти, вчитимуться за програмою «Нової української школи». Затверджена концепція передбачає переважання української шкільної освіти, що включає у себе 12-річне навчання, отримання профільних знань у старших класах, інклюзивну освіту, здобуття компетентностей, а не тільки знань та чимало іншого [1].

Згідно з Концепцією Нової української школи, наскрізне застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі та управлінні закладами освіти і системою освіти має стати інструментом забезпечення успіху Нової школи. Запровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освітній галузі має перейти від одноразових проектів у системний процес, який охоплює всі види діяльності.

Концепцією передбачається виконання низки положень, зокрема:

- новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, необхідних для успішної самореалізації в суспільстві;
- педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками;
- орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм;
- наскрізний процес виховання, який формує цінності;
- нова структура школи, яка дозволяє добре засвоїти новий зміст і набути компетентності для життя;
- децентралізація та ефективне управління, що надасть школі реальну автономію [8].

Прогресивний світ більше не орієнтується на велику порцію знань, яка щодня має зростати. Він намагається давати компетентність. Це не означає, що ми припиняємо працювати зі знаннями. Але це означає, що ми маємо визначитися, які з них є пріоритетними. Знання – це база для формування стійких умінь, цінностей і ставлення [1].

У навчальній програмі [8] виокремлено десять груп компетентностей, на яких буде ґрунтуватися нова шкільна програма:

- спілкування державною (і рідною в разі відмінності) мовою;
- спілкування іноземними мовами;
- математична грамотність;
- компетентності в природничих науках та технологіях;
- інформаційно-цифрова компетентність;
- уміння навчатися впродовж життя;
- соціальні та громадянські компетентності;
- підприємливість;
- загальнокультурна грамотність;
- екологічна грамотність і здорове життя [2].

Відповідно до типової освітньої програми початкової освіти [2], метою інформатичної освітньої галузі для загальної середньої освіти є формування в учнів здатності до вирішення проблем із використанням цифрових пристроїв, інформаційно-комунікаційних технологій та критичного мислення для розвитку, творчого самовираження, власного та суспільного добробуту; безпечна та відповідальна діяльність в інформаційному суспільстві.

Відповідно до окресленої мети, головними завданнями інформатичної освітньої галузі у початковій освіті є:

- формування відповідальної позиції цифрового громадянина, навичок безпечного й етичного користування цифровими пристроями та мережами;
- формування початкових умінь розрізняти інформацію різних видів та працювати з нею за допомогою цифрових пристроїв чи без них;
- формування початкових умінь визначати, знаходити та зберігати інформацію, необхідну для розв’язання життєвих проблем, за допомогою цифрових пристроїв, мереж та без них, самостійно та під час групової взаємодії; розрізняти правдиву і неправдиву інформацію різних видів;
- налагодження комунікації за допомогою цифрових пристроїв та мереж для спільної творчості, співпраці, навчання, гри;
- формування початкових умінь створювати електронні тексти за допомогою цифрових пристроїв;
- формування вмінь презентувати себе, власну творчість, ідеї, створені продукти та інші результати індивідуальної та групової діяльності за допомогою цифрових пристроїв [8].

Реалізація поставленої мети та завдань у початковій школі прогнозовано відбуватиметься за змістовими лініями: «Я у світі інформації (Дані. Інформація. Моделі)», «Моя цифрова творчість», «Комунікація та співпраця», «Я і цифрові пристрої», «Відповідальність та безпека в інформаційному суспільстві».

У рамках змістової лінії «Я у світі інформації

(Дані. Інформація. Моделі)», програмовий матеріал якої наближений до теми «Інформація», яка вивчаються учнями початкових класів вже зараз, формуються початкові вміння розпізнавати, знаходити, свідомо відбирати, зберігати та опрацьовувати просту інформацію за допомогою цифрових пристроїв та без них.

Теми «Алгоритми», «Текст», «Графіка», «Презентації» частково реалізуються у змістовій лінії «Моя цифрова творчість», яка розкривається через практичну діяльність зі створення простих інформаційних продуктів за допомогою цифрових пристроїв та програм для творчого самовираження, презентації себе і продуктів власної діяльності, вирішення завдань інших освітніх галузей.

В основі змістової лінії «Комунікація та співпраця» (аналог у діючій програмі – тема «Інтернет») – ознайомлення із доступними для дитини засобами цифрової та безпосередньої комунікації для гри, спілкування, навчання, отримання нової інформації; використання безпечного онлайнового чи офлайнового середовища для цього.

Змістова лінія «Я і цифрові пристрої» реалізовується через усвідомлення і розпізнавання тих завдань, які можна розв'язати за допомогою цифрових пристроїв, виходячи з їхніх функціональних можливостей. Дана змістова лінія є трансформацією теми «Комп'ютери та інші пристрої» з діючої програми для 2 класу.

Новою у програмі є змістова лінія «Відповідальність та безпека в інформаційному суспільстві», яка спрямована на створення безпечних умов для учнів під час роботи з цифровими пристроями і в мережах, що передбачає захист особистої інформації, формування принципів етичного, доброзичливого та відповідального спілкування через мережі, навички і можливості захисту власного інформаційного простору, фізичного та психологічного здоров'я.

Вказані змістові лінії передбачають можливу інтеграцію інформатичної освітньої галузі з іншими освітніми галузями через розв'язування дослідницьких завдань, формування наскрізних умінь учнів, інформатичної грамотності та культури.

Висновок. Як бачимо, інформатична галузь поступово здійснює перехід від передачі учням готових знань, вмінь та навичок до формування у них ключових компетентностей, і як наслідок розвиток у особистості світоглядної орієнтації та критичного мислення в умовах цифрового суспільства. Саме розвиток цих якостей є головним завданням курсу інформатики у проекті Нової української школи.

Література

1. Беловольченко Г. Нова українська школа: утопічні мрії, катастрофа чи реальний шанс змінити країну (опитування) [Електронний ресурс] / Г. Беловольченко. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://dyvys.info/2016/12/20/nova-ukrayinska-shkola-utopichni-mriyi/>.

2. Вареник Г. Я. Вчитися ніколи не пізно. Знакові моменти концепції нової української школи [Електронний ресурс] / Г. Я. Вареник. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://beztabu.net/vchitisya-nikoli-ne-pizno-znakovi-moment-konceptsiyi-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli_n4605.
3. Іванова С. М. Проблеми пропедевтики інформаційної культури в початковій школі [Електронний ресурс] / С. М. Іванова – Режим доступу до ресурсу: http://lib.iitta.gov.ua/114/1/%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0_5-08.pdf.
4. Запорожченко Т. Особливості професійної підготовки вчителів початкових класів у контексті нової освітньої парадигми / Т. Запорожченко. // Підготовка майбутніх педагогів у контексті стандартизації початкової освіти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції. – Бердянськ, 2017. – С. 59–63.
5. Нова українська школа [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>.
6. Нова українська школа: 9 змін, які пропонує Міносвіти [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://hromadske.ua/posts/nova-ukrainska-shkola-9-zmin-iaki-proponuie-minosvity>.
7. Нова українська школа. План впровадження до 2020 року. Проект для обговорення [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://education-ua.org/ua/component/cck/?task=download&collection=blog_files_x&xi=0&file=blog_files&id=1785.
8. Нова українська школа. Типова освітня програма (Проект) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2.-tipova-osvitnya-programa-proekt-2.docx>.

Bibliography

1. Belovol'chenko G. Nova ukrai'ns'ka shkola: utopichni mrii', katastrofa chy real'nyj shans zminyty krai'nu (opytuvannja) [Elektronnyj resurs] / G. Belovol'chenko. – 2016. – Rezhym dostupu do resursu: <https://dyvys.info/2016/12/20/nova-ukrayinska-shkola-utopichni-mriyi/>.
2. Varenik G. Ja. Vchytysja nikoly ne pizno. Znakovi momenty koncepcii' novoi' ukrai'ns'koi' shkoly [Elektronnyj resurs] / G. Ja. Varenik. – 2017. – Rezhym dostupu do resursu: https://beztabu.net/vchitisya-nikoli-ne-pizno-znakovi-moment-konceptsiyi-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli_n4605.
3. Ivanova S. M. Problemy propedevtyky informacijnoi' kul'tury v pochatkovij shkoli [Elektronnyj resurs] / S. M. Ivanova – Rezhym dostupu do resursu: http://lib.iitta.gov.ua/114/1/%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0_5-08.pdf.
4. Zaporozhchenko T. Osoblyvosti profesijnoi' pidgotovky vchyteliv pochatkovyh klasiv u konteksti novoi' osvitn'oi' paradygmy / T. Zaporozhchenko. // Pidgotovka majbutnih pedagogiv u konteksti standartyzacii' pochatkovoi' osvity: materialy Vseukrai'ns'koi' naukovo-praktychnoi' onlajn-konferencii'. – Berdjans'k, 2017. – S. 59–63.
5. Nova ukrai'ns'ka shkola [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu do resursu: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>.
6. Nova ukrai'ns'ka shkola: 9 zmin, jaki proponuje Minosvity [Elektronnyj resurs]. – 2017. – Rezhym dostupu do resursu: <https://hromadske.ua/posts/nova-ukrainska-shkola-9-zmin-iaki-proponuie-minosvity>.
7. Nova ukrai'ns'ka shkola. Plan vprovadzhennja do 2020 roku. Projekt dlja obgovorennya [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu do resursu: http://education-ua.org/ua/component/cck/?task=download&collection=blog_files_x&xi=0&file=blog_files&id=1785.

8. Nova ukrai'ns'ka shkola. Typova osvithnja programa (Proekt) [Elektronnyj resurs] – Rezhyim dostupu do resursu: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennja/2.-tipova-osvitnya-programa-proekt-2.docx>.

УДК 678.23.

***Босий Василь Сильвестрович** – заслужений працівник культури України, доцент кафедри музичного мистецтва та хореографії Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*

***Сивоконь Юрій Михайлович** – старший викладач кафедри музичного мистецтва та хореографії Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
e-mail: pednauk@gmail.com*

ЕТАПИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ХОРЕОГРАФІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

***Анотація.** У статті автори розглядають сутність творчого потенціалу та етапи його формування у майбутніх викладачів хореографічних дисциплін. Розвиток творчого потенціалу на основі етапного підходу є фактором формування готовності керівника хореографічного колективу до професійної діяльності. Теоретичні дослідження і емпіричний досвід доводять, що розвиток творчого потенціалу студентів носить не просто циклічний, а й етапний характер. Цикл виступає як сукупність явищ, елементів, процесів, що становлять відносну цілісність. На основі аналізу наукової літератури визначається місце і роль готовності та установки у підготовці керівника хореографічного колективу. Готовність студента, майбутнього керівника творчого колективу, виступає як складне особистісне утворення, що характеризується тривалістю формування, стійкістю компонентного складу, динамічністю проявів в сукупності з чинниками, які зумовлюють ефективність педагогічної діяльності, що стимулюють саморозвиток творчих сил особистості.*

На основі аналізу наукових досліджень автори роблять висновок, що установка виступає як готовність до керівництва хореографічним колективом і є результатом розвитку творчого потенціалу на основі етапного, діяльнісного та ціннісного підходів.

***Ключові слова:** творчий потенціал, готовність, установка, хореографічний колектив, професійна діяльність.*

ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ЛИЧНОСТИ БУДУЩЕГО ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ХОРЕОГРАФИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН

Босый Василий Сильвестрович – заслуженный работник культуры Украины, доцент кафедры музыкального искусства и хореографии Центральноукраинского государственного педагогического университета имени Владимира Винниченко.

Сивоконь Юрий Михайлович – старший преподаватель кафедры музыкального искусства и хореографии Центральноукраинского государственного педагогического университета имени Владимира Винниченко.

***Аннотация.** В статье авторы рассматривают сущность творческого потенциала и этапы его формирования у будущих преподавателей хореографических дисциплин.*

Развитие творческого потенциала на основе этапного подхода является фактором формирования готовности руководителя хореографического коллектива к профессиональной деятельности. Теоретические исследования и эмпирический опыт доказывают, что развитие творческого потенциала студентов носит не просто циклический, но и этапный характер. Цикл выступает как совокупность явлений, элементов, процессов, составляющих относительную целостность. На основе анализа научной литературы определяется место и роль готовности и установки в подготовке руководителя хореографического коллектива. Готовность студента, будущего руководителя творческого коллектива, выступает как сложное личностное образование, характеризующееся длительностью формирования, устойчивостью компонентного состава, динамичностью проявлений в совокупности с факторами, которые обуславливают эффективность педагогической деятельности, стимулируют саморазвитие творческих сил личности. На основе анализа научных работ авторы делают вывод, что установка выступает как готовность к руководству хореографическим коллективом и является результатом развития творческого потенциала на основе этапного, деятельностного и ценностного подходов.

Ключевые слова: творческий потенциал, готовность, установка, хореографический коллектив, профессиональная деятельность.

STAGES OF THE DEVELOPMENT OF THE CREATIVE POTENTIAL OF PERSONALITY OF THE FUTURE TEACHER OF CHOREOGRAPHIC DISCIPLINES

Bosyi Vasyl Sylvestrovych – associate professor of musical art and choreography department at the art faculty of Central Ukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University.

Syvokon Yrii Mykhailovych – senior lecturer of musical art and choreography department at the art faculty of Central Ukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University.

Abstract. *In the article authors consider the essence of creative potential and the stages of its formation in future teachers of choreographic disciplines.*

The development of creativity on the basis of a milestone approach is a factor in the formation of the readiness of the head of the choreographic team for professional zhizality. Based on the analysis of scientific literature, the place and role of readiness and installation in the preparation of the head of the choreographic team is determined. The authors argue that the installation stands ready to lead the choreographic team and is the result of the development of creative potential based on the stage, activity and value approaches. readiness is a leader in the educational process models, which we see as a projection competent professional training, based on the development of the creative potential of the future head of the choreographic team.

The student's activity itself is conditioned by needs, value orientations, and installation. Needs are a driving force in the organization and implementation of activities; value orientations are related to the satisfaction of needs based on the choice (orientation) of values; the installation acts as a trigger mechanism, as a willingness to carry out its activities.

The whole complex of the direction of the subject (needs, setting and activity) is organically linked with the conditions, the environment in which the activity takes place. At the same time installation is caused by the need (a certain situation caused by necessity) and preceded by activity.

Key words: *creative potential, readiness, installation, choreographic team, professional activity.*

Постановка проблеми та її актуальність. Однією з найбільш затребуваних компетенцій, очікуваних працедавцями від випускників ВНЗ повсюди у світі, є творчий потенціал людини, уміння самостійно працювати з інформацією і пропонувати свої рішення. В українському суспільстві наявний запит на підготовку творчої особистості, здатної генерувати оригінальні ідеї та знаходити сміливі рішення складних суспільних проблем. У Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті наголошується на забезпеченні державою підготовки кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці та професійного розвитку.

Розвиток творчого потенціалу особистості є одним з найбільш важливих і складних питань не тільки в педагогіці, а й в психології. Актуальність даної проблеми полягає в тому, що її вирішення дозволить особистості реалізувати себе виходячи зі своїх здібностей, зайняти гідне місце в житті, розширюючи тим самим ціннісний простір соціуму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема особистісної готовності та розвитку творчого потенціалу майбутніх педагогів має широке висвітлення в теорії і практиці, є предметом дослідження вчених у різних галузях (О. О. Абдулліна, Л. М. Ахмедзянова, І. Д. Бех, І. М. Богданова, Г. О. Гаєвський, А. Д. Ганюшкін, Л. Г. Гусєва, М. І. Дьяченко, І. А. Зязюн, Г. Г. Кіт, Н. В. Кічук, Н. В. Кузьміна та ін.

Отже, **метою статті** є розгляд етапно-циклічного підходу до формування творчого потенціалу особистості майбутнього викладача хореографічних дисциплін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичні дослідження і емпіричний досвід доводять, що розвиток творчого потенціалу студентів носить не просто циклічний, а й етапний характер. Цикл виступає як сукупність явищ, елементів, процесів, що становлять відносну цілісність.

Відзначимо, що з боку управління педагогічним процесом розвитку творчого потенціалу студентів-хореографів виділяють наступні цикли:

- 1) орієнтовний, або цикл початкового розвитку творчого потенціалу особистості студента;
- 2) основний, або цикл активного розвитку творчого потенціалу особистості студента;
- 3) корекційно-розвивальний цикл творчого потенціалу студентів;
- 4) результативно-оцінний цикл розвитку творчого потенціалу студентів.

Циклічність відображає поступовий розвиток творчого потенціалу особистості студента; носить діалектичний характер, процес повторюється, але на більш високому рівні розвитку творчого потенціалу особистості. Кожен цикл включає в себе систему етапів (етап – це частина шляху, відрізок часу, зміна, стадія процесу, складова частина циклу). У змістовному плані до кожного з них, крім специфіки, слід віднести завдання, зміст, методи, діагностику, прогнозування розвитку творчого потенціалу студента тощо.

Перший цикл – організація і первісний розвиток творчого потенціалу – включає в себе наступні етапи: з'ясування творчих задатків особистості в галузі хореографічної діяльності; визначення завдань розвитку творчого потенціалу кожного студента; формування установки на розвиток творчого потенціалу особистості студента, виходячи з «зони найближчого розвитку»; проектування та моделювання розвитку творчого потенціалу особистості студента; виділення хореографічних цінностей і

їхніх функцій в розвитку творчого потенціалу особистості; орієнтування студентів на цінності розвитку творчого потенціалу фахівця-хореографа.

Другий цикл (основний) – активний розвиток творчого потенціалу особистості – містить такі стадії, як актуалізація установки на готовність студента до розвитку творчого потенціалу; системний розвиток творчого потенціалу студентів-хореографів; активне формування когнітивного компонента готовності до хореографічної діяльності; етап рефлексувань розвитку творчого потенціалу студентів; етап аналізу інформації, яка одержується по каналах зворотного зв'язку про стан розвитку творчого потенціалу особистості; етап прогнозування подальшого розвитку творчого потенціалу особистості студента тощо.

Третій цикл творчого потенціалу студентів – корекційно-розвивальний (трансформуючий) – включає в себе нормативний етап, що відображає інноваційні форми розвитку творчого потенціалу в діяльності; етап адаптації змісту та способів діяльності до розвитку творчого потенціалу особистості; етап корекції умов ціннісних орієнтацій на розвиток творчого потенціалу студентів-хореографів; етап розширення і збагачення інформаційного простору розвитку творчого потенціалу; етап включення студентів в активну творчу хореографічну діяльність; етап створення продуктів творчої хореографічної діяльності.

Четвертий цикл розвитку творчого потенціалу студентів – результативно-оцінний – включає наступні етапи: осмислення результатів розвитку творчого потенціалу; оцінка результатів реалізації установки і моделі розвитку творчого потенціалу; оформлення результатів розвитку творчого потенціалу студентів-хореографів; узагальнення, формулювання теоретичних висновків, практичних рекомендацій.

Етапи розвитку творчого потенціалу студента обмежуються періодом розвитку нових, властивих конкретному етапу якостей, які мають назву особистісних новоутворень. Новоутворення процесу розвитку творчого потенціалу студента – це уявлення про себе, що змінюються образі «Я» і власної «Я»-концепції як цілісної і змістотворної моделі «Я», які знаходяться в певному взаємозв'язку.

Розвиток творчого потенціалу на основі циклічно-етапного підходу виступає фактором формування готовності керівника хореографічного колективу до професійної діяльності.

Готовність до діяльності – явище неоднозначне. Д. Н. Узнадзе, А. Г. Асмолов та ін. розглядають готовність як установку до дії, а саму установку як пусковий механізм початку діяльності.

Основою включення в модель готовності в нашому дослідженні стала «Я»-концепція, розроблена Е. Берном [3] та ін. Концепція відображає усвідомлення людиною власного «Я». Для формування професійної готовності важливо, щоб «Я»-концепція носила позитивний характер. Така концепція дозволяє студенту розкрити свої сильні сторони і наявні потенційні можливості, які допоможуть йому самоактуалізуватися і

створити умови, які стимулюватимуть процес творчого саморозвитку. Повага до себе дозволить студенту побачити і розвинути як власну особистість, так і особистість іншого. Сформована «Я»-концепція забезпечує спрямованість, відносну сталість і стійкість внутрішнього стану особистості студента, загальної лінії його поведінки, що складається на основі безперервної саморегуляції, самооцінки і самоконтролю своєї життєдіяльності, яка і визначає установку на постійне самовдосконалення. Без сформованої «Я»-концепції майбутній керівник хореографічного колективу не може виступати як суб'єкт творчої перетворюючої діяльності. Позитивна «Я»-концепція виступає як фактор, що організовує і спрямовує діяльність особистості на формування готовності до професійної діяльності керівника хореографічного колективу.

Готовність студента, майбутнього керівника творчого колективу, виступає як складне особистісне утворення, що характеризується тривалістю формування, стійкістю компонентного складу, динамічністю проявів в сукупності з чинниками, які зумовлюють ефективність педагогічної діяльності, що стимулюють саморозвиток творчих сил особистості.

Аналіз педагогічного процесу та ситуацій, які виникають, вирішення завдань, емоційний прояв і зміна готовності визначаються домінуючим мотивом, що забезпечує спрямованість активності особистості

У світлі компонентного підходу ми виділили такі компоненти, пов'язані з формуванням готовності майбутнього керівника хореографічного колективу:

- ціннісно-особистісний компонент, пов'язаний з усвідомленням себе з точки зору соціокультурної цінності;
- змістовно-інформаційний компонент, що включає розвиток когнітивних здібностей;
- процесуально-діяльнісний компонент, пов'язаний з включенням особистості в творчу діяльність.

Отже, готовність виступає в двох аспектах: як готовність до творчої праці і як готовність до розвитку своїх творчих здібностей та здібностей інших людей. Науковці З. С. Левчук та І. Є. Брякова розглядають педагогічну творчість як інтегративну якість, яка визначає високий рівень професійної майстерності та обумовлює потребу постійно вдосконалювати і змінювати як умови навчальної діяльності, так і методи і засоби педагогічного впливу, в залежності від зміни ситуацій освітнього процесу. Результатом процесу формування даного виду готовності є професійно-орієнтована творчість, в якій поєднується потреба і здатність реалізовувати сили і можливості в інтересах виховання творчої особистості, самореалізації особистості педагога.

Увага цих учених зосереджується на розвитку в учнів музичних, художніх, літературних творчих здібностей. Саму готовність студентів до розвитку творчих здібностей вчені пов'язують з системою взаємозалежних умов, до яких відносять культуру суб'єкт-суб'єктних взаємин між викладачем і студентом; орієнтацію студентів на власну творчість і розвиток здібностей; володіння спеціальною системою теоретичних знань і практичних умінь, пов'язаних з творчою діяльністю; формування власного досвіду, вирішення творчих завдань, що мають професійну цінність; включення студентів у творчу професійно-педагогічну навчальну діяльність; стимулювання розвитку педагогічної рефлексії тощо [4].

Система формування готовності і розвитку творчих здібностей розглядається на основі особистісно-орієнтованого, діяльнісного та рефлексивного підходів.

Досліджуючи формування професійної готовності майбутнього керівника хореографічного колективу, важливо виділити структурні компоненти цієї готовності. Виходячи з аналізу емпіричних даних і досвіду суміжних досліджень до структурних елементів готовності ми віднесли:

- ціннісно-особистісний компонент, оскільки необхідною умовою формування досліджуваного нами особистісної освіти (готовності) стає розвиток відповідних ціннісних орієнтацій у керівника хореографічного колективу; систему педагогічних цінностей, орієнтованих на розвиток творчого потенціалу майбутнього фахівця;
- наявність установки на готовність до власного творчого саморозвитку у майбутнього керівника творчого колективу;
- оволодіння необхідними, суб'єктивно значущими знаннями про сутність процесу розвитку творчого потенціалу особистості;
- опанування майбутнім керівником хореографічного колективу технологічними вміннями;
- формування індивідуального стилю діяльності керівника творчого колективу на основі установки на розвиток творчого потенціалу.

Наведене вище становить основу запуску механізмів творчого саморозвитку особистості та формування готовності студента як майбутнього керівника хореографічного колективу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, готовність займає провідне місце в моделі педагогічного процесу, яку ми розглядаємо як проекцію підготовки компетентного фахівця, заснованої на розвитку творчого потенціалу особистості майбутнього керівника хореографічного колективу.

Сама діяльність студента обумовлюється потребами, ціннісними орієнтаціями, установкою. Потреби є рушійною силою в організації і здійсненні діяльності; ціннісні орієнтації пов'язані з задоволенням потреб на основі вибору (орієнтації) цінностей; установка виступає як пусковий механізм, як готовність для здійснення діяльності.

Весь цей комплекс спрямованості суб'єкта (потреби, установка і діяльність) органічно пов'язаний з умовами, середовищем, в якій відбувається діяльність. При цьому установка викликається потребою (певною ситуацією, викликаною необхідністю) і передує діяльності.

Установка, виходячи з досліджень Д. Н. Узнадзе, характеризується внутрішнім станом людини, відображає її готовність до активної конкретної діяльності. «При наявності потреби, яка повинна бути задоволена, і відповідної ситуації, живий організм звертається до певної цілеспрямованої діяльності ... Ця діяльність, в першу чергу, зароджується у формі установки, яка в подальшому розкривається у вигляді доступних спостерігачеві внутрішніх і зовнішніх актів поведінки» [6, с. 199].

Формування готовності до творчої діяльності майбутнього керівника хореографічного колективу пов'язано з рівневим підходом до формування установки. Так, А. Г. Асмолов виділяє:

- рівень смислових установок, що виконують функцію інтеграції, зміцнення спрямованості, зв'язку окремих дій;
- рівень дії, де функціонують цільові установки, тобто мети дій;
- нижчий рівень діяльності, де проявляється операційна установка, під якою розуміється готовність до здійснення особливого способу дій, що виникає в ситуації вирішення завдань [2].

Виділення рівневого характеру установок є теоретичною основою організації педагогічного процесу розвитку творчого потенціалу і на цій основі формування готовності до оволодіння компетенціями керівника хореографічного колективу.

Функціональне значення установок полягає в тому, що вони стабілізують спрямованість діяльності особистості, при цьому активність виступає як момент становлення, розвитку, видозміни діяльності.

Отже, установка виступає як готовність до діяльності, а готовність до керівництва хореографічним колективом є результатом розвитку творчого потенціалу на основі етапно-циклічного, діяльнісного та ціннісного підходів.

Література

1. Андреев В. И. Педагогика творческого саморазвития / В. И. Андреев. – Казань: ИКГУ, 1996. – 234 с.
2. Асмолов А. Г. Культурно-историческая психология и конструирование миров / А. Г. Асмолов. – Воронеж: МОДЭК, 1996. – 345 с.
3. Берн Э. Трансактный анализ и психотерапия / Э. Берн. – СПб.: Братство, 1992. – 167 с.
4. Левчук З. С. Формирование готовности к профессиональному творчеству у студентов педвуза: Автореф. дисс... канд. пед. наук: спец. «Теория и история педагогики» 13.00.01 / З. С. Левчук. – Минск, 1992. – 19 с.

5. Рындак В. Г. Непрерывное образование и развитие творческого потенциала учителя (теория взаимодействия) / В. Г. Рындак. – М., 1997. – 178 с.
6. Узнадзе Д. Н. Теория установки / Д. Н. Узнадзе. – М.; Воронеж: МОДЭК, 1997. – 287 с.

Bibliography

1. Andreev V. I. Pedagogy of creative self-development / Andreev V. I – Kazan: IKGU, 1996. – 234 p. (in Russian).
2. Asmolov A. G Cultural-historical psychology and the construction of worlds / A. G. Asmolov. – Voronezh: MODEK, 1996. – 345 p. (in Russian).
3. Bern E. Transactional analysis and psychotherapy / E. Bern. –SPb.: Brotherhood, 1992. – 167 p. (in Russian).
4. Levchuk Z. Formation of readiness for professional creativity among students of the pedagogical college: Author's abstract. diss ... cand. ped. Sciences: spec. «Theory and history of pedagogy» 13.00.01 / Z. S. Levchuk. – Minsk, 1992. – 19 p. (in Russian).
5. Ryndak V. G. Continuous formation and development of the teacher's creative potential (interaction theory) / V. G. Ryndak. – М., 1997. – 178 p. (in Russian).
6. Uznadze D. N. Theory of Installation / D. N. Uznadze. – М.; Voronezh: MODEK, 1997. – 287 p. (in Russian).

УДК 378.147

Борозенець Наталія Сергіївна - старший викладач кафедри вищої математики Сумського національного аграрного університету
E-mail: bnataliya3009@gmail.com

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ БАКАЛАВРІВ З АГРАРНИХ НАУК

Анотація. Стаття присвячена визначенню науково обґрунтованих методологічних підходів до формулювання змісту, форм, методів і засобів формування дослідницької компетентності бакалаврів з аграрних наук у процесі викладання навчальних дисциплін математичного циклу. Враховуючи особливості цього процесу, визначено комплекс основних підходів, які сприяють формуванню дослідницької компетентності, а саме компетентнісного, діяльнісного, професійно-особистісного, інтегративного. Доведено, що запропоновані методологічні підходи гармонійно поєднуються в єдине ціле, що обумовлює інноваційні зміни у формуванні змісту математичної та професійної підготовки майбутніх фахівців-аграріїв, сприяє формуванню готовності студента-аграрія до реалізації дослідницької діяльності в умовах освітнього простору.

Ключові слова: дослідницька компетентність, методологічні підходи, компетентнісний підхід, діяльнісний підхід, професійно-

особистісний підхід, інтегративний підхід, бакалаври з аграрних наук, математичні дисципліни.

Natalia Borozenets - Senior Lecturer Department of Higher Mathematics
Sumy National Agrarian University
E-mail: bnataliya3009@gmail.com

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE FORMATION OF RESEARCH COMPETENCIES BACHELOR OF AGRARIAN SCIENCES

***Summary.** The article is devoted to the definition of scientifically substantiated methodological approaches to the formulation of the content, forms, methods, and means of forming the research competence of bachelors from agrarian sciences in the process of teaching the disciplines of the mathematical cycle. Taking into account the peculiarities of this process, a set of basic approaches, namely, competence, activity, professional, personal, and integrative, is determined.*

It is shown that the competence approach should clarify the essence and structure of the research competence of bachelors from agrarian sciences and determine the goals, tasks, the essence of the process of forming the research competence.

Activity approach provides an opportunity to more clearly define the structure of educational activity of students taking into account their personal, age and individual qualities more clearly in the formation of research competence and directs a pedagogical search for the development of research competence in the direction of forming the motivation of training of students of agrarians.

The professional-personal approach means methodological orientation in professional activity, which, based on a system of interrelated concepts, ideas and methods of this activity, provides and supports the development of personality in the skilled actions of a future specialist.

The signs of the integrative approach are the active character of the study with the orientation to mastering various types of professional activity and forms of knowledge, including mathematical, principles of conscious learning, aimed at communication.

Key words: research competence, methodological approaches, competence approach, activity-oriented approach, professional-personal approach, integrative approach, bachelors in agrarian sciences, mathematical disciplines.

Борозенец Наталья Сергеевна - старший преподаватель кафедры высшей математики Сумского национального аграрного университета
E-mail: bnataliya3009@gmail.com

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ КОМПЕТЕНТНОСТИ БАКАЛАВРОВ С АГРАРНЫХ НАУК

Аннотация. Статья посвящена определению научно обоснованных методологических подходов к формулировке содержания, форм, методов и средств формирования исследовательской компетентности бакалавров с аграрных наук в процессе преподавания учебных дисциплин математического цикла. Учитывая особенности этого процесса, определен комплекс основных подходов, которые способствуют формированию исследовательской компетентности, а именно компетентностного, деятельностного, профессионально-личностного, интегративного. Доказано, что предложенные методологические подходы гармонично сочетаются в единое целое, обуславливают инновационные изменения в формировании содержания математической и профессиональной подготовки будущих специалистов-аграриев, способствуют формированию готовности студента-агрария к реализации исследовательской деятельности в условиях образовательного пространства.

Ключевые слова: исследовательская компетентность, методологические подходы, компетентностный подход, деятельностный подход, профессионально-личностный подход, интегративный подход, бакалавры с аграрных наук, математические дисциплины.

Постановка проблеми, її актуальність. На сьогодні знання не є основним критерієм, на який зорієнтована вища освіта. Це пов'язано з постійним прискоренням науково-технічного прогресу, завдяки науковим дослідженням знання постійно поповнюються, іноді змінюються, інколи кардинально. Тому самі знання в сучасному світі не так цінуються, як уміння їх самостійно здобувати і компетентно використовувати.

Для організації навчальної діяльності у вищих навчальних закладах сьогодні дослідниками розроблена чимала кількість наукових підходів. Серед них – предметний, цільовий, особистісно-орієнтований, діяльнісний, компетентнісний, діалогічний, імітаційно-ігровий, інформаційно-описовий, змістово-процесуальний та інші. Всі ці підходи існують в тісному взаємозв'язку і взаємозалежності, інтегруючись на різних рівнях. Традиційні підходи здебільшого зорієнтовані на знання. У меншій мірі увага приділяється оволодінню практичними навичками та ще в меншій – формуванню особистісних якостей і адекватної поведінки, необхідних для професійної діяльності [7, с 30]. Внаслідок цього майбутні фахівці-аграрії не в достатній мірі використовують знання для виконання практичної діяльності.

У нашому дослідженні, враховуючи особливості процесу формування дослідницької компетентності бакалаврів з аграрних наук у

процесі вивчення математичних дисциплін, визначаємо комплекс таких основних підходів, як: компетентнісний, діяльнісний, професійно-особистісний, інтегративний.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні серед інших наукових підходів особливе місце займає компетентнісний підхід, який не так давно почав розроблятися в педагогіці. Це питання в своїх наукових роботах висвітлювали Н. Бібік, І. Єрмакова, О. Локшина, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко. Діяльнісний підходу в своїх наукових роботах приділяли увагу М. Волкова, П. Гальперін, Е. Зеєр, О. Леонтьєв, В. Швирьова. Проблемою професійно-особистісного підходу займалися Г. Заболотни, Е. Тихомирова, Е. Бондаревская, О. Газман, Е. Степанов. Інтегративний підхід розроблявся у сучасній педагогічній теорії та практиці науковцями О. Вознюк, Л. Корольова, М. Корольов, І. Лапичак, О. Петрова, Л. Сидорчук та іншими.

Мета статті полягає у визначенні науково обґрунтованих методологічних підходів до формулювання змісту, форм, методів і засобів формування дослідницької компетентності бакалаврів з аграрних наук у процесі викладання навчальних дисциплін математичного циклу.

Результати дослідження. Впровадження компетентнісного підходу у вітчизняній професійній освіті розпочалося із створення системи професійних компетентностей. Застосування компетентнісного підходу передбачає орієнтацію всіх компонентів навчального процесу на отримання бакалаврами з аграрних наук компетентностей, необхідних в майбутній професійній діяльності. Компетентність тлумачилася як результат освітнього процесу, як засвоєне знання чи вміння [6]. У формуванні дослідницької компетентності майбутніх фахівців аграрної галузі компетентнісний підхід передбачає створення комплексного навчально-методичного забезпечення; розробку моделі фахівця як особистості, здатної до саморозвитку й розвитку своєї професійної компетентності. Мотиваційний, змістовий, оцінний компоненти професійної підготовки можна проаналізувати за допомогою компетентнісного підходу.

Сьогодні компетентнісний підхід став опорним для розробки нової системи оцінювання навчальних досягнень студентів. Але для професійної підготовки фахівців в аграрних університетах компетентнісні засади моніторингу навчальних досягнень зараз є недостатньо розробленими, оскільки система навчання і виховання побудована значною мірою на традиційній знаннєвій парадигмі. Змістовий компонент компетентнісного підходу також потребує змін до підготовки спеціалістів у вигляді новітнього навчально-методичного забезпечення (інтерактивних підручників, електронно-методичної та технічної літератури, сучасних конструкцій, механізмів тощо). У навчальному процесі мають запроваджуватися нові форми і методи професійної підготовки фахівців, нові способи навчальної діяльності, які сприятимуть розвитку

дослідницької компетентності. Одним із значущих в мотиваційному компоненті є психологічний аспект [3], а саме здатність майбутнього фахівця адекватно реагувати на зміни в професійному середовищі, гнучкість у прийнятті рішень, відхід від стереотипного мислення та інше.

Лише об'єднання теоретичних знань, практичних вмінь і розвитку особистісної складової студента-аграрія забезпечує формування його дослідницької компетентності. Отже, компетентнісний підхід має з'ясувати сутність і структуру дослідницької компетентності бакалаврів з аграрних наук та визначити цілі, задачі, суть процесу формування дослідницької компетентності, знайти необхідні методи, засоби та технології організації навчального процесу, які будуть складати структуру дослідницької компетентності та її функцій.

Діяльнісний підхід у розвитку професійної підготовки демонструє, яким саме набором дій майбутнього фахівця-аграрія формується дослідницька компетентність. У межах діяльнісного підходу, навчання розглядається як особливий вид діяльності, в якому присутні два протилежні, але взаємопов'язані процеси – викладання та учіння. Викладання – це цілеспрямований вид діяльності педагога, а учіння – цілеспрямоване засвоєння студентом знань, умінь, навичок, досвіду з метою їх використання у майбутній практичній професійній діяльності [8, с. 34].

Враховуючи специфіку професійної підготовки бакалаврів з аграрних наук та особливостей змісту їх професійної підготовки, можна сформулювати означення основних понять діяльнісного підходу до визначеної навчальної діяльності:

1) передбачуваний результат засвоєння змісту математичних дисциплін у вигляді засвоєних знань, вмінь та навичок розглядаємо як мету діяльності студента;

2) відображення особистості студента в умовах, які задовольняють професійний розвиток майбутнього фахівця-аграрія, розглядаємо як потребу цієї діяльності;

3) під мотивом діяльності розуміємо психічне явище, яке спонукає до навчальної діяльності у процесі професійної підготовки;

4) спосіб діяльності окреслюємо як сукупність наявних у студента знань з математичних дисциплін, засвоєних як у процесі їх вивчення, так і в процесі набуття життєвого та професійного досвіду;

5) результатом діяльності виступає новоутворення в структурі математичних знань, необхідних для розв'язування професійних завдань, які виникають внаслідок фахової діяльності, а також формування особистісних якостей, притаманних бакалавру з аграрних наук, а саме математичного складу розуму, просторової уяви, технічного мислення, творчого потенціалу та ін.;

6) предметом навчальної діяльності є зміст дисциплін математичного циклу.

Застосування діяльнісного підходу дозволяє розглянути процес формування дослідницької компетентності не лише в контексті структурних компонентів, а й функціональних взаємодій і зв'язків. Діяльнісний підхід дає можливість при формуванні дослідницької компетентності більш чітко визначити структуру навчальної діяльності студентів з урахуванням їх особистісних, вікових та індивідуальних якостей. Крім того, вказана методологія спрямовує педагогічний пошук щодо розвитку дослідницької компетентності в напрямку формування мотивації навчання студентів-аграріїв, умінь оволодівати майбутнім фахом, здібностей здійснювати самоосвіту та самовиховання.

Наступним підходом, який, на нашу думку, максимально сприяє формуванню дослідницької компетентності бакалаврів з аграрних наук є професійно-особистісний. Основними складовими професійно-особистісного підходу є:

- 1) основні поняття, які є головним інструментом діяльності думки (індивідуальність, особистість, самовираження, суб'єктивність, педагогічна підтримка);
- 2) початкові положення і основні принципи побудови процесу навчання, які направлені на професійно-особистісний розвиток майбутнього спеціаліста (принципи самоактуалізації, індивідуальності, суб'єктивності, вибору, творчості та успіху, довіри та підтримки);
- 3) технологічна складова (методи і прийоми, які задовольняють вимоги: діалогічність; діялісно-творчий характер; направленість на підтримку індивідуального розвитку студента; забезпечення студента необхідним простором, свободи для прийняття самостійних рішень, творчості та вибору змісту і способів навчання) [1; 2].

Професійно-особистісний підхід визначає взаємодію суб'єктів освітнього середовища аграрних ВНЗ з метою розвитку у студентів професійних компетенцій в сільськогосподарській сфері. Цей підхід орієнтує на:

- систематизацію та інтеграцію зовнішніх впливів на студента в освітньому просторі вузу;
- формування суб'єктної позиції студентів на основі освоєння технологій продуктивного професійно-особистісного навчання і розвитку;
- моніторинг особистісних досягнень студента в освоєнні професійних компетенцій [5].

Використання професійно-особистісного підходу в процесі навчання бакалаврів з аграрних наук передбачає використання інноваційних програм і систем навчання, методів і прийомів, які направлені на розвиток різностороннє-розвиненої професійної особистості.

Навчання, орієнтоване на професійно-особистісний підхід, спрямоване на розвиток і саморозвиток студента як особистості з

урахуванням його індивідуальних особливостей, інтересів, здібностей, професійних установок. Воно дає можливість під час лекційно-практичних занять формувати у студентів дослідницьку компетентність.

Інтегративний підхід в освіті розглядається як підхід, що веде до інтеграції змісту освіти, тобто доцільного об'єднання його елементів у цілісність [4, с. 356]. Результатом інтегративного підходу можуть бути цілісні знання різних рівнів – цілісність знань про дійсність, про природу з тієї чи іншої освітньої галузі, предмета, курсу, розділу, теми. Результатом використання цього підходу у навчанні є розуміння студентами взаємозв'язку між дисциплінами, цілісність знань, розуміння важливості і практичності вивчення понять, набуття студентами методів здобування знань.

Впровадження інтегративного підходу в навчальний процес аграрних університетів, зокрема під час вивчення предметів математичного циклу, сприяє глибшому усвідомленню студентами суті введених математичних понять та розумінню їх застосування в практичній діяльності, допомагає зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки теоретичного матеріалу, виникнення та побудову певних дослідницьких теорій, сприяє формуванню дослідницької компетентності.

Основним принципом навчання в рамках інтегративного підходу є принцип усвідомленого навчання, що базується на визнанні провідної ролі математичного мислення в процесі опанування фаховими дисциплінами, адекватне розуміння студентами математичних методів і формування здатності робити вибір у процесі професійної діяльності. Результатом цього навчання є формування дослідницької компетентності.

Говорячи про інтегративний підхід, потрібно пам'ятати, що в ідеалі навчання математичним дисциплінам має бути особистісно-орієнтованим. Така орієнтація означає здатність викладача створити умови, необхідні для реалізації студентами своїх особистісних потреб та можливостей через вивчення дисциплін математичного циклу.

У відношенні до методичної (в тому числі, математичної) підготовки майбутніх фахівців-аграріїв ознаки інтегративного підходу трактуються як:

- єдність теоретичної і практичної складових у формуванні дослідницької компетентності майбутнього аграрія;
- гармонійне поєднання знань із різних циклів підготовки: фундаментального, суспільно-гуманітарного та професійно-орієнтованого;
- інтегративний характер результату підготовки, яким є дослідницька компетентність.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На нашу думку, запропоновані методологічні підходи до формування дослідницької компетентності бакалаврів з аграрних наук гармонійно поєднуються в єдине ціле. Це обумовлює інноваційні зміни у формуванні змісту математичної та професійної підготовки майбутніх фахівців-аграріїв, демонструє, що процес формування особистісних якостей відбувається на

основі об'єднання в ціле певних частин професійної підготовки, сприяє створенню інноваційно-творчої атмосфери взаємодії між учасниками процесу математичної підготовки, формування готовності студента-аграрія до реалізації дослідницької діяльності в умовах освітнього простору.

Література

1. Бондаревская Е. В. Методологические проблемы становления педагогического образования университетского типа. *Педагогика*. 2010. №9. С. 73-84.
2. Газман О. С. От авторитарного образования к педагогике свободы. *Новые ценности образования*. 1995. №2. С.16-45.
3. Гальперин П. Я. Введение в психологию : учебное пособие для вузов. Москва: Книжный дом «Университет», 1999. – 332 с.
4. Енциклопедія освіти / головн. ред. В. Г. Кремін. Акад. пед. наук України. Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
5. Заболотни Г.И., Тихомирова Е. И. Профессионально-личностный подход к развитию студентов в образовательном пространстве университета туризма и сервиса. Письма в Эмиссия. Оффлайн: электронное научное издание. ART 1335, июнь 2009. URL: <http://www.emissia.org/offline/2009/1335.htm>
6. Зеер Э. Ф. Модернизация профессионального образования : компетентностный подход : учебное пособие. Московский психолого-социальный институт, 2005. 216 с.
7. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341.URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>.
8. Стаднійчук І. П. Формування технічної компетентності техніків механіків у процесі професійної підготовки в аграрних коледжах: дис. ... канд. пед. наук.: 13.00.04 / Житомирський державний університет імені Івана Франка, Київ, 2017. 324 с.

Bibliography

1. Bondarevskaya E.V. Methodological problems of the establishment of a university-type pedagogical education. *Pedagogy*. 2010. №9. С. 73-84.(in Russian)
2. Gazman O. S. From authoritarian education to the pedagogy of freedom. *New values of education*. 1995. №2. P.16-45. (in Russian)
3. Halperin P. Y. Introduction to psychology: a textbook for universities. Moscow: University Book House, 1999. - 332 p. (in Russian)
4. Encyclopedias osviti / head. ed. V. G. Kremin. Acad. ped. Sciences of Ukraine. Lawyer Inter, 2008. 1040 p. (in Ukrainian)
5. Zabolotni G.I. Tikhomirova E.I. Professional and personal approach to the development of students in the educational space of the University of Tourism and Service. Letters to the issue. Offline: electronic scientific publication. ART 1335, June 2009. URL: <http://www.emissia.org/offline/2009/1335.htm>. (in Russian)
6. Zeer E.F. Modernization of vocational education: a competence-based approach: a training manual. Moscow Psychological and Social Institute, 2005. 216 p. (in Russian)
7. About the hardening of the National Qualification Framework: Postanov Kabinetu Ministriv Ukraine vid 23 leaf fall 2011 p. № 1341.URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>. (in Ukrainian)

8. Stadniychuk I. P. Formuvannya tehnicno i competence of tehnikiv mekhanikiv at the process of professional preparation in agricultural colleges: dis. ... Cand. ped. Ph.D. : 13.00.04 / Zhytomyr State University Imeni Ivana Frank, Kiev, 2017. 324 p. (in Ukrainian)

УДК 502:[373.3.091/12-05:005.336.2](045)

Бузенко Ірина Леонідівна – аспірант Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

E-mail : irynabuzok26@gmail.com

ЕКОЛОГІЧНА ТА ВАЛЕОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Анотація. У статті аналізується проблема формування еколого-валеологічної компетентності майбутнього вчителя. Розглядаються різні підходи до визначення поняття екологічної компетентності. На основі узагальнення наукових джерел розкриваються особливості і змістове наповнення поняття «екологічна та валеологічна компетентність». У дослідженні визначено екологічну компетентність майбутніх учителів як комплексну якість, що пов'язана не лише з підготовленістю і здатністю вчителя до практичного вирішення екологічних завдань, а й наявністю у нього ряду особистісних якостей у поєднанні з необхідним запасом знань і умінь ефективно діяти у проблемних ситуаціях. З'ясовано взаємозв'язок понять «екологічна компетентність» та «валеологічна компетентність». Екологічна та валеологічна компетентність, перетинаючись у структурі професійно-педагогічної компетентності майбутнього вчителя, взаємно детермінуються.

Ключові слова: екологічна компетентність; валеологічна компетентність.

Iryna Buzenko - postgraduate Vinnitsa State Pedagogical University named after M.M.Kotsiubynsky

E-mail : irynabuzok26@gmail.com

ENVIRONMENTAL AND VELEOLOGY COMPETENCE IN THE STRUCTURE OF PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL COMPETENCE OF THE FUTURE TEACHER

Abstract. The article analyzes the problem of formation of the ecological and valeological competence of the future teacher. Different approaches to the definition of the concept of ecological competence are considered. On the basis of the generalization of scientific sources, the peculiarities and content of the concept of «ecological and valeological competence» are revealed. The

research identified the ecological competence of future teachers as a complex quality, which is connected not only with the readiness and ability of the teacher to practical solutions to environmental problems, but also the availability of a number of personal qualities in combination with the necessary stock of knowledge and ability to act effectively in the problematic situations. The interconnection of the concepts of «environmental competence» and «valeological competence» is revealed. Over the past decades, the views of a professional have changed over and over again. Until recently, a specialist was assessed according to his level of qualification. Nowadays it is not enough to have a certain qualification, today it is necessary to be professionally competent, to have the ability and skills to solve the problems that are constantly arising in the process of production. The problem is relevant, because today the domestic pedagogy faces the task of developing programs for managing the process of becoming a person as a professional, a citizen of a harmoniously developed personality.

Key words: ecological competence; valeological competence.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ И ВАЛЕОЛОГИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ В СТРУКТУРЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО- ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ

Аннотация. В статье анализируется проблема формирования эколого-валеологической компетентности будущего учителя. Рассматриваются различные подходы к определению понятия экологической компетентности. В исследовании определена экологическая компетентность будущих учителей как комплексное качество, которое касается не только подготовленности и способности учителя к практическому решению экологических задач, но и наличия у него ряда личностных качеств в сочетании с необходимым запасом знаний и умений эффективно действовать в проблемных ситуациях. Установлена взаимосвязь понятий «экологическая компетентность» и «валеологическая компетентность». Экологическая и валеологическая компетентность, пересекаясь в структуре профессионально-педагогической компетентности будущего учителя, взаимно детерминируются. Взаимодействие активно влияет не только на структуру личностных и профессиональных качеств педагога, но и в пределах профессионально-педагогической компетентности усиливает их взаимосвязь, формирует эколого-валеологический категориальный аппарат мышления будущего учителя, усиливает развитие педагогической рефлексии, вызывает способность к аксиологического осмысления своей социальной миссии в решении экологических проблем, сохранения и развития здоровья подрастающего поколения.

Ключевые слова: экологическая компетентность, валеологическая компетентность.

Постановка проблеми. Нині особливо актуальною є еколого-валеологічна діяльність педагога, що пов'язана з еколого-валеологічним навчанням і вихованням школярів, тобто навчання й виховання школярів, що відбувається з позиції збереження здоров'я людини та навколишнього середовища; здійснення спільно з педагогічним колективом еколого-валеологічної просвіти батьків, громадськості; самовдосконалення, підвищення своєї професійної майстерності в галузі збереження здоров'я та охорони природи.

Аналіз попередніх досліджень. Проблему екологічної компетентності описано у працях філософів: В. Бровдія, М. Дробнохода, Л. Курняк, В. Крисаченка та ін.; психологів: О. Вернік, С. Дерябо, Т. Євдокимової, С. Кравченко, А. Львовичкіної, Ю. Швалба, В. Ясвіна та ін. Вагомий внесок у розробку проблеми формування екологічної компетентності внесли дослідники: Г. Білецька, Л. Лук'янова, О. Пруцакова, Н. Пустовіт, Л. Руденко, Л. Титаренко, С. Шмалей та ін.

Мета статті – визначення сутності екологічної компетентності майбутнього вчителя та стану дослідження проблеми.

Виклад основного матеріалу. Проблеми виховання нового покоління, його становлення нерозривно пов'язані з формуванням ієрархічної системи цінностей, екологічного світогляду та екологічної культури, заснованої на збереженні довкілля, формуванні діалогічного підходу до природи, технічних знань, що підпорядковуються екологічним вимогам та законам співіснування. Тому вдосконалення шляхів гармонізації системи світосприймання, формування основ екологічних ціннісних орієнтацій молоді є одним із пріоритетних напрямів науково-педагогічного пошуку [3].

Актуальним завданням сучасної вищої педагогічної освіти є забезпечення процесу саморозвитку майбутніх учителів, формування їхньої готовності до безперервного професійного саморозвитку, оскільки соціальним замовленням нинішнього українського суспільства затребувана особистість конкурентоспроможного педагога, орієнтованого на безперервний професійний саморозвиток і самовдосконалення [12]. Це стосується, як ми вважаємо, еколого-валеологічної компетентності майбутнього вчителя також.

Погоджуємося з Г. Науменко у тому, що саме освіта розглядається засобом підвищення екологічної свідомості різних верств населення, зміни індивідуальних і суспільних цінностей, світоглядних орієнтирів і формування на їх основі відповідних стереотипів поведінки. Загострення екокризових явищ в Україні, яка фактично перетворилася в «зону суцільного екологічного лиха», змусило не тільки замислитися над їхніми причинами, а й узятися за пошук дієвих шляхів подолання їх [9]. Одним із таких шляхів вважаємо формування еколого-валеологічної компетентності учителя.

Чимало видатних педагогів минулого (К. Вентцель, А. Дістервег, Я. Коменський, А. Макаренко, Й. Песталоцці, М. Пирогов, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.) звертались до різних аспектів природовідповідного, екологічного та валеологічного виховання особистості.

Важливе значення для дослідження екологічної освіти мають праці Г. Білявського, В. Богомолова, В. Добровольського, Л. Лук'янової, А. Некос, М. Романенка, В. Скребець, О. Трошиної та ін.

Аналітичні узагальнення генезису світоглядних підвалин екологічних проблем здійснив Г. Науменко, наголошуючи на тому, що первісна людина сприймала природу синкретично, як щось єдине і недиференційоване. Вона більше прагнула пристосуватись до довкілля, істотно не порушуючи його рівноваги, і робила це з мудрістю, яка дивує наших сучасників. В античні часи сформувався такий архетип сприйняття природи, за якого вона розглядалась раціоналістично, схематично. У післяантичний період з відокремленням філософії як форми духовної культури від конкретного наукового знання природа дедалі частіше стала виступати об'єктом раціонально-пізнавального інтересу і трудової активності людини. Для середньовіччя характерно нерозуміння людиною своєї справжньої єдності з природою, що і призвело до безглузлого і протиприродного уявлення про якусь протилежність між духом і тілом, матерією загалом, людиною і природою. Культура епохи Відродження – це передусім культура ранньо-буржуазного суспільства: складається утилітарно-практичний підхід до природи. У філософії Нового часу дивились на природу як на величезну майстерню, утилітарно. Цей архетип утвердився на багато років і, по суті, є домінуючим понині в епоху індустріалізму, яка і породила небачену за своїми масштабами глобальну екологічну кризу. Йдеться про утвердження нового архетипу сприйняття природного оточення – розгляду природи як найважливішої цінності, що потрібна людині не лише як матеріал – сировина, а й як «щось ні людиною і ніким не створене, споконвічне, нерукотворне» [9].

Своєрідні етапи історичного становлення екологічного світогляду як наукового феномена, які репрезентують його філогенез та еволюцію залежно від соціально-економічних умов, рівня розвитку науки, поглядів на взаємодію людини й природи визначено С. Совгірою. Перший етап – міфологічний – світогляд відображався в міфах і виступав первинною світоглядною формою тогочасного суспільства (Ж. Вернан, Я. Головацький, П. Гольбах, О. Лосєв, Ф. Матвієнко, В. Руденко, І. Фролов, М. Шахнович, А. Швиденко, В. Шинкарук, А. Яценко); другий – охоплює Античність та Середньовіччя й характеризується науково-пізнавальним ставленням людини до природи та зародженням натуралістичної форми світогляду (Н. Абаєв, І. Богут, Б. Григор'ян, В. Кремень, М. Кисельов, І. Огороднік, І. Стогній, А. Чанишев, К. Шаповалова). Третій етап включає епоху Відродження й Новий час і пов'язаний з розвитком механістичної картини

природи та системного «вижимання ресурсів», що відзначалося формуванням антропоцентричної спрямованості світогляду суспільства (М. Лаптев, П. Гуревич, В. Столяров, Є. Причепій, А. Черній, В. Петрушенко, Ю. Федів, Т. Ящук). Четвертий етап характеризується початком «новітньої історії», що триває і по наш час й відзначається загальним загостренням відносин між людиною, суспільством і природою, розвитком екології як самостійної галузі та формуванням концепції ноосфери, теорії глобальних проблем та імперативу сучасності (В. Вернадський, Е. Гірусов, В. Готт, Ж. Дорст, У. Дуглас, К. Кантор, В. Крисаченко, М. Моїсєєв, Ю. Одум, Г. Платонов, А. Урсул, Г. Хефлінг) [10].

Концепція фундаментальної освіти була вперше сформульована німецьким природодослідником О. Гумбольдтом, який зробив значний внесок у розвиток природничих наук (вчення про життєві форми, ідея вертикальної зональності тощо). Його праці вплинули на розвиток еволюційних (екологічний напрям у географії рослин) ідей і порівняльного методу в природознавстві. Розроблені ним методологічні принципи про матеріальність та єдність природи, взаємозв'язки явищ і процесів, їх взаємозумовленість слугували розвитку матеріалістичного напрямку в природознавстві. О. Гумбольдта можна вважати провісником сучасного екологічного світогляду, йому належить провідна роль у розробленні системного й еволюційного підходу до розуміння розвитку людства, адже він увів поняття «сфера життя» та «сфера розуму» фактично за крок до сучасних уявлень про біо- та ноосферу, тобто вчення В. Вернадського. Останній обґрунтував нову світоглядну парадигму розвитку людства, розробку проблеми глобальної діяльності людини, що приводить до змін природного середовища загальнопланетарного масштабу [7].

Нові підходи до ціннісного осмислення здоров'я зумовили необхідність вивчення культурно-історичних передумов формування поняттєво-категорійного апарату валеології. О. Бондаренко виокремлено основні етапи розвитку проблеми збереження здоров'я людини у суспільній практиці людства: до XII ст. до н. е. – етап спонтанного зародження емпіричних валеологічних уявлень; XI-I ст. до н. е. – етап формування початкових валеологічних знань; I ст. до н. е. – XV ст. н. е. – етап схоластико-теологічного впливу на практику оздоровлення людини; XV-XVI ст. н. е. – етап відродження інтересу до оздоровчих ідей в усіх сферах життєдіяльності людини; XVI-XVII ст. н. е. – етап прогресивного розвитку ідей оздоровчого спрямування; XVIII-XIX ст. – етап передумов зародження науки валеології; XX-60-80 рр. XX ст. – етап формування валеології як науки; з 90-х років XX ст. – етап валеологізації педагогічної галузі [2].

Окремим аспектам багатогранного і складного процесу розвитку професійної підготовки педагогів у вищих закладах освіти з питань

охорони і зміцнення здоров'я школярів і студентів присвятили свої наукові праці І. Авратинський, Т. Бойченко, З. Волотовська, С. Крохмаль, В. Лігерда, Г. Лопатка, В. Павлюк, І. Поташнюк, О. Савченко, С. Ситник, Є. Хітущенко, А. Царенко та ін. [5].

Проблему екологічної освіти у вищих навчальних закладах різних рівнів акредитації досліджували багато вчених. Так, проблему формування екологічної культури молоді розглядали Н. Єфіменко, Н. Демешкант, Л. Лук'янова, Т. Нінова, Н. Олійник, О. Пруцакова, Н. Пустовіт, С. Совгіра, Л. Титаренко, Г. Тарасенко, О. Фастовець та ін.; особливості процесу екологічного виховання в учнівському та студентському середовищі вивчали В. Білик, Т. Вайда, В. Крисаченко, М. Кисельов, Г. Пустовіт, В. Танська, Г. Філіпчук, С. Шмалей та ін.; особливості організації екологічної освіти у зарубіжних країнах висвітлювали В. Ломакович, Г. Марченко, В. Червонецький, М. Швед та ін. [4]. Спільним в окреслених дослідження є їхня зорієнтованість на необхідності й можливості екологічного виховання особистості.

Позитивне і відповідальне ставлення до природи має бути важливим елементом системи цінностей, яка формує моральність людини стосовно її ставлення до навколишнього середовища, зазначає науковець. Головна мета навчання екології – це навчити людей пізнавати цінності природи, відповідно поводитись в ній, формувати практичні вміння та навички поведінки людей в довкіллі. Все необхідне для успішного вирішення проблем навколишнього середовища та поліпшення його стану. Навчання екології ґрунтується на інформації, необхідній для інтегрування складних явищ, що формують середовище. Головна мета навчання екології – формувати вміння аналізувати та оцінювати результати впливу антропопресії та робити з цього правильні висновки, наголошує Е. Флешар [11].

Отже, навчання екології: забезпечує безпосередній контакт учнів з природою; дає змогу здобути знання з формування та охорони навколишнього середовища; дозволяє досліджувати, тобто спостерігати (здійснювати експериментальні дослідження) в природному середовищі життя рослин і тварин, пізнавати природні об'єкти, процеси та явища, сформувати відповідне ставлення до об'єктів природи, активно працювати (діяти), індивідуально та колективно залучати до праці задля охорони та раціонального використання природи батьків (у співпраці зі школою); змушує розглядати природу з економічних позицій; дозволяє виявити свою самостійність під час проведення різного роду занять у природі; підтверджує думку про те, що учні (учасники екологічного навчання) мусять застосовувати теоретичні знання в природних умовах, щоб там здобути результати (фактичні, дійсні, достовірні) спостережень та експериментів [11]. Це підтверджує необхідність формування у майбутніх учителів еколого-валеологічної компетентності.

Діяльність людини перебуває в безперервному динамічному взаємозв'язку з навколишнім середовищем, екологічний стан якого безпосередньо впливає на людське здоров'я, зазначає Ю. Бойчук. Так, експертами Всесвітньої організації охорони здоров'я доведено, що до 70-90 % патологій сучасної людини спричинено техногенною трансформацією довкілля, перманентною екологічною кризою. В Україні через несприятливу екологічну ситуацію стан здоров'я населення оцінюється як незадовільний і, таким чином, медико-екологічні показники стають визначальною характеристикою життєздатності та безпеки нації [1]. Це ще раз доводить актуальність і своєчасність порушеної проблеми.

Вирішення нагальних екологічних проблем довкілля та охорони здоров'я людини вимагає трансформації політичних, економічних, соціокультурних та освітніх пріоритетів у характері стосунків людини з природою. Гуманітарно-освітню стратегію розв'язання цих проблем науковці пов'язують з переосмисленням ролі й значущості вітчизняної системи освіти у становленні й розвитку еколого-валеологічної культури особистості, яка спрямована на забезпечення паритету суспільства та природи, гармонії людини й навколишнього середовища [1].

Сучасна державна політика у галузі вищої педагогічної освіти спрямована на реалізацію основних положень компетентнісного підходу до підготовки фахівців. Проблема якості підготовки майбутніх учителів, здатних ефективно вирішувати питання здоров'язбереження та здоров'ятворення свого та своїх вихованців, актуалізує питання формування їхньої валеологічної компетентності [2].

Проблема набуває особливої значущості у зв'язку з трансформаційними процесами сучасного українського суспільства, прискореними темпами соціально-економічного розвитку, негативними наслідками практичної діяльності людини у довкіллі, тенденціями щодо зростання захворюваності учнівської та студентської молоді, масовим поширенням шкідливих звичок у молодіжному середовищі, знеціненням індивідуального й суспільного здоров'я в ньому, погіршенням екологічної ситуації в Україні [2].

У межах дослідження екологічна підготовка майбутніх учителів початкової школи тлумачиться як неперервний процес і результат оволодіння студентами системою системних наукових екологічних знань, умінь і навичок спрямованих на усвідомлення та осмислення взаємодії людини і природи, що забезпечує поступальний розвиток майбутнього учителя початкової школи як екологічно свідомої особистості.

Цілком погоджуємося з Р. Мельниченко, В. Танською щодо того, що ключовою фігурою у формуванні екологічної компетенції майбутніх поколінь був, є, і залишається учитель. Тому фахова підготовка студентів – майбутніх учителів, їх екологічна освіта, культура, готовність до природоохоронної та еколого-натуралістичної роботи з дітьми, громадянська позиція і, зрештою, екологічна компетентність є важливою

складовою професійної підготовки вчителів [8]. Але у дослідженні використовуємо поняття еколого-валеологічна компетентність майбутнього вчителя, оскільки воно, на нашу думку є ширшим.

Поряд з педагогічними завданнями формування нового рівня знань, які відповідають світовим стандартам, зміщення акцентів у вихованні дітей на формування індивідуальності особистості, одним з найголовніших завдань всіх ланок освіти проголошено формування та збереження здоров'я дітей, підлітків, студентської молоді [5]. Тому важливим завданням є формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Спираючись на дослідження Н. Куриленко, визначаємо теоретико-методологічною основою дослідження формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи такі підходи:

- компетентнісний підхід, який орієнтує вчителя початкової школи на формування в учнів екологічних та валеологічних знань, способів діяльності та ціннісного ставлення до природи і власного здоров'я за рахунок підсилення світоглядної, прикладної і практичної складових початкової освіти, а також врахування життєвого досвіду школярів молодших класів;

- особистісно-діяльнісний підхід, який обґрунтовує вимоги до професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи з позицій особливостей їх психічного розвитку, принципів особистісно-орієнтованого навчання, а також технологій формування еколого-валеологічних знань, відповідних умінь і досвіду еколого-валеологічної діяльності; особистісний підхід зумовлений тим, що процес формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх педагогів трактується з урахуванням особистісної позиції кожного з учасників процесу;

- аксіологічний підхід, який розкриває сутність еколого-валеологічних цінностей як складової професійної компетентності, дає можливість визначити перелік еколого-валеологічних цінностей, якими мають оволодіти майбутні педагоги; він спонукає враховувати ціннісні орієнтації майбутніх педагогів [12];

- системний підхід, який передбачає дослідження еколого-валеологічної компетентності майбутніх педагогів не ізольовано, як автономну одиницю, а, передусім, як взаємодію і зв'язки різних компонентів цілого, знаходження в системі цих відносин провідних тенденцій і основних закономірностей [6].

Оскільки тенденція погіршення здоров'я дітей, нездоровий спосіб життя у переважної більшості дітей, підлітків, студентів створюють загрозу деградації нації (А. Сердюк, М. Хижняк, З. Шкіряк-Нижник та ін.) і вимагають підвищення уваги до валеологічного спрямування сучасної освіти у закладах освіти [5], проблема формування формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи є актуальною і своєчасною. Потребують окремого дослідження принципи,

педагогічні умови, прийоми, методи формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи розуміємо як багатогранний, складний, суперечливий, поступовий процес неперервної, активної теоретичної й практичної діяльності студентів, спрямованої на здобування еколого-валеологічних знань, розвиток відповідних здібностей студентів, стійкої мотивації, вольових зусиль у ставленні до еколого-валеологічних проблем на тлі позитивного емоційного ставлення, на формування переконань і відповідної поведінки в розв'язанні педагогічних, еколого-валеологічних, природоохоронних та здоров'язбережувальних завдань.

Висновки. Отже, екологічна та валеологічна компетентність, перетинаючись у структурі професійно-педагогічної компетентності майбутнього вчителя, взаємно детермінуються. Їхня взаємодія активно впливає не лише на структуру особистісних і професійних якостей педагога, а й у межах професійно-педагогічної компетентності посилює їхній взаємозв'язок, формує еколого-валеологічний категоріальний апарат мислення майбутнього вчителя, посилює розвиток педагогічної рефлексії, зумовлює здатність до аксіологічного осмислення своєї соціальної місії у вирішенні екологічних проблем, збереження і розвитку здоров'я зростаючого покоління.

Література

1. Бойчук Ю.Д. Теоретико-методичні основи формування еколого-валеологічної культури майбутнього вчителя: автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Ю.Д. Бойчук; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Х., 2010. – 44 с.
2. Бондаренко О. М. Формування валеологічної компетентності студентів педагогічних університетів у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Олена Миколаївна Бондаренко. – Київ. 2008. – 20 с.
3. Глухова Г. Г. Аксіологічні засади формування екологічної культури студентів вищих технічних навчальних закладів: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.07 / Г. Г. Глухова – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2008. – 23 с.
4. Гуренкова О.В. Формування екологічної компетентності майбутніх фахівців водного транспорту в умовах кредитно-модульної системи навчання [Текст] : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Ольга Володимирівна Гуренкова; АПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – К., 2009. – 20 с.
5. Книш Т.В. Валеологічна підготовка майбутніх вихователів дошкільних закладів освіти : автореф. дис. канд. пед. наук / Тетяна Валентинівна Книш. – Київ. 2001. – 19 с.

6. Куриленко Н. В. Формування екологічної компетентності учнів основної школи у процесі навчання фізики / Наталія Валентинівна Куриленко. Автореф дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук 13.00.02 – теорія та методика навчання (фізика). Кіровоград. 2015. – 20 с.
7. Липова Л. Екологічна компетентність особистості в умовах фундаменталізації освіти / Л.Липова, Т.Лукашенко, В.Малишев // Український науковий журнал «Освіта регіону» – №1. – 2012. – С.277. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/767>
8. Мельниченко Р.К. Екологічна компетентність вчителя як передумова здійснення неперервної екологічної освіти і виховання [Текст] / Р. К. Мельниченко, В. В. Танська // Наукові записки КДПУ. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти / ред. кол.: С. П. Величко [та ін.]. Кіровоград : КДПУ, 2013. – Вип. 4, ч. 2. – С. 271-275.
9. Науменко Г. Г. Освіта як системний чинник формування екологічної культури майбутніх вчителів: автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.10 / Г. Г. Науменко; Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2009. – 20 с.
10. Совгіра С.В. Теоретико-методичні основи формування екологічного світогляду майбутніх учителів у вищих педагогічних навчальних закладах: автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.04 / С.В. Совгіра; Луган. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – Луганськ, 2009. – 40 с.
11. Флешар Е. Дидактичні основи підготовки студентів – майбутніх вчителів біології до реалізації екологічної освіти: Автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Е. Флешар ; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 1999. – 41 с.
12. Фрицюк В. А. Професійний саморозвиток майбутнього педагога: монографія / Валентина Анатоліївна Фрицюк. – Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2016. – 364 с.

Bibliography

1. Boichuk Yu.D. Teoretyko-metodychni osnovy formuvannia ekolo-ho-valeolohichnoi kultury maibutnoho vchytelia: avtoref. dys... d-ra ped. nauk: 13.00.04 / Yu.D. Boichuk ; Khark. nats. ped. un-t im. H.S.Skovorody. – Kh., 2010. – 44 s.(in Ukrainian)
2. Bondarenko O. M. Formuvannia valeolohichnoi kompetentnosti studentiv pedahohichnykh universytetiv u protsesi profesiinoi pidhotovky : avtoref. dys. kand. ped. nauk : 13.00.04 – teoriia i metodyka profesiinoi osvity / Olena Mykolaivna Bondarenko. – Kyiv. 2008. – 20 s.(in Ukrainian)
3. Hlukhova H. H. Aksiolohichni zasady formuvannia ekolohichnoi kultury studentiv vyshchyykh tekhnichnykh navchalnykh zakladiv: avtoref. dys. kand. ped. nauk: 13.00.07 / H. H. Hlukhova – Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M.P. Drahomanova. – Kyiv, 2008. – 23 s.(in Ukrainian)
4. Hurenkova O.V. Formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti maibutnykh fakhivtsiv vodnoho transportu v umovakh kredytno-modulnoi systemy navchannia [Tekst] : avtoref. dys. kand. ped. nauk: 13.00.04 / Olha Volodymyrivna Hurenkova; APN Ukrainy, In-t ped. osvity i osvity doroslykh. – K., 2009. – 20 s. in Ukrainian)
5. Knysh T.V. Valeolohichna pidhotovka maibutnykh vykhovateliv doshkilnykh zakladiv osvity : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk / Tetiana Valentynivna Knysh. – Kyiv. 2001. – 19 s. (in Ukrainian)

6. Kurylenko N. V. Formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti uchniv osnovnoi shkoly u protsesi navchannia fizyky / Nataliia Valentynivna Kurylenko. Avtoref. dysertatsii na здобuttia naukovooho stupenia kandydata pedahohichnykh nauk 13.00.02 – teoriia ta metodyka navchannia (fizyka). Kirovohrad. 2015. – 20 s. (in Ukrainian)
7. Lypova L. Ekolohichna kompetentnist osobystosti v umovakh fundamentalizatsii osvity / L.Lypova, T.Lukashenko, V.Malyshchuk // Ukrainskyi naukovyi zhurnal «Osvita rehionu» – №1. – 2012. – S.277. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://social-science.com.ua/article/767> (in Ukrainian)
8. Melnychenko R.K. Ekolohichna kompetentnist vchytelia yak peredumova zdiisnennia neperervnoi ekolohichnoi osvity i vykhovannia [Tekst] / R. K. Melnychenko, V. V. Tanska // Naukovi zapysky KDPU. Seriya: Problemy metodyky fizyko-matematychnoi i tekhnolohichnoi osvity / red. kol.: S. P. Velychko [ta in.]. Kirovohrad : KDPU, 2013. – Vyp. 4, ch. 2. – S. 271-275.(in Ukrainian)
9. Naumenko H. H. Osvita yak systemnyi chynnyk formuvannia ekolohichnoi kultury maibutnikh vchyteliv: avtoref. dys... kand. filos. nauk: 09.00.10 / H. H. Naumenko ; Natsionalnyi pedahohichnyi un-t im. M.P. Drahomanova. – K., 2009. – 20 s. (in Ukrainian)
10. Sovhira S.V. Teoretyko-metodychni osnovy formuvannia ekolohichnoho svitohliadu maibutnikh uchyteliv u vyshchikh pedahohichnykh navchalnykh zakladakh: avtoref. dys... d-ra ped. nauk: 13.00.04 / S.V. Sovhira; Luhan. nats. un-t im. T.Shevchenka. – Luhansk, 2009. – 40 s.(in Ukrainian)
11. Fleshar E. Dydaktychni osnovy pidhotovky studentiv - maibutnikh vchyteliv biolohii do realizatsii ekolohichnoi osvity: Avtoref. dys... d-ra ped. nauk: 13.00.02 / E. Fleshar ; Nats. ped. un-t im. M.P. Drahomanova. – K., 1999. – 41 s.(in Ukrainian)
12. Frytsiuk V. A. Profesiyni samorozvytok maibutnoho pedahoha: monohrafiia / Valentyna Anatoliivna Frytsiuk. – Vinnytsia : TOV «Nilan LTD», 2016. – 364 s.(in Ukrainian)

УДК 378.18.27.013

Буянова Галина Володимирівна – завідувач сектору з галузей гуманітарної та педагогічної освіти ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»

Кузнєцова Оксана Володимирівна – канд. пед. наук, старший науковий співробітник ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти».

Удалова Олена Адамівна – канд. пед. наук, старший науковий співробітник ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти».

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ У СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розкриваються методологічні підходи, зміст, форми і методи діяльності щодо формування соціальних компетенцій у студентів закладів вищої освіти. Доведено, що стан суспільства залежить від виховання його поколінь, забезпечення повноцінного розвитку молоді, охорони й зміцнення її духовного, психічного та фізичного здоров'я, тобто сформованості соціальних навичок, які дозволяють студентам виконувати норми і правила життя в суспільстві та реалізовувати свої можливості у взаємодії з іншими людьми.

Визначено проблему формування соціальних компетенцій у студентів як пріоритетною в системі психолого-педагогічних, медичних, правових, соціологічних досліджень. В Україні ця проблема набуває

особливої гостроти, оскільки молодь формується в складних соціокультурних умовах економічних і політичних суперечностей, неврівноваженості соціальних процесів, криміногенності суспільства.

Значна увага приділяється організаційно-педагогічному забезпеченню, діагностиці рівня стану громадянського виховання особистості як основи ціннісних установок у студентів закладів вищої освіти.

Ключові слова: соціальні компетенції, виховання, дослідження, моніторинг, поведінка, профілактика.

Buyanova Galina Volodymyrivna - Head of the sector from the humanitarian branches and pedagogical education of DNU «Institute for the Modernization of the Content of Education»

Kuznetsova Oksana Volodymyrivna - Cand. ped Sciences, Senior Scientific Researcher of DNU «Institute for the Modernization of the Content of Education».

Udalova Olena Adamivna - Cand. ped Sciences, Senior Scientific Researcher of DNU «Institute for the Modernization of the Content of Education».

SCIENTIFIC-METHODICAL BASIS OF DEVELOPMENT OF SOCIAL COMPETENCES IN THE STUDENTS OF HIGHER EDUCATION ESTABLISHMENTS

Summary. The article reveals methodological approaches, content, forms and methods of activity concerning the development of social competences in students of higher education institutions. It is proved that the state of society depends on the education of its generations, ensuring the full development of youth, the protection and strengthening of its spiritual, mental and physical health, that is, the formation of social skills that allow students to comply with the norms and rules of life in society and realize their capabilities in interaction with other people.

The problem of the development of social competences in students as a priority in the system of psychological and pedagogical, medical, legal, and sociological research is determined. In Ukraine, this problem becomes particularly acute, as young people are formed in complex socio-cultural conditions of economic and political contradictions, unbalanced social processes, and crime-making society.

It was found out that the lack in a part of young people skills of constructive communication of the general principles of understanding the essence of social processes leads to conflicts, stressful situations, and social behaviour. As a result, «the youth escapes from the real reality» into alcoholism, drug addiction, virtual computer environment, etc.

The results of the analysis are suggested, which confirms that the social conditions that produce mercantilism and cynicism lead to the deformation of the system of moral attitudes of youth. Eternal life is devalued: love, family, cultural values; materialized and cultivated personal needs and pleasures.

Considerable attention is paid to organizational and pedagogical provision, diagnostics of the level of the state of civic education of the individual as the basis of the value systems at the students of institutions of higher education.

Key words: *social competences, education, research, monitoring, behaviour, prevention.*

Буянова Галина Владимировна – заведующий сектором по отраслей гуманитарной и педагогического образования ГНУ «Институт модернизации содержания образования»

Кузнецова Оксана Владимировна – кандидат педагогических наук, старший научный Сотрудник ГНУ «Институт модернизации содержания образования»

Удалова Елена Адамовна – кандидат педагогических наук, старший научный сотрудник ГНУ «Институт модернизации содержания образования»

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ В СТУДЕНТОВ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

Аннотация. В статье раскрываются методологические подходы, содержание, формы и методы деятельности по формированию социальных компетенций у студентов высших учебных заведений. Доказано, что состояние общества зависит от воспитания его поколений, обеспечения полноценного развития молодежи, охраны и укрепления ее духовного, психического и физического здоровья, то есть сформированности социальных навыков, которые позволяют студентам выполнять нормы и правила жизни в обществе и реализовывать свои возможности во взаимодействии с другими людьми.

Определены проблему формирования социальных компетенций у студентов как приоритетной в системе психолого-педагогических, медицинских, правовых, социологических исследований. В Украине эта проблема приобретает особую остроту, поскольку молодежь формируется в сложных социокультурных условиях экономических и политических противоречий, неуравновешенности социальных процессов, криминогенности общества.

Значительное внимание уделяется организационно-педагогическому обеспечению, диагностике уровня состояния гражданского воспитания

личности как основы ценностных установок у студентов высших учебных заведений.

Ключевые слова: социальные компетенции, воспитания, исследования, мониторинг, поведение, профилактика.

Актуальність. Процес становлення держави Україна з її прагненням стати повноправним членом європейської спільноти передбачає формування гармонійно розвиненої, високоосвіченої, соціально активної й національно свідомої людини, яка наділена громадянською відповідальністю, високими духовними якостями, родинними й патріотичними почуттями, і є носієм кращих надбань національної та світової культури, яка здатна до саморозвитку і самовдосконалення.

Досвід підтверджує, що стан суспільства залежить від виховання його поколінь, забезпечення повноцінного розвитку молоді, охорони й зміцнення її духовного, психічного та фізичного здоров'я, тобто сформованості соціальних навичок, які дозволяють студентам виконувати норми і правила життя в суспільстві та реалізовувати свої можливості у взаємодії з іншими людьми.

Тому проблема формування соціальних компетенцій у студентів є пріоритетною в системі психолого-педагогічних, медичних, правових, соціологічних досліджень. В Україні ця проблема набуває особливої гостроти, оскільки молодь формується в складних соціокультурних умовах економічних і політичних суперечностей, невірноваженості соціальних процесів, криміногенності суспільства.

Відсутність у частини молоді навичок конструктивного спілкування загальних принципів розуміння сутності соціальних процесів призводить до конфліктів, стресових ситуацій, асоціальної поведінки. Як наслідок – «втеча молоді від реальної дійсності» в алкоголізм, наркоманію, віртуальне комп'ютерне середовище та ін.

Аналіз підтверджує, що соціальні умови, які продукують меркантильність і цинізм, призводять до деформації системи моральних установок молоді. Знецінюється одвічне: любов, сім'я, культурні цінності; гіпертрофується матеріальне та культивуються особисті потреби і задоволення. Раннє статеве життя призводить до формування особистості, котра не здатна створити міцну сім'ю, народити і виховати дітей. Як наслідок - поглиблюється демографічна криза.

Тому досліджувана проблема щодо формування морально-духовної, соціально-компетентної особистості, яка буде здатна успішно самореалізуватися в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал є важливою та актуальною.

В цьому контексті, педагогічне дослідження здійснювалося на теоретико-методологічному, науково-методичному, а також історико-філософському рівнях. *Теоретико-методологічний рівень* дослідження спрямований на аналіз існуючих і створення інноваційних педагогічних

теорій. Ефективність таких досліджень оцінювали за ступенем новизни і теоретичної значущості здобутих результатів та їх впливу на розвиток педагогіки, психології, соціології, *науково-методичний* – забезпечували вирішення науково-методичних проблем навчання і виховання студентів, їх ефективність пов'язують насамперед із якістю розв'язання навчально-виховних завдань. *Історико-філософський рівень дослідження* мав на меті вивчення проблем історії педагогіки. Його ефективність обумовлена не лише новизною виявлених дослідником даних, а й прогностичним їх значенням для розвитку педагогічної науки і практики.

Аналіз джерельної бази. Методологічну основу дослідження становлять державні документи стратегії розвитку освіти в Україні, наукові положення психологічної теорії особистості, індивідуальних особливостей людини як єдності природного і набутого, філософські положення про активну перетворюючу роль творчої діяльності на особистість, основні положення системного підходу як методологічного засобу пізнання фактів, процесів; концептуальні положення теорії та практики виховання щодо формування соціальних компетенцій у студентів вищих навчальних закладів.

У сучасній науковій літературі існують різні підходи до визначення проблеми формування особистості студента в умовах становлення громадянського суспільства в Україні.

Становлення громадянського суспільства в Україні розглядають у своїх працях О. Алексєєва, В. Безродна, Г. Дмитренко, В. Дубровський, Т. Зуб, П. Ігнатенко, Ю. Іщенко, А. Кудряченко, С. Рябов та ін. Проблеми громадянського виховання є предметом дослідження таких вчених, як: Р. Антонюк, Л. Бондар, А. Панченко, Л. Глазунова, З. Голенкова, О. Гриценчук, С. Гнатенко, О. Гуменюк, Т. Єлагіна, Н. Косарева, М. Рагозін, Л. Руглова, А. Сигова, О. Сухомлинська, О. Чернишов та ін.

Гуманістичні аспекти виховання студентської молоді у вищій школі досліджували Г. Ржевська, В. Штифурак та О. Шестопалюк.

Значний внесок у теорію та практику управління вихованням особистості зробили І. Бех, Т. Гавлітіна, А. Жигadlo, О. Кендиш, О. Комаровський, Ю. Конаржевський, А. Макаренко, О. Уваркіна, В. Сухомлинський, С. Юрченко та ін. Управління виховним процесом у структурній моделі інституту кураторів у ВНЗ досліджувала І. Соколова.

На підставі правових, соціологічних, філософських, педагогічних, психологічних наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників (Б. Андрес, Б. Блокхус, П. Бурчікової, Г. Буянової, Ю. Галустян, Т. Дорошок, М. Дотрідж, М. Євсюкової, Ю. Ївженка, Л. Ковальчук, А. Конончук, Т. Коноплицької, О. Куєнєцовой, К. Левченко, Б. Лизогуба, Я. Лизогуба, Т. Міненко, А. Орлеана, І. Трубавіної, О. Удалової, О. Швед), аналізу чинних міжнародних та національних документів, матеріалів діяльності міжнародних і вітчизняних громадських організацій доведено, що існують різні підходи до питань соціалізації молоді.

Поряд з цим у ході наукового пошуку розглядалися питання, що пов'язані з історією розвитку вищої педагогічної освіти України (В.К. Майборода), міжнародного демократичного руху педагогів (О. В. Сухомлинська).

Науковий пошук спирався на результати досліджень, спрямованих на виявлення особливостей технологічного підходу як до аналізу виховного процесу, так і до аналізу виховної діяльності вчителя (В. П. Беспалько, В. І. Бондар, Я. Л. Бурлака, І. П. Іванов, О. Г. Мороз, В. Л. Омеляненко, В. Г. Панок). Розробляючи теоретико-методологічні аспекти визначеної проблеми, ми враховували наукові праці, спрямовані на вивчення основ національного виховання (З. В. Васильцова, В. Г. Кузь, Ю. Д. Руденко, З. О. Сергійчук, М. Г. Стельмахович, Б. М. Ступарик), оскільки вчитель є носієм національно-культурних традицій свого народу.

Водночас ми спиралися на результати досліджень проблем професійної педагогіки (С. Я. Батишев, А. П. Беляєва, М. Д. Крюков, Є. О. Клімов, Н. В. Кузьміна, Б. Ф. Ломов, Н. Г. Ничкало, О. Ф. Федорова, О. Ю. Удалова, В. Д. Шадріков).

Виклад основного матеріалу. На основі наукових досліджень та аналізу філософської, педагогічної, психологічної, соціологічної, юридичної літератури, уточнено базові поняття, які стосуються проблеми дослідження, узагальнено дослідницькі матеріали, спрогнозовано подальший науковий пошук, визначено теоретичні основи створення моделі організації навчально-виховної роботи щодо формування соціальних компетенцій у

Для розв'язання поставлених завдань і перевірки висунутої гіпотези використовуються наступні методи дослідження: **теоретичні:** аналіз філософської, педагогічної, психологічної, соціологічної, юридичної літератури, що дало змогу уточнити базові поняття, охарактеризувати проблему в теорії та соціально-педагогічній практиці; порівняння, класифікація, систематизація й узагальнення теоретичних та емпіричних даних, за допомогою яких обґрунтовано соціально-педагогічні умови, визначено критерії та показники рівнів; теоретичне моделювання для розробки функціональної моделі системи виховної роботи ВНЗ; **емпіричні:** діагностичні (анкетування, бесіди, рольові ігри, завдання, тренінги, розв'язання проблемних ситуацій); обсерваційні (пряме й опосередковане спостереження); прогностичні (експертні оцінки); експериментальні (педагогічний експеримент: констатувальний, формувальний, контрольний); **статистичні:** кількісна і якісна обробка даних експериментальної роботи з метою оцінки соціально-педагогічних умов формування соціальних компетенцій у студентів, впровадження методичних розробок.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що формування соціальних компетенцій в системі навчально-виховної роботи в ВНЗ стає ефективною, якщо враховуються соціально-економічні, психолого-

педагогічні та медико-біологічні фактори в роботі зі студентами; забезпечуються умови для соціальної адаптації в різних формах позаурочної діяльності на основі реалізації індивідуальних інтересів студентів; здійснюються цілеспрямовані корекційно-виховні впливи на особистість студента шляхом їх залучення до соціально і особистісно цінної діяльності; ведеться комплексна робота щодо подолання неспішності серед студентів ВНЗ; використовуються ефективні методи профілактики вживання учнями наркотичних речовин; здійснюється науково-методична підготовка педагогічних працівників ВНЗ, батьків до виховної діяльності щодо формування соціальних компетенцій у студентів ВНЗ.

У процесі наукового дослідження конкретизовано суть поняття «соціальні компетенції», тобто це соціальні навички, які дозволяють студентам виконувати норми і правила життя в суспільстві та реалізовувати свої можливості у взаємодії з іншими людьми, у зміцненні сім'ї, внутрішньосімейних відносин і вихованні дітей, у професійній діяльності та захисту своїх прав.

Аналіз інноваційних педагогічних технологій ВНЗ дозволив зробити висновок, що формування соціальних компетенцій студентів реалізується в інформаційно-освітніх, мобілізаційно-регуляторних, аксіометричних (орієнтовно-оцінювальних), корегувальних, творчих, компенсаторних, комунікативних, захисних функціях виховання.

Проаналізовано, що наслідування молоддю кращих моральних зразків героїзму українського народу та формування патріотичних почуттів означає вироблення високого ідеалу служіння народові, готовності до трудового та героїчного подвигу в ім'я процвітання української держави.

З метою вдосконалення роботи щодо героїко-патріотичного виховання серед студентів та впровадження в навчально-виховний процес передового досвіду роботи вищих навчальних закладів щодо відзначення пам'яті про подвиг захисників Вітчизни нами спільно з Організацією ветеранів України проводяться конференції, круглі столи, дні пам'яті, за результатами яких видано і розповсюджено методичні матеріали. Узагальнено досвіди роботи щодо героїко-патріотичного виховання студентів і пошуково-дослідної діяльності з увічнення бойових подвигів захисників Батьківщини Житомирського державного університету ім. І. Франка, Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Бахчисарайського будівельного технікуму, Лебединського педагогічного училища імені А. С. Макаренка (Сумська обл.), Чернігівського радіомеханічного технікуму, Новобузького педагогічного коледжу (Миколаївська обл.), Запорізького національного університету, Кам'янець-Подільського національного університету, Київського національного університету будівництва та архітектури, Академії пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля (м. Черкаси) та

Чортківського педагогічного училища ім. О. Барвінського (Тернопільська обл.) та інші.

Необхідно зазначити, що проблема міжнаціонального спілкування – багатогранна і складна. Вона торкається як окремої людини, представника певної національності, із всіма сферами її життєдіяльності, так і всієї нації в державному масштабі.

Аналіз підтвердив, що в українському суспільстві спостерігається тенденція, які зумовлюють наявність у суспільстві різних проявів ксенофобії та нетерпимості. Зокрема, це наявність у масовій свідомості ксенофобських стереотипів, використання мови ворожнечі у засобах масової інформації, поширення нетерпимості у інтернет-мережі та правого радикалізму у молодіжному і, зокрема, у футбольному, середовищі, проявів випадків расизму та зростанні кількості постраждалих людей та ін.

Враховуючи важливість впливу процесів міжнаціонального спілкування на всі сфери суспільного життя (економічну, політичну, ідеологічну, культурну, освітню) проведено аналіз інноваційних технологій ВНЗ щодо подолання проявів ксенофобії та дискримінації в студентському середовищі.

В процесі моніторингу нами було визначено, що оволодіння студентами елементами культури міжнаціонального спілкування (повага національної гідності людей іншої національності, визначення їх права на рідну мову, збереження національної самобутності, прояв тактовності в оцінці національно-культурних цінностей, терпимість до чужої індивідуальності, сформованість навичок колективної взаємодії та взаємодопомоги, поведінки, яка відповідає основним нормам загальнолюдської моралі) має особливо важливе значення і при сприятливій соціально-психологічній атмосфері стимулює прагнення людини до налагодження дружніх відносин з представникам різних національностей, сприяє подоланню психологічних перешкод в міжнаціональних контактах.

В контексті даної проблеми було узагальнено досвід роботи Індустріально-педагогічного технікуму Конотопського інституту Сумського державного університету; Чернігівського державного технологічного університету; Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького; Кримської філії Національного університету державної податкової служби України; Державної академії житлово-комунального господарства; Кооперативного економічно-правового коледжу (Чернівецька область); Київського національного університету технологій та дизайну; Політехнічного технікуму Конотопського інституту Сумського державного університету; Путивльського педагогічного коледжу імені С.В. Руднева; Південнослов'янського інституту Київського славистичного університету та ін.

За результатами дослідження видано навчально-методичний посібник «Захист прав людини: навчально-виховна діяльність ВНЗ», в якому висвітлюється інноваційний досвід роботи ВНЗ щодо організації навчально-виховної діяльності зі студентами з проблем захисту прав людини та превентивного виховання студентської молоді. Видання містить міжнародні, національні нормативно-правові документи щодо захисту прав людини, методичні рекомендації та практичні розробки занять з вищезазначеної проблематики.

Аналіз матеріалів вищих навчальних закладів щодо формування серед студентів культури міжнаціонального спілкування в педагогічному аспекті дозволив визначити її функції: пізнавальну, виховну, ціннісно-нормативну.

Пізнавальна функція дає можливість оволодіти знаннями про історичне минуле і сучасне того чи іншого народу, його культуру, мову, національні традиції, звичаї, обряди.

Виховна функція ставить за мету формувати морально-етичні норми поведінки по відношенню до представників інших національностей в особисті моральні цінності.

Ціннісно-нормативна функція являє собою дотримання особистістю загальнолюдських цінностей і виступає як система обов'язкових норм і вимог до всіх сторін життєдіяльності суспільства. Норми і цінності (соціальні правила, єдині для всіх громадян зразки моральної поведінки, норми, традиції, звичаї) набувають національної форми прояву в залежності від етнодемографічного району. Традиційні норми поведінки різних народів відрізняються між собою національно-специфічною формою їх вираження, мовою національності. Дана функція передбачає також повагу до історії, культури, мови, національних традицій народу.

Одним з аспектів формування ціннісних орієнтацій молоді є проблема збереження їх психічного та фізичного здоров'я. Здійснення педагогічної діяльності щодо формування здорового способу життя студентів, розглядалося на науковому рівні та стало головним напрямом в процесі експериментально-дослідної роботи.

Основоположними документами, на які спиралося наукове дослідження – є стратегічні державні програми, спрямовані на збереження здоров'я населення України: Закон України від 20 жовтня 2014 року № 1708-VII «Про затвердження Загальнодержавної цільової соціальної програми протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу на 2014-2018 роки»; Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 735-р «Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року»

Виходячи з завдань дослідної роботи проведено порівняльний аналіз стану здоров'я підростаючого покоління.

За даними Центру громадського здоров'я МОЗ України лише за п'ять місяців 2017 року Україна було зареєстровано 7 490 нових випадків ВІЛ-

інфекції (з них 1 085 дітей до 14 років). Всього с 1987 року в Україні офіційно зареєстровано 304 914 нових випадки ВІЛ-інфекції, за цей час від СНІДу померло 42 987 осіб. Найбільш уражені ВІЛ-інфекцією регіони – це Дніпропетровська, Донецька, Київська, Миколаївська та Одеська області, а також Київ.

Починаючи з 2008 року, українці найчастіше інфікуються через незахищені статеві відносини. Якщо в 2005 році через статеві контакти інфікувалися 33 відсотки людей, у яких була виявлена ВІЛ-інфекція, то в 2012 році цей відсоток зріс до 51, а у 2016 році цей показник склав 62 відсотки. Більшість випадків інфікування ВІЛ в Україні сьогодні реєструються у молодих людей від 15 до 30 років, що призводить до збільшення народжуваності ВІЛ-позитивних дітей.

Дана статистика дає підстави говорити про те, що зростання кількості ВІЛ-інфікованих дітей найближчим часом зумовить перегляд компоненту інфраструктури освітньої та професійної підготовки, а також перепідготовки педагогічних працівників у контексті роботи з дітьми, включаючи дітей, які живуть з ВІЛ.

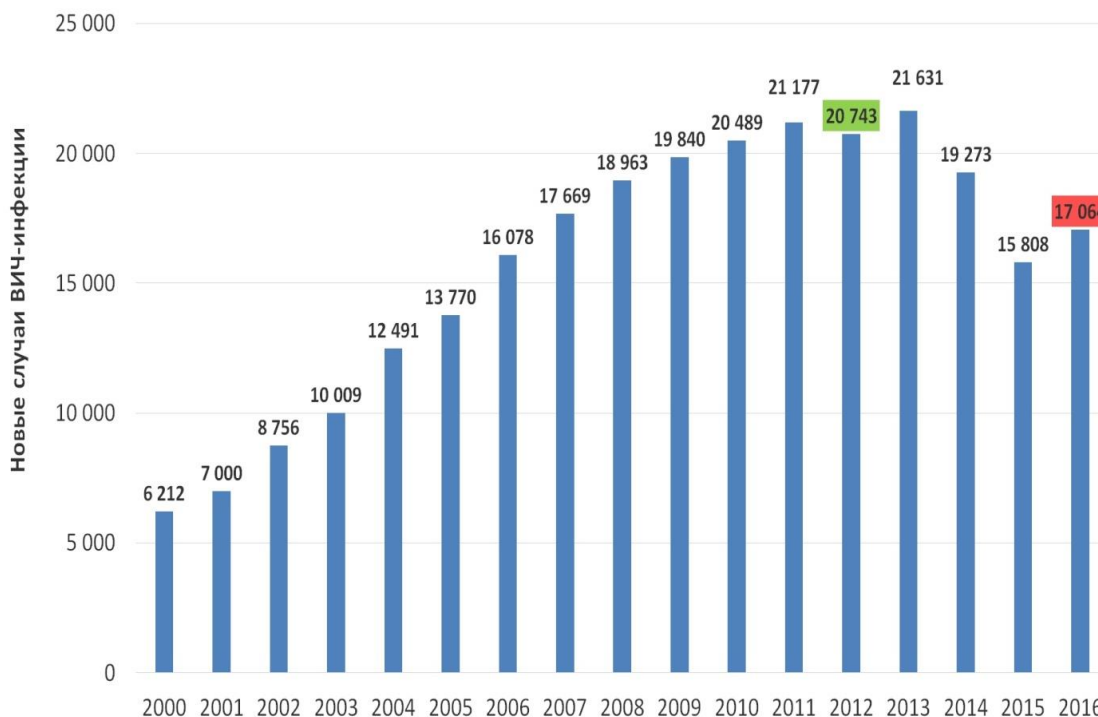
Виходячи з статистичного аналізу, Україна залишається лідером в Європі за масштабами поширення ВІЛ-інфекції. За оцінками експертів UNAIDS, в Україні з ВІЛ-інфекцією живе до 250 тисяч чоловік. І тільки кожен другий знає про свій діагноз – станом на 1 квітня 2017 року на обліку в Україні перебуває 135 414 ВІЛ-позитивних пацієнтів [10].

За критеріями Об'єднаної програми ООН з ВІЛ/СНІДу та Всесвітньої організації охорони здоров'я стан поширеності ВІЛ-інфекції/СНІДу в Україні класифікується як концентрована епідемія в окремих групах найвищого ризику інфікування. Такими групами визначені:

- споживачі ін'єкційних наркотиків (СІН),
- жінки комерційного сексу (ЖКС),
- чоловіки, які мають сексуальні стосунки з чоловіками (ЧСЧ),
- ув'язнені,
- діти та підлітки «вулиці».

Також необхідно звернути увагу на реалізацію профілактичних програм щодо запобігання наркотизації молоді та практиці вживання алкогольних напоїв та тютюнопаління, що є характерним для студентської молоді. Крім того поширюються на фоні безладних статевих стосунків гінекологічні та венеричні захворювання молоді.

Темпы распространения ВИЧ-инфекции в Украине
(неполные данные за 2014-2015 гг. по Крыму, Донецкой и Луганской областям)

Згідно аналізу даних Міністерства охорони здоров'я, півмільйона українців є ін'єкційними наркоманами, а взагалі різні види наркотичних речовин вживає приблизно 2% населення країни. І щорічно ця кількість збільшується на 7-11%, при тому що за найскромнішими оцінками, щороку від наркотиків вмирають 12 тис. осіб. Таке стрімке зростання кількості наркозалежних громадян зробило Україну однією з лідерів за темпами поширення наркоманії серед населення в Європі. Загалом з проблемою наркоманії безпосередньо стикається кожна десята родина в Україні. 70% наркоманів це молодь до 25 років [11].

Враховуючи зазначену вище ситуацію, в рамках експериментально-дослідної роботи розроблено науково-методичні основи інноваційних підходів до організації профілактичної роботи серед студентів закладів вищої освіти. З метою формування у молоді здорового способу життя та загострення уваги на проблемі алкоголізму, наркоманії, СНІДу впроваджується в освітній процес ЗВО програма спецкурсу «Основи здорового способу життя та профілактики ВІЛ/СНІДу». В основу програми спецкурсу покладено принципи державної політики у сфері охорони здоров'я, а також принципи Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ).

Програма системно поєднує медичні, психологічні, соціально-економічні знання, які будуть сприяти саморегуляції поведінки, самореабілітації, розвитку та саморозвитку підлітків та молоді як суб'єктів життєдіяльності. Орієнтованою програмою передбачено найактуальніші

теми і проблеми, які дозволять сформувати у студентів позитивні мотивації стилю життя:

- усвідомлення системи пріоритетів життєвих цінностей та здорового способу життя;
- здатність до оптимістичного сприйняття життя та орієнтації на професійний успіх і кар'єру;
- набуття певних адаптаційних навичок, розвиненість комунікативної та емоційно-вольової сфери в життєвому просторі особистості;
- потреби та необхідність у здоровому способі життя, стимулювання творчих підходів до фізичного, психологічного та духовного самовдосконалення;
- звернення уваги молоді на проблеми планування сім'ї та репродуктивного здоров'я чоловіків та жінок;
- виховання шанобливого ставлення до жінки, шлюбу, сім'ї та ін.

Система інформаційно-просвітницької діяльності з профілактики негативних явищ серед студентів передбачає проведення масових, навчальних, методичних та дослідних заходів. У процесі викладання спецкурсу рекомендується звернути особливу увагу молоді на те, що тільки фізично та психічно здорова людина може забезпечити повноцінне особисте життя і професійну кар'єру. Студенти повинні засвоїти, що збереження та розвиток національного генофонду на основі концентрації й консолідації зусиль морально-етичного та науково-практичного досвіду суспільства є основою соціально-економічного зростання держави.

Серед проблем, які висвітлені у науковому дослідженні є вплив на людину інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ). За допомогою Інтернету та мобільного зв'язку діти та молодь залучаються до он-лайн ігор, які негативно позначаються на їхньому психічному стані, впливають на розвиток розбещеності та жорстокості. Крім того, молоде покоління, відвідує сайти знайомств, за допомогою яких може бути ошуканим, втягнутим у протиправні дії, стати об'єктами сексуальних злочинів.

Інтернет використовується багатьма злочинними групами для розповсюдження порнографії. Згідно з даними правоохоронних органів практично в кожній країні відзначається, що традиційні форми порно, зокрема дитячого, все ще існують на відео та роздрукованих фотографіях, але основний рух подібного матеріалу змістився в Інтернет. Дитяча порнографія в Інтернеті є великою проблемою, оскільки розповсюджується легко, швидко та дешевше, ніж через звичайні канали (відео та друкована продукція). За неофіційними даними, частка дитячої порнографії з Росії, Білорусії та України на платних сайтах світового Інтернету сьогодні становить майже третину від загального об'єму такої продукції, а прибуток від такого бізнесу вимірюється десятками та сотнями тисяч доларів на місяць. Об'єм комерційної дитячої порнографії за 5 років виріс на 400%. Зараз в Інтернеті знаходиться від 10 до 12 млн. дитячих порнознімків. Ціни на дитячу порнографію в Інтернеті

становлять від 20 до 150 доларів в залежності від послуг, що надаються. Нові інтернет-технології, що використовуються виробниками та розповсюджувачами порно, дуже різнопланові: традиційні та цифрові фотографії, фільми, «живі картинки», графіка. Зйомки іноді ведуться прихованими камерами. Так, у Києві, Харкові та Сімферополі модельні агенції знімали дітей у переодягальнях, душових і навіть у туалетах без їхнього відома. Знімки переправлялись через Інтернет замовникам до інших країн. З метою створення порнографічної продукції нові технології дозволяють користуватися дитиною без фізичного контакту з нею, а також віртуально контакту з продавцем та клієнтом, що робить кордони розповсюдження необмеженими [1]. Спеціалісти знаходять зображення все більшої кількості нових дітей, але, наприклад, з 550 000 знімків дітей, які знаходяться в базі Інтерполу, знайдено тільки 320 дітей.

В процесі науково-методичної роботи розроблено методики щодо формування у підростаючого покоління навичок цивілізованого спілкування для різних вікових категорій, спрямованих на виховання загальнокультурних цінностей та навичок користування інформаційними засобами зв'язку, дотримуючись правил етикету та поважаючи права людини, тобто виховання інтернет-культурної особистості та вироблення вміння безпечного користування Інтернетом. З цією метою видано методичні рекомендації «Безпечне користування сучасними інформаційно-комунікативними технологіями» де висвітлено деякі проблеми безпеки використання інформаційно-комунікаційних технологій, представлені форми і методи роботи щодо формування культури користування інформаційними засобами зв'язку серед учнів, студентів та їх батьків.

Одним із негативних явищ в нашому суспільстві є торгівля людьми та експлуатація дітей. Нами проаналізовано соціально-педагогічні чинники, які впливають на поширення работорівлі: недосконалість системи правової освіти та виховання, що зумовлює низький рівень правової культури населення; недостатній рівень обізнаності з проблемою та її можливими наслідками серед студентської молоді; відсутність у суспільній свідомості сприйняття проблем трудової міграції як актуальної; труднощі соціалізації уразливих категорій дітей та ресоціалізації потерпілих від работорівлі; неготовність педагогічних працівників до здійснення профілактичної роботи та ін.

На виконання програми дослідницьких дій у цьому напрямі проаналізовано впровадження спецкурсів, окремих тем з питань запобігання торгівлі людьми і експлуатації дітей у навчально-виховний процес ВНЗ. Отримано інформацію від 28-ми вищих навчальних закладів з 14-та областей України та м. Києва. З них 26 ВНЗ готують педагогів, психологів, соціальних працівників та правознавців, 1- медичних працівників, 1- працівників аграрного сектору.

Проаналізовано, що у 25 ВНЗ з числа 28 опитаних в навчально-виховний процес включені питання з проблем торгівлі людьми та

експлуатації дітей як окрема тема в складі навчальних дисциплін. Лише у трьох університетах впроваджено спецкурси з вищезазначених питань (Житомирський державний університет імені Івана Франка, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, Національний університет «Києво-Могилянська Академія»).

Крім того, проведено дослідження цієї проблеми «Запобігання торгівлі людьми в системі професійно-технічної освіти: оцінка ситуації».

Основними завданнями дослідження були: визначення рівня обізнаності учнів ПТНЗ та їх охоплення профілактичними програмами з проблем захисту прав людини; вивчення залежності професійної орієнтації учнів та рівня ризику потрапляння в ситуації торгівлі людьми; рівень охоплення викладачів програмами, спрямованими на підвищення кваліфікації щодо профілактичної роботи з учнями. За результатами дослідження видано та розповсюджено навчально-методичний посібник «Запобігання торгівлі людьми в системі професійно-технічної освіти».

Методи збору даних:

- Опитування учнів ПТУ (1011 респондентів)
- Опитування викладачів ПТУ (101 респондент)
- Напівструктуровані інтерв'ю з експертами

Соціально-демографічні характеристики респондентів:

Викладачі

ПТУ

За регіонами кількість опитаних викладачів є приблизно рівною: АР Крим - 15 осіб, Вінницька - 18, Донецька - 18, Київська - 11, Луганська - 19, Тернопільська - 19 осіб. **Вік** викладачів сягає від 18 до 55 років.

Стать. Жінки-викладачі становлять більшість: 85% проти 15% викладачів-чоловіків.

Спеціалізація викладачів та посада. Серед предметів, які викладають респонденти, більшість припадає на виробниче навчання (18%), українську мову та літературу (14%), історію (11%). Серед інших предметів: спеціальність, хімія, біологія тощо.

Класні керівники-вихователі становлять 45%, викладачі суспільно-гуманітарних наук – 34%, вчителі з виробничого навчання – 11%, заступники директора з виховної роботи - 10%.

Учні ПТУ Регіональний розподіл. У вибірці частка респондентів кожного регіону представлена таким чином: учні ПТУ Київської області - 10%; Луганської, Вінницької та Тернопільської – по 19%; Донецької області – 18%; АР Крим – 15%. Вік. Мінімальний вік респондентів становить 15 років. Більшість складають учні у віці 17 років – 36%, третя частина представлена респондентами у віці 15–16 років, 21% становлять учні, яким на момент опитування було 18 років, 13% – учні, віком більше 19 років.

Стать. Розподіл респондентів за статтю є таким: 52% – дівчата та 48% – хлопці. Курс. Опитування проводилось серед учнів 1–3 курсів. У

вибірці частки різних курсів представлені таким чином: учні 2-го курсу – 55%, учні першого курсу – 22%, третього – 23% .

Спеціалізація. Частки учнів за спеціалізацією є такими: будівельні спеціальності (штукатур, плиточник, маляр, пічник, столяр) – 18%, бухгалтер, касир – 8%, агент туризму (екскурсовод) – 3%, кравець (швея, закрійник, взуттєвик) – 5%, перукар (манікюрниця, косметолог-візажист, демонстратор моделей зачісок) – 9%, оператор комп'ютерного набору (секретар) – 12%, технолог харчування (кухар, кондитер) – 17%, електромонтер (електрозварник, станочник, верстальник) – 9%, автослюсар (водій) – 7%, лаборант (медсестра) – 4%, офіціант (бармен) – 2%, продавець – 2%.

Основні результати дослідження:

1. Найбільш цікавим джерелом інформації про торгівлю людьми для учнів є ЗМІ, зокрема телебачення (55%), друковані видання (34%) та радіо (18%). Другим за цікавістю джерелом учні визначили бесіди з батьками (41%). Виховна година в ПТУ за кількістю голосів посідає третє місце (17%).

2. Учні показують досить високий рівень поінформованості в проблемі торгівлі людьми. Із твердженням, що «торгівля людьми – це порушення прав людини» не погодилися або не змогли визначитися із відповіддю лише 6% учнів. Більшість респондентів продемонстрували свободу від стереотипів щодо цієї проблеми. Але 24% опитаних погоджуються, що в ситуацію торгівлі людьми потрапляють лише наївні люди. 93% знають про те, що від цього злочину можуть страждати не лише жінки, але й чоловіки та діти.

3. 82% учнів впевнені, що захистити себе можна, якщо не віддавати свій паспорт стороннім людям; 76% опитаних знають про те, що слід дізнатися детальну інформацію про майбутнє місце перебування за кордоном. Половина респондентів згодні, що перед поїздкою за кордон слід поцікавитися номерами телефонів українського посольства та взяти їх із собою у поїздку. В той же час, лише кожен десятий учень вважає, що у скрутній ситуації за кордоном допомогу зможуть надати неурядові організації, а третина опитаних згодні, що ксерокопія паспорта може стати в пригоді при виїзді за кордон.

4. 22 % викладачів зазначили, що профілактичні заняття з теми проводяться вже більше 4-х років. Серед них найбільша частка викладає в ПТУ Луганської області (11%), по 5% - Вінницької та Донецької; 1% – Київської області. [4]

З метою науково-методичного забезпечення навчальних закладів розроблено науково-методичні рекомендації, спецкурси, програми та видано: «Альманах передових технологій профілактики торгівлі людьми: практика і перспективи»; навчально-методичний посібник «Соціально-педагогічні основи протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей»; методичні

рекомендації «Інформаційно-просвітницька діяльність з питань протидії торгівлі людьми» та інш.

У закладах вищої освіти впроваджуються в освітній процес програми: «Соціально-педагогічні основи запобігання торгівлі людьми і експлуатації дітей» (авт. Удалова О.А.); «Соціально-педагогічні основи захисту прав дитини» (авт. Удалова О.А.); «Права і свободи людини», (Вінницький торговельно-економічний інститут); «Права людини» («Української академії банківської справи Національного банку України»); «Основи формування міжкультурної толерантності» (Житомирський державний університет імені Івана Франка) та інш;

Аналіз історичних подій минулого і сучасності дає підстави стверджувати, що сім'я залишається у системі виховання основним центром підготовки особистості до життя та активної творчості.

Підготовка молоді до сімейного життя є однією з найважливіших проблем сьогодення. Численні психолого-педагогічні дослідження підтверджують моральну та психологічну неготовність молоді до сімейного життя, виховання дітей. Тому підтвердженням є аналітичні матеріали Щорічної державної доповіді Президента України, Верховній раді та Кабінетові Міністрів України про становище сімей та стан реалізації державної сімейної політики «Становище сімей в Україні» (за підсумками 2000-2009 років), дають підстави констатувати, що за останні 10 років соціально-економічне становище сім'ї в Україні значно погіршало. Це призвело до посилення цілої низки явищ: низької народжуваності, збільшення випадків насильства у сім'ї, недостатнього рівня виконання батьківських обов'язків, високий рівень розлучень та збільшення кількості неповних сімей, позашлюбної народжуваності масового поширення соціального сирітства. (щорічно більш ніж 10 тис. дітей вилучаються з сімей).

А.С. Макаренко в лекціях для батьків інститут родинного виховання ставив на перше місце: «Виховання дітей – найважливіша галузь нашого життя. Наші діти – це майбутні громадяни нашої країни і громадяни світу. Вони творитимуть історію. Наші діти – це майбутні батьки й матері, вони теж будуть вихователями своїх дітей. Наші діти повинні вирости прекрасними громадянами, хорошими батьками і матерями. Але й це – не все: наші діти – це наша старість. Правильне виховання – це наша щаслива старість, погане виховання – це наше майбутнє горе, це – наші сльози, це – наша провина перед іншими людьми, перед усією країною» [7].

Встановлено причинно-наслідковий зв'язок з такими проблемами як порушення прав людини, жорстоке поводження, насильство, експлуатація, це дозволило визначити, що досліджувані чинники здійснюють вплив на фізичний, психічний, соціальний розвиток особистості, а також на відносини в сім'ї.

Тому з метою вивчення соціальних закономірностей та удосконалення просвітницької діяльності щодо підготовки студентської молоді до сімейного життя, формування моральних та ціннісних орієнтирів, переконань у сфері збереження репродуктивного здоров'я молоді і подолання демографічної кризи в Україні, було проаналізовано зміст та основні організаційні форми просвітницької діяльності щодо формування відповідального батьківства у студентській молоді (Розглянуто 45 досвідів).

Таким питанням, як формування у свідомості студентів розуміння ролі сім'ї у житті суспільства, пріоритету виховання дітей у сім'ї, ознайомлення студентів з психологією шлюбно-сімейних стосунків приділять увагу педагоги Бортнянського державного сільськогосподарського технікуму, Козелецького технікуму ветеринарної медицини, Тернопільського національного технічного університету, Західноукраїнського коледжу «Полісся», Чернігівського юридичного коледжу, Кам'янець-Подільського коледжу харчової промисловості.

Акцентували увагу на формуванні здорового способу життя студентів як майбутніх батьків педагоги Артемівського музичного училища, Бобровицького коледжу економіки та менеджменту та Козелецького технікуму ветеринарної медицини.

На озброєнні студентів відповідними знаннями з питань етики та психології сімейного життя наголошують програми спецкурсів, клубів та гуртків Національного університету «Острозька академія», Тернопільського національного економічного університету, Національного університету водного господарства та природокористування (м. Рівне), Дубенського коледжу Рівненського державного гуманітарного університету, Придніпровського енергобудівного технікуму (Черкаська обл.), Євпаторійський інститут соціальних наук Кримського гуманітарного університету, Тернопільського національного педагогічного університету.

Заслужовує на увагу діяльність Сумського державного університету, який взяв участь у конкурсі Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні з Проектом «Студентський лелека», де розглядалися питання життєдіяльності студентів у суспільстві та кращі зразки їх поведінки як майбутніх батьків.

Проблемі насильства в сім'ї, яка є одною з найактуальніших для українського суспільства приділили увагу: Ужгородський комерційний технікум, Слов'янський технікум Луганського національного аграрного університету (Донецька обл.), Макіївське педагогічне училище (Донецька обл.), Прилуцьке медичне училище (Чернігівська обл.).

Організація виховної роботи в гуртожитку щодо підготовки студентів до сімейного життя висвітлено у Борщівським агротехнічним (Тернопільська обл.) та Путивльським педагогічним (Сумська обл.) коледжами.

Досвід роботи кураторів, наставників щодо підготовки студентської молоді до майбутнього батьківства представлено Бобровицьким коледжем економіки та менеджменту (Чернігівська обл.).

Розроблено і впроваджується в практику роботи ЗВО навчальну програму спецкурсу «Українська родина», де розглянуті питання підготовки молоді до подружнього життя, планування сім'ї, здорового способу життя та ін.

Висновки.

В процесі дослідницької роботи система виховної діяльності студентів розглядалася як цілісний педагогічний процес спрямований на формування майбутнього фахівця, і здійснюється на основі органічної єдності з навчальним процесом, взаємодії з соціальним середовищем та урахування особистих інтересів, нахилів студентів і соціальних вимог суспільства.

На основі аналізу проведеної роботи зроблено висновок, що реалізація сучасних технологій виховної роботи у практиці можлива на основі проектування розвитку особистості. Таким чином відбувається перехід від «педагогіки заходів» до педагогіки формування особистісних рис і якостей. У цьому підході основними елементами розвитку особистості виступають: вікові особливості особистості; власне зміст виховної діяльності як спільної діяльності вихователя і вихованця; та основні очікувані результати на даному етапі вікового розвитку, що складаються з трьох основних елементів, – набуті знання і цінності, сформовані ставлення до себе, оточуючого природного і соціального світу, життєві компетентності, тобто можливість діяти у конкретній життєвій ситуації відповідно до власних цінностей, ставлень та знань.

На основі дослідно-експериментальної роботи встановлено, що на процес формування у студентів соціальних компетенцій успішно впливають психолого-педагогічні та фахові дисципліни, а також організація широкого спектру факультативних занять з проблем трудової міграції, торгівлі людьми, основ здорової життєдіяльності; культури міжнаціонального спілкування, активізації особистісної позиції студентів в процесі підготовки молоді до сімейного життя та підкріплена роботою у клубах, гуртках, участю у конференціях, олімпіадах, науково-дослідній роботі.

Такій підхід дає можливість оцінити ефективність і якість виховної роботи зі студентами. Оцінювання здійснювалося через порівняння очікуваних результатів виховної роботи з її реальними результатами. При цьому стає можливою оцінка ефективності виховання як окремої особистості, так і колективу.

Варто підкреслити, що під час організації виховної роботи у ЗВО необхідна відбудова виховної системи, яка б забезпечувала створення і збагачення традицій ЗВО, різнобічну соціально значущу діяльність, організацію змістовного дозвілля, індивідуальний підхід до роботи зі

студентами, ранню профілактичну роботу щодо попередження негативних явищ серед студентської молоді.

Результати дослідження будуть корисними в подальшій розробці теорії управління процесами формування соціальних компетенцій у студентів ЗВО, створенні державних програм соціального спрямування, молодіжних та сімейних державних програм. Теоретичне та практичне значення дослідження бачиться також у можливості використання його результатів в подальших політологічних, соціологічних та правових дослідженнях.

Науково обґрунтована і вміло організована виховна діяльність ЗВО сприяє різнобічному розвитку особистості, специфіка якого на нинішньому етапі полягає у: набутті молодим поколінням соціального досвіду, успадкуванні духовних надбань народу, досягненні високої культури спілкування, міжнаціональних взаємин, формування рис громадянина: моральної, художньо-естетичної, трудової та екологічної культури, розвитку індивідуальних здібностей і талантів та фізичної досконалості.

Література

1. Безпечне користування сучасними інформаційно-комунікативними технологіями: методичні рекомендації. – К.: Україна, 2010.- 72 с. Режим доступу: http://static.klasnaocinka.com.ua/uploads/editor/4916/401901/sitepage_71/files/bezpechne_koristuvannya_ikt.pdf
2. Волинська О.В., Ніколаєвська А.М. Соціальна психологія: Навч. Посіб. – К.: Знання, 2008. – 275 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
3. Дубасенюк О.А. Теорія і практика професійної виховної діяльності педагога: Монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2005. – 367 с.
4. Запобігання торгівлі людьми в системі професійно-технічної освіти: навч.-метод. посіб. // І. Д. Зверєва, Р. М. Зеленський, Н.С. Калачник (та ін.); Між нар. Жін. Правозахисн.центр «Ла Страда-Україна». – К.: 2008; – С. 284.
5. Захист прав людини: навчально-виховна діяльність ВНЗ / За заг.ред. К.Б.Левченко, Л.Г.Ковальчук, О.А. Удалової. – Х.: Видавництво «Права людини», 2012.- 264 с.
6. Керівництво громадянським вихованням студентської молоді : навч. метод. посібник / О.Г. Козлова, Т.В. Гребінник. – Суми : Університетська книга, 2011. – 188 с.
7. Макаренко А.С. Твори: В 7 т. – Т. 4. – К.: Рад. шк., 1954. – С. 335.
8. Омелянко В.Л., Кузьмінський А.І. Теорія і методика виховання: Навч. Посіб. – К.: Знання, 2008. – 415 с. – (Навчально-методичний комплекс з педагогіки).
9. «Права людини в Україні, рівень ксенофобії, ставлення до мігрантів та біженців, ставлення до проявів екстремізму», проведеного Інститутом прав людини та запобігання екстремізму. Дослідження проводилось

Інститут прав людини і запобігання екстремізму та ксенофобії (ІПЛЕКС) спільно з Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) протягом 26 листопада – 6 грудня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ihrpex.org/uk/article/609/zvit_za_temoju_prava_ljudyny_v_ukrajini_riven_ksenofobiji_stavlennja_do_migrantiv_ta_bizhentsiv_stavlennja_do_projaviv_ekstremizmu

10. Фонд Олени Пінчук Анти СНІД [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.antiaids.org/news/aids_stat/spid-v-ukraine-statistika-na-01062017-11170.html.
11. Наркоманія 26.06.2017 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://pravdatut.lviv.ua/programs/tochka-poglyadu/narkomaniya-26-06-2017>

Bibliography

1. Bezpechne koristuvannya suchasnimi informacijno-komunikativnimi tehnologijami: metodichni rekomendacii. – K.: Ukraïna, 2010.- 72 s. Rezhim dostupu: http://static.klasnaocinka.com.ua/uploads/editor/4916/401901/sitepage_71/files/bezpechne_koristuvannya_ikt.pdf (in Ukrainian)
2. Volins'ka O.V., Nikolaevs'ka A.M. Social'na psihologija: Navch. Posib. – K.: Znannja, 2008. – 275 s. – (Vishha osvita HHI stolittja). (in Ukrainian)
3. Dubasenjuk O.A. Teorija i praktika profesijnoï vihovnoï dij'al'nosti pedagoga: Monografija. – Zhitomir: Vid-vo ZhDU im. Ivana Franka, 2005. – 367 s. (in Ukrainian)
4. Zapobigannja torgivli ljud'mi v sistemi profesijno-tehnicnoï osviti: navch.-metod. posib. // I. D. Zvereva, R. M. Zelens'kij, N.S. Kalachnik (ta in.); Mizh nar. Zhin. Pravozahisn.centr «La Strada-Ukraïna».- K.: 2008; - S. 284. (in Ukrainian)
5. Zahist prav ljudini: navchal'no-vihovna dij'al'nist' VNZ / Za zag.red. K.B.Levchenko, L.G.Koval'chuk, O.A. Udalovoï. – H.: Vidavnictvo «Prava ljudini», 2012.- 264 s. (in Ukrainian)
6. Kerivnictvo gromadjans'kim vihovannjam students'koï molodi : navch. metod. posibnik / O.G. Kozlova, T.V. Grebinnik. – Sumi : Universitets'ka kniga, 2011. – 188 s. (in Ukrainian)
7. Makarenko A.S. Tvor: V 7 t. – T. 4. – K.: Rad. shk., 1954. – S. 335. (in Ukrainian)
8. Omeljanko V.L., Kuz'mins'kij A.I. Teorija i metodika vihovannja: Navch. Posib. – K.: Znannja, 2008. – 415 s. – (Navchal'no-metodichnij kompleks z pedagogiki). (in Ukrainian)
9. «Prava ljudini v Ukraïni, riven' ksenofobii, stavlennja do migrantiv ta bizhenciv, stavlennja do projaviv ekstremizmu», provedenogo Institutom prav ljudini ta zapobigannja ekstremizmu. Doslidzhennja provodilos' Institut prav ljudini i zapobigannja ekstremizmu ta ksenofobii (IPLEKS) spil'no z Kiïvs'kim mizhnarodnim institutom sociologii (KMIS) protjagom 26 listopada – 6 grudnja 2010 roku [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: http://www.ihrpex.org/uk/article/609/zvit_za_temoju_prava_ljudyny_v_ukrajini_riven_ksenofobiji_stavlennja_do_migrantiv_ta_bizhentsiv_stavlennja_do_projaviv_ekstremizmu(in Ukrainian)
10. Fond Oleni Pinchuk Anti SNID [Elektronnij resurs]. Rezhim dostupu: http://www.antiaids.org/news/aids_stat/spid-v-ukraine-statistika-na-01062017-11170.html. (in Ukrainian)
11. Narkomanija 26.06.2017 [Elektronnij resurs]. Rezhim dostupu: <http://pravdatut.lviv.ua/programs/tochka-poglyadu/narkomaniya-26-06-2017>(in Ukrainian)

УДК 378.091.2 + 373.5.015.311: [614.8 + 379.8]

***Васильєва Регіна Юхимівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри охорони праці та цивільної безпеки Житомирського державного університету імені Івана Франка, доцент
E-mail: regvasil@gmail.com*

МОРАЛЬНЕ І ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ФАКТОРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Анотація. У публікації автор досліджує проблему морального і патріотичного виховання як фактору національної безпеки України. Проаналізовано поняття «виховна діяльність» та його структура. Виділено та охарактеризовано наступні загальні принципи виховання: культуровідповідності, гуманізму, аксіологічний, соціальної активності, наступності, традиційності, інтеграції, практичної орієнтованості, соціальної відкритості, перспективності. Також визначено зміст груп цінностей (вітальних, моральних, родинних) та моделі співвідношення цінностей і цілей виховання. Подано результати дослідження ціннісних пріоритетів студентів фізико-математичного та природничого факультетів. Окреслено очікуванні результати виховного процесу в області формування особистісної культури та соціальної культури.

Ключові слова: виховна діяльність; моральне виховання; патріотичне виховання; цінності; моральна безпека.

Vasileva Regina - Candidate of Pedagogical Sciences, assistant professor of department of labour protection and civil safety of Zhytomyr Ivan Franko state university

E-mail: regvasil@gmail.com

MORAL AND PATRIOTIC UPBRINGING AS FACTORS OF NATIONAL SECURITY OF THE STATE

Summary. In the publication, the author investigates the problem of moral and patriotic upbringing as a factor of national security of Ukraine. The concept of «upbringing activity» and its structure are analyzed. Attention is paid to the implementation of educational principles in the educational process as a condition for the effectiveness of educational activities. The following general principles of upbringing are highlighted and characterized: cultural conformity, humanism, axiological, social activity, continuity, traditionality, integration, practical orientation, social openness, perspective. The content of each principle is disclosed on the basis of national security. The formation of morality is based on the interaction of different cultures, preserving the spiritual and moral heritage. It also defines the content of three groups of values (vital, moral, family) and a model of the correlation of values and goals of education. The results of research of value priorities of students of physical, mathematical and natural faculties of Zhytomyr Ivan Franko state university are presented. Expected results of educational process in the field of formation of personal culture and social culture are determined. In particular, the formation of the ability for spiritual development, tolerance, patriotism, value attitude to the national language and culture is predicted.

Key words: upbringing activity; moral education; patriotic upbringing;

values; moral security.

Васильева Регина Ефимовна – кандидат педагогических наук, доцент кафедры охраны труда и гражданской обороны Житомирского государственного университета имени Ивана Франко, доцент
E-mail: regvasil@gmail.com

ПРАВСТВЕННОЕ И ПАТРИОТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ КАК ФАКТОРЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА

Аннотация. В публикации автор исследует проблему нравственного и патриотического воспитания как факторов национальной безопасности Украины. Анализирует понятие «воспитательная деятельность» и его структуру. Выделяет и характеризует следующие общие принципы воспитания: культуросообразности, гуманизма, аксиологический, социальной активности, преемственности, традиционности, интеграции, практической ориентированности, социальной открытости, перспективности. Также определено содержание групп ценностей (материальные, нравственных, родственных) и модели соотношения ценностей и целей воспитания. Представлено результаты исследования ценностных приоритетов студентов физико-математического и естественного факультетов. Очерчено прогнозируемые результаты воспитательного процесса в области формирования личностной культуры и социальной культуры.

Ключевые слова: воспитательная деятельность; нравственное воспитание; патриотическое воспитание, ценности; нравственная безопасность.

Проблеми збереження національної безпеки держави потребують актуалізації питання формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості у сучасної молоді. Саме вони становлять базис моральної безпеки країни. Сучасне суспільство переживає моральну кризу. На жаль агресія, конфлікти, жорстокість, війна, злочини стають повсякденним явищем і зменшують шанси молоді на нормальний розвиток, життя і діяльність. Сучасний світ пропонує людині інформацію замість знання, задану програму замість розвитку власної фантазії, телевізор і ігровий комп'ютер замість живого людського спілкування. Агресивне інформаційне середовище пригнічує розвиток особистісних якостей, що визначають людську сутність - здатність до співчуття й милосердя, до самостійного мислення й прийняття виважених рішень, творчості.

В той же час, патріотизм, як моральне почуття й сукупність соціально-політичних відносин, є потужним чинником і необхідною умовою для захисту національних інтересів, відродження й зміцнення

державності. Більш того, моральна безпека визначає той стан особистості, суспільства і держави, що здатен в існуючих умовах забезпечити їхнє нормальне взаємопов'язане існування і функціонування, а також гарантує творчий культурно-цивілізаційний розвиток і збереження, історично сформованого на території України, національного способу життя. Вона визначається здатністю особистості, суспільства й держави зберігати й розбудовувати позитивну творчу моральність і духовність, забезпечувати захищеність життєво важливих моральних інтересів і потреб і створювати сприятливі умови, що дозволяють будь-якому суспільству зберігати свої фундаментальні параметри (насамперед культурного, етичного й інтелектуального характеру), у межах історично сформованих норм.

Очевидно, що подолання кризи й у житті суспільства, і в житті окремих людей, формування справжньої моральної особистості можливо тільки при відновленні справжніх духовних основ буття нашого суспільства, його моральності. В умовах боротьби за незалежність держави, зовнішньої агресії, боротьби з міжнародним тероризмом, корупцією, наркоманією, консолідуючою основою повинно виступати морально-патріотичне виховання.

Проблемам морального виховання присвячені праці таких видатних українських педагогів, як Г. Г. Ващенко, А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський, О. Д. Духнович, І. Д. Беха та ін.

І. А. Зязюн вважає, що гармонійно і всебічно розвинена особа українця з інтелектуально-творчими, духовно-моральними цінностями це і є той ідеал до якого прагне українська національна система виховання. [3]. В основу виховання української молоді професор Г. Ващенко ставить загальнолюдські й національні цінності, виплекані народом протягом віків [7].

Теоретичні та методологічні засади національно-патріотичного виховання досліджували О. В. Абрамчук, А. К. Бичко, О. Ю. Бондаренко, О. І. Гевко, М. Б. Євтух, О. П. Жаровська, В. В. Івашковський, А. О. Максютів, Л. В. Сохань, М. Г. Стельмахович, М. В. Тимчик, та ін.

Зокрема, М. Б. Євтух визначає необхідність трансформації сучасної системи освіти таким чином, щоб забезпечувалось формування у молоді поваги до національної культури, сприяло б активному залученню молоді до державотворчих процесів, запобігало б проявам девіантної поведінки, спонукало б людину жити за законами совісті [2].

А. О. Максютів виділяє три групи методів патріотичного виховання студентів: методи усвідомлення патріотичних цінностей; методи формування досвіду патріотичної поведінки; методи стимулювання (педагогічної підтримки) патріотичної діяльності та поведінки [4].

Метою статті є визначення змісту загальних принципів, які ми вважаємо найбільш важливими для морально-патріотичного виховання студентів як факторів національної безпеки та очікуваних змін в особистісній і соціальній культурі студентів.

Класичні педагогічні дослідження, що вивчають проблему міжособистісної взаємодії, яка може зумовити морально-духовне перетворення індивіда, орієнтовані на аналіз поняття «виховна діяльність». В сучасній психолого-педагогічній науці існують різні підходи до визначення поняття «виховна діяльність». На основі структурно-функціонального підходу «виховна діяльність» розглядається як взаємозв'язок, система і послідовність дій педагога-вихователя, направлених на досягнення поставленої мети шляхом розв'язання множини виховних задач (М. М. Таланчук, Ф. І. Іващенко, І. С. Дмитрик та ін.).

Відповідно до задачного підходу (Н. В. Кузьміна, Г. С. Костюк, В. О. Сластьонін та ін.) «виховна діяльність» визначається як процес розв'язання виховних задач.

Погоджуємося з думкою О. А. Дубасенюк, яка розуміє виховну діяльність як взаємодію педагога-вихователя з учнями, в процесі якої розв'язується множина виховних задач, спрямованих на самостановлення, саморозвиток, самовиховання молодшої людини в особистісному і соціальному планах. Вона підкреслює, що це особливий вид суспільно-корисної діяльності дорослих, яка свідомо спрямована на підготовку молодого покоління до нових економічних, політичних, соціокультурних умов життя [1, с. 4].

Структура виховної діяльності відповідає загальній структурі діяльності: мотиви – ціль (мета) – дії (операції) – результат. В. С. Петрович дану структуру доповнює формами і засобами виховної діяльності [8, с. 48]. Автор зазначає, що провідним засобом виховання виступає власна діяльність вихованця, яка впливає на особистий досвід. Це дозволяє перетворити соціальні ідеї у зміст особистості, в домінанти їх життєдіяльності. Суб'єктом педагогічної (виховної) діяльності є вчитель (викладач, майстер виробничого навчання).

Слід відзначити, що функції суб'єкта виховання виконують також і студенти, колектив навчальної групи (первинний контактний колектив), референтні групи, які є одночасно об'єктом і суб'єктом виховання. Виховна діяльність існує всередині більш складної педагогічної системи та здійснюється як під час аудиторних занять, в процесі викладання загальноосвітніх і спеціальних дисциплін (лекції, практикуми тощо), так і у позааудиторній роботі (конференції, консультації, наукові гуртки тощо) [5]. Ефективність виховної діяльності також залежить від реалізації у виховному процесі освітніх принципів. Доцільність та особливість реалізації принципів обумовлена специфікою поняття національної безпеки як стану захищеності національних інтересів особи, суспільства, держави від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Тому, у якості загальних принципів морального і патріотичного виховання варто виділити принципи культуровідповідності, гуманізму, аксіологічний, соціальної активності, наступності, традиційності, інтеграції, практичної орієнтованості, соціальної відкритості,

перспективності.

Принцип культуровідповідності трактується як такий, що передбачає урахування культурних реалій сучасного суспільства, взаємозв'язок з культурною спадщиною людства, прийняття та відтворення соціокультурних норм. При цьому важливо враховувати наявність і взаємодію різноманітних культур, принципи діалогу й полікультурності, різноманіття культурних цінностей (національних, транснаціональних, молодіжної субкультури, народних і релігійних традицій, взаємний вплив різних культур на уміння та навички життя в суспільстві).

Принцип гуманізму означає спрямованість виховної системи на формування й розвиток шанобливого ставлення до людської особистості і її індивідуальних особливостей, визнання прав і свобод особи, а також загальнолюдських цінностей як основних орієнтирів виховної діяльності.

Аксіологічний принцип передбачає формування стійкої системи моральних оцінок і критеріїв, що ґрунтуються на духовно-моральній спадщині вітчизняної історії й культури. Він дозволяє визначити сукупність ціннісних орієнтирів в освіті людини, розкрити зміст загальнолюдських цінностей, сприяти самовизначенню провідних цінностей.

Цінності фіксують те, що склалося в житті людини, у менталітеті народу або проголошене суспільством як норма. Змінна цінностей змінює норми поведінки та цілі виховання в системі освіти країни. Н. Д. Нікандров визначає три моделі співвідношення цінностей і цілей виховання:

- цінності змінилися, але їх зміни, у системі освіти не відбулися;
- задекларовані суспільством цінності проголошуються як бажані моделі поведінки, а в житті суспільства затверджуються інші цінності;
- теоретичне осмислення відстає від життя, відповідно, немає чіткості у формулюванні цілей виховання й освітні заклади не реалізують необхідні технології [6].

З огляду на національну безпеку держави морально-патріотичне виховання встановлює відповідність сформованого у студента досвіду моральної поведінки споконвічним цінностям національного способу життя. Забезпечення моральної безпеки передбачає розвиток системи цінностей і моральних якостей особистості. Формування відповідних норм поведінки молоді повинно ґрунтуватися на методиках, сучасних технологіях і регіональних програмах соціальної взаємодії, а також на позитивному соціальному досвіді виховання. Для моральної та патріотичної складових безпеки визначальним є розвиток наступних груп цінностей:

вітальні цінності:

- переконаність у цінності людського життя, здоров'я та

безпеки;

- впевненість у необхідності дбайливого ставлення до власного життя і життя оточуючих як у повсякденному житті, так і в умовах природних, техногенних, соціально-політичних небезпек;
- цінність безпечного мирного середовища;

моральні цінності:

- цінності добра, милосердя, справедливості, свободи;
- орієнтація на пріоритет духовності, внутрішньої свободи, здоровий глузд, поміркованість, урівноваженість, толерантність, працьовитість;

родинні цінності:

- подружжя вірність, культ праці, гостинність гармонія батьківського і материнського впливу, сімейний добробут;
- піклування про дітей, піклування про батьків і старших у сім'ї, пошана до предків, допомога слабшим членам сім'ї;

політичні цінності:

- правопорядок й соціальна безпека громадян;
- демократичний розвиток країни, свобода висловлювань, вільні та прозорі вибори, відсутність корупції, запобігання конфліктам;
- гарантії цивільної рівності.

Варто зазначити, що за результатами анкетування студентів фізико-математичного та природничого факультетів Житомирського державного університету імені Івана Франка пріоритетними є наступні цінності: здоров'я (69,7%), сімейний добробут (54,3%), демократичний розвиток країни (34,3%), мирне життя (32,8%), відсутність корупції (31,7%). Аналіз результатів засвідчує, що все більше молоді цікавиться реформуванням країни та займає активну соціальну позицію. Це обґрунтовує реалізацію наступного принципу.

Принцип соціальної активності дає можливість орієнтувати виховну систему на розвиток різних форм позааудиторної діяльності студентів. Це має позитивне суспільне значення й спрямовано на вдосконалювання навколишнього простору (екологічного, соціального та ін.). Ефективність виховної діяльності, багато в чому, визначається затребуваністю у житті студента, його родини, інших людей, суспільства. Включення в соціально-активну діяльність відбувається за допомогою добровільної та посиленої участі студентів у вирішенні актуальних політичних, соціальних, екологічних, економічних проблем держави. Повноцінний моральний розвиток відбувається, якщо виховання не обмежується інформуванням студентів, про ті або інших цінності, а відкриває перед ними можливості для морального вчинку.

Реалізація принципу наступності дозволяє будувати виховну систему освіти як органічний розвиток досягнень здобутих на попередніх етапах педагогічного процесу. Для формування інтелектуальної, творчої, культурної, фізично й морально здорової, національно свідомої особистості, патріота своєї країни потрібна система певних послідовних виховних заходів. Адже гармонійно й всебічно розвинену особистість не можна сформувати, якщо виховний процес має спонтанний, епізодичний, випадковий характер.

Принцип традиційності реалізується через збереження й розумний розвиток наявних виховних традицій, збільшення накопиченого позитивного досвіду, орієнтацію на моральні норми українського народу, що справдавна передавались нащадкам, збереження своєї національної ідентичності.

Принцип інтеграції забезпечує таку організацію виховного процесу, при якому моральне та патріотичне виховання виступає системотворчим компонентом. Реалізація даного принципу забезпечує взаємозв'язок усіх видів, форм і напрямків освітньо-виховної діяльності. Морально-патріотичний розвиток і виховання повинні бути інтегровані в основні види діяльності студентів: аудиторну, позанавчальну, суспільну й волонтерську.

Принцип практичної орієнтованості має на увазі організацію морального і патріотичного виховання через практичні форми діяльності, прямо пов'язані із професійною орієнтацією студентів. Реалізація принципу дозволяє в конкретних життєвих та професійних умовах проявляти моральні якості, створювати атмосферу душевного комфорту, яка забезпечує адекватну поведінкову реакцію.

Принцип соціальної відкритості розуміється як потенційна готовність до широкого соціального партнерства й співробітництва. У сучасних умовах без соціально-педагогічного партнерства суб'єкти освітнього процесу не здатні забезпечити повноцінний морально-патріотичний розвиток і виховання молоді. Для вирішення цього загальнонаціонального завдання необхідно будувати педагогічно доцільні партнерські відносини з іншими суб'єктами соціалізації: родиною, громадськими організаціями й традиційними українськими релігійними об'єднаннями, закладами культури й спорту, ЗМІ.

Принцип перспективності передбачає здатність виховної системи до прогнозованого саморозвитку з урахуванням поточних змін як зовнішнього, так і внутрішнього середовища. Саме реалізація зазначеного принципу дозволяє уникнути кризових явищ в моральній свідомості особистості під час зміни її життєвого простору.

Зазначені принципи можуть використовуватися в різних комбінаціях, залежно від специфіки вищого навчального закладу, а також цілей і завдань проектованої системи морально-патріотичного виховання.

Підсумком виховання спочатку є знання в першу чергу про моральні цінності, потім переконання які визначають моральні якості людини її поведінку, звички. Це все виражається в моральній свідомості, характеризують моральну сторону вчинків. Реалізація зазначених принципів в системі виховання створює умови для формування високого рівня особистісної та соціальної культури.

В області формування особистісної культури передбачається: формування здатності до духовного розвитку, реалізації творчого потенціалу в навчальній, професійній, соціально орієнтованій діяльності на основі моральних установок і моральних норм, безперервної освіти, самовиховання й універсальної моральної компетенції – «вдосконалюватись»; зміцнення моральності, заснованої на волі й духовних національних традиціях, внутрішній установці особистості студента діяти згідно загальнолюдських моральних норм; формування основ моралі що базується на патріотичних, культурно-історичних, релігійних традиціях України; прийняття студентами базових національних цінностей, національних і етнічних духовних традицій.

В області формування соціальної культури очікується: виховання ціннісного відношення до своєї національної мови й культури; формування патріотизму й громадянської солідарності; становлення гуманістичних і демократичних ціннісних орієнтацій; формування толерантності й основ культури міжетнічного спілкування, поваги до мови, культурних, релігійних традицій, історії й способу життя представників народів України.

Власна поведінка людини, її відповідальність, духовний світ, моральні вчинки формують складові індивідуальної моралі особистості. І від того, яка система соціального й духовного життя панує в суспільстві, залежить і те, який буде реальна мораль більшості його членів. Моральне та патріотичне виховання передбачає збереження фундаментальних духовних, моральних цінностей і традицій, виховання умінь та навички ефективно долати будь-які зовнішні загрози, виходячи зі своїх національних інтересів.

Отже, на основі аналізу наукової літератури ми доходимо висновку, що моральне і патріотичне виховання є факторами національної безпеки держави. Здійснене в межах цієї статті дослідження принципів морального і патріотичного виховання не є вичерпним.

Перспективними напрямками подальших досліджень можуть бути з'ясування форм та засобів морального і патріотичного виховання особистості в контексті формування безпекової компетентності молоді, а також визначення та обґрунтування інших педагогічних умов формування національної безпеки особистості в сучасних умовах.

Література

1. Дубасенюк О. А. Теорія і практика професійної виховної діяльності педагога : [монографія] / О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім.І.Франка, 2005. – 367с.
2. Євтух М. Б. Духовно-моральне виховання – надійний заслін соціально-психічним девіаціям / М. Б. Євтух, С. К. Стефанюк // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Психологія і педагогіка. - 2014. - Вип. 27. - С. 48-55.
3. Зязюн І.А. Педагогічна майстерність як мистецька дія: Посібник для вчителів // Рідна школа – 1995. – №7 – 8. – С. 31 – 50.
4. Максютів А. Принципи та методи патріотичного виховання майбутніх учителів географії / А. Максютів // Проблеми підготовки сучасного вчителя. - 2012. - № 5(1). - С. 174-179.
5. Мартиненко С. М. Педагогічні проблеми діяльності заступника директора школи з виховної роботи (Загальноосвітні школи, ліцеї, гімназії, колегіуми, коледжі) / С. М. Мартиненко. – К. : Навчальні посібники, 1998. – 30 с.
6. Никандров Н. Д. Ценности как основа целей воспитания / Н. Д. Никандров // Педагогика. – 1998. – № 3. - С. 3-10.
7. Омеляненко В. Л., Мельничук С. Г., Омеляненко С. В. Педагогіка: Навч. посіб. для студ. пед. навч. закл. / Кіровоградський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Винниченка.- Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В.Винниченка, 2001. – 138 с.
8. Петрович В. С. Організація позаурочної виховної діяльності учнів вищих професійних училищ : дис.... канд. пед наук : 13.00.04 / Петрович Валерій Степанович. – К., 1997. – 220 с.

Bibliography

1. Dubaseniuk O. A. Theory and practice of professional upbringing activity of a teacher : [monograph] / O. A. Dubaseniuk. – Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im.I.Franka, 2005. – 367s. (in Ukrainian)
2. Yevtukh M. B. Spiritual and moral upbringing is a reliable barrier to socio-psychic deviations / M. B. Yevtukh, S. K. Stefaniuk // Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriiia : Psykholohiia i pedahohika. - 2014. - Vyp. 27. - S. 48-55. (in Ukrainian)
3. Ziazun I.A. Pedagogical skill as an artistic effect: a teacher's guide // Ridna shkola – 1995. – №7 – 8. – S. 31 – 50. (in Ukrainian)
4. Maksiutov A. Principles and methods of patriotic upbringing of future teachers of geography / A. Maksiutov // Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia. - 2012. - № 5(1). - S. 174-179. (in Ukrainian)
5. Martynenko S. M. Pedagogical problems of the deputy director of the school of educational work (general schools, lyceums, gymnasias, colleges) / S. M. Martynenko. – K. : Navchalni posibnyky, 1998. – 30 s. (in Ukrainian)
6. Nykandrov N. D. Values as the basis of the goals of upbringing / N. D. Nykandrov // Pedahohyka. – 1998. – № 3. S. 3-10. (in Russian)
7. Omelianenko V. L., Melnychuk S. H., Omelianenko S. V. Pedagogy: Navch. posib. dlia stud. ped. navch. zakl. / Kirovohradskyi derzh. pedahohichnyi un-t im. Volodymyra

Vynnychenka.- Kirovohrad: RVTs KDPU im. V.Vynnychenka, 2001. – 138 s. (in Ukrainian)

9. Petrovych V. S. Organization of extra-curricular upbringing activities of students of higher vocational schools : dys.... kand. ped nauk : 13.00.04 / Petrovych Valerii Stepanovych. – K., 1997. – 220 s. (in Ukrainian)

УДК 37.015.31:17.022.1

Вітвицька Світлана Сергіївна – доктор педагогічних наук, професор Житомирського державного університету імені Івана Франко

E-mail: vityucka.svitlana@gmail.com

Orcid.org/0000-0002-9541-2635

**ПРОБЛЕМИ ГУМАНІСТИЧНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ
МОЛОДІ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ
В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

***Анотація.** У статті проаналізовано основні праці В. Сухомлинського щодо висловлених ним ідей гуманістично-морального виховання. Визначено шляхи впровадження цих ідей у вихованні сучасної молоді та їх вплив на становлення високоморальної особистості молодої людини як громадянина української держави. Відображено позицію педагога гуманіста щодо ролі суспільства, держави, школи, вчителя в аспекті гуманістично-морального виховання учнів та молоді. Розкрито основні форми, методи, традиції виховання учнівської молоді у Павлівській середній школі. Визначено роль В. Сухомлинського у заснуванні гуманістичної новаторської педагогіки та його вимоги до підготовки сучасного вчителя. Охарактеризовано вплив гуманістичної концепції В. Сухомлинського на сучасну систему освіти в Україні.*

***Ключові слова:** гуманізм, гуманістично-моральне виховання, особистість, громадянин української держави.*

***Vityucka Svitlana** – Doctor of Education, Professor of Zhytomyr Ivan Franko state university*

E-mail: vityucka.svitlana@gmail.com

Orcid.org/0000-0002-9541-2635

**PROBLEMS OF HUMANISTIC-MORAL EDUCATION OF YOUNG PEOPLE
IN THE PEDAGOGICAL HERITAGE OF V. SUKHOMLYNSKY**

***Summary.** The article analyzes the main works of V. Sukhomlynskyi in the context of the ideas of humanistic and moral education. The ways of introducing these ideas in the education of modern youth and their influence on the formation of a highly moral personality of a young man as a citizen of the Ukrainian state are determined. The position of a humanist educator about the*

role of society, state, school, teacher in the aspect of humanistic and moral education of students and youth is reflected. The main forms, methods, and education of students in the Pavlysh secondary school are revealed. The role of V. Sukhomlynskyi in the foundation of humanistic innovative pedagogy and his requirements for the preparation of a modern teacher is defined. The influence of the humanistic concept of V. Sukhomlynskyi on the modern education system in Ukraine is characterized.

The humanistic concept of V. Sukhomlynskyi forms the basis of humanistic pedagogy for such principles: natural conformity, designing, democratization, humanization, psychologization, scientific, continuity, strength of knowledge acquisition, abilities and skills; independence; learning activity; synthesis of intellectual and practical work in the organization of educational process; Individual approach; communication in the educational process of scientific knowledge, practice and life experience; visibility, emotionality, problem, interest, research approach to learning and education processes.

V. Sukhomlynskyi's theoretical ideas and practical experience in humanistic and moral education of young people, from the formation of the creative personality have a philosophical, general scientific, and pedagogical content, verified by the highest criterion - practice.

Key words: humanism, humanistic-moral upbringing, personality, citizen of the Ukrainian state.

Вітвицька Світлана Сергіївна – доктор педагогічних наук,
професор Житомирського державного університету імені Івана Франко
E-mail: vityucka.svitlana@gmail.com

ПРОБЛЕМЫ ГУМАНИСТИЧЕСКИ-ПРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ МОЛОДЕЖИ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ В.А.СУХОМЛИНСКОГО

Аннотация. В статье проанализированы основные труды В. Сухомлинского в контексте идей гуманистически-нравственного воспитания. Определены пути внедрения этих идей в воспитании современной молодежи и их влияние на становление высоконравственной личности молодого человека как гражданина украинского государства. Отражена позиция педагога гуманиста о роли общества, государства, школы, учителя в аспекте гуманистически-нравственного воспитания учащихся и молодежи. Раскрыты основные формы, методы, воспитания учащейся молодежи в Павлышской средней школе. Определена роль В. Сухомлинского в основании гуманистической новаторской педагогики и его требования к подготовке современного учителя. Охарактеризованы влияние гуманистической концепции В. Сухомлинского на современную систему образования в Украине.

Ключевые слова: гуманизм, гуманистически-нравственное воспитание, личность, гражданин Украинского государства.

Актуальність проблеми. Побудова незалежної української демократичної держави актуалізує проблеми гуманістично-морального виховання кожного громадянина України. Суспільне життя переконує, що без культивування у молоді таких моральних цінностей як добро, людяність, відповідальність, толерантність, підприємливість, почуття власної гідності, творча ініціатива навряд чи можна побудувати нове демократичне суспільство. Ці моральні феномени в умовах розбудови незалежної правової держави, метою якої є піднесення української спільноти до найвищого для сучасної епохи рівня цивілізації й культури та інтегрування України до європейського співтовариства, виконують функцію гармонізації особистості й суспільства. У цьому процесі надзвичайна місія належить педагогічній спадщині видатного українського вченого В. Сухомлинського.

Постановка проблеми.

Розробка педагогічної теорії, проектування педагогічних систем і змісту виховання молоді може бути успішним завдяки чітким уявленням про те, на яких засадах ми будемо виховувати наступні покоління, що потребує осмислення і переосмислення вітчизняного педагогічного досвіду, який не тільки збагачує сучасну педагогіку новими фактами і теоретичними положеннями, а й дає змогу прогнозувати її майбутній розвиток.

На особливу увагу в цьому аспекті заслуговують педагогічні погляди і практичний досвід видатного педагога – гуманіста ХХ століття В.Сухомлинського, ідеї якого впливали і значною мірою впливають на утвердження засад гуманістичної педагогіки.

Ступінь дослідженості проблеми.

Аналізу педагогічної діяльності В. Сухомлинського присвячені дисертаційні дослідження Г. Бондаренка, Т. Будняк, В. Кошеля та ін. Важливими є дослідження науковців І. Зязюна, М. Євтюха, Є. Коваленко, О. Савченко, О. Сухомлинської, які дають критично-творчу оцінку доробку В. Сухомлинського з метою порівняння його поглядів з іншим педагогічними концепціями. За кордоном педагогічну спадщину досліджують М. Богуславський, І. Буєва, М. Гусаковський (Росія), Х. Франтос, М. Ціандзі (Греція), Е. Тартманн, В. Іфдгерт, Р. Штайник (Німеччина), М. Битлюк, С. Ланшин (Польща), Л. Мілков (Болгарія), А. Кокеріль (Австралія), Бі Шуджі, Ван Ігао, Сяу Су, Тан Гіці (Китай) та інші.

Метою цієї статті є аналіз та виокремлення основних педагогічних ідей В. Сухомлинського щодо проблем гуманістично-морального виховання молоді в аспекті їх впровадження у сучасному суспільстві.

В. Сухомлинський – педагог і вчений, засновник гуманістичної, новаторської педагогіки, автор багатьох книг, в яких розглядаються гуманістичні проблеми морального виховання. («Серце віддаю дітям»,

«Народження громадянина», «Павлиська середня школа», «Сто порад вчителю», «Хрестоматія з етики», «Батьківська педагогіка» та ін.).

З позиції сьогодення очевидно, що В. Сухомлинський зміг піднятися до рівня світової філософії і педагогічної думки. Відштовхуючись від ідей великих мислителів-гуманістів минулого і джерел народного виховання, він сформулював концепцію, яка має загальнолюдський характер, спирається на об'єктивні закони і закономірності. В центр виховного процесу В. Сухомлинський поставив особистість. Основою його концепції є повага і довіра до особистості, визнання її унікальності та власного вибору. У повсякденному житті і науково-педагогічній творчості В. Сухомлинського провідною є система поглядів на людину як до неповторного біосоціального унікуму.

Гуманізм навчання і виховання В. Сухомлинський вбачав у особистісній орієнтації, у створенні умов, спрямованих на розвиток творчої індивідуальності кожного, у ставленні до людини, як до найвищої цінності, а не засобу подолання всіх видів відчуження, у відсутності зневаги до відмінностей у біо-фізіологічних і психічних можливостей людини.

У такому ж гуманістично-моральному руслі В. Сухомлинський розглядає і діяльність педагога. Місія педагога, з погляду В. Сухомлинського, полягає у тому, щоб бути творцем дитячого щастя, лікарем і зцілителем дитячих душ.

Почуття любові до дитини великий гуманіст називаю плоттю і кров'ю вихователя як сили, здатної впливати на духовний світ іншої людини, тому і констатує: педагог без любові до дитини – все одно як співець без голосу, музикант без слуху, живописець без відчуття кольору.

Великою вадою В. Сухомлинський вважав те, що в навчальних планах вищого навчального закладу відсутній основний предмет – людинознавство. Він стверджував, що весь час перебування в школі і ВНЗ, пізнання навколишнього світу мусить полягати у пізнанні людини. В. Сухомлинський розумів, що лише одним вивченням моральних істин не можна розвивати відповідні якості особистості. Тому в системі виховання важливо забезпечити органічну єдність моральних знань і моральної практики. Учений – практик вважав, що вирішити завдання морального виховання можна лише тоді, коли в молодій людини будуть сформовані елементарні звички моральної культури, які відображають ставлення до речей і до людей, що сприяє створенню уявлень про добро і зло, честь і безчестя, справедливість і несправедливість, щастя, гідність.

Видатний педагог розкрив закономірності виховання моральних звичок: взаємовідповідність морального принципу і вчинку, переростання звичок у традиції; взаємозалежність емоційної оцінки з переживання власних вчинків. Розробляючи систему гуманістичного виховання

В. Сухомлинський наголошує на значенні методу створення спеціальних педагогічних ситуацій, виховна суть виховання яких

зумовлена практичною діяльністю у реальних суттєвих умовах, коли необхідно зробити моральний вибір, виявити власні людські якості [1, с. 31].

В. Сухомлинський бачив майбутнє суспільство як суспільство щасливих, гармонійно розвинених людей, де панують високиморальні відносини, утверджується суспільна справедливість, розвивається висока духовність.

Суперечності, що виникають між запланованими виховними впливами і стихійним впливом довкілля, педагог-учений називає педагогічним дисонансом і наголошує: «Чим різкіший дисонанс між передбаченими, навмисними засобами виховання й засобами ненавмисними, які являють собою середовище для формування суспільних інстинктів людини, тим важче формувати те, що в практиці зветься голосом совісті [3, с. 19].

В. Сухомлинський розробив технологію організації ідеї «школи самореалізації особистості», яку впровадив у діяльність Павлиської школи. Головною метою виховання він вважав всебічний розвиток особистості, якого можна досягнути залученням її до різних видів діяльності, постійним та планомірним формуванням пізнавальних здібностей. Свої творчі знахідки щодо навчання: «школа під відкритим небом», «уроки мислення на природі», «кімната думки», культ книги, свято казки та ін., він органічно інтегрував з усім найкращим у досвіді української народної педагогіки. Передусім, це стосується навчання, виховання та розвитку особистості у лоні рідної мови, родини, природи, національної культури, історії України з поступовим залученням до загальнолюдських вартостей.

На думку В.О. Сухомлинського, однією з найскладніших і найгостріших проблем, над якою треба працювати в теоретичному, і в практичному планах, – проблема виховання моральних цінностей засобами слова.

На його погляд, тонкість внутрішнього світу людини, благородство морально-емоційних стосунків не утвердити без високої культури словесного виховання. Людина у слові виявляє себе, свою культуру, свою моральність. Головне, що за переконанням В.О. Сухомлинського визначає ефективність слова вчителя – це його чесність. «Словом можна створити красу душі, а можна спотворити її. Тож оволодіймо цим різцем так, щоб з-під наших рук виходила тільки краса», – звертається В. Сухомлинський до вчителів.

Щоб виховати моральні цінності особистості, вихователь повинен мати авторитет, бути духовно багатим і закоханим у свою працю людиною. Виходячи з концепції вирішального значення виховуючого середовища в моральному розвитку дитини, він вірив у можливість досягнення гармонії колективного і особистого, суспільного та індивідуального. Виховання гуманізму й людяності, потреби служіння

людям, на його думку, повинно стати одним із завдань діяльності школи і вчителя. Розвиваючи гуманістичну сутність педагогіки А. Макаренка, найголовнішим принципом життя виховуючого колективу В. Сухомлинський проголосив розвиток гуманістичних взаємин між дітьми, створення здорової духовної спільності разом з повагою до кожної особистості. Найголовнішим в колективістському вихованні є взаємне духовне збагачення дітей, виявлення турботи до кожного члена колективу. В. Сухомлинський підкреслював: «Доброзичливість, розумна доброта – ось що має бути атмосферою життя дитячого колективу...» [4, с. 52].

«Школа, – писав В. Сухомлинський. – це насамперед учитель. Особистість учителя-наріжний камінь виховання [5, с.28].

Педагогічна майстерність В. Сухомлинського виявлялась в тому, що звичайні життєві явища, події чи ситуації він умів використати як важливі фактори виховного впливу на особистість дитини, перетворювати їх у засоби виховання. В. Сухомлинський був справжнім знавцем і дослідником психології людини, він глибоко розумів душу дитини, її переживання, почуття, прагнення і сподівання, досконало знав психологію взаємин батьків і дітей, молодшого і старшого поколінь, міжособових стосунків у дитячих колективах, психологічний клімат у соціальних групах і ті фактори, що його зумовлюють. Виняткова педагогічна спостережливість, душевна проникливість, палка любов до дітей й доброзичливість, невтомна наполеглива дослідницька робота сприяли всебічному пізнанню і розкриттю найінтимніших відтінків життя дитини, виявленню особливостей її почуттів, намірів, сподівань і мрій.

В. Сухомлинський вважав, що Батьківщина починається із сім'ї, що найважливіші риси і якості громадянина-патріота зароджується в сімейному вихованні, що діти – продовження не тільки нашого роду, а й нашого соціального ладу, наших завоювань і благородних намірів. І від того, які духовні цінності візьме від нас молодь, залежатиме майбутнє нашого народу і суспільства.

Проблема виховання молоді на героїчних і трудових традиціях нашого народу посідає провідне місце в творчості В. Сухомлинського. Ідея вірності і відданості Батьківщині, – пише В. Сухомлинський, стає переконанням лише тоді, коли батьківщина постає перед дитиною в ореолі героїчного і прекрасного. Вже самі заголовки першої частини «Батьківської педагогіки», а саме: «Нехай попіл героїв стукає в серця дітей», «Чи знають діти, якою ціною здобуто їхню радість», «Загін носить ім'я героя» красномовно говорять про це [2, с. 101].

Переживання краси героїчного – це духовна сила, що возвеличує людину в її очах. Це не сліпі почуття, а поєднані із свідомістю і переконанням благородні поривання людської душі, що кличуть на подвиги, героїчні вчинки. Це нова проблема в теорії і практиці виховання, що потребує пильної уваги дослідників. До В. Сухомлинського ніхто в

теорії педагогіки не підносив на таку висоту проблеми формування особистості через красу героїчного і величного. Василь Олександрович приділяє велику увагу патріотичним ритуалам і традиціям, присвяченим героїчним подіям у житті нашого народу, як засобу ідейно-політичного виховання, джерела моральних та естетичних почуттів.

У Павлиській середній школі були створені прекрасні традиції, звичаї, що сприяли формуванню високих моральних якостей у школярів, згуртовували дитячий колектив, створювали сприятливу психологічну атмосферу в дитячих групах і колективах. Це, передусім, культ героїв війни і мирної праці, традиційне вшанування пам'яті тих, хто віддав своє життя за визволення і незалежність нашої Батьківщини. Це не тільки проведення пам'ятних днів, а й повсякденна практична діяльність – догляд за могилами воїнів-героїв, праця в музеї Слави, створення Алеї Героїв, участь у відтворенні історичних подій героїчного минулого, допомога інвалідам війни і праці тощо.

У системі роботи Павлиської середньої школи ці традиції і звичаї входили в життя з самого початку навчання дитини в школі, коли вона своїми руками прикрашала обеліски, висаджувала і доглядала квіти на братських могилах, виготовляла пам'ятні подарунки знатним трудівникам. Активна участь у громадських справах старших школярів, освоєння пустирів і запущених ділянок землі, боротьба з ерозією ґрунту, насадження лісозахисних смуг, парків, садів, участь у збиранні врожаю, урочисте відзначення свята Першого Снопа і Першого Хліба – все це сприяло не тільки створенню у дитячому колективі культу величного та героїчного, але й культу праці, виховання поважного ставлення до праці, високої пошани і поваги до трудівників.

В. Сухомлинський – неперевершений майстер створення патріотичних ритуалів і традицій, обрядів і звичаїв. Шкільні традиції передавалися наступним поколінням, забезпечували ідейний зв'язок, вони згуртовували учнівський колектив, формували почуття чесності і відповідальності, обов'язку і поваги до колективу. Ідеї А. Макаренка про виховуючу роль традицій В. Сухомлинський розвинув і збагатив в умовах сільської школи. Виховання громадянина-патріота починається з сім'ї. Сім'я – це найменша клітина нашого суспільства, в якій, як у фокусі, відображається все життя нашої країни. І тим сильніший виховний вплив робить сім'я на особистість дитини, чим активнішу життєву позицію займають батьки в суспільстві, тим вищі їхні моральні чесноти і культурний рівень [4, с. 25].

В. Сухомлинський виявив дуже важливу особливість психіки дитини – чим молодший її вік, тим вразливіша, сприятлива вона до виховного впливу, тим легше пробудити в ній благородні почуття та виховати.

Так, у дошкільному віці, коли дитина особливо інтелектуально і соціально активна, порівняно легко виховати елементарні моральні почуття і правила поведінки: слухняність і доброзичливість, чесність і

правдивість. На яскравих прикладах із сімейного виховання В. Сухомлинський показує, як успішно закладаються і міцніють основи моралі в дітей, якщо батьки враховують ці особливості і можливості розвитку психіки в дошкільному віці («Моральні цінності сім'ї», «Бережіть душу дитини»), і як несформовані й незакріплені в ранньому дитинстві такі елементарні моральні правила життя і поведінки дитини, як «можна», «не можна», «треба», «не треба», «дозволено», «заборонено», відсутність елементарних почуттів обов'язку і відповідальності ускладнюють подальший процес виховання особистості у наступних вікових періодах.

Щодо формування моральних почуттів, найблагородніших рис і якостей особистості особливо сприятливий вік раннього дитинства. У цьому віці порівняно легко формуються такі моральні цінності особистості, як колективізм, дисциплінованість, працьовитість і бережливість, почуття обов'язку і відповідальності, дружби, товаришування, поваги до праці й людей праці. У підлітковому та юнацькому віці інтенсивно формуються світоглядні і морально-вольові якості особистості – ідейні переконання, патріотичні ідеали, громадянська зрілість. В. Сухомлинський назвав цей вік періодом становлення громадянина, світоглядним віком, періодом формування вольових якостей і характеру молодого людини. Ось чому дуже важливо для всіх, хто має справу з вихованням дітей, знати не тільки вікові та індивідуальні особливості розвитку дитини, а й ті умови, за яких успішно формуються й виховуються в тому чи іншому віковому періоді найбільш значущі риси і якості особистості, та забезпечити їхній максимальний розвиток. Своєчасність виховного впливу – запорука успіху у вихованні молодого людини.

«Важкі діти» - передусім результат неправильного виховання, вад сімейного життя, несприятливого психологічного клімату і ненормальних стосунків в сім'ї. Молоді батьки повинні розуміти, що шлюб розпочинається з готовності до великої і відповідальної суспільної ролі – виховання дітей, успіх якої залежить, передусім, від духовного багатства, вірності кохання, взаємної поваги і спілкування, педагогічних знань і умінь. «Своїх вихованців – юнаків і дівчат ми вчимо: моральне право на кохання має той, хто вміє відповідати за майбутнє – за своїх дітей» [6, с.117].

В. Сухомлинський вважає, що потрібна школа мудрості майбутніх батьків, що молодь потрібно цілеспрямовано й своєчасно готувати до цієї відповідальної громадянської місії. Він вважав, що яким би успішним не було виховання, впливу сімейного авторитету батьків і дорослих, позитивного прикладу, для формування всебічно розвиненої особистості, не досить. Виховання має доповнюватися самовихованням, тобто зусиллям самої людини, спрямованим на самостійне вироблення потрібних ціннісних морально-вольових чи інтелектуальних рис і якостей особистості і ліквідацію негативних. І це дуже важлива справа.

«Виховання може бути безрезультатним, – пише В. Сухомлинський, – якщо молода людина з ранніх років не буде виховувати сама себе, коли виховання не буде доповнюватися самовихованням. Самовиховання розпочинається з самого себе і здатності бачити свої достоїнства, недоліки і вади, реально оцінювати свої можливості і поведінку» [7, с. 50]. Звичайно, самовиховання потребує особливої уваги з боку батьків і педагогів. Це передусім розумні поради дітям, формування корисних звичок, постійна увага до дітей і допомога у їхній навчальній роботі, правильні настанови, посилені й розумні вимоги до їх поведінки і праці. Неправильні або спотворені уявлення про правила і норми співжиття, поведінки, навчальної діяльності зводять нанівець виховні зусилля і працю як учнів, так і педагогів.

Самоутвердження молодого людини проходить у боротьбі зі своїми власними вадами і недоліками, у боротьбі самого з собою. Перемога над самим собою – найбільша перемога. Щасливим, пише В. Сухомлинський, може бути лише той, хто є володарем своїх бажань, хто вміє володіти собою, своїми почуттями. Треба відзначити що багатьом нашим молодим людям бракує цієї дуже цінної риси – відповідності рівня бажань і домагань, рівневі їх заслуг і можливостей. Разюча невідповідність власних домагань власним достоїнствам породжують паразитичний спосіб життя дітей і молоді у деяких сім'ях – дармоїдство, марнотратство, сімейні та соціальні конфлікти.

В. Сухомлинський з нових позицій порушує дуже актуальну проблему сучасності – проблему спілкування дітей з дорослими, проблему нового соціального середовища. Спілкування з дорослими тільки в тому разі матиме належний виховний вплив, коли виступатиме не як службовий обов'язок, а як веління душі і серця, як потреба духовної єдності і дружби поколінь, потреби повторення себе в дітях.

Отже, гуманістична концепція В. Сухомлинського становить основу гуманістичної педагогіки такі її принципи: природовідповідність, проектування, демократизація, гуманізація, психологізація, науковість, наступність, міцність засвоєння знань, умінь і навичок; самостійність; активність у навчанні; синтез інтелектуальної та практичної праці в організації навчального процесу; індивідуальний підхід; зв'язок в навчальному процесі наукових знань, практики й життєвого досвіду; наочність, емоційність, проблемність, зацікавленість, дослідницький підхід до процесів навчання і виховання.

Під впливом ідей гуманістичного виховання В. Сухомлинського в практичній роботі сучасних шкіл України було визначено й теоретично обґрунтовано шляхи та засоби формування творчої особистості школяра. Це уроки мислення, як невичерпне джерело розвитку творчих здібностей учня; дослідницька діяльність, як сфера розкриття творчих сил особистості школяра; технічна творчість як засіб самореалізації потенційних можливостей особистості; мистецтво як засіб формування

творчої особистості учня; педагогічна творчість учителя як основа формування творчої особистості школяра та інші.

Теоретичні ідеї та практичний досвід В. Сухомлинського з гуманістично-морального виховання молоді, з формування творчої особистості мають філософський, загальнонауковий, і педагогічний зміст, перевірений найвищим критерієм – практикою.

Література

1. Гуманістична дидактика В.О. Сухомлинського: Хрестоматія/Харк. нац. пед. ун-тет. ім. Г.С. Сковороди, НДІ педагогіки і психології ім. В.О. Сухомлинського; уклад. і авт. передм. В.І. Лозова.-Харків: 2003-116 с.
2. Педагогічні ідеї В.О. Сухомлинського: погляд крізь роки: зб. наук. ст./Черн. держ. ун-тет ім. Т.Г. Шевченка, Управління освіти і науки. Чернігів. обл. держ. адм.; редкол.: О.Ф. Явоненко та ін. – Чернігів, 2004-175 с.
3. Сухомлинський В.О. Народження громадянина// Вибр. тв. у 5 т.-К,1987.-т.3.-С.303.
4. Сухомлинський В.О. Мудрость родительской любви.-М, 1988-303 с.
5. Сухомлинський В.О. Письма к сыну. Книга для учащихся.-2-е изд.-М,1987-122 с.
6. Сухомлинський В.О. Чиста криниця: казки, оповідання, етюди для сімейного читання, - К,1993 – 287.
7. Сухомлинський В.О. Хрестоматия по этике, - М, 1990 – 303 с.

Bibliography

1. Humanistychna dydaktyka [Humanistic didactics] V.O. Sukhomlynsko: Khrestomatiia/Khark. nats. ped. un-tet. im. H.S. Skovorody, NDI pedahohiky i psykholohii im. V.O. Sukhomlynsko; uklad. i avt. peredm. V.I. Lozova.-Kharkiv:2003-116 s.
2. Pedahohichni idei [Pedagogical ideas] V.O. Sukhomlynsko: pohliad kriz roky: zb. nauk. st./Chern. derzh. un-tet im. T.H. Shevchenka, Upravlinnia osvity i nauky. Chernihiv. obl. derzh. adm.; redkol.: O.F. Yavonenko ta in. – Chernihiv, 2004-175 s.
3. Sukhomlynskyi V.O. narodzhennia hromadianyna [Birth of a citizen] // Vybr. tv. u 5 t.-K,1987.-t.3.-S.303.
4. Sukhomlynskyi V.O. Mudrost rodytelskoi liubvy [The wisdom of parental love].-M, 1988-303 s.
5. Sukhomlynskyi V.O. Pysma k synu. Knyha dlia uchaschychsia [Letters to his son. Book for students].-2-e izd.-M,1987-122 s.
6. Sukhomlynskyi V.O. Chysta krynytsia: kazky, opovidannia, etiudy dlia simeinoho chytannia [Clean well: fairy tales, stories, sketches for family reading]. - K,1993 – 287.
7. Sukhomlynskyi V.O. Khrestomatyia po etike [Reader of ethics] - M, 1990 – 303 s.

УДК 303.446:371.134

Ольга Гайдук, ст. викладач, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ВНЗ НІМЕЧЧИНИ ТА УКРАЇНИ

Стаття присвячена порівняльному аналізу структури та змісту професійної підготовки вчителів фізичного виховання України та Німеччини на сучасному етапі. Визначено, що на сучасному етапі, структура підготовки педагогічних кадрів у Німеччині та Україні організована з дотриманням основних вимог Болонського процесу. Водночас у Німеччині зберігається й історична традиційна підготовка вчителів. Узагальнено позитивний досвід професійної підготовки вчителів фізичного виховання в Німеччині: взаємозв'язок між теоретичним та практичним навчанням у Німеччині є значно потужнішим, ніж у навчальних планах підготовки вчителів фізичного виховання ВНЗ України. Запропоновано рекомендації щодо впровадження позитивного досвіду підготовки вчителів фізичного виховання в Німеччині у вітчизняну систему педагогічної освіти.

Ключові слова: порівняльний аналіз, професійна підготовка вчителів фізичного виховання, Німеччина, Україна.

Статья посвящена сравнительному анализу структуры и содержания профессиональной подготовки учителей физического воспитания Украины и Германии на современном этапе. Определено, что на современном этапе, структура подготовки педагогических кадров в Германии и Украине организована с соблюдением основных требований Болонского процесса. В то же время в Германии сохраняется историческая традиционная подготовка учителей. Обобщен положительный опыт профессиональной подготовки учителей физического воспитания в Германии: взаимосвязь между теоретическим и практическим обучением в Германии гораздо сильнее, чем в учебных планах подготовки учителей физического воспитания ВУЗов Украины. Предложены рекомендации по внедрению положительного опыта подготовки учителей физического воспитания в Германии в отечественную систему педагогического образования.

Ключевые слова: сравнительный анализ, профессиональная подготовка учителей физического воспитания, Германия, Украина.

Abstract The article is devoted to the comparative analysis of the structure and content of vocational training of teachers of physical education of Ukraine and Germany at the present stage. It is determined that at the present stage, the structure of teaching staff training in Germany and Ukraine is organized in

compliance with the basic requirements of the Bologna process. At the same time, historic traditional teacher training is maintained in Germany. The positive experience of professional training of physical education teachers in Germany is generalized: the relationship between theoretical and practical training in Germany is much more powerful than in the curricula of teachers of physical education of higher educational institutions of Ukraine. Recommendations on the introduction of positive experience in the preparation of teachers of physical education in Germany in the domestic system of pedagogical education are proposed: to increase the volume and to continuously ensure the improvement of pedagogical practice; to develop clear criteria for assessing the work of future teachers in the process of their learning activities in general and in practice, in particular; to introduce feedback on the determination of the success of the formation of their professional competence during the training; to organize pedagogical education on the basis of competence, subject-activity and context approaches, which will enable to create the most favorable conditions for the formation of professional competence of the teacher of physical culture

Key words: comparative analysis, vocational training of physical education teachers, Germany, Ukraine.

Постановка проблеми. Сучасний стан вищої педагогічної освіти в Україні потребує вдосконалення з метою забезпечення якості вищої педагогічної освіти, оновлення системи планування та організації навчання майбутніх педагогів, міжнародного визнання кваліфікаційних рівнів і дипломів про освіту. Цієї мети можна досягти завдяки науково-педагогічному аналізу зарубіжного досвіду щодо організації педагогічної освіти, накопиченого в провідних зарубіжних країнах, зокрема у Німеччині, а, також, дослідження сучасних технологій, що застосовуються у процесі підготовки вчителя як фахівця з наукової теорії та методики навчання. Порівняльний аналіз практичного досвіду організації професійної підготовки вчителів фізичного виховання у ВНЗ Німеччини та України допоможе встановити відповідність європейським і світовим стандартам якості підготовки вчителів й адаптації теоретичного та практичного досвіду системи вищої освіти Німеччини до реалій національної системи фахової підготовки педагогічних кадрів.

Мета статті: здійснити порівняльний аналіз структури та змісту професійної підготовки вчителів фізичного виховання в Україні та Німеччині на сучасному етапі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему професійної підготовки вчителів фізичної культури у вищій освіті України розробляли М. Віленський, М. Воробйов, Ю. Драгнєв, Т. Круцевич, Л. Матвєєв, В. Платонов, Н. Степанченко, Л. Сущенко, С. Табінська, О. Тимошенко, О. Шабалина, Б. Шиян та ін.

У Німеччині дослідженню системи професійної підготовки вчителів фізичного виховання присвячені роботи багатьох науковців, зокрема, Д. Блотцгайма (D. Blotzheim), М. Бройтігама (M.Bräutigam), К. Колмана

(K. Collmann), С.Старишки (S. Starischka), Г.Тінса (G. Thienes), Е. Бекерса (E. Beckers), Ю. Гершер (J. Hercher), Н. Нойбера (N. Neuber), В.-Д.Мітлінга (W.-D. Miethling) та ін.

Можна констатувати, що нині існує велика кількість досліджень у галузі професійної підготовки вчителів в обох країнах. Щодо порівняльних досліджень, то в останній час з'явилося декілька дисертаційних досліджень і монографій щодо цього питання. Зокрема, це роботи С. Павлюк, Н. Махині, Л. Дьяченко, С. Бобракова, О. Мельник. Утім, існує прогалина серед вітчизняних наукових праць, що присвячені проблемі порівняльного аналізу професійної підготовки вчителів фізичного виховання в Україні та Німеччині на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день підготовка вчителів фізичного виховання у ВНЗ за напрямом підготовки «Фізичне виховання» 6.010201 (бакалавр), 8.01020101 (магістр) відбувається, в першу чергу, в педагогічних університетах, в університетах фізичного виховання та спорту, в державних академіях фізичної культури та спорту та в деяких інших державних і приватних університетах та академіях України (технічних, гуманітарних, військових). Загалом у нашій країні, за даними довідника ВНЗ України, розміщеного на сайті «Освіта» [2], педагогічну освіту, що передбачає підготовку вчителів фізичного виховання, можна здобути у 60-ох закладах вищої освіти, серед яких 16 педагогічних університетів.

У Німеччині на сьогоднішній день існує більше ніж 40 ВНЗ, в яких відбувається професійна підготовка вчителів фізичного виховання [7]. Серед них є не тільки педагогічні університети, але й існують спеціалізовані спортивні факультети при різних університетах: загальноосвітніх, технічних, вищих професійних школах.

Водночас можна зауважити, що на сучасному етапі професійної підготовки вчителів фізичного виховання в обох країнах відбувається перехід до ступеневих моделей їх підготовки. В Україні перехід на ступеневу структуру навчання відбувається більш системно й охоплює всі ВНЗ країни, оскільки ці процеси регулюються на державному рівні. Так, у Законі України «Про вищу освіту» зазначено, що в результаті професійної педагогічної підготовки у ВНЗ його випускник здобуває відповідний ступінь вищої освіти:

1) молодший бакалавр – короткий цикл (обсяг освітньої програми – 90–120 кредитів ЄКТС);

2) бакалавр – перший рівень вищої освіти (обсяг освітньої програми – 180–240 кредитів ЄКТС);

3) магістр – другий рівень вищої освіти (обсяг освітньо-професійної програми – 90–120 кредитів ЄКТС; обсяг освітньо-наукової програми – 120 кредитів ЄКТС. Освітньо-наукова програма магістра обов'язково включає дослідницький (науковий) компонент обсягом не менше 30 відсотків) [4].

Відповідно до розділу III Закону України «Про Вищу освіту», зміст підготовки фахівців, у т. ч. вчителів фізичного виховання, в Україні визначається стандартами вищої освіти, що являють собою сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності ВНЗ, що розробляються для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності відповідно до Національної рамки кваліфікацій [4]. Відповідно до статті 10 цього закону стандарт вищої освіти визначає такі вимоги до освітньої програми:

- 1) обсяг кредитів ЄКТС, необхідний для здобуття відповідного ступеня вищої освіти;
- 2) перелік компетентностей випускника;
- 3) нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання;
- 4) форми атестації здобувачів вищої освіти;
- 5) вимоги до наявності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти;
- 6) вимоги професійних стандартів (у разі їх наявності).

ВНЗ на підставі освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми за кожною спеціальністю розробляє навчальний план, який визначає перелік та обсяг навчальних дисциплін у кредитах ЄКТС, послідовність вивчення дисциплін, форми проведення навчальних занять та їх обсяг, графік навчального процесу, форми поточного і підсумкового контролю. Для конкретизації планування навчального процесу на кожний навчальний рік складається робочий навчальний план, що затверджується керівником ВНЗ [4].

У Німеччині перехід на ступеневу структуру відбувається нерівномірно, що пов'язано з тим, що професійна підготовка вчителів всіх типів шкіл у різних землях Німеччини регулюється власними законами або нормативними актами. Відповідальність за підготовку вчителів лежить на місцевих міністерствах освіти, культури та науки, які регулюють порядок навчання, підготовки та іспитів відповідними нормативними актами й законами. Переважна більшість федеральних земель готують педагогічні кадри за новою дворівневою системою «бакалавр – магістр», решта (Баварія, Гесен, Мекленбург (окрім вчителів професійних шкіл), Саар, Саксонія-Ангальт (окрім вчителів з фаху інженерія та економіка), Тюрінгія (в межах однієї землі різні ВНЗ мають програми як за новою системою, так і традиційною, зокрема Йєнський університет) [9] здійснює підготовку за традиційною системою підготовки вчителів фізичного виховання. Окрім того, магістерські програми підготовки вчителів загальноосвітніх шкіл в університетах ФРН мають кілька напрямків:

- професіоналізовані (180 кредитів для бакалавра + 120 кредитів для магістра),
- дослідно-орієнтовані (240 кредитів для бакалавра + 90–120 кредитів для магістра),
- інтегровані (300 кредитів для магістра) [3, с. 155]

Сучасна система професійної підготовки педагогів фізичного виховання в Німеччині характеризується такими аспектами:

- поширенням Болонського процесу в педагогічній освіті
- переходом на систему освіти «бакалавр – магістр»
- збереженням традиційної системи педагогічної освіти
- підготовка вчителів розподіляється: за типом школи; за посадою вчителя;
- обов'язковим є проходження рефендаріату або після отримання диплома «магістра» – за новою системою, або після складання «Першого державного іспиту» – за традиційною системою підготовки вчителів;
- практико-орієнтовністю освіти вчителів: багато видів практики, що супроводжують підготовку педагога.

Отже, на сучасному етапі, структура підготовки педагогічних кадрів у Німеччині та Україні організована з дотриманням основних вимог Болонського процесу. Водночас у Німеччині зберігається й історична традиційна підготовка вчителів.

Відбір змісту підготовки та укладання навчальних планів і програм, форм, методів і технологій професійної підготовки вчителів відбувається відповідно до земельних законів «Про підготовку вчителів». Підготовка майбутніх учителів загальноосвітніх шкіл в університетах Німеччини включає такі компоненти: 1) спеціально-предметний – фаховий (за обраними предметами викладання – 2 або 3); 2) фахово-дидактичний (за предметами викладання); 3) психолого-педагогічні дисципліни; 4) професійно-педагогічна практика [5, с.45]. Згідно з даними КМК [9], приблизно 3/4 або 75% у всіх типах програм професійної підготовки вчителів становлять дисципліни фахового та фахово-дидактичного циклу та педагогічна практика, й, відповідно 1/4 або 25% – «Науки про освіту» – цикл загально-педагогічних дисциплін.

Підготовка вчителів фізичного виховання у ФРН має спиратися на рамковий документ КМК – «Загальнодержавні вимоги з підготовки вчителів до вивчення змісту фахових наук і фахової дидактики». [8]. Програма підготовки вчителів фізичного виховання, згідно з цим документом, має бути орієнтована на теми, що теоретично обґрунтовують, відображають і дидактично підготовлюють майбутнього вчителя до діяльності в школі, на предмети, що стосуються «рухів, ігор і спорту»; сприяють розвитку основних та поглибленню компетентностей з рухів і компетентності з передавання знань. При цьому, особливого розгляду вимагає помітна роль соціального контексту спорту і фізичного виховання, що проявляється через неоднорідність учнів у рухливих діях і в ігрових ситуаціях. До них належать основні аспекти диференціації завдань, ігрових і рухових ситуацій, й також встановлення диференційованих цілей щодо розвитку здатностей й індивідуальної чутливості до фізичного навантаження з точки зору права на освіту для всіх учнів, з метою рівної

участі всіх у рухах, іграх і спорті. Випускники повинні мати базові та поглиблені знання, навички й уміння як у професійно-науковій і руховій, так і в фахово-дидактичній сфері, щоб компетентно та цілеспрямовано викладати навчальний предмет з урахуванням індивідуальних вимог [8, с. 61]. Також у цьому документі наводиться зміст професійної підготовки вчителя фізичного виховання, що має включати такі теми навчання:

- рух та тілесність у культурі, суспільстві та індивідуальних діях;
- рух, ігри та спорт, як аспект освіти та виховання;
- теорії рухів та спортивних дій;
- біологічні основи рухів та тренування;
- викладання та дидактика рухів, ігор та спорту;
- компетентність з рухів та спортивні знання.

Аналіз навчальних планів німецьких ВНЗ, що здійснюють підготовку вчителів фізичного виховання показав наступне:

1) навчання на вчителя фізичного виховання охоплює чотири різні області навчання:

- фахово-наукове навчання за двома обраними предметами викладання;
- вивчення наук про освіту: набуття педагогічних та інших спеціалізованих педагогічних кваліфікацій;
- фахово-дидактичне навчання: засвоєння спеціалізованих теорій і методів для передачі навчального матеріалу;
- практика;

2) навчальні плани, які включають як обов'язкові дисципліни, так і дисципліни за вибором:

– підготовка педагогів фізичного виховання є практико-орієнтованою, лівова частка навчального навантаження становлять практичні заняття, практичні семінари та різноманітні педагогічні практики, їхній обсяг, порівняно з Україною, є набагато більшим [1];

– педагогічна практика в Німеччині складається з багатьох видів, кожен з яких виконують функцію інтеграції з теоретичною підготовкою майбутніх учителів, має певну послідовність і чіткі функції. Кожен вид практики закріплено в певному модулі та спрямовано на відпрацювання і вдосконалення саме тих знань, умінь і навичок, які були отримані студентом під час його теоретичної підготовки [1]; різні види практики призначені для безперервного відображення придатності майбутнього вчителя і задокументовуються в особистій справі (портфоліо) («кваліфікаційна та ознайомча практика» на початку навчання, «професійна практика», «практичний семестр»);

– окрім цього в Німеччині існує рефендаріат, що триває від 16 до 24 місяців (залежно від федеральної землі та її законів) і є самостійним, шкільно-практично орієнтованим, заключним етапом освіти вчителів.

Вітчизняні ВНЗ, які здійснюють професійну підготовку педагогів фізичного виховання, включають у навчальні плани такі блоки та цикли

дисциплін: гуманітарні та соціально-економічні, фундаментальні, медико-біологічний блок, цикл вибіркового навчальних професійно-орієнтованих дисциплін, цикл дисциплін самостійного вибору навчального закладу, цикл професійно-орієнтованої та соціально-економічної підготовки, спеціально-теоретичний блок, спеціально-практичний блок, цикли професійної й практичної підготовки.

Аналіз навчальних планів українських ВНЗ в яких здійснюється підготовка майбутніх учителів фізичної культури показав, що вони складаються з таких циклів дисциплін (табл. 1):

- 1) цикл гуманітарних і соціально-економічних дисциплін;
- 2) цикл природничо-наукових (фундаментальних) дисциплін;
- 3) цикл професійної та практичної підготовки;
- 4) цикл дисциплін самостійного вибору.

Таблиця 1

Структура навчальних планів підготовки бакалаврів фізичного виховання за циклами підготовки

ВНЗ	гуманітарні та соціально-економічні дисципліни		природничо-наукові (фундаментальні) дисципліни		професійна та практична підготовка		К-ть годин усього
	кредити ECTS	відсоток	кредити ECTS	відсоток	кредити ECTS	відсоток	
НПУ ім. М.П. Драгоманова	21	21,25%	39	28,75%	120	50%	7200
Полтавський НПУ ім. В. Г. Короленка	24	10%	43,5	18,13%	172,5	71,88%	8640
Тернопільський НПУ ім. В. Гнатюка	32	13,3%	37	15,45%	171	71,25%	8640
Східноєвропейський нац. ун-т ім. Л.Українки	30	11,65%	42,5	16,5%	185	71,85%	9270

У переважній більшості ВНЗ у навчальних планах переважає за обсягом цикл професійної та практичної підготовки (від 50 до 72 відсотків), при цьому переважає саме цикл професійної підготовки, практична ж підготовка, порівняно з усіма циклами навчання містить не більше 12,5%. У нашому дослідженні за зразок найбільшого відсотка ми взяли навчальні плани НПУ ім. М.П. Драгоманова [6]. Інші ВНЗ – Полтавський НПУ, Тернопільський НПУ та Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки, навчальні плани яких було нами проаналізовано, показав ще менший відсоток: відповідно – 24% ПНПУ, 20% ТПНУ, 19% Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки.

Висновки. Здійснений порівняльний аналіз професійної підготовки вчителів фізичного виховання Німеччини та України надає можливість виокремити основні ідеї та положення, що є актуальними і перспективними для підготовки вчителів фізичного виховання в Україні.

З'ясовано, що взаємозв'язок між теоретичним та практичним навчанням у Німеччині є значно потужнішим, ніж у навчальних планах підготовки вчителів фізичного виховання ВНЗ України. Німецький досвід показує, що за рахунок постійної взаємодії теоретичної та практичної підготовки майбутніх учителів здійснюється постійне вдосконалення їх практичних здатностей і професійної компетентностей з урахуванням сучасних тенденцій в освіті. Важливим є також, що за практичну підготовку майбутніх учителів фізичного виховання на етапі стажування відповідають місцеві органи народної освіти та школи, а за теоретичну – університети. Спираючись на досвід Німеччини, можна зробити такі висновки:

- необхідно збільшити обсяг, безперервно забезпечувати вдосконалення педагогічної практики; надати педагогічним ВНЗ можливість доповнювати, змінювати час і місце її проходження; збільшити взаємодію та співпрацю шкільної та університетської адміністрацій у плані координування проходження практичної підготовки майбутніх учителів;

- розробити чіткі критерії оцінювання роботи майбутніх учителів у процесі їх навчальної діяльності взагалі та практичної, зокрема, запровадити зворотній зв'язок щодо з'ясування успішності формування їх професійної компетентності під час навчання;

- організувати педагогічну освіту на основі компетентнісного (впроваджувати більшу кількість елективних курсів, які враховують професійно важливі якості учителя та його майбутнє професійне призначення), суб'єктно-діяльнісного та контекстного підходів, що надасть можливість створити максимально сприятливі умови для формування їх фахової компетентності як учителя фізичної культури.

Використання позитивного досвіду Німеччини та його поєднання із педагогічним досвідом педагогів України, на нашу думку, в подальшому гарантуватиме вирішення проблем, що існують у сучасній українській освіті.

Література

1. Бобраков, С.В. Порівняльний аналіз узагальненого досвіду професійної підготовки вчителів у ВНЗ Німеччини та України / С. В Бобраков // Порівняльно-педагогічні студії. – 2013. – № 2-3 (16-17). – С. 152–157.
2. Довідник ВНЗ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/vnz/guide/search-17-0-0-60-74-0.html> (20.03.2017). – Назва з екрану. – Мова укр.
3. Дяченко, Л.М. Психолого-педагогічна підготовка майбутніх учителів загальноосвітніх шкіл в університетах Федеративної Республіки

- Німеччина: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 / Людмила Миколаївна Дяченко. – Київ, 2016. – 300 с.
4. Закон України «Про вищу освіту» // Відомості Верховної Ради (ВВР). 2014. – №37-38, ст. 2004; {Із змінами, внесеними згідно із Законом №76-VIII Від 28.12.2014, ВВР, 2015, №6, ст. 40} – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (20.03.2017). – Назва з екрану. – Мова укр.
  5. Зарубіжний досвід професійної підготовки педагогів : аналітичні матеріали / [Авшенюк Н.М., Дяченко Л.М., Котун К.В., Марусинець М.М., Огієнко О.І., Сулима О.В., Постригач Н.О.]. – К. : ДКС «Центр», 2017. – 83 с.
  6. Навчальний план НПУ ім. М.П. Драгоманова – Бакалавр стаціонар ФВ 2015.xlsx – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://drive.google.com/file/d/0B507RKGRqPlhWks4ZUwtTFZzbXc/view> (20.03.2017). – Назва з екрану. – Мова укр.
  8. Hochschulen in Deutschland / Liste der Hochschulen nach Postleitzahlen Sport (Lehramt) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://studieren.de/sport-lehramt.hochschulliste.t-0.c-408.s-2.html?&tx_assearchengine_pi1%5Bproperties%5D=all%3A0%3A0 (20.03.2017). – Назва з екрану. – Мова нім.
  9. Ländergemeinsame inhaltliche Anforderungen für die Fachwissenschaften und Fachdidaktiken in der Lehrerbildung (Beschluss der Kultusministerkonferenz vom 16.10.2008 i. d. F. vom 12.10.2017) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmk.org/fileadmin/Dateien/veroeffentlichungen_beschluesse/2008/2008_10_16-Fachprofile-Lehrerbildung.pdf (20.03.2017). – Назва з екрану. – Мова нім.
  10. Sachstand in der Lehrerbildung / Stand: 07.03.2017 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.kmk.org/fileadmin/Dateien/pdf/Bildung/AllgBildung/2017-03-07_Sachstand_LB_o_EW.pdf (20.03.2017). – Назва з екрану. – Мова нім.

References

1. Bobrakov, S.V. Porivnialnyi analiz uzahalnenoho dosvidu profesiinoi pidhotovky vchyteliv u VNZ Nimechchyny ta Ukrainy / S.V Bobrakov // Porivnialno-pedahohichni studii. – 2013. – № 2-3 (16-17). – S. 152–157.
2. Dovidnyk VNZ. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://osvita.ua/vnz/guide/search-17-0-0-60-74-0.html> (20.03.2017). – Nazva z ekranu. – Mova ukr.
3. Diachenko, L.M. Psykholoho-pedahohichna pidhotovka maibutnikh uchyteliv zahalnoosvitnikh shkil v universytetakh Federativnoi Respubliki Nimechchyna: dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk: 13.00.04 / Liudmyla Mykolaivna Diachenko. – Kyiv, 2016. – 300 s.
4. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» // Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR). 2014. – No37-38, st. 2004; {Iz zminamy, vnesenymy zghidno iz Zakonom No76-VIII Vid 28.12.2014, VVR, 2015, No6, st. 40} – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (20.03.2017). – Nazva z ekranu. – Mova ukr.

5. Zarubizhnyi dosvid profesiinoi pidhotovky pedahohiv : analitychni materialy / [Avsheniuk N.M., Diachenko L.M., Kotun K.V., Marusynets M.M., Ohienko O.I., Sulyma O.V., Postryhach N.O.]. – K. : DKS «Tsentr», 2017. – 83 s.
6. Navchalnyi plan NPU im. M.P. Drahomanova – Bakalavr statsionar FV 2015.xlsx – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://drive.google.com/file/d/0B507RKGRqPIhWks4ZUwtTFZzbXc/view> (20.03.2017). – Nazva z ekranu. – Mova ukr.
7. Hochschulen in Deutschland / Liste der Hochschulen nach Postleitzahlen Sport (Lehramt) – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : https://studieren.de/sport-lehramt.hochschulliste.t-0.c-408.s-2.html?&tx_assearchengine_pi1%5Bproperties%5D=all%3A0%3A0 (20.03.2017). – Nazva z ekranu. – Mova nim.
8. Ländergemeinsame inhaltliche Anforderungen für die Fachwissenschaften und Fachdidaktiken in der Lehrerbildung (Beschluss der Kultusministerkonferenz vom 16.10.2008 i. d. F. vom 12.10.2017) – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.kmk.org/fileadmin/Dateien/veroeffentlichungen_beschluesse/2008/2008_10_16-Fachprofile-Lehrerbildung.pdf (20.03.2017). – Nazva z ekranu. – Mova nim.
9. Sachstand in der Lehrerbildung / Stand: 07.03.2017 – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : https://www.kmk.org/fileadmin/Dateien/pdf/Bildung/AllgBildung/2017-03-07__Sachstand_LB_o_EW.pdf (20.03.2017). – Nazva z ekranu. – Mova nim.

УДК 378.041-051

Грозан Світлана Вікторівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри музичного мистецтва і хореографії Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Стреленко Уляна Вікторівна – музичний керівник ДНЗ № 47 «Горобинка» комбінованого типу, м. Кропивницький.
e-mail:svetlanagrozan@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ

Анотація. У статті розглядаються і визначаються поняття професійного саморозвитку майбутнього вчителя музики, його готовності до даної діяльності, а також особливості інструментально-виконавської підготовки студентів з точки зору аксіологічного, синергетичного, компетентнісного підходів; розкривається структура досліджуваної готовності; виділяються педагогічні умови, що сприяють ефективності її формування. Автори вважають, що професійна підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва повинна базуватися на принципах пріоритетності розвитку суб'єктності студента, актуалізації його духовного потенціалу, створення умов для плідного творчого самовираження, що безпосередньо пов'язано з ефективністю підготовки до професійного саморозвитку. На основі аналізу науково-педагогічної літератури автори роблять висновок, що професійний саморозвиток майбутнього вчителя музичного мистецтва передбачає усвідомлення своєї власної відповідальності за процес професійного самовдосконалення, наявність

умінь його проектувати, здійснювати і регулювати, бажання і здатність постійно підтримувати і корегувати свій професійний ріст.

Ключові слова: професійний саморозвиток, готовність до професійного саморозвитку, інструментально-виконавська підготовка, майбутній вчитель музичного мистецтва.

Grozan Svitlana Victorivna – candidate of pedagogical sciences, a senior teacher of the department of musical art and choreography of the Central Ukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University.

Strelenko Ulyana Victorivna – musical conductor of the PEI number 47 «Gorobinka» of the combined type, Kropivnitsky.

e-mail: svetlanagrozan@ukr.net

FORMATION OF READINESS OF THE FUTURE TEACHER OF MUSIC ART TO PROFESSIONAL SELF-DEVELOPMENT

***Summary.** The article deals with the concept of professional self-development of the future teacher of music, his readiness for this activity, as well as features of instrumental and performing training of students from the point of view of axiological, synergetic, and competence approaches; the structure of the prepared readiness is revealed; pedagogical conditions that contribute to the effectiveness of its formation are distinguished. The introduction of axiological, synergistic and competent approaches to the professional training of future music teachers meets the requirements of modern society to the formation of specialists and expresses the principles of a new humanistic educational paradigm. We have identified such structural components of the readiness of the future teacher of musical art to professional self-development in the process of instrumental and performing training, as a motivational-value, cognitive and reflexive-activity. The motivational-value component reflects the needs and motives of the future teacher of musical art, based on universal human and musical-pedagogical values, as well as the desire to achieve significant results in professional, including instrumental and performing activities. The cognitive component characterizes the student's knowledge in the areas of musical performance and professional self-development, the volume of available knowledge and its awareness, and independent cognitive activity. The reflective-activity component reflects the mastery of instrumental-performing skills, reflexive skills, as well as readiness for professional self-development.*

***Key words:** professional self-development, readiness for professional self-development, instrumental-performing training, future teacher of musical art.*

***Грозан Светлана Викторовна** – кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры музыкального искусства и хореографии Центральноукраинского государственного педагогического университета*

имени Владимира Винничпенко.

Стреленко Ульяна Викторовна – музикальний керівник ДООУ № 47 «Рябинка» комбінованого типу, г. Кропивницький.

ФОРМИРОВАНИЕ ГОТОВНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ МУЗЫКАЛЬНОГО ИСКУССТВА К ПРОФЕССИОНАЛЬНОМУ САМОРАЗВИТИЮ

Аннотация. В данной статье рассматриваются и определяются понятия профессионального саморазвития будущего учителя музыки, его готовности к данной деятельности, а также особенности инструментально-исполнительской подготовки студентов с точки зрения аксиологического, синергетического, компетентного подходов; раскрывается структура исследуемой готовности; выделяются педагогические условия, способствующие эффективности ее формирования. Авторы считают, что профессиональная подготовка будущего учителя музыкального искусства должна базироваться на принципах приоритетности развития субъектности студента, актуализации его духовного потенциала, создании условий для плодотворного творческого самовыражения, непосредственно связанного с эффективностью подготовки к профессиональному саморазвитию. На основе анализа научно-педагогической литературы авторы делают вывод, что профессиональное саморазвитие будущего учителя музыкального искусства предполагает осознание своей собственной ответственности за процесс профессионального самосовершенствования, наличие умений его проектировать, осуществлять и регулировать, желание и способность постоянно поддерживать и корректировать свой профессиональный рост.

Ключевые слова: профессиональное саморазвитие, готовность к профессиональному саморазвитию, инструментально-исполнительская подготовка.

Постановка проблеми та її актуальність. Модернізація сучасної вищої музично-педагогічної освіти, в основі якої лежить гуманізація і гуманітаризація навчально-виховного процесу, визначає нові орієнтири його розвитку. Головною метою є виховання всебічно розвиненої особистості фахівця, компетентного, мобільного, готового до зовнішніх і внутрішніх змін, здатного до створення і здійснення стратегій професійного зростання. Відповідно, професійна підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва повинна базуватися на принципах пріоритетності розвитку суб'єктності студента, актуалізації його духовного потенціалу, створення умов для плідного творчого самовираження, що безпосередньо пов'язано з ефективністю підготовки до професійного саморозвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність, структуру та зміст саморозвитку та самоосвіти обґрунтовано у працях багатьох педагогів та психологів. Питання професійного саморозвитку, зокрема застосування психолого-педагогічних знань у самоосвітній діяльності вчителя, самоосвіта молодого вчителя як умова вдосконалення його професійної діяльності та неперервності його освіти розкриті М. М. Заборщиковою, Б. П. Зязіним, Д. А. Казихановою, І. Л. Наумченко, Н. С. Михайловою, В. Д. Мораловим, О. І. Кочетовим та ін. вченими.

Мета статті – розглянути і визначити поняття професійного саморозвитку майбутнього вчителя музики, його готовності до професійної діяльності, а також особливості інструментально-виконавської підготовки студентів з точки зору аксіологічного, синергетичного та компетентнісного підходів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійний саморозвиток майбутнього вчителя музичного мистецтва передбачає усвідомлення своєї власної відповідальності за процес професійного самовдосконалення, наявність умінь його проектувати, здійснювати і регулювати, бажання і здатність постійно підтримувати і коректувати свій професійний ріст.

Визначення поняття професійного саморозвитку майбутнього вчителя музичного мистецтва в процесі інструментально-виконавської підготовки вимагає розкриття її (підготовки) сутності. Дана підготовка дозволяє оволодіти грою на інструменті під час вивчення музичних творів. Метою цієї діяльності є створення художнього образу твору засобами музичного мистецтва. Образ формується в процесі художньої інтерпретації, яка охоплює такі стадії, як проектування прообразу виконавського результату через аналіз музичного тексту й осягнення його концептуальної основи, пошук адекватних засобів її відтворення, оволодіння необхідним технічним арсеналом виконання, звукове втілення інтерпретації на інструменті тощо. У цьому процесі поєднуються інтелектуальна, емоційна і вольова сторони особистості. Інтелектуальна сторона виявляється в інтерпретаційному аналізі, пошуку інформації, виборі засобів. Емоційна сторона стосується емпатійних і рефлексивних процесів осягнення твору, відношення до змісту тощо. Вольова – керує процесами виконавської саморегуляції, особливо в слуховій сфері (самоконтроль). Інструментально-виконавська підготовка закладає основу майбутньої професійної діяльності вчителя музичного мистецтва [5].

Навчаючись спілкуванню з музикою, розвиваючись як особистість, професійно, за допомогою художніх засобів, студент здобуває знання і досвід діяльності для залучення школярів до світу музичного мистецтва і їхнього естетичного розвитку, формування музичної культури, що й становить суть його майбутньої діяльності. Таким чином, інструментально-виконавська підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва має потужний потенціал для формування його готовності до

професійного саморозвитку. По-новому розглянути даний процес можна з трьох позицій: аксіологічного, синергетичного та компетентнісного підходів.

Аксіологічний підхід (Б. Ананьєв, Б. Гершунский, І. Ісаєв, В. Мясіщев, В. Сластьонін, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська, Д. Узнадзе, Є. Шиянов, О. Щербакова та ін.) до професійної, зокрема, інструментально-виконавської підготовки передбачає залучення особистості студента до світу загальнолюдських і професійних цінностей. Метою такого залучення є орієнтація майбутнього фахівця в соціокультурному і професійному просторі. Даний підхід сприяє формуванню аксіосфери майбутнього вчителя музичного мистецтва (система загальнолюдських і музично-педагогічних цінностей (концепція О. Щербакової [8]), ціннісне ставлення до творів музичного мистецтва, полілог між світом музики і особистостями викладача і студента), яка живить і стимулює позитивну мотивацію майбутнього вчителя музичного мистецтва до професійного саморозвитку.

Синергетичний підхід (О. Князева, С. Кульневич, С. Курдюмов, Л. Лобова, М. Опенькін та ін.) дозволяє розглянути систему інструментально-виконавської підготовки студентів у контексті спрямованості на професійний саморозвиток наступним чином [3]:

- система інструментально-виконавської підготовки повинна бути відкритою до взаємодії та обміну інформацією і енергією з музично-освітнім і соціальним середовищем, що виражається в інтеграції психолого-педагогічних, культурологічних, музично-теоретичних і інструментально-виконавських дисциплін;

- її метою є розкриття внутрішніх, властивих від природи потенцій студента, який, реалізуючи свою свободу вибору, буде визначати власні шляхи розвитку і саморозвитку;

- система інструментально-виконавської підготовки повинна розвиватися тільки на основі діалогу і ціннісної взаємодії між світом музики і особистостями викладача і студента;

- система інструментально-виконавської підготовки повинна бути спрямована на формування цілісного художнього світогляду: розвиток і взаємозв'язок людини, суспільства, мистецтва і науки як підсистем культури;

- система інструментально-виконавської підготовки повинна регулювати і стимулювати процеси саморозуміння і самоорганізації у творчій інтерпретаційній діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва;

- система інструментально-виконавської підготовки повинна орієнтуватися на професійне становлення і саморозвиток особистості, формування ціннісного ставлення до музики, світу, людини тощо.

Компетентнісний підхід (Н. Бібік, Е. Зеєр, І. О. Зимня, А. Павлова, О. Савченко, О. Симанюк, А. Хуторський та ін.) передбачає практико-

орієнтовану спрямованість процесу інструментально-виконавської підготовки студентів на досягнення запланованих результатів, об'єднує в єдине ціле відповідні знання, вміння, практичний досвід і особистісні якості, забезпечуючи таким чином продуктивний професійний саморозвиток майбутнього фахівця. Даний підхід задає нові орієнтири професійної (інструментально-виконавської) підготовки, а саме: розкриття суб'єктивного досвіду, становлення особистісної позиції та відповідального ставлення студента до предмету діяльності; розвиток його особистісних і професійних якостей; суб'єкт-суб'єктна комунікація учасників музично-педагогічного процесу; практична реалізація його виконавського потенціалу; активізація та актуалізація механізмів саморозвитку в професійній сфері тощо.

У визначенні поняття професійного саморозвитку майбутнього вчителя музичного мистецтва в процесі інструментально-виконавської підготовки ми виходили з положень розглянутих вище аксіологічного, синергетичного та компетентнісного підходів. У нашому дослідженні ми розглядаємо даний феномен як процес самотворення особистості студента в результаті ціннісної взаємодії та обміну інформацією і енергією з музично-освітнім і соціальним середовищем, в основі якого розкриття і реалізація його внутрішніх потенцій, придбання нових професійних якостей в інструментально-виконавській діяльності.

Доведено, що основою будь-якої діяльності, у тому числі і професійного саморозвитку, є готовність особистості до її виконання. Готовність розглядається як можливість, здатність суб'єкта діяти компетентно, обґрунтовується як вирішальна умова швидкої адаптації до праці, подальшого професійного вдосконалення і підвищення кваліфікації [7].

Теоретичний аналіз психолого-педагогічних досліджень [2; 4; 6] дозволив визначити готовність майбутнього вчителя музичного мистецтва до професійного саморозвитку в процесі інструментально-виконавської підготовки як інтегровану професійну якість фахівця, яка виявляється в мобілізації сутнісних сил особистості (концепція О. М. Олексюк [6]), що характеризує наявність і певний рівень мотивації, музично педагогічних цінностей, знань, умінь, досвіду самотворчої роботи, що забезпечує здійснення і високу ефективність професійного саморозвитку в інструментально-виконавській діяльності.

Нами виділені такі структурні компоненти готовності майбутнього вчителя музичного мистецтва до професійного саморозвитку в процесі інструментально-виконавської підготовки, як мотиваційно-ціннісний, когнітивний та рефлексивно-діяльнісний. Мотиваційно-ціннісний компонент відображає наявність потреб та мотивів майбутнього вчителя музичного мистецтва, основою яких виступають загальнолюдські і музично-педагогічні цінності, а також прагнення досягти значних результатів у професійній, у тому числі, інструментально-виконавській

діяльності. Когнітивний компонент характеризує інформованість студента в сферах музичного виконавства і професійного саморозвитку, обсяг наявних знань і їхню усвідомленість, самостійну пізнавальну активність. Рефлексивно-діяльнісний компонент відображає оволодіння інструментально-виконавськими навичками, рефлексивними вміннями, а також готовність до професійного саморозвитку.

Формування готовності майбутнього вчителя музичного мистецтва до професійної діяльності і саморозвитку є непростим процесом, результативність якого залежить від створення певних педагогічних умов як основних детермінант його ефективності. У нашому дослідженні такими педагогічними умовами є формування аксіосфери майбутнього вчителя музичного мистецтва як джерела позитивної мотивації до професійного саморозвитку в процесі інструментально-виконавської підготовки; збагачення підготовки студентів проектними технологіями; використання герменевтичних методів у процесі інструментально-виконавської підготовки для виконання творчих завдань; оволодіння майбутніми фахівцями рефлексивними вміннями (самоаналіз, самооцінка, самоконтроль) і способами організації свого професійного саморозвитку тощо.

Організація цих умов враховує специфіку музично-педагогічної підготовки студентів. Так, перша з умов забезпечує формування позитивної мотивації як головного стимулу до самовдосконалення через осягнення та інтеріоризацію загальнолюдських і музично-педагогічних цінностей студентом у процесі освоєння явищ музичного мистецтва. Друга (створення творчих індивідуальних і колективних проектів) надає процесу підготовки практико-орієнтований характер, дозволяє оволодіти знаннями і вміннями самостійної пізнавальної діяльності, розвиває дослідницькі навички, активізує творчий початок, моделює майбутню професійну діяльність, тобто формує арсенал самотворчих умінь. Третя умова забезпечує самореалізацію майбутнього вчителя музичного мистецтва в інтерпретаційному процесі (використання герменевтичних методів) через осягнення ціннісно-смислової суті музичного твору і актуалізацію власного життєвого досвіду. Четверта умова орієнтує на оволодіння рефлексивними вміннями і способами самоорганізації, що дозволяє студенту стати суб'єктом професійного саморозвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, впровадження аксіологічного, синергетичного та компетентнісного підходів у професійну підготовку майбутніх учителів музичного мистецтва відповідає вимогам сучасного суспільства до створення фахівців та висловлює принципи нової гуманістичної освітньої парадигми.

Література

1. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Психологические проблемы готовности к деятельности / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. –

- Минск, 1976. – 234 с.
2. Кручинина Г. А. Готовность будущего учителя к использованию новых информационных технологий обучения / Г. А. Кручинина. – М.: Педагогика, 1996. – 78 с.
  3. Лобова Л. Г. Педагогическое воздействие на процессы самоорганизации внутренних ресурсов студентов при работе над музыкальным произведением: дис. ... канд. пед. наук. 13. 00. 04 «Теория и методика профессионального образования» / Л. Г. Лобова. – Липецк, 2001. – 287 с.
  4. Макагон Е. В. Формирование готовности педагога к поисковой деятельности в условиях последиplomного образования: дис. ... канд. пед. наук. 13. 00. 04. « Теория и методика профессионального образования» / Е. В. Макогон. – Киев, 1998. – С. 68–91.
  5. Моляко В. О. Психологічна готовність до творчої праці / В. О. Моляко – Киев, 1989. – 98 с.
  6. Олексюк О. М. Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва / О. М. Олексюк. – Київ: Вища школа, 2004. – 126 с.
  7. Слостенин В. А. Педагогика: инновационная деятельность / В. А. Слостенин. – М.: Педагогика, 1997. – 175 с.
  8. Щербакова А. И. Аксиология музыкально-педагогического образования / А. И. Щербакова. – М.: Политиздат, 2001. – 278 с.

Bibliography

1. Dyachenko M. I, Kandybovich L. A. Psychological problems of readiness for activity / M. I. Dyachenko, L. A. Kandybovich. – Minsk, 1976. – 234 p. (in Russian).
2. Kruchinina G. A. Readiness of the future teacher for the use of new information technologies in teaching / G. A. Kruchinina. – M.: Pedagogika, 1996. – 78 p. (in Russian).
3. Lobova L. G. Pedagogical impact on the processes of self-organization of internal resources of students when working on a musical work: dis. ... cand. ped. sciences. 13. 00. 04 «Theory and methodology of vocational education» / L. G. Lobova. – Lipetsk, 2001. – 287 p. (in Russian).
4. Makagon E. V. Formation of the teacher's readiness for the search activity in conditions of postgraduate education: dis. ... cand. ped. sciences. 13. 00. 04. «Theory and methodology of professional education» / E. V. Makogon. – Kiev, 1998. – P. 68–91. (in Russian).
5. Molyako V. O. Psychological readiness for creative work / V. O. Molyako. – Kiev, 1989. – 98 p. (in Ukrainian)
6. Oleksyuk O. M. Pedagogy of spiritual potential of personality: sphere of musical art / O. M. Oleksyuk. – Kyiv: Higher School, 2004. – 126 p. . (in Ukrainian)
7. Slastenin V. A. Pedagogy: innovation activity / V. A. Slastenin. – Moscow: Pedagogika, 1997. – 175 p. (in Russian).
8. Shcherbakova A. I. Axiology of music and pedagogical education / A. I. Shcherbakova. – Moscow: Politizdat, 2001. – 278 p. (in Russian).

УДК 373.2.015.31:398-053.5(=161.2)

Дмитришена Дар'я Євгеніївна – викладач музики, Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського

УКРАЇНСЬКИЙ ДИТЯЧИЙ ФОЛЬКЛОР У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ

***Анотація.** У статті автором обґрунтовано необхідність формування національної самосвідомості особистості, що є одним із головних завдань реалізації новітніх концепцій навчання та виховання учнів закладів загальної середньої освіти України в умовах становлення та зміцнення української державності, нового етапу відродження української національної культури. З'ясовано, що формування національної самосвідомості молоді є складною багатоплановою педагогічною проблемою, що потребує розв'язання як на теоретичному, так і на практичному рівнях. Доведено, що виховні традиції українського народу несуть у собі великий потенціал розвитку вихованців, у традиціях народу відтворюється національний характер, психічний склад і трудова діяльність, його ідеали. Обґрунтовано значення дитячого фольклору як педагогічної передумови формування та розвитку національної самосвідомості підростаючого покоління. Визначено специфіку та класифікацію дитячого фольклору.*

***Ключові слова:** свідомість, самосвідомість, національна самосвідомість, дитячий фольклор.*

Dmytryshena Daria Yevgeniyivna – music teacher, Bar Humanitarian Pedagogical College named after Mikhailo Hrushevsky

UKRAINIAN CHILDREN FOLKLOR IN THE CONTEXT OF THE FORMATION OF THE NATIONAL SELF-CONSCIOUSNESS OF THE GROWING-UP GENERATION

***Summary.** In the article the author substantiates the necessity of forming the national self-consciousness of the individual, which is one of the main tasks of implementation of the newest concepts of teaching and education of pupils of institutions of general secondary education of Ukraine in the conditions of formation and strengthening of Ukrainian statehood, a new stage of revival of Ukrainian national culture. It is revealed that the formation of national self-consciousness of youth is a complex multiplanned pedagogical problem, which needs to be solved both at the theoretical and practical levels. It is proved that the educational traditions of the Ukrainian people have a great potential for the development of pupils, the national traditions of the people reproduce the*

national character, the psychological composition and the work activity, its ideals. It has been found out that children's folklore is a diverse, original and multi-genre type of art, which includes a whole system of poetic and musical-poetic genres. The importance of child folklore as a pedagogical prerequisite for the formation and development of national self-consciousness of the younger generation is substantiated. The specifics and classification of children's folklore are determined. The subdivisions of children's folklore, which include the groups of works, are written and performed for children (lullabies, amusements) and works that are singing or rhythmically speaking (calendar (appeals, primics, flushes, cheats, freckles, chants, Christmas and family songs), and off-calendars (songs and poems, volumes, narrators, teases, mirilky, songs to fairy tales) works. The role of gaming situations in the development of musical interest in children, which stimulates the attention of pupils, is determined, and promotes the rapid involvement of all children in the activity.

Key words: *consciousness, self-consciousness, national identity, children's folklore, game situations, musical interest.*

Дмитришена Дарья Евгеньевна – преподаватель музыки, Барский гуманитарно-педагогический колледж имени Михаила Грушевского

УКРАИНСКИЙ ДЕТСКИЙ ФОЛЬКЛОР В КОНТЕКСТЕ ФОРМИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ

Аннотация. *В статье автором обоснована необходимость формирования национального самосознания личности, является одной из главных задач реализации новейших концепций обучения и воспитания учащихся учреждений общего среднего образования Украины в условиях становления и укрепления украинской государственности, нового этапа возрождения украинской национальной культуры. Установлено, что формирование национального самосознания молодежи является сложной многоплановой педагогической проблемой, требующей решения как на теоретическом, так и на практическом уровне. Доказано, что воспитательные традиции украинского народа несут в себе большой потенциал развития воспитанников, в традициях народа воспроизводится национальный характер, психический склад и трудовая деятельность, его идеалы. Обосновано значение детского фольклора как педагогической предпосылки формирования и развития национального самосознания подрастающего поколения. Определена специфика и классификация детского фольклора.*

Ключевые слова: *сознание, самосознание, национальное самосознание, детский фольклор.*

Постановка проблеми, її актуальність. В умовах становлення та зміцнення української державності, нового етапу відродження української національної культури одним із головних завдань реалізації новітніх концепцій навчання та виховання учнів закладів загальної середньої освіти України є формування національної самосвідомості особистості.

Процес виховання національної самосвідомості – провідна проблема сучасної педагогічної науки і практики, що потребує всебічного й уважного вивчення. Актуальність її дослідження зумовлена необхідністю створення нової системи національного виховання молоді, заснованої на ідеї розвитку самосвідомості особистості у незалежній державі.

Досвід переконує, що виховні традиції українського народу несуть у собі великий потенціал розвитку вихованців, у традиціях народу відтворюється національний характер, психічний склад і трудова діяльність, його ідеали. Традиції, звичаї та обряди, як і рідна мова, – «це ті найміцніші елементи, що об'єднують окремих людей в один народ, одну націю... Хто його знає, чи не є саме ця близькість звичаїв тим цементуючим матеріалом, що перемагає своєю міццю всі інші сили, які працюють на руйнування єдності нашого народу» [1, с. 11].

Мета статті, методи дослідження. Це сприяло формулюванню мети дослідження – обґрунтувати значення дитячого фольклору як педагогічної передумови формування та розвитку національної самосвідомості підростаючого покоління. Звідси предметом дослідження є фольклорні джерела, зокрема дитячий фольклор як засіб формування національної самосвідомості підростаючого покоління. До методів дослідження відносимо аналітико-теоретичний, а також методи обробки та систематизації матеріалів дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз історико-філософських джерел свідчить, що теоретико-методологічні основи національного виховання беруть свій початок у давніх античних культурах. Зasadні цінності громадянського суспільства склалися під впливом гуманістичних ідей передових мислителів різних епох: Сократа, Платона, Аристотеля, Ф. Рабле, Я. Коменського. Їх розвиток на національному ґрунті плекали М. Смотрицький, Ф. Прокопович, І. Вишенський, Г. Сковорода, П. Юркевич.

Проблемі становлення національної самосвідомості в умовах розбудови української державності присвячені окремі наукові дослідження та публікації О. Вишневецького, О. Сухомлинської, Б. Чижевського.

Методологічне значення для дослідження загальнотеоретичних аспектів проблеми взаємодії народних традицій виховання і формування національної самосвідомості мають праці сучасних філософів (Ю. Римаренка, В. Скуратівського, В. Мандрагелі), істориків (О. Субтельного, М. Грушевського, Д. Яворницького), письменників та літературознавців (О. Гончара, І. Драча, В. Скуратівського та інших), в

яких обґрунтовано єдність національної культури та культурологічних факторів генезису і феноменології національної самосвідомості.

Вікові психологічні особливості формування національної самосвідомості розглянуті в дослідженнях Л. Виготського, В. Давидова, Л. Божович, Л. Фрідмана, І. Беґа, В. Додонова тощо.

Проблема застосування комплексного мистецького впливу на виховний процес знайшла своє відображення в працях відомих вітчизняних вчених та зарубіжних педагогів-практиків: І. Зязюна, В. Сухомлинського, Б. Неменського, Г. Шевченко. Використання засобів фольклору у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи висвітлюється в сучасних українських дослідженнях Є. Антоновича, О. Дем'янчук, М. Дремлюги, Л. Масол.

Теоретичний аналіз філософської, культурологічної, історичної, педагогічної, психологічної та мистецтвознавчої літератури засвідчив, що формування національної самосвідомості молоді є складною багатоплановою педагогічною проблемою, що потребує розв'язання як на теоретичному, так і на практичному рівнях.

Зокрема, педагогічним працівникам слід переосмислити ціннісно-світоглядний потенціал українського фольклору, який, будучи основою національного виховання підростаючого покоління, використовується і в сучасній освіті.

Результати дослідження. Свідомість – це специфічний прояв духовної життєдіяльності людини, пов'язаної з пізнанням, яке робить відомим (свідомим), знаним зміст реальності, що набуває предметно-мовної форми знання [6, с. 567].

Свідомість є специфічною формою освоєння світу людиною, яка передбачає освоєння об'єктів спочатку без фізичної дії на них. У вигляді образів, схем, конструкцій вони засвоюються людиною, позбуваючись будь-яких предметних властивостей і набуваючи форми ідеального.

У філософському словнику [6, с. 564] самосвідомість визначається як усвідомлення людиною самої себе як особистості своєї діяльності, як члена суспільства, стосунків з іншими людьми, рис характеру, власних дій та вчинків, їх мотивів, цілей, розумових, моральних, фізичних якостей тощо. Самосвідомість відзначається різноманітністю норм вияву. Такі форми, як самовідчуття, самоаналіз, самооцінка тощо, пов'язані переважно з пізнавальною стороною психічної діяльності людини. Інші – самолюбство, скромність, почуття відповідальності, власної гідності тощо – з емоційною стороною психічної діяльності. З вольовою стороною психічної діяльності пов'язані її самовладання, самоконтроль, самодисципліна тощо.

Національне усвідомлення – це процес пошуку особистістю плацентарного зв'язку зі своєю нацією, що дає підстави для ототожнення себе з нею та сприяє виникненню почуття причетності до її долі, стану, потреб, історії, духовної та матеріальної культури. Означений вище зв'язок

кожна особистість простежує не лише як родинний (через батьків), але й як суспільний (через оточення), етнічний (через народ) та ментальний, що виявляється на рівні особливостей психології.

Таким чином, ми розглядаємо національну самосвідомість як результат рефлексії особистості до своєї нації, як результат усвідомлення свого національного коріння, історії, культури, її самобутності, особливостей ментальності свого роду, нації, їхніх чеснот і цінностей, які визначають національний ідеал, а також місце і роль особистості в процесах державотворення.

Однією з педагогічних передумов формування національної самосвідомості підростаючого покоління є наскрізне використання фольклорних джерел в навчально-виховному процесі.

Усна народна творчість є колективним набутком багатьох людських поколінь. У фольклорі яскраво відбилися важливі риси українського менталітету, національні традиції, педагогічні та дидактичні погляди наших предків. Фольклорній спадщині притаманне жанрове різноманіття, що робить її привабливою практично для всіх вікових категорій.

Дитячий фольклор – різноманітний, оригінальний і багатожанровий вид мистецтва, що включає цілу систему поетичних та музично-поетичних жанрів. Термін «дитячий фольклор» з'явився в науці відносно пізно. Його запропонував англійський вчений Вільям Томс у 1946 році для позначення матеріалів старовинної поезії, обрядів, вірувань. У перекладі з англійської мови він означає: «народна мудрість, народні знання». Цим терміном називалися твори усної народної творчості, які адресувались дітям і використовувалися як дорослими, так і дітьми [2].

Сучасники педагогічної думки надають великого значення використанню дитячого фольклору в навчанні та вихованні дітей. А. Іваницький розглядає фольклор як багатожанрову систему, що складається з прозових, речитативних, пісенних та ігрових творів [3]. До дитячого фольклору він зараховує як творчість дітей, так і твори, що виконуються для дітей дорослими.

Специфіка дитячого фольклору полягає в тому, що життя дітей тісно пов'язане з життям дорослих, але у дітей є власне світосприйняття. Тому до дитячого фольклору можна віднести як поезію дорослих, що адресована дітям, так і дитячу творчість. Переважна більшість з них – це, на думку багатьох дослідників [4, с. 53], творчість самих дітей. Діти часто переробляють і переосмислюють пісні дорослих, вкладаючи в них зрозумілий для себе зміст.

Дитячий музичний фольклор розділяють на два великих підрозділи. Першу частину дитячого фольклору становлять твори, написані та виконувані для дітей, це – колискові, забавлянки. Переважна більшість їх складає жіночий репертуар. Особливою магічною силою володіють колискові пісні та материнське пестувальне мистецтво. У них щільно переплетені радість та біль, тривога і надія. Учені різних країн

неодноразово доводили, що діти, які виховувались під спів колискових, мають розвинені естетичні почуття, лагідну вдачу і добрий розум. Розвивають дитяче мислення пестушки, небилиці, забавлянки. Забавлянки можна переводити в ігри, які діти дуже люблять («Сорока-ворона...», «Кую-кую чобіток», «Дибки-дибки! Ходить котик по лавочці», «Пташко маленька»).

Другу частину дитячого фольклору становлять твори, які співають або ритмічно промовляють. Велику кількість їх становить творчість самих дітей. У свою чергу ця частина дитячого фольклору поділяється на дві великі групи – календарні та позакалендарні твори. До календарних належать заклички, примовки, приспівки, приповідки, веснянки, русальні пісні, колядки та щедрівки. До позакалендарних творів відносяться пісні та віршики, звуконаслідування, прозивалки, дражнилки, мирилки, пісні до казок. До дитячого репертуару, що народився в середовищі дорослих, відносяться казки з музичними фрагментами («Війна грибів», «Журавель та чорногуз», «Чарівна сопілка» тощо). Пісні та приспівки в казці дають дітям естетичну насолоду, а також сприяють переключенню уваги, поповнюють слухові уявлення. Важливою якістю дитячого фольклору є його пізнавальність. Переймаючи пісню, дитина уже в готовому вигляді засвоює додаткову інформацію про навколишнє життя.

Дитячий музичний фольклор активізує дітей. Активність, як основа діяльності – важливий психологічний фактор. Сприймаючи і виконуючи пісні, діти повинні розуміти їх зміст. Важливо також навчити дітей висловлювати власні думки, міркування, емоції від почутого. З цією метою варто пропонувати дітям відтворити зміст пісень, свої враження у малюнках, рухах, тощо. Художнє відтворення музики допомагає вихованцям розвинути власні почуття, емоційну сферу, естетичний смак, національний колорит.

Розвитку музичного інтересу в дітей сприяють ігрові ситуації, що активізують увагу учнів, сприяють швидкому залученню всіх дітей до діяльності. У процесі вибору гри важливо враховувати рівень музичної підготовленості учнів. Найкращим проявом творчого потенціалу дітей є залучення їх до ігор-драматизацій, за допомогою яких пробуджується творча уява вихованців, зростає інтерес до навколишнього світу, розширюється життєвий та художній досвід. Народна гра дає можливості для виявлення творчого потенціалу кожного (кожна дитина виконує свою роль «Насточки», «Подоланочки», «Журавля», «Женчика-брєнчика», «Зайчика»), формує відчуття національного духу, любові до рідного народу. Практичне освоєння фольклору залучає всіх учасників до творчого процесу театралізації пісні, сприяє розкриттю індивідуальності кожного.

Багато джерел усної народної творчості вчать шанувати батьків, Батьківщину, бути патріотом: «Нема того краму, щоб купити маму»; «Отець – як Бог»; «Шануй батька й неньку буде тобі скрізь гладенько»; «Батькова хата – добром багата» [4, с. 160-162].

У роботі з дітьми пропонуємо також використовувати пісні («Ой заграйте, дударики», «Вийди, вийди сонечко», «Галя по садочку ходила», «Ми кривого танцю йдемо»); ігри («Мак», «Голубка», «А ми просо сіяли»); народні танці («Гопак», «Кривий танець»).

За допомогою цих фольклорних джерел діти практично засвоюють необхідний мінімум національних, життєво важливих знань, соціалізуються і формуються, як особистості. Вони знайомляться з народними інструментами (дуда, сопілка), побутом, звичаями (закликання весни), особливостями робіт у полі (обробіток землі, сівба), народними танцями. Виховання на національному ґрунті сприяє розвитку свідомого, патріотичного громадянина.

Висновки. Таким чином, розвиток національної самосвідомості – складний педагогічний процес, який потребує створення різноманітних педагогічних умов, форм і методів навчально-виховної роботи, обумовлених впливом мікро- і макросередовища, динамікою їхнього фізичного, психічного та інтелектуального розвитку. В основі її формування знаходиться практична діяльність, пов'язана з вивченням історико-культурних пам'яток українського етносу, застосуванням всіх можливих форм і методів етнокраєзнавчої роботи.

Народне мистецтво має унікальні можливості впливу на особистість та формування в неї необхідних рис громадянина України. У фольклорі суспільні ідеї зливаються з естетичними в нероздільну єдність, яка має унікальні можливості впливу на особистість вихованця та формування його національної самосвідомості. Дитячий музичний фольклор доцільно використовувати з виховною і навчальною метою. Використання українського фольклору й побудова на його основі системи навчання і виховання підростаючого покоління повинні стати провідним напрямком реформування освіти в Україні.

Література

1. Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис / О. Воропай. – К. : Оберіг, 1991. – Частина 1. – 150 с.
2. Етнонаціональний розвиток України. Терміни. Визначення. Персоналії / АПН України. Ін-т держави і права та ін.; Ред. кол. : Ю. І. Римаренко, І. Ф. Курас. – К., 1993. – 807 с.
3. Іваницький А. Українська народна музична культура / А. Іваницький. – К. : Заповіт, 1991. – 380 с.
4. Кіт Г. Г. Українська народна педагогіка. Курс лекцій: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Г. Г. Кіт, Г. С. Тарасенко. – Вінниця : ПП «Едельвейс і К», 2008. – 302 с.
5. Мацько Л. І. Українська мова : формування національної самосвідомості / Л. І. Мацько // Педагогіка і психологія. – 1996. – №1 – С. 61-72.

6. Філософський енциклопедичний словник / за ред. Л. В. Озадовської, Н. П. Поліщук. – К. : «Абрис», 2002. – 742 с.

Bibliography

1. Voropay O. Zvychai nashoho narodu: Etnohrafichnyy narys / O. Voropay. – K. : Oberih, 1991. – Chastyna 1. – 150 s. (in Ukrainian)
2. Etnonatsional'nyy rozvytok Ukrayiny. Terminy. Vyznachennya. Personal'niy / APN Ukrayiny. In-t derzhavy i prava ta in.; Red. kol. : Yu. I. Rymarenko, I. F. Kuras. – K., 1993. – 807 s. (in Ukrainian)
3. Ivanyts'kyi A. Ukrayins'ka narodna muzychna kul'tura / A. Ivanyts'kyi. – K. : Zapovit, 1991. – 380 s. (in Ukrainian)
4. Kit H. H. Ukrayins'ka narodna pedahohika. Kurs lektsiy: Navchal'nyy posibnyk dlya studentiv vyshchych navchal'nykh zakladiv / H. H. Kit, H. S. Tarasenko. – Vinnytsya : PP «Edel'veys i K», 2008. – 302 s. (in Ukrainian)
5. Mats'ko L. I. Ukrainian language: formation of national identity / L. I. Mats'ko // Pedahohika i psyholohiya. – 1996. – #1 – S. 61-72. (in Ukrainian)
6. Filosofs'kyi entsyklopedychnyy slovnyk / za red. L. V. Ozadovskoyi, N. P. Polishchuk. – K. : «Abrys», 2002. – 742 s. (in Ukrainian)

УДК 376.1

Дубасенюк Олександра Антонівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка

E-mail: dubasenyuk@ukr.net

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ЦІННІСНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розглянуто концептуальні аспекти ціннісно-морального виховання особистості майбутнього педагога у системі вищої освіти в сучасних умовах. Проаналізовано терміносистему досліджуваної сфери та виявлено взаємообумовленість її складових. У контексті практикоорієнтованого підходу представлено програму спецкурсу «Ціннісно-моральне виховання особистості майбутнього педагога», яка передбачає: формування у майбутніх учителів уявлення про загальні закономірності ціннісно-морального виховання і розвитку особистості; оволодіння ними основними методами діагностики та методикою, способами виховання учнівської та студентської молоді. Описано основні модулі спецкурсу. Визначено етапи формування моральних якостей особистості, що передбачає розвиток її моральної свідомості, моральних почуттів, організацію морально орієнтованої діяльності.

Ключові слова: концептуальні і прикладні аспекти ціннісно-морального виховання, мораль, моральність, моральний ідеал, моральні норми і цінності, виховання, моральне виховання.

Dubaseniuk Alexandra – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Pedagogy of Zhytomyr State University named after Ivan Franko

E-mail: dubasenyuk@ ukr.net

CONCEPTUAL AND APPLIED ASPECTS OF VALUE-MORAL EDUCATION OF THE FUTURE TEACHER'S PERSONALITY IN THE SYSTEM OF HIGHER EDUCATION

Annotation. *The article deals with the conceptual aspects of value-moral education of the future teacher's personality in the system of higher education under modern conditions. The term system of the investigated sphere has been analyzed and the interdependence of its constituents has been determined. The universality of moral principles which permeate all spheres of life, filling them with a value meaning, has been proved. The values of moral education bring out the best aspects of the personality, develop the aspiration to perfection and ideal, form worthy members of the generation. The special course programme "Value Moral Education of the Future Teacher's Personality» has been presented in the context of practice-oriented approach. The programme provides: future teachers' concept formation regarding general regularities of personality's value-moral education and development; mastering the basic diagnostic techniques and methodology, methods for students and pupils education. The main course modules have been characterized. The stages for the formation of the personality's moral qualities which imply the development of moral consciousness, moral feelings, and the organization of morally-oriented activity have been determined. Moral culture is formed as an integrative quality which includes the system of moral knowledge, skills and attitudes, its core is the personality's moral ideal.*

Key words: *conceptual and applied aspects of value-moral education, morals, morality, moral ideal, moral standards and values, education, moral education.*

Дубасенюк Александра Антоновна – доктор педагогических наук, профессор, профессор кафедры педагогики Житомирского государственного университета имени Ивана Франко

E-mail: dubasenyuk@ ukr.net

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ И ПРИКЛАДНЫЕ АСПЕКТЫ ЦЕННОСТНО-ПРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ ЛИЧНОСТИ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. *В статье рассмотрены концептуальные аспекты ценностно-нравственного воспитания личности будущего педагога в*

системе высшего образования в современных условиях. Проанализирована терминосистема исследуемой сферы и выявлена взаимообусловленность ее составляющих. В контексте практикоориентированного подхода представлена программа спецкурса «Ценностно-нравственное воспитание личности будущего педагога», которая предусматривает: формирование у будущих педагогов представления об общих закономерностях ценностно-нравственного воспитания и развития личности, овладение ими основными методами диагностики и методики, способами воспитания ученической и студенческой молодежи. Описаны основные модули спецкурса. Определены этапы формирования нравственных качеств личности, что предполагает развитие ее нравственного сознания, нравственных чувств, организацию нравственно ориентированной деятельности.

Ключевые слова: *концептуальные и прикладные аспекты ценностно-нравственного воспитания, мораль, нравственность, нравственный идеал, нравственные нормы и ценности, воспитание, нравственное воспитание.*

У сучасному світі відбувається криза світогляду, зміна пріоритетів, переоцінка цінностей. Спостерігається й тенденція до зростання негативних явищ у молодіжному середовищі. Особливі труднощі виникають у процесі становлення молодої людини. Сформувані ціннісні орієнтації у сучасних умовах досить важко, оскільки продукування «конфліктної культури», яка культивується у зарубіжних засобах інформації і з їхньої подачі – в Україні, призводить до морального вакууму, коли втрачаються моральні ідеали. Наслідком цього є пасивність, втрата інтересу до навчання, безвідповідальність, бездуховність, низький рівень соціальної мотивації, жорстокість, конфліктність, гасла сексуальної свободи, чисельні правопорушення, надто прагматичний погляд на життя. Водночас постає проблема недооцінки виховної роботи зі студентами. Ці особливості маємо враховувати у системі вищої освіти, де закладається підґрунтя наукового світогляду, моралі, духовності, прилучення до історико-культурних традицій, відбувається розвиток природних обдарувань, задатків, професійних інтересів молоді [4, с. 10].

Зростаючі вимоги до рівня кваліфікації і соціальної відповідальності педагогів потребують удосконалення системи педагогічної освіти, яка є основним джерелом поповнення педагогічних кадрів, про що йдеться у проєкті Концепції розвитку педагогічної освіти (2017 р.). Разом з тим, виникає потреба у посиленні ціннісно-морального виховання майбутніх учителів та їх підготовки до формування моральних якостей учнівської молоді морального виховання.

Нова соціокультурна ситуація вимагає переосмислення мети морального виховання особистості, його провідних теоретико-

методологічних принципів, змісту, форм, організації та критеріїв ефективності. Модернізація національної системи виховання передбачає спільну роботу вчених і практиків, що має бути спрямована на створення інтегрованої системи навчально-виховного процесу морального спрямування, оволодіння педагогами інноваційними технологіями виховного процесу. Інноваційний підхід має ґрунтуватися на принципах демократизму, гуманізму, особистісно-орієнтованих методиках виховання.

Про необхідність суттєвих змін у виховній теорії та практиці свідчать дослідження ряду науковців (Г.О. Балл, І.Д. Бех, О.О. Бодальов, А.Б. Боссарт, Р.Г. Гурова, І.Д. Демакова, І.А. Зязюн, В.О. Караковський, І.С. Кон, В.Т. Лісовський, Т.М. Мальковська, О.В. Мудрик, Т.І. Сущенко, В.П. Струманський, І.О. Трухін, К.І. Чорна). О.В. Сухомлинська виділяє компоненти кризового стану освітнього простору і виховання, зокрема: 1) організація змісту, форм та методів виховання скоріше базується на негативному, ніж на позитивному; 2) у пріоритетах реформування освіти увага акцентується на обґрунтуванні й закріпленні нового змісту освіти, на розвиток інтелекту і при тому недостатньо враховується у цьому процесі формування морального, етичного потенціалу особистості; 3) висування на передній край ідея формування національної еліти, закладів для обдарованих і залишається поза увагою загальноосвітня школа як найбільш масовий навчально-виховний заклад; 4) на сьогодні заклади освіти виступають далеко не визначальними джерелами, чинниками виховного процесу.

Виховна діяльність – особливий вид суспільно-корисної діяльності дорослих людей, яка свідомо спрямована на підготовку молодого покоління до життя відповідно до нових економічних, політичних, соціокультурних умов. Зазначимо, що й нині інститут педагогів-вихователів знаходиться у кризовому стані і не відповідає сучасним потребам суспільства. У закладах вищої освіти існують різні позиції щодо морального виховання студентської молоді: від повної відмови від виховної роботи, оскільки студенти, на думку частини викладачів, – це дорослі люди до авторитарної позиції, яка потребує повного контролю за діями студентів. Такі позиції призводять до ігнорування інтересів та потреб студентської молоді. До основних недоліків виховної діяльності педагога вишу слід віднести: невизначеність виховних цілей і завдань, безсистемність, стихійність, знеособленість навчально-виховного процесу, масовість і заорганізованість, недостатнє володіння сучасними методами, технологіями, низький рівень психолого-педагогічних, соціальних, історико-педагогічних знань [4, с. 11].

Мета статті: проаналізувати концептуальні та прикладні аспекти ціннісно-морального виховання особистості майбутнього педагога у системі вищої освіти в сучасних умовах. Для реалізації поставленої мети використано загальнонаукові методи – теоретичний аналіз, синтез, порівняння, систематизацію, моделювання, узагальнення отриманих

результатів.

Виклад основного матеріалу. Концептуальні положення дослідження передбачають застосування термінологічного аналізу щодо різних підходів до базових понять, зокрема, категорії «мораль», яка має непересічне значення. Існує множина висловлювань філософів, просвітителів, педагогів, науковців щодо поняття «мораль». До характерних рис моралі можна віднести суперечність особистісного й суспільного, суцього і належного, чуттєвого і раціонального, спрямованість на досягнення щастя і духовна суверенність, історична мінливість і діалектичний взаємозв'язок моральних цінностей. Багатоманітність і деяка розкиданість висловлювань щодо поняття «мораль» вписується певною мірою у багатогранність цього поняття. Різні погляди науковців і просвітителів доповнюють один одного і спрямовують до розуміння глибини і багатогранності проблеми моральності і тим самим сприяють досягненню і розумінню її сутності. В їх основі – протиріччя, які мають об'єктивний характер, оскільки породжуються об'єктивними умовами, що призводить до формування проблем, які виникають в результаті усвідомлення суб'єктом певних протиріч. У психології під проблемою розуміється усвідомлення неможливості вирішити протиріччя, подолати існуючі труднощі засобами наявного знання і досвіду. І. Кондак розглядає проблему як завдання, вирішення якого орієнтоване на досягнення практичного результату та на вироблення нової або рефлексію існуючої методологічної позиції [6]. Виявлені протиріччя відображають не тільки проблеми сучасної студентської молоді, але й по суті всього суспільства в цілому, від їх вирішення залежить майбутнє нашого суспільства.

Питання про моральність поглиблюється через уявлення про роль моралі у духовному житті суспільства. Призначення і цінність моральності виявляється у співвідношенні з політикою, культурою, мистецтвом, наукою, релігією. Мислителі минулого вміло виявили перспективи піднесеного й облагороджуваного впливу моралі на різні сфері суспільного життя. На основі аналізу понять можна виявити співвідношення основних понять моралі та інших цінностей культури (совість і влада, мета і засоби, добро і краса, добро й істина, розум і віра). Вони являють як пари протилежних і рівною мірою власних (владних) сил (добро-зло, справедливість- несправедливість, честь-безчестя та ін.), що свідчить про їх амбівалентність.

Всезагальність моральних принципів приводить до того, що вони пронизують усі сфери життя, наповнюючи їх ціннісним смислом. Моральність ніби одухотворює оточуючий світ, і завдяки цьому життя набуває виміру безсмертя. Усе, що має значення для життя людини (труд, матеріальні блага, світ, природа, сім'я) в особливій ціннісній проекції відображається в її свідомості і почуттях. Людина постійно привносить ціннісне бачення і відчуття життя у своєму ставленні до світу та іншим людям. Звертання до досвіду моральної мудрості найкраще

свідчить про ціннісний кут переломлення нашого світосприйняття [9, с. 23-24].

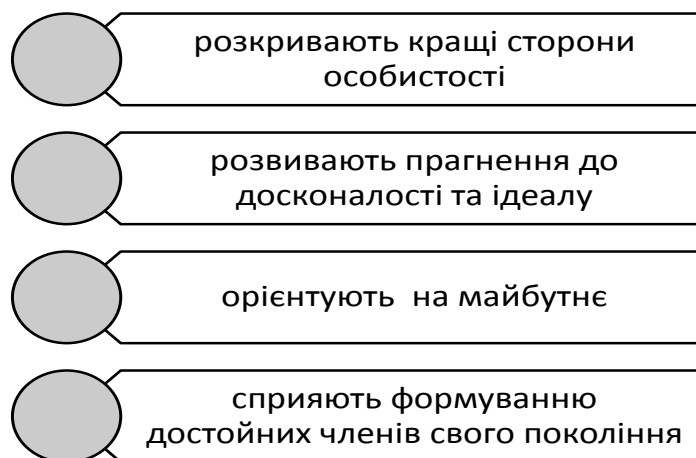
Суб'єктивне ставлення до виконуваної діяльності, до свого життя реалізується у зверненні людини до своїх внутрішніх резервів, потенціалу розвитку, можливостям вибору засобів дій і побудови певної стратегії діяльності, поведінки і життя в цілому. Таким чином, перед психолого-педагогічною наукою гостро стоїть проблема розвитку потенціалу особистості, знаходження внутрішнього ресурсу, що дозволяє їй бути справжнім суб'єктом життєдіяльності, здатною справлятися з несприятливими подіями, життєво важливими проблемами, оскільки невирішені проблеми не дозволяють молодій людині ефективно розвиватися, адекватно оцінювати себе, своє життя.

На основі аналізу педагогічної літератури (І.Д. Бех, І.А. Зязюн, В.О. Сухомлинський, К.Д. Ушинський), можна увиразнити сутність морального виховання: мораль визначає загальні принципи поведінки, вона – основа усіх людських цінностей, суспільство твориться моральними початками. Цінності морального виховання сприяють соціалізації особистості, можливості стати хорошими громадянами, переконаними патріотами, надійними батьками, добросовісними трудівниками. Крім того цінності морального виховання розкривають кращі сторони особистості, розвивають прагнення до досконалості та ідеалу, орієнтують на майбутнє, сприяють формуванню достойних членів свого покоління (схема. 1). Моральність – основа усіх людських цінностей. Критерій моральності – це практична діяльність, яка ґрунтується на благородних думках, тому важливо навчити молодь достойно мислити.

У цьому контексті пізнавальною є монографія А.В. Донцова, в якій розглядаються проблеми формування моральної культури майбутніх учителів на основі аналізу опосередкованих механізмів морального розвитку особистості [3].

Молоді люди прагнуть до самостійності, бути відповідальними за свої дії, тобто стати суб'єктом своєї життєдіяльності. К. Лоренц зазначає, що саме людина є творцем, відповідальною за все те, що вона спричинила і створила, суб'єктом своєї життєдіяльності [6]. Представимо схематично цінності морального виховання (схема 1)

Цінності морального виховання :

С.Л. Рубінштейн розробив філософсько-психологічну концепцію особистості як суб'єкта життєвого шляху [1] в контексті нового підходу в психології, що ґрунтується на понятті філософської антропології про суб'єкта як іманентного джерелу активності. Учений доповнив його дефініціями самодетермінації, саморозвитку та самовдосконалення. Сформульовано положення про необхідність вирішення трьох основних особистісних завдань самовизначення: організації і реалізації індивідуальної поведінки; самореалізації в умовах суспільного примусу; контролю свідомості над стихією власних потягів. Функціональна доступність визначених завдань індивіда (відповідно досягнутого функціонального й особистісного розвитку) характеризує рівень індивідуального життя і масштаби людської особистості, кожен з яких є відображенням показником суб'єктності, що відбулася. Тим самим філософсько-психологічна концепція С.Л. Рубінштейна задає функціональні рамки визначення суб'єкта через його здатність певним (ціннісним) чином реагувати на своє життя, здійснювати його й об'єктивувати себе в ньому. Змістовим наповненням цієї категорії стало уявлення про безперервне вдосконалення і розвиток «по висхідній» як відмітну рису суб'єктного способу життя [1]. Категорія суб'єкта виявилася парадигмальною саме для вітчизняної психології, а визначення суб'єкта в якості базової психологічної категорії за останні роки отримало статус загальноновизнаного положення.

Проаналізуємо роль виховання у моральній проекції. Прилучення молоді до моральної культури здійснюється шляхом виховання і самовиховання. З погляду В.М. Бехтерева, «Тільки правильно зрозуміле і правильно виконане виховання дає можливість не тільки прививати найкращі суспільні ідеали, але й втілювати їх у життя» [2]. Роль виховання

традиційно ґрунтувалася на його незмірній морально-перетворювальній силі. Ще Демокрит зазначав, що справжнє виховання за глибиною свого впливу на людину «подібне природі»; воно «перебудовує людину і перетворюючи, створює їй другу природу». Природа і виховання подібні. Ці думки стають ніби гуманістичним символом необмежених можливостей удосконалення людини на шляху від природного стану до ідеалу всебічного розвитку особистості. Виховання, на думку Ж.Ж. Руссо, К.Д. Ушинського, може створити для людини другу природу за умови переходу ідей такого виховання у переконання вихованців, а переконання у звички, яка бере початок у юні роки [11]. Зазначаючи соціально-історичну роль виховання, наголосимо, що його морально-перетворювальні можливості витікають із ідеї мінливості, що вимагає перетворення світу і відповідно морального вдосконалення людини.

Загальна мета виховання – всебічний і гармонійний розвиток особистості – відображає різні аспекти цього процесу. На думку філософів, педагогів, учених (Г. Гегель, Г. Спенсер, А. Дістервег, В.М. Бехтерев, А.С. Макаренко) виховання має на меті зробити людину самостійною істотою, тобто істотою зі свободною волею, за допомогою самодіяльності. Мета виховання передбачає формування істоти, здатної управляти собою, створення діяльної особистості у кращих ідеалах суспільного життя, в ідеалах істини, добра і краси; виховання має створювати особистість із самостійної ініціативою, з критичним відношенням до всього оточуючого виховати людину-творця, людину-громадянина [2]. Ми маємо виховувати щасливу людину, корисних громадян (А.С. Макаренко). Мета виховання полягає не тільки у тому, щоб стимулювати людей робити добрі справи, але й знаходити в них радість, не тільки бути справедливими, але й жадати справедливості.

Нами було досліджено категорію «виховання» в системі психолого-педагогічних понять за допомогою методу контент-аналізу [4, с. 95-96]. В результаті аналізу виявлено, що виховання розглядається як: соціально-історичне явище, що концентрує соціальні надбання людства, процес передачі і засвоєння соціального досвіду, духовної культури, спрямований на розвиток особистості; виховання є процес, водночас вплив на розвиток особистості, або система впливів суспільства, зовнішніх умов, суб'єктів педагогічного впливу; взаємодія суб'єктів і об'єктів виховання; спільна діяльність усіх учасників виховного процесу; управління процесом формування особистості.

Подальше дослідження, що пов'язане з особливістю морального виховання поглибило наше уявлення про його сутність та природу. З погляду філософів, просвітителів, у вихованні криється велика таїна вдосконалення людської природи, людина може стати людиною тільки шляхом виховання. (І. Кант), [9, с. 444] і чим більш досконале виховання, тим щасливіші народи (К. Гельвецій) [9, с. 445). Головне питання морального виховання молоді – як треба виховувати, які існують

можливості морального впливу на особистість. Моральний вплив стає можливим завдяки тому, що людина не може залишатися байдужою до оцінки і думкам інших людей. Завдяки вихованню розкриваються кращі сторони людини, її прагнення до морально вищого, до досконалості й ідеалу. Моральне виховання має бути орієнтоване на майбутнє. В.О. Сухомлинський у своїй роботі «Батьківська педагогіка» зазначав, що кожна миттєвість тієї роботи, яка називається вихованням, – це творення майбутнього. Від виховання залежить і майбутнє країни. Виховання має спиратися на дві основи: моральність і розсудливість. Перша підтримує доброчесність, друга – захищає від чужих вад (Н. Шамфор) [9, с. 450]. Все виховання зводиться до того, щоб самому жити добре, самому виховуватися: тільки такі люди впливають на інших, виховуючи їх. (Л.М. Толстой) [9, с. 449]. Виховання означає живлення здібностей дитини, істинне виховання складається не стільки з правил, скільки виражене у вправах (Ж.Ж. Руссо) [9, с. 449]. З погляду В.О. Сухомлинського виховання особистості – це виховання такої стійкої основи, завдяки якій людина сама стає джерелом благотворного впливу на інших, сама виховується і в процесі самовиховання ще більше утверджує себе, власне моральне підґрунтя [10]. Виховання спирається на дві основи – моральність (підтримує доброчесність) та розсудливість (захищає від чужих вад). Виховання – справа совісті, освіта – справа науки. Ці види пізнання доповнюють один одного.

Слід окремо зупинитися на питанні про мистецтво виховання. Чимало філософів, просвітителів, педагогів підкреслювали, що виховання потребує мистецтва та таланту вихователів. Проте виховання багатьом уявляється масовим і повсякденним заняттям, щоб бути мистецтвом. У зв'язку з цим видатний педагог К.Д. Ушинський наголошував «мистецтво виховання має ту особливість, що майже всім здається справою знайомою і зрозумілою, і деяким навіть легкою – і тим більш зрозумілою і легкою воно здається, чим менше людина з ним знайома, теоретично і практично» [11, с. 11]. Одна з гострих проблем виховання полягає у тому, що нерідко самі обставини, вимоги життя прирікають його на положення ремесла, тоді як за своєю суттю воно зобов'язане бути мистецтвом, що не терпить ніяких шаблонів. У практиці морального виховання необхідно враховувати психологічні та вікові особливості особистості, оскільки його основи закладаються у дитинстві, коли формується підґрунтя майбутньої моральності людини. Водночас зазначимо, що людина виховується всім життям і впродовж всього життя. Кожен вік – дитинство, отрочество, юність, зрілість, старість – має своє моральне обличчя й моральний світ, і нерозуміння цього положення ускладнює спілкування людей різного віку.

Саме тому великі вимоги ставляться до особистості вихователя. І. Кант зазначав, що вихователю має бути істотою вищого порядку. Проте педагоги-вихователі мають усвідомити особливу роль

виховання як наймогутнішого знаряддя, що дане людині для впливу на інших людей (Л.М. Толстой) [9, с. 446]. Платон наголошував, що істинне виховання те, що з дитинства веде до добродійності, змушуючи людину пристрасно бажати і прагнути стати досконалим громадянином, що вміє справедливо підкорятися чи ж справедливо владарювати [9, с. 448].

Відтак, виділимо загальні вимоги, які ставляться до майбутнього педагога-вихователя: справжній вихователь повинен мати дар, талант, покликання до виховання; високі моральні якості, добродійність; володіти мистецтвом виховання, педагогічною майстерністю; впливати на молоду людину з метою розвитку її здібностей, розуму, моральних якостей, зокрема доброчесності, самостійності, формувати діяльну людину, яка, здатна управляти собою. А.С. Макаренко вважав, що треба навчити майбутніх учителів виховувати особистість. Таке навчання має передбачати організацію характеру педагога, виховання його поведінки, а вже потім оволодіння спеціальними знаннями і навичками, без яких жоден вихователь не може бути хорошим вихователем. У свій час видатний педагог підкреслював, що процес виховання може бути логічно виділений і може бути виділена майстерність вихователя. Він виокремлював процес виховання від процесу освіти [7, с. 144-145].

Відтак, моральне виховання – це цілеспрямований і систематичний вплив на свідомість, почуття і поведінку вихованців з метою формування у них моральних якостей, які відповідають вимогам суспільної моралі [8, с. 392]. У підготовці майбутніх педагогів до морального виховання особистості в умовах магістратури можна виділити два основних завдання: 1) самі майбутні педагоги мають набути високий рівень моральної культури, вихованості; 2) оволодіти мистецтвом ціннісно-морального виховання особистості у процесі навчання у виші, проте сучасній системі освіти не достає моральних засад. На нашу думку, було б корисним підготувати майбутніх педагогів для цього важливого напрямку діяльності, тому пропонуємо проект програми спеціального курсу «Ціннісно-моральне виховання особистості майбутнього педагога».

Мета курсу – сформувати у майбутніх педагогів уявлення про загальні закономірності ціннісно-морального виховання і розвитку особистості, про основні методи діагностики, напрями та методика, способи ціннісно-морального виховання.

Завдання навчального спецкурсу:

- формує уявлення про специфіку ціннісного-морального виховання та розвитку особистості на різних етапах онтогенезу;
- знайомить з основними підходами, теоріями и концепціями морально-ціннісного виховання та основними категоріями морального виховання та розвитку особистості;
- розкриває умови і фактори ціннісного-морального виховання та розвитку особистості й особливості здійснення морального вибору;

- сприяє формуванню у майбутніх педагогів моральної свідомості, моральних почуттів;

- надає можливість практичного засвоєння методів и методик діагностики морально-ціннісного виховання особистості;

- сприяє оволодінню майбутніми педагогами формами, методами, технологіями ціннісно-морального виховання особистості.

Курс може включати наступні модулі.

Модуль 1. Предмет, об'єкт та завдання спецкурсу «Ціннісно-моральне виховання особистості майбутнього педагога». Порівняльний аналіз понять: мораль, моральність; моральний ідеал, моральні норми і цінності, моральна мотивація; виховання, моральне виховання, мистецтво виховання, ціннісні орієнтації, особистісні смисли, взаємозв'язок морального і ціннісного виховання особистості.

Модуль 2. Філософські основи моралі. Основні підходи, теорії і концепції ціннісно-морального виховання особистості. Етика в філософії. Основні функції моралі в етиці. Способи обґрунтування моралі в філософсько-етичних концепціях. Дослідження Ж. Піаже про особливості моральних суджень дітей. Теорія моральної свідомості К. Гілліган. Умови і чинники ціннісно-морального виховання та розвитку особистості й особливості здійснення морального вибору, що сприяють можливості практичного засвоєння методів и методик.

Модуль 3. Діагностики морально-ціннісного виховання особистості. Провідні принципи і методи діагностики морально-ціннісного розвитку особистості. Основні методики діагностики морального виховання особистості. Основні методики діагностики ціннісного розвитку особистості. Програми цілеспрямованого впливу на морально-ціннісний розвиток молоді людини. Сучасні програми позитивного розвитку особистості.

Модуль 4. Методика формування моральної вихованості майбутнього педагога. Основні принципи, напрями, форми, методи морального виховання особистості, що відображають духовні цінності, народну мудрість поколінь. Етапи формування моральних якостей особистості: 1) формування моральної свідомості, 2) формування моральних почуттів, 3) організації моральної діяльності особистості.

Майбутні педагоги мають глибоко усвідомити мету морального виховання: формування в особистості стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі; залучення учнів до участі у практичній діяльності.

Важливо відзначити, що, творчий характер діяльності вчителя значно посилюється, коли в дію, на думку погляду А.В. Донцова, вступають соціально зумовлені моральні мотиви: почуття обов'язку, любов до професії, бажання творити добро, прагнення до самоствердження і набуття певного соціального статусу, до визнання успіхів з боку

оточуючих і громадськості, прагнення творити за законами краси, бажання відчувати моральне задоволення від результатів педагогічної праці тощо [4, с. 26-27].

Майбутні педагоги у процесі навчання осмислюють етапи формування моральних якостей особистості.

1. Етап формування моральної свідомості, передбачає засвоєння системи знань про норми і правила моральної поведінки шляхом моральної освіти, що у розкриває зміст загальнолюдських і духовних національних цінностей та обґрунтовує їх значення для суспільства у цілому й особистості зокрема.

2. Етап формування моральних почуттів, який полягає у перетворенні знань на переконання, переході їх у дієво-вольову сферу особистості, що дає можливість молоді керуватися моральними принципами, ідеями у повсякденному житті та діяльності.

3. Етап організації морально спрямованої діяльності, який передбачає залучення молоді до загальнолюдських та національних цінностей, прийнятих норм і правил поведінки на основі формування моральної свідомості і моральних почуттів [8, с. 394-395].

Важливо збагачувати визначені етапи культурно-історичними традиціями вітчизняної педагогіки, духовною спадщиною минулих поколінь, ціннісним сучасним досвідом, накопиченим закладами освіти. Відтак, формування моральної свідомості та поведінки учнівської/студентської молоді – єдиний, безперервний процес. Майбутні педагоги мають усвідомити, що бесіди, дискусії про моральність лише тоді набудуть ефективності, коли вони поєднуюватимуться з різноманітною суспільно-корисною діяльністю – навчальною, науково-дослідною, трудовою, естетичною, спортивно-оздоровчою у процесі якої учні/студенти оволодіють досвідом моральної поведінки [8, с. 396].

Висновки. За таких умов можна передбачати високий рівень сформованості моральної культури, моральної вихованості майбутніх педагогів, які проявляються у моральній зрілості особистості, відповідальності за свої дії і вчинки. Отже, моральна культура визначається науковцями як інтегративна якість, що включає систему моральних знань, умінь і відносин, її стрижнем є моральний ідеал особистості. Без високої моральної освіченості педагог не зможе виконати свої професійні обов'язки. Дієвість моральної освіти проявляється не тільки в знанні основних положень моралі, умінні теоретично вирішувати професійно-моральні проблеми, а перш за все у формуванні високих моральних переконань, мотивів поведінці, самих учинків, а також моральних відносин. У процесі формування моральної культури особистості виокремлюються моральні цінності, що становлять частину загальнолюдських цінностей. Моральне свідомість і самосвідомість особистості формуються в процесі її взаємодії з оточуючими. Таким, чином, тільки в процесі безперервної духовної і практичної діяльності

майбутні педагоги у процесі самореалізації та вирішенні реальних проблем, можуть досягти моральної зрілості і здатності формувати морально виховану особистість.

Література

1. Абульханова К.А. Рубинштейн С.Л. – ретроспектива и перспектива // Проблема субъекта в психологической науке. М., 2000. С. 13 – 22.
2. Бехтерев В. М. Вопросы общественного воспитания / Психоневрол. ин-т. – М.: Тип. Т-ва Кушнерев и К°, 1910. – 41 с.
3. Донцов А. В. Моральна культура вчителя: монографія. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. – 240 с.
4. Дубасенюк О.А. Теорія і практика професійної виховної діяльності педагога: монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2005. – 367 с.
5. Кондаков И. Психологический словарь, 2000 г. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://vocabulary.ru/dictionary/478>.
6. Лоренц К. Агрессия (так называемое «зло»): Пер. с нем. – М.: Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1994. – 272 с.
7. Макаренко А.С. Коллектив и воспитание личности. – М.: Педагогика, 1972. – 336 с.
8. Практикум з педагогіки: навч. метод посібник / за заг. ред. проф. О.А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во Житомир. держ. ун-т, 2017. – 3-тє вид., доп. і перероб. – 546 с.
9. Разум сердца. Мир нравственности в высказываниях и афоризмах / Сост.: В.Н. Назаров, Г.П. Сидоров. – М.: Политиздат, 1990. – 605 с.
10. Сухомлинський В.А. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну. – 2-е изд. – К.: Рад. шк., 1987. – 544 с.
11. Ушинский К.Д. Собр. соч. В 11 т. М., 1951. – Т. 8. – С. 11.

Bibliography

1. Abul'hanova K.A. Rubinshtejn S.L. – retrospective and perspective // The problem of the subject in psychological science. M., 2000. S. 13 – 22. (in Russian)
2. Bekhterev V.M. Questions of public education / Psycho-neurod. in-t. – M.: Type. Kushneryov and Co., 1910. – 41. s. (in Russian)
3. Dontsov, AV Moral Culture of the Teacher: Monograph. – Kh.: KhNU named after VN Karazin, 2008. – 240 s. (in Russian)
4. Dubasenyuk O.A. Theory and practice of professors and educators: monograph. – Zhytomyr: Vyd-vo ZHDU im. Ivana Franka, 2005. – 367 s. (in Ukrainian)
5. Kondakov I. Psychological dictionary, 2000 [Electronic resource]. – Access mode: <http://vocabulary.ru/dictionary/478>. (in Russian)
6. Lorenc K. Aggression (the so-called «evil»): Per. with him. – M.: Izdatel'skaya gruppa «Progress», «Univers», 1994. – 272 s. (in Russian)
7. Makarenko A.S. Team and education of personality. – M.: Pedagogika, 1972. – 336 s. (in Russian)
8. Workshop on Pedagogy: teach. method manual / za zah. red. prof. O.A. Dubasenyuk. – Zhytomyr: Vyd-vo Zhytomyr. derzh. un-t, 2017. – 3-tye vyd., dop. i pererob. – 546 s. (in Ukrainian)
9. The mind of the heart. The world of morality in utterances and aphorisms / Sost.: V.N. Nazarov, G.P. Sidorov. – M.: Politizdat, 1990. – 605 s. (in Russian)
10. Suhomlins'kij V.A. I give my heart to children. The birth of a citizen. Letters to his son. – 2-e uzd. – K.: Rad. shk., 1987. – 544 s. (in Russian)
11. Ushins'kij K.D. Coll. op. In 11 vols. M., 1951. – T. 8. – S. 11. (in Russian)

УДК: 371.132:378

Наталія Анатоліївна Дусь, кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри педагогіки, психології та фахових методик Барського гуманітарно-педагогічного коледжу ім. М. Грушевського

E-mail: natalija.dus@ukr.net

МОДЕЛЬ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ СТУДЕНТІВ В КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ ДО ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ

Анотація: Компетентнісний підхід до підготовки фахівців є нині особливо актуальним з точки зору реформування освіти в Україні. Питання формування професійної компетентності сучасного педагога є об'єктом численних науково-методологічних вітчизняних та зарубіжних досліджень. У світлі сучасних освітянських пріоритетів особливу практичну значущість, зокрема, має пошук ефективних шляхів, форм, методів та засобів формування культури педагогічного спілкування студентів. В статті розглядається проблема формування культури педагогічного спілкування майбутніх учителів в контексті моделі компетентнісної підготовки фахівців у гуманітарно-педагогічному коледжі, презентується модель культури педагогічного спілкування студентів в контексті компетентнісного підходу до підготовки фахівців, аналізуються сформовані компетентності за результатами освоєння студентами змісту фахових навчальних дисциплін, спецкурсу «Основи педагогічного спілкування», в результаті їх практичної підготовки.

Ключові слова: компетентнісний підхід; компетенція; компетентність; компетентний; культура педагогічного спілкування.

Natalia Anatolievna Dus, Candidate of Pedagogical Sciences, Head of the Department of Pedagogy, Psychology and Professional Methods at the Barsk Humanitarian Pedagogical College. M. Hrushevsky

E-mail: natalija.dus@ukr.net

MODEL OF CULTURE OF PEDAGOGICAL COMMUNICATION OF STUDENTS IN THE CONTEXT OF THE COMPETENT APPROACH TO TRAINING PROFESSIONALS

Summary:

The competent approach to training specialists is now particularly relevant in terms of reforming education in Ukraine. The question of the formation of the professional competence of a modern teacher is the subject of numerous scientific and methodological domestic and foreign studies. In the light of modern educational priorities, particular practical significance, in

particular, is to find effective ways, forms, methods and means of forming the culture of student pedagogical communication. The article deals with the problem of formation of the culture of pedagogical communication of future teachers in the context of the model of competence training of specialists at the humanitarian and pedagogical college; the model of the culture of pedagogical communication of students in the context of the competent approach to the training of specialists is presented, the developed competencies are analyzed according to the results of the development of the content of professional disciplines, the special course " Fundamentals of pedagogical communication ", as a result of their practical training: cognitive, cultural, socio-personal, communicative, diagnostic, research-analytical, prognostic-designing, technical, technological, organizational, management, control and evaluation. The author concludes that the competent approach to the professional training of specialists should be the basis for forming a culture of pedagogical communication, ensuring the theoretical and practical readiness of future teachers to implement it.

Keywords: competency approach; competence; competence; competent; culture of pedagogical communication

Наталья Анатольевна Дусь, кандидат педагогических наук, заведующий кафедрой педагогики, психологии и профессиональных методик Барского гуманитарно-педагогического колледжа им. М. Грушевского

E-mail: natalija.dus@ukr.net

МОДЕЛЬ КУЛЬТУРЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБЩЕНИЯ СТУДЕНТОВ В КОНТЕКСТЕ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА К ПОДГОТОВКЕ СПЕЦИАЛИСТОВ

Аннотация: Компетентностный подход к подготовке специалистов является сейчас особенно актуальным с точки зрения реформирования образования в Украине. Вопросы формирования профессиональной компетентности современного педагога является объектом многочисленных научно-методологических отечественных и зарубежных исследований. В свете современных образовательных приоритетов особую практическую значимость, в частности, имеет поиск эффективных путей, форм, методов и средств формирования культуры педагогического общения студентов. В статье рассматривается проблема формирования культуры педагогического общения будущих учителей в контексте модели компетентностной подготовки специалистов в гуманитарно-педагогическом колледже, презентуется модель культуры педагогического общения студентов в контексте компетентностного подхода к подготовке специалистов, анализируются сложившиеся компетентности по результатам освоения

студентами содержания профессиональных учебных дисциплин, спецкурса «Основы педагогического общения», в результате их практической подготовки.

Ключевые слова: компетентностный подход; компетенция; компетентность; компетентный; культура педагогического общения.

Постановка проблеми, її актуальність. Державна політика у сфері вищої освіти ґрунтується на принципах сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя; міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України у Європейській простір вищої освіти, за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної вищої школи [3].

В контексті реформування системи та змісту вищої освіти в Україні особливої актуальності набуває компетентнісний підхід до підготовки фахівців, «який віддає пріоритет не досягненню високого ступеня поінформованості людини в процесі навчання, а формуванню в неї вміння розв'язувати складні проблеми, орієнтуватися у навколишньому соціальному середовищі та приймати самостійні рішення у конкретних життєвих ситуаціях» [6, с. 195-198], бо «в умовах сучасності саме професійна компетентність працівників перетворюється на вирішальний фактор суспільного розвитку» [9, с. 43].

Необхідність формування ключових компетентностей студентів визначена в Концепції розвитку освіти на період 2015-2025 років, автори якої наголошують, що Україні потрібна системна реформа освіти, яка має бути предметом суспільного консенсусу, розуміння того, що освіта – це один з основних важелів цивілізаційного поступу та економічного розвитку [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців є об'єктом досліджень багатьох науковців: В. Адольф, Н. Бібік, В. Байденко, О. Біляковська, Є. Бондаревська, Ю. Варданын, Л. Васильченко, А. Бермус, Б. Гершунський, М. Головань, С. Гончаренко, О. Грішнов, О. Дубасенюк, М. Дяченко, І. Зязюн, Н. Запрудський, Е. Зеєр, В. Калінін, В. Козирьов, І. Колесникова, В. Краєвський, Н. Кузьміна, О. Кучай, В. Лозовецька, А. Маркова, Л. Мітіна, Н. Нагорна, О. Овчарук, Н. Перевознюк, В. Плохій, О. Пометун, Е. Рогов, Г. Руденко, О. Савченко, В. Семиченко, В. Синенко, А. Хуторський, Р. Шаповал, А. Щекатунова, А. Щербаков тощо.

Постановка проблеми. Проблема пошуку ефективних шляхів для формування професійної компетентності майбутнього вчителя є особливо важливою для вищих навчальних закладів. Тому набувають значної ваги дослідження з проблем формування професійної компетентності майбутнього вчителя.

Мета статті. Тому в даній статті ми поставили за мету

проаналізувати особливості формування культури педагогічного спілкування майбутніх учителів у контексті компетентнісного підходу до підготовки фахівців.

Результати дослідження, виклад основного змісту. Концептуальна ідея компетентнісного підходу полягає в розробці ключових компетенцій, що вбирають у себе професійні, особистісні, соціальні, гуманітарні сфери, дозволяють випускникові вищої школи вирішувати безліч практичних, дослідницьких і особистісних проблем. Для сучасного вчителя початкових класів потрібне освоєння таких компетенцій, які забезпечили б йому можливість роботи в інноваційному освітньому середовищі, самостійно розвиватися педагогічно, рефлексувати результати своєї педагогічної діяльності тощо.

Отже, основною ідеєю компетентнісного підходу є реалізація діяльнісного характеру змісту освіти, в результаті якої той, хто навчається, перетворюється з об'єкта на суб'єкт навчання, розвиває себе як особистість.

Компетентністний підхід в освіті ґрунтується, насамперед, на міждисциплінарних інтегрованих вимогах до результату освітнього процесу. Його варто розглядати як методологічну основу забезпечення цілей, змісту та якості освіти.

Він дозволяє: перейти у вищій освіті від її орієнтації на відтворення знання до застосування й організації знання; покласти в основу стратегію підвищення гнучкості на користь розширення можливості працевлаштування; поставити за основу міждисциплінарно-інтегровані вимоги до результату освітнього процесу; орієнтувати діяльність випускників на розмаїтість професійних і життєвих ситуацій [4, с. 206].

Нині системи освіти європейських країн при всій їх культурно-національній різноманітності і специфіці економічного розвитку характеризують дві тенденції, а саме: по-перше, перехід до професійних стандартів, що ґрунтуються на високих результатах; по-друге, системний опис кваліфікацій в контексті професійних концепцій.

В науці оперують наступними основними поняттями:

- компетенція – це сукупність знань, умінь, способів діяльності та особистісних якостей людини, що визначають її готовність до якісного розв'язання професійних завдань у певній сфері; добра обізнаність із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації, установи, особи [7, с. 874].
- компетентність – обізнаність, поінформованість, авторитетність; компетенція – коло повноважень якої-небудь організації або особи; коло питань, з яких дана особа має певні знання, досвід, повноваження [8, с. 282];
- компетентний – який має достатній рівень знань в якій-небудь галузі; кваліфікований, ґрунтується на знанні, з чим-небудь гарно обізнаний, тямущий [1, с. 445].

Педагогічні навчальні заклади повинні забезпечити наявність компетентності фахівців як динамічної комбінації знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти [3].

Відтак, у Барському гуманітарно-педагогічному коледжі імені Михайла Грушевського розроблено модель компетентнісної підготовки фахівців педагогічних спеціальностей, що включає в себе низку компетентностей, якими має оволодіти здобувач (студент): когнітивна, культурологічна соціально-особистісна, комунікативна, діагностична, дослідницько-аналітична, прогностично-проектувальна, технічна, технологічна, організаційна, управлінська, контрольна-оцінна. Цілковитим виправданним є розгляд проблеми формування культури педагогічного спілкування через призму компетентнісної парадигми організації освіти [2, с.135-140].

Пропонуємо ознайомитися із моделлю культури педагогічного спілкування в контексті концепції компетентнісної підготовки фахівців (таблиця 1).

Таблиця 1. Модель культури педагогічного спілкування в контексті концепції компетентнісної підготовки фахівців

Компетентності, якими повинен оволодіти здобувач	Програмні результати навчання (РН)
А – когнітивна	<p>Уявлення про суть, особливості та значення гуманістичної позиції педагога для налагодження та встановлення особистісно орієнтованого гуманного педагогічного спілкування на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії, встановлення гуманного освітнього середовища, позитивного психологічного клімату в педагогічно-учнівському колективі; педагогічного такту як професійної якості педагога та ознаки його толерантності; моральних цінностей, переконань та принципів педагога, що детермінують характер педагогічної взаємодії та спілкування; стилів педагогічного спілкування та взаємодії як ознак педагогічної позиції, залежність їх вибору від особистісно-мотиваційних чинників, професійної позиції педагога</p> <p>Уявлення про суть, особливості та значення мови вчителя для встановлення оптимального педагогічного спілкування, функцій мовлення вчителя, вимог до нього, особливостей комунікативної діяльності та поведінки вчителя, необхідності їх гуманізації, техніки володіння вчителем своїм мовленням</p> <p>Уявлення про суть, особливості та значення педагогічної взаємодії як складової педагогічного спілкування; вимог до дії педагога як початкової стадії взаємодії; механізмів створення різноманітних видів взаємостосунків педагога з учнями; технології побудови педагогічної взаємодії за схемою суб'єкт-суб'єктності та її впливу на педагогічне спілкування; встановлення співпраці у суб'єкт-суб'єктній педагогічній взаємодії; необхідності створення виховуючих гуманістичних відносин у педагогічній взаємодії; концепції побудови особистісно орієнтованої педагогічної взаємодії на основі сучасних виховних інваріантів; педагогічного авторитету як феномену педагогічної взаємодії; педагогічних конфліктів як явища педагогічної взаємодії, динаміки та причин їх виникнення, форм вияву, видів та структури, конструктивних і деструктивних функцій; особливостей конфліктогенних проявів учнів, педагогів; технології попередження та вирішення педагогічних конфліктів; необхідності гуманізації освітнього</p>

	<p>простору як умови попередження педагогічних конфліктів</p> <p>Уявлення про перцептивний аспект педагогічного спілкування, проблему взаєморозуміння між учителем та учнем, бар'єри його встановлення та шляхи подолання, високих гуманістичних моральних цінностей, переконань та принципів</p>
В – культурологічна	<p>Сформованість культури педагогічного спілкування</p> <p>Усвідомлення та дотримання вимог до педагогічного спілкування у світлі гуманістичної філософії</p>
С - соціально-особистісна	<p>Сформованість умінь аналізу власного рівня сформованості культури педагогічного спілкування учителя (мотиваційно-ціннісний, комунікативний, перцептивний, інтерактивний, оцінно-рефлексивний компоненти)</p> <p>Сформованість гуманістичної позиції як основи педагогічного спілкування учителя</p> <p>Сформованість гуманістичного ідеалу, професійної позиції</p> <p>Сформованість досвіду організації педагогічного спілкування на основі морально-етичних норм</p> <p>Розвиток педагогічної інтуїції, оптимізму</p>
Д – комунікативна	<p>Сформованість комунікативних, перцептивних, рефлексивних, інтерактивних, рефлексивних умінь та умінь</p> <p>Здатність встановлювати педагогічно доцільні стосунки з учнями, батьками, колегами, регулювати внутрішньокolleктивні і міжколективні взаємини</p> <p>Здатність знаходити потрібні форми спілкування з учнями, батьками, колегами</p> <p>Здатність передбачати результат педагогічної дії у стосунках з учнями, батьками, колегами</p>
Е – діагностична	<p>Здатність до самодіагностики у площині сформованості культури педагогічного спілкування вчителя:</p> <p>аналіз мотиваційно-ціннісної основи педагогічного спілкування;</p> <p>аналіз рівня сформованості комунікативної компетенції учителя як компонента культури педагогічного спілкування;</p> <p>аналіз рівня сформованості інтерактивної компетенції учителя як компонента культури педагогічного спілкування;</p> <p>аналіз рівня сформованості перцептивної компетенції учителя як компонента культури педагогічного спілкування</p>
Ф – дослідницько-аналітична	<p>Сформованість умінь та навичок аналізу базових понять</p> <p>Сформованість умінь та навичок аналізу законодавчих та нормативних документів в галузі освіти та виховання</p> <p>Сформованість умінь та навичок аналізу сучасних досліджень в галузі педагогічної психології</p> <p>Сформованість умінь та навичок аналізу освітніх явищ, процесів в контексті проблеми організації педагогічного спілкування</p> <p>Сформованість умінь та навичок аналізу успішності комунікації, перцепції, інтеракції, рефлексії в педагогічному спілкуванні</p>
Г – прогностично-проектувальна	<p>Здатність передбачати результат та отримувати емоційне задоволення на всіх етапах педагогічного спілкування</p> <p>Здатність до попередження конфліктних ситуацій у ході педагогічного спілкування та визначати шляхи їх подолання</p> <p>Здатність до визначення шляхів подолання бар'єрів у педагогічному спілкуванні</p> <p>Здатність будувати педагогічно доцільні гуманістично зорієнтовані взаємини із вихованцями, їх батьками, колегами</p> <p>Наявність потреби у самовдосконаленні в площині педагогічного спілкування</p> <p>Здатність до моделювання програми самовдосконалення у площині педагогічного спілкування</p>
Н – технічна	<p>Сформованість умінь та навичок готувати презентаційні матеріали із тем і розділів курсу та вміння презентувати власні здобутки</p> <p>Здатність застосовувати елементарні навички роботи із сучасними технічними засобами навчання, сучасними інформаційними технологіями</p>

	навчання, готовність застосовувати їх у навчально-виховній діяльності
J – технологічна	Сформованість умінь та навичок самостійно працювати із різноманітними джерелами інформації (спеціалізованої літератури, ЗМІ, перспективного педагогічного досвіду тощо) та вміння виділяти головне у опрацьованому матеріалі Сформованість умінь та навичок виокремлювати та встановлювати взаємозв'язки між об'єктами та явищами навколишньої дійсності Сформованість умінь та навичок вирізняти окреме завдання (проблему) і знаходити способи його (її) оптимального вирішення
K – організаційна	Сформованість вміння організовувати спільну з учнями комунікативну діяльність Здатність до організації продуктивного педагогічного спілкування Здатність вирішувати нетипові педагогічні ситуації, організовувати продуктивне гуманістично зорієнтоване педагогічне спілкування
L – управлінська	Здатність керувати міжособистісною взаємодією у педагогічному спілкуванні в системах «вчитель-учень», «учень-учень», «вчитель-батьки», «вчитель-вчитель» Сформованість умінь та навичок регулювати внутрішню групову, міжгрупову та міжособистісну взаємину
M - контрольно-оцінна	Сформованість рефлексивних умінь та навичок Здатність до педагогічної рефлексії через самоаналіз та самооцінку за схемою «Я був – Я є – Я стану» Здатність до самооцінки та самовдосконалення в педагогічному спілкуванні

Висновки та перспективи подальших досліджень. Слід зауважити, що компетентнісний підхід до професійної підготовки фахівців має бути основою для формування культури педагогічного спілкування, забезпечення теоретичної та практичної готовності майбутніх педагогів до його здійснення.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінськ: ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.
2. Дусь Н. А. Культура педагогічного спілкування в контексті компетентнісної парадигми професійної підготовки фахівців / [Н. А. Дусь] // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – Вінниця, 2005. – №15. – С. 135-140.
3. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
4. Компетентнісний підхід до підготовки педагогів у зарубіжних країнах: теорія та практика : монографія / [Н. М. Авшенюк, Т. М. Десятов, Л. М. Дяченко, Н. О. Постригач, Л. П. Пуховська, О. В. Сулима]. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – 280 с.
5. Концепція розвитку освіти на період 2015-2025 років: проект [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://osvita.ua/news/43501>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
6. Креденець Н. Д. Компетентнісна парадигма професійної підготовки фахівців [Н. Д. Креденець] // Суч. Інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія,

- теорія, досвід, проблеми // Збірник наукових праць. – Київ-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2004. – Випуск 6. – С. 195-198.
7. Новий тлумачний словник української мови (у трьох томах). Том 1, А – К / укладачі : В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. – Київ, Вид-во «АКОНІТ», 2006. – 926 с.
8. Словник іншомовних слів / укладачі: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – К. : Наукова думка, 2000. – 680 с.
9. Смирнова В. Проблеми інтеграції знань: історико-педагогічний аналіз / [В. Смирнова] // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2003. – Вип. III-IV. – С. 43-47.

Bibliography

1. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / uklad. i holov. red. V. T. Busel. – K. : Irpin: VTF «Perun», 2002. – 1440 s. (in Ukrainian)
2. Dus N. A. Kultura pedahohichnoho spilkuвання v konteksti kompetentnisnoi paradyhmy profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv / [N. A. Dus] // Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriya: Pedahohika i psykholohiia. – Vinnytsia, 2005. – №15. – S. 135-140. (in Ukrainian)
3. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu do resursu: <http://zakon3.rada.gov.ua> (in Ukrainian)
4. Kompetentnisnyi pidkhid do pidhotovky pedahohiv u zarubizhnykh krainakh: teoriia ta praktyka : monohrafiia / [N. M. Avsheniuk, T. M. Desiatov, L. M. Diachenko, N. O. Postryhach, L. P. Pukhovska, O. V. Sulyma]. – Kirovohrad : Imeks-LTD, 2014. – 280 s. (in Ukrainian)
5. Kontseptsiiia rozvytku osvity na period 2015-2025 rokiv: proekt [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu do resursu: <http://osvita.ua/news/43501> (in Ukrainian)
6. Kredenets N. D. Kompetentnisna paradyhma profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv [N. D. Kredenets] // Such. Informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv : metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy // Zbirnyk naukovykh prats. – Kyiv-Vinnytsia: DOV Vinnytsia, 2004. – Vypusk 6. – S. 195-198. (in Ukrainian)
7. Novyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy(u trokh tomakh). Tom 1, A – K / ukladachi : V. V. Yaremenko, O. M. Slipushko. – Kyiv, Vyd-vo «АКОНІТ», 2006. – 926 s. (in Ukrainian)
8. Slovnyk inshomovnykh sliv / ukladachi: S. M. Morozov, L. M. Shkaraputa. – K. : Naukova dumka, 2000. – 680 s. (in Ukrainian)
9. Slovnyk inshomovnykh sliv / ukladachi: S. M. Morozov, L. M. Shkaraputa. – K. : Naukova dumka, 2000. – 680 s. (in Ukrainian)

УДК 371:378

Єремєєва Віра Модестівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франко

E-mail: vera.modestovna@gmail.com

ПРОБЛЕМА ТЕХНОЛОГІЗАЦІЇ ТА ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ВИКЛАДАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Анотація. У статті розглядається проблема підвищення ефективності навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі освіти шляхом впровадження технологічного та індивідуального підходів, аналізується їх сутність та зміст. Визначено, що процес навчання у

сучасній вищій школі повинен сприяти успішному навчанню, максимальному розвитку здібностей та обдарувань студентів, створювати умови для максимального наближення змісту навчання до майбутньої професійної діяльності.

Проведено аналіз можливостей і основних тенденцій технологізації та індивідуалізації професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя. Розкривається специфіка дисциплін педагогічного циклу як системного відображення фундаменту педагогічної науки. Окреслено основні способи та особливості використання окремих локальних індивідуалізованих технологій на практичних заняттях.

Ключві слова: технологічний підхід, індивідуальний підхід, педагогічна технологія, локальна технологія, дисципліни педагогічного циклу, професійна педагогічна підготовка.

Ieremieieva Vira – Candidate of Pedagogical Sciences, assistant professor of pedagogy chair of Zhytomyr Ivan Franko state university

E-mail: vera.modestovna@gmail.com

THE ISSUE OF TECHNOLOGYIZATION AND INDIVIDUALIZATION IN THE TEACHING OF PEDAGOGICAL DISCIPLINES

Summary. The article considers the problem of increasing the efficiency of the educational process in the higher educational institution through the introduction of technological and individual approaches, analyzing their essence and content. **It is determined that the process of studying in the modern high school should promote successful training, maximum development of students' abilities and talents, create conditions for maximum approximation of the content of training to the future professional activity.**

It is determined that the process of studying in the modern high school should promote successful training, maximum development of students' abilities and talents, create conditions for maximum approximation of the content of training to the future professional activity.

It is proved that solving this problem in our time, when it is required to master a significant amount of educational material at a sufficiently high level of difficulty, is impossible without determining the overall strategy of the modern school, where the main should be the disclosure of creative potential, the development of the initiative, the activation of cognitive activity. Individualization and technology education in a higher educational institution should stimulate the level of intellectual development and creative abilities of future teachers; promote the formation of vocational and pedagogical subject-subject relations.

The analysis of possibilities and the main tendencies of technologyization and individualization of vocational and pedagogical preparation of the future

teacher are carried out. The specifics of the disciplines of the pedagogical cycle as a systematic reflection of the foundation of pedagogical science are revealed. The main methods and features of the use of separate localized individualized technologies in practical classes are outlined.

Key words: *technological approach, individualized approach, Pedagogical technology, localized technology, Pedagogical discipline, professional Pedagogical preparation.*

Еремеева Вера Модестовна – кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики Житомирского государственного университета имени Ивана Франко

E-mail: vera.modestovna@gmail.com

ПРОБЛЕМА ТЕХНОЛОГИЗАЦИИ И ИНДИВИДУАЛИЗАЦИИ ИЗУЧЕНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН

Аннотация. *В статье рассматривается проблема повышения эффективности учебно-воспитательного процесса в высшем учебном заведении образования путем внедрения технологического и индивидуального подходов, анализируется их сущность и содержание. Определено, что процесс обучения в современной высшей школе должен способствовать успешному обучению, максимальному развитию способностей и дарований студентов, создавать условия для максимального приближения содержания обучения к будущей профессиональной деятельности.*

Проведен анализ возможностей и основных тенденций технологизации и индивидуализации профессионально-педагогической подготовки будущего учителя. Раскрывается специфика дисциплин педагогического цикла как системного отражения фундамента педагогической науки. Определены основные способы и особенности использования отдельных локальных индивидуализированных технологий на практических занятиях.

Ключевые слова: *технологический подход, индивидуальный подход, педагогическая технология, локальная технология, дисциплины педагогического цикла, профессиональная педагогическая подготовка.*

У концептуальних положеннях державних документах з галузі освіти (Закон України «Про освіту», «Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті», «Концепція нової української школи» та ін.) зазначається, що нова українська школа повинна сприяти розвитку талантів, розумових здібностей, зміцненню фізичного здоров'я особистості. Це ставить нові вимоги до підготовки майбутнього вчителя, здатного до ефективного й творчого виконання професійних обов'язків.

Процес навчання у сучасній вищій школі повинен сприяти успішному навчанню, максимальному розвитку здібностей та обдарувань

студентів, створювати умови для максимального наближення змісту навчання до майбутньої професійної діяльності. Проте система професійно-педагогічної підготовки у вищому навчальному закладі, побудована в основному на традиційних технологіях навчання, не сприяє підвищенню її ефективності. Колективний характер навчання призводить до орієнтації на середнього студента, стандартизації майбутньої професійної діяльності.

Розв'язання зазначеної проблеми у наш час, коли вимагається оволодіння значним обсягом навчального матеріалу на достатньо високому рівні труднощі, неможливе без визначення загальної стратегії сучасної школи, де головним має стати розкриття творчого потенціалу, розвиток ініціативи, активізація пізнавальної діяльності. Індивідуалізація та технологізація освіти у вищому педагогічному закладі має стимулювати рівень інтелектуального розвитку та творчих здібностей майбутніх учителів, сприяти становленню професійно-педагогічних суб'єкт-суб'єктних відносин.

Різні аспекти проблеми підвищення ефективності професійної підготовки вчителя знайшли своє відображення в історії педагогічної думки (А. Дістервег, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.). Особливої актуальності питання професіоналізму педагогічних кадрів набувають на сучасному етапі оновлення освітньої галузі та розробляються у багатьох напрямках (О.Дубасенюк, І.Зязюн, Н.Ничкало, В.Сластьонін та ін.). Питання вдосконалення існуючих технологій навчання на основі ідей індивідуалізації розглядаються у дослідженнях багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців (Г. Селевко, С. Сисоева, О. Пехота та ін.).

Підготовка сучасного педагога як носія соціокультурного досвіду вимагає нестандартного підходу, нових пошуків, розроблення інноваційних технологій, максимальну індивідуалізацію навчального процесу, що сприятиме створенню належних умов для саморозвитку особистості, самореалізації її потреб та природних задатків. Відтак, проблема підвищення ефективності професійно-педагогічної підготовки студентів є актуальною, тому окреслення деяких ідей індивідуалізації та технологізації навчання, як способу активізації творчого потенціалу майбутніх учителів, є метою статті.

Поняття «індивідуалізація» більшістю дослідників пов'язується з навчальним процесом та тлумачиться як:

- принцип навчання, що вимагає врахування індивідуально-типових особливостей в оптимально організованому навчально-виховному процесі, необхідність якого зумовлена різним рівнем підготовки й здібностями до навчання (С. Баранов, Є. Рабунський та ін.);
- підсистема навчально-виховного процесу (М. Євтух, Г. Селевко та ін.);
- самотійна робота на різному рівні, що виконується за власними бажаннями та за спеціальними завданнями (В. Галузинський);

- особлива організація навчального процесу, яка охоплює всі його ланки, відповідає меті діяльності та реальним пізнавальним можливостям учнів (Ю. Бабанський, С. Гончаренко, І. Огородніков та ін.);
- особлива форма навчального процесу, яка, на відміну від індивідуальної, враховує особливості кожного учня у всіх формах та методах (М. Данілов, М. Скаткін, М. Фіцула та ін.) .

В цілому аналіз психолого-педагогічної літератури дає можливість умовно виділити три основні підходи, що характеризують змістове значення поняття «індивідуалізація»:

- з психолого-педагогічної точки зору – організація навчання, яка заснована на створенні оптимальних умов для виявлення задатків, розвитку здібностей та інтересів кожного учня;
- з соціальної – цілеспрямований вплив на формування творчого, інтелектуального, професійного потенціалу суспільства;
- з дидактичної – вирішення актуальних проблем школи шляхом створення нової стратегії навчального процесу.

Виділені підходи не протиставляються, а доповнюють один одного, допомагаючи більш повно зрозуміти сутність та багатозначність поняття, що розглядається. У практичному використанні мова йде про відносну індивідуалізацію через неможливість знання індивідуальних особливостей кожної окремої особистості. У реальному навчальному процесі вона частіше за все побудована на врахуванні відомих, приблизно типових особливостей і використовується епізодично.

Порівнюючи «індивідуальний підхід» і «індивідуалізацію» І. Унт визначає, що у першому випадку мова йде про принцип навчання, а в другому – про його здійснення [6, с. 25]. У такому разі індивідуалізація стає напрямом удосконалення навчання, своєрідною стратегією освітнього процесу, яка охоплює всі його ланки: навчальний процес (вибір форм, методів, прийомів навчання); зміст освіти (створення навчальних планів, програм, навчальної літератури); побудову системи освіти (формування різних типів навчальних закладів, груп, класів).

Системний підхід до аналізу сутності професійної підготовки учителя визначає необхідність єдності всіх компонентів визначеного процесу, визнання безперервності інтелектуального, творчого й професійного розвитку особистості впродовж усього життя. Більшість дослідників вважають, що індивідуалізація повинна бути головним принципом підходу до сутності та методів викладання будь-якої дисципліни у вищому педагогічному закладі і певним кінцевим результатом підготовки до майбутньої професійної діяльності, яка передбачає організацію навчального процесу на різних рівнях складності і дає змогу майбутньому вчителю повністю реалізувати свої можливості, інтереси, нахили та здібності. Відтак, індивідуалізацію навчання можна тлумачити як прийняття до уваги індивідуальних особливостей учителя як основу для формування індивідуального стилю викладання.

Виходячи з зазначеного, індивідуалізація, як особлива організація професійно-педагогічної підготовки, нами розглядається як певна система, що має чітко визначені цілі, склад, структуру, які обумовлюють її технологічну побудову. До її загальних характеристик також можна віднести цілісність, структурність, цілеспрямованість, діяльнісний підхід, особистісно-орієнтовану спрямованість, технологізованість. Відповідно до індивідуальних особливостей та рівня навчальних здібностей студентів здійснюється вибір способів, прийомів, темпу навчання.

Психологічні передумови технологізованості знань, які на методологічному рівні відображені у працях Д. Дьюї, А. Маслоу, Ж. Піаже та ін., дають можливість уявити процес професійно-педагогічної підготовки як певну технологічну послідовність, що складається з окремих дій, операцій, об'єднаних цілями професійної освіти. Історичні традиції трактування терміну «технологія» передбачають характеристику системи, в межах якої конструюється і здійснюється навчальний процес із точно заданими цілями, досягнення яких має піддаватися чіткому опису і визначенню. Гарантоване досягнення поставлених цілей відбувається за рахунок оперативного зворотного зв'язку і корекції, що пронизує весь процес навчання. Реалізація технологічного підходу спрямована, в першу чергу, на досягнення конкретної мети, яка має бути діагностичною, що сприяє конструюванню чіткої системи навчання, дозволяє відзначити її технологічний характер та безпосереднє наближення до параметрів педагогічної технології. [5, с. 57-63].

Проаналізуємо специфіку та можливості розробленої технології підготовки майбутніх учителів до індивідуалізації навчання учнів основної школи у процесі вивчення педагогічних дисциплін. Відповідно до прийнятого підходу, поняття «цикл педагогічних дисциплін» системно відображає фундамент всієї педагогічної науки і вміщує наступні розділи: загальні основи педагогіки, теорію та методику виховання, дидактику, історію педагогіки. Кожен з названих розділів можна розглядати як окрему навчальну технологію, що включає структурні компоненти загальної педагогічної технології і має свої особливості. Розглянемо специфіку конкретних предметних та локальних технологій у процесі вивчення окремих педагогічних дисциплін [2, с.104-141].

Авторська технологія подає процес цілеутворення на трьох рівнях: стратегічному, поетапному, оперативному. На стратегічному рівні відбувається педагогічна інтерпретація суспільно-державного замовлення і побудова загальної моделі підготовки. Виходячи з цього *стратегічну* (загальну) мету педагогічної технології підготовки майбутніх учителів до індивідуалізації навчання учнів основної школи можна представити як взаємозв'язок дидактичних, розвиваючих, виховних, соціальних орієнтирів, що спрямовані на формування готовності до професійної діяльності (зокрема, індивідуалізації навчання учнів). На рівні *поетапного* цілеутворення стратегічна мета конкретизується на основі зіставлення її з

конкретними розділами педагогіки. Рівень *оперативного* цілеутворення полягає у формуванні цілей вивчення окремих навчальних тем.

Мета технологічної підготовки майбутніх учителів до індивідуалізації навчання учнів досягається шляхом вирішення двох завдань: озброєння студентів системою спеціальних знань, умінь, навичок та формуванням готовності до цього виду діяльності. Ці завдання не можуть бути реалізовані незалежно одне від одного, оскільки перетворення знань у педагогічні уміння й навички відбувається на основі їх перебудови у структурну систему та її перенос у практичні сфери застосування. Використання системного підходу дозволяє дотримуватися єдиної логіки технологічної побудови не тільки кожної окремої дисципліни, але й всієї підготовки майбутнього вчителя, охоплюючи всі основні етапи навчального процесу (постановку цілей, конструювання змісту та способів роботи, перевірку його ефективності) [2, с. 98].

Технологічні аспекти зазначеної технології нами представлені на рівнях організації навчальної діяльності (педагогічна технологія); вивчення системи навчальних дисциплін, або окремої дисципліни (навчальна (предметна) технологія); вирішення певних дидактичних завдань (локальна технологія). Вивчення розділу «*Загальні основи педагогіки*» має спрямованість на формування компетентного вчителя, який володіє методологією педагогічної науки. Специфіка вивчення розділу «*Теорія та методика виховання*» полягає у тому, що відбувається практичне застосування і закріплення теоретичних положень попереднього курсу, теоретична та практична підготовка до виконання функцій вчителя-вихователя. Більш глибоке розуміння сутності та особливостей розробленої технології, засвоєння її методів відбувається під час вивчення розділу «*Дидактика*». У студентів розвивається здатність виділяти і досліджувати існуючі навчальні технології, аналізувати їх з наукових позицій, оцінювати ефективність, позитивні сторони та недоліки. Особливістю курсу «*історія педагогіки*» є спрямованість на розвиток у студентів умінь аналізувати основні етапи становлення вітчизняної і світової педагогіки, авторські системи видатних просвітителів, орієнтуватися в ідеях минулого. Майбутні вчителі залучаються до творчого пошуку сучасних ідей у джерелах світової педагогічної практики.

При проектуванні цілей вивчення різних педагогічних дисциплін (поетапні) нами було використано логіку *таксономії навчальних цілей*, розроблену американськими вченими у когнітивній сфері, яка дозволяє на основі об'єктивного та суб'єктивного контролю суттєво удосконалювати процес викладання педагогічних дисциплін. Застосування таксономії, сприяє також тому, що поступово цілі окремих етапів заняття студенти формулюють самостійно, що допомагає виробленню умінь технологічної постановки мети виховного заходу (теорія та методика виховання), окремого уроку (дидактика) та сприяє формуванню готовності до аналізу

як сучасних технологій, так і технологій видатних педагогів минулого.

Зміст педагогічних дисциплін засвоюється на основі логіко-структурних схем, що мають як закінчений так і незакінчений характер, супроводжуються завданнями, додатковим довідковим матеріалом. Систематичне конструювання теоретичного матеріалу у вигляді схем спонукає студентів до дослідницької роботи з різними навчальними посібниками, розвиває аналітичне та асоціативне мислення, стимулює потребу самостійно відтворювати навчальний матеріал схематично, як при підготовці до семінарських та лабораторних занять, так й у процесі слухання лекцій. Використання таксономії навчальних цілей дозволяє також будувати до кожного заняття *систему завдань* різного рівня складності.

Навчання на кожному занятті відбувається як процес розв'язання послідовно побудованих, поступово ускладнюючих завдань, визначених предметним змістом, але разом з тим успадковуючи логіку розробленої педагогічної технології. Цьому допомагає *технологічна карта-схема курсу та окремого заняття*, особливостями яких є: програма професійно-педагогічного спрямування навчального процесу; орієнтація на поетапне формування знань, умінь та навичок; гнучка система оцінки знань; максимальна самостійність студентів у їх оволодінні. При цьому використання окремих форм та методів має вигляд *локальних технологій*, які спрямовані на вирішення певних дидактичних та виховних завдань [3, с.193-207].

Оперативний зворотний зв'язок відбувається під час кожного заняття і відзначається декількома оцінками індивідуальної навчальної діяльності кожного студента (експрес-контроль, опитування, індивідуальні завдання). Таким чином, запропонована технологія стимулює повсякденну роботу студентів і породжує нову, більш прогресивну систему обліку їх успішності.

У процесі функціонування даної технології відбувається осмислення і засвоєння студентами індивідуалізованого технологічного підходу до навчання, оволодіння технологіями дослідження, конструювання та взаємодії. Результатом також є набуття достатнього рівня знань, умінь, професійної підготовленості студентів в цілому. Крім того, спрямованість процесу навчання на індивідуальний творчий розвиток особистості майбутнього вчителя значною мірою наближує до вирішення проблеми його адаптації у сучасному суспільстві. Таким чином, поєднуючи зміст педагогічних дисциплін зі стратегією індивідуалізованої діяльності, втілюємо у навчальний процес авторську технологію, яка дозволяє студентам не тільки здобувати й застосовувати на практиці нові знання, уміння та навички, а й отримувати досвід конструювання власних технологій у майбутній професійній діяльності.

Впровадження у практику вищої школи елементів технологізованості забезпечує гарантовану реалізацію цілей навчання,

активізує навчально-пізнавальну діяльність, унаочнює її сприймання та запам'ятовування, сприяє включенню нової інформації та виробленню практичних професійних умінь та навичок. Індивідуалізації процесу оволодіння професійними знаннями, уміннями та навичками спрямовує студентів на забезпечення можливості у майбутньому будувати технології навчання на основі індивідуального підходу до кожного учнів. Подальшого розвитку, на наш погляд, потребують питання модернізації підготовки сучасного вчителя в університеті, розроблення та урізноманітнення локальних технологій навчання.

Література

1. Єремєєва В.М. Педагогіка. Загальний курс. Навч.-метод. посібн. / В.М. Єремєєва. – Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2017. – 224 с.
2. Єремєєва В.М. Педагогічна технологія підготовки майбутніх учителів до індивідуалізації навчання учнів: Монографія / В.М. Єремєєва. – Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 259 с.
3. Пехота О.М. Освітні технології: Навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота. – К.: А.С.К., 2001. – 256 с.
4. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии / Г. К. Селевко. – М.: Народное образование, 1998. – 287 с.
5. Шмелева Е.А. Развитие будущих учителей средствами обучения специальности (на примере матанализа). Авт. дис... канд. пед. наук / Е. А. Шмелева. – Шуя, 1999. – 16 с.
6. Унт И. Э. Индивидуализация и дифференциация обучения / И. Э. Унт. – М., 1990. – 196 с.

Bibliography

1. Ieremieieva V. M. *Pedahohika. Zahalnyi kurs* [Pedagogy. General course] // Navch.-metod. posibn. – Zhytomyr: ZhDU im. I. Franka, 2017. – 224 s.
2. Ieremieieva V.M. *Pedahohichna tekhnolohiia pidhotovky maibutnikh uchyteliv do indyvidualizatsii navchannia uchniv* [Pedagogical technology of preparing future teachers for the individualization of student learning]: Monohrafiia. – Zhytomyr: ZhDU im. I. Franka, 2011. – 259 s.
3. Pekhota O.M. *Osvitni tekhnolohii* [Educational technologies]: Navch.-metod. posib. – K.: A.S.K., 2001. – 256 s.
4. Selevko H. K. *Sovremennyye obrazovatelnyie tehnologii* [Modern educational technologies]. – M.: Narodnoe obrazovanye, 1998. – 287 s.
5. Shmeleva E.A. *Razvytye budushchykh uchyteliv sredstvamy obucheniya spetsyalnosti (na prymere matanaliza)* [Development of future teachers by means of specialty training (on the example of matanaliz)]. Avt. dys... kand. ped. nauk. – Shuia, 1999. – 16 s.
6. Unt Y. Э. *Indyvidualizatsiya i differentsiatsiya obucheniya* [Individualization and differentiation of training] / Y. Э. Unt. – M., 1990. – 196 s.

УДК 378.015.31:172.15

Желанова Вікторія Вячеславівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії та історії педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка

E-mail: v.zhelanova@kubg.edu.ua

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МОРАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. У представленій статті актуалізовано проблему морально-патріотичного виховання особистості. Подано авторське трактування феноменів моральності та патріотизму. Репрезентовано структуру морально-патріотичної сфери особистості, що містить духовно-моральний, ціннісний, когнітивний, діяльнісний, ідентифікаційний складники. Визначено загальну логіку процесу морально-патріотичного виховання. Розкрито особистісні сфери, що є тринтовними у контексті морально-патріотичного виховання, а саме: самосвідомість, що переважно виконує функцію самопізнання, самоставлення та самооцінювання; мотиваційна сфера, що виконує у процесі морально-патріотичного виховання стимулювальну функцію; смислова сфера особистості, що виконує регулятивну функцію. Висвітлено психологічні механізми, що є базовими у процесі морально-патріотичного виховання (рефлексія, антиципація).

Ключові слова: моральність; патріотизм; морально-патріотичне виховання; самосвідомість; мотиваційна сфера; смислова сфера особистості; рефлексія; антиципація.

Zhelanova Viktoriya Vyacheslavivna - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Theory and History of Pedagogy of Borys Grinchenko Kyiv University

E-mail: v.zhelanova@kubg.edu.ua

PSYCHOLOGICAL BASES OF A PERSONALITY'S MORAL AND PATRIOTIC UPBRINGING

Abstract. The presented article actualizes the problem of moral and patriotic upbringing of a personality. The author's interpretation of the phenomena of morality and patriotism has been represented. Represented is the structure of the moral-patriotic sphere of the personality, which contains the spiritual and moral, value, cognitive, activity and identity components. There has been determined the general logic of the process of moral and patriotic upbringing, which has the following stages: the formation of certain knowledge and ideas about the norms of morality, the culture of the Motherland, formation

of moral creeds and patriotic consciousness; formation of moral skills and experience of moral behavior, readiness to protect one's country. Personality's spheres that are foundational in the context of moral and patriotic upbringing have been revealed, namely: self-consciousness, as a set of ideas about oneself, integrating the Self-concept of a person and his or her self-esteem; the motivational sphere as a complex hierarchical formation of the personality that integrates goals, needs, motives, an personality's position, his or her "need state», certain emotions, personal dispositions, evaluative attitudes, and performs a stimulatory function in the process of moral and patriotic upbringing; the sense-bearing sphere of a personality, as a set of semantic formations (structures) organized in a special way, and links between them that provide semantic regulation of the whole life of the subject in all its aspects. The psychological mechanisms that are basic in the process of moral and patriotic upbringing (reflection, anticipation) have been highlighted.

Key words: *morality; patriotism; moral and patriotic upbringing; consciousness; motivational sphere; sense-bearing sphere of a personality; reflection; anticipation.*

Желанова Виктория Вячеславовна – доктор педагогических наук, профессор кафедры теории и истории педагогики Киевского университета имени Бориса Гринченко

E-mail: v.zhelanova@kubg.edu.ua

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ МОРАЛЬНО-ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ЛИЧНОСТИ

Аннотация. *В представленной статье актуализирована проблема нравственно-патриотического воспитания личности. Подана авторская трактовка феноменов нравственности и патриотизма. Представлена структура морально-патриотической сферы личности, которая содержит духовно-нравственную, ценностную, когнитивную, деятельностьную, идентификационную составляющие. Определена общая логика процесса нравственно-патриотического воспитания. Раскрыты личностные сферы, которые являются базовыми в контексте нравственно-патриотического воспитания, а именно: самосознание, выполняющее преимущественно функцию самопознания, самоотношения и самооценки; мотивационная сфера, выполняющая в процессе нравственно-патриотического воспитания стимулирующую функцию; смысловая сфера личности, которая выполняет регулятивную функцию. Освещены психологические механизмы, приоритетные в процессе нравственно-патриотического воспитания (рефлексия, антиципация).*

Ключевые слова: *нравственность; патриотизм; морально-патриотическое воспитание; самосознание; мотивационная сфера; смысловая сфера личности; рефлексия; антиципация.*

Постановка проблеми, її актуальність. Глибинні й стрімкі соціально-економічні, політичні, інноваційно-освітні трансформації в житті України, а також глобалізаційні процеси, пов'язані з орієнтацією нашої держави на інтеграцію із світовою спільнотою сприяють здебільшого позитивним змінам у суспільстві. Проте економічні проблеми, які існують у нашій державі іноді деформують мораль сучасної молоді, породжують домінування матеріальних цінностей над духовними, що руйнує особистість, родину, державу. До того ж сучасні події на сході України також виявили проблеми, що стосуються патріотичних цінностей особистості й актуалізують необхідність їх формування. При цьому необхідно врахувати існуючі суперечності між реальним рівнем моральної і патріотичної вихованості студента і вимогами суспільства до них; між необхідністю формування моральної сфери особистості, її патріотизму й розвитком асоціальних потреб, девальвації моральних цінностей та пріоритетів у свідомості сучасної молоді. Отже є очевидним зв'язок патріотизму з моральною сферою особистості, що мають психологічне коріння, яке потребує окремого вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти моральності завжди були проблемою міждисциплінарного дискурсу в філософії, соціології, психології, педагогічній науці і практиці. Питання виховання у підростаючого покоління загальнолюдських моральних цінностей відображено у працях видатних науковців, а саме: Г. Гегеля, І. Гербарта, Д. Дьюї, Я.-А. Коменського,

Ф. Ніцше, Й.-Г. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо та ін. Певні аспекти моральності та патріотизму розкривали відомі просвітителі й педагоги Х. Алчевська, Г. Ващенко, Б. Грінченко, М. Грушевський, М. Драгоманов, О. Духнович, А. Макаренко, П. Могила, І. Огієнко, Ф. Прокопович, С. Русова, Г. Сковорода, М. Стельмахович, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін., які значну увагу приділяли вихованню любові до своєї землі, рідної мови, формуванню національної самосвідомості. У студіях відомих українських учених В. Андрущенка, І. Беха, М. Боришевського, І. Зязюна, О. Киричука відбивається соціально-філософський та психологічний аспекти моральності. Проблема морального виховання у педагогічному вимірі висвітлена у працях В. Білоусової, І. Беха, Г. Васяновича, О. Дубасенюк, К. Чорної; патріотичного – у студіях І. Беха, П. Вербицької, П. Ігнатенка, А. Погрібного, В. Поплужного, Ю. Руденка, О. Шестопалюка. Психологічні основи патріотичного виховання досліджували Б. Ананьєв, П. Блонський, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонтьєв, О. Петровський, П. Якобсон. Проте проблема виховання моральності й патріотизму особистості як її інтегративного утворення, а також висвітлення її психологічних основ залишаються дослідженими недостатньо.

Метою статті є аналіз психологічних засад морально-патріотичного виховання особистості.

Результати дослідження. Визначимося з вихідними позиціями поданої статті. Базуючись на розумінні *моральності* як інтеріоризованих норм певної моралі, що зумовлюють систему ставлень і поведінки особистості, а *патріотизму* – як сформованої в соціумі соціально-психологічної властивості, притаманній особистості, сім'ї, соціальній групі, етносу, що проявляється у вірі й безкорисливій любові до Батьківщини, готовності до самовідданої праці заради її процвітання, здатності до самопожертви при захисті її інтересів від загроз й спроможності консолідувати суспільство [2], на нашу думку, є доцільним інтегрувати моральні й патріотичні якості в єдиній *морально-патріотичній* сфері особистості, яка, суголосно позиції О.Стьопіної [7], містить такі компоненти:

1) *духовно-моральний* як почуття любові до Батьківщини, моральної відповідальності перед нею, відчуття духовного зв'язку зі своїм народом;

2) *когнітивний* (комплексні знання з історії та культури Батьківщини, патріотична свідомість);

3) *ціннісний* як потребу в інтеріоризації системи духовно-моральних і культурних національних і загальнолюдських цінностей, серед яких належне місце посідає патріотизм;

4) *діяльнісний* (готовність діяти на благо своєї країни, відстоювати її інтереси, захищати їх);

4) *ідентифікаційний* як єдність етнічної самоідентифікації (толерантне ставлення до представників інших народів на основі позитивної етнічної самоідентифікації); національної ідентифікації (національна гідність, відчуття своєї належності до нації, позитивне ставлення до співвітчизників); громадянськості (потреба у належному виконанні громадянських обов'язків) [7, с. 10].

Отже *морально-патріотичне* виховання особистості пов'язане з цілеспрямованим формуванням окреслених морально-патріотичних якостей й має таку логіку: 1) формування певних знань та уявлень про норми моралі, культуру своєї Батьківщини; 2) формування моральних переконань та патріотичної свідомості; 3) формування моральних навичок та досвіду моральної поведінки, готовності захищати свою країну.

Аналіз представленої вище структури морально-патріотичної сфери особистості та загальної логіки морально-патріотичного виховання дає підстави констатувати їх психологізованість, що актуалізує необхідність виокремлення й розкриття їх психологічних аспектів. При цьому є доцільним висвітлити певні психологічні сфери й складники особистості, а також психологічні механізми, з якими пов'язане морально-патріотичне виховання.

Отже центральною підструктурою особистості, що є базовою у морально-патріотичному вихованні є *самосвідомість*, як сукупність уявлень про себе, що інтегрує Я-концепцію особистості та її самооцінку. У дослідженні феномену Я-концепції ґрунтовного значення набувають

дослідження Р. Бернса . На думку науковця, «Я-концепція» містить такі складові: «образ-Я» як уявлення індивіда про самого себе («Я-реальне», «Я-дзеркальне», «Я-ідеальне»); афективна оцінка уявлень про себе; поведінкова реакція як результат дій, зумовлених «образом-Я» та самооцінкою [1].

Відтак, *Я-концепція* у єдності її когнітивного, емоційного, оцінково-вольового, поведінкового складників визначає не просто те, хто є індивід, але і те, що він про себе думає, як до себе ставиться й оцінює себе, як дивиться на свій діяльнісний початок і можливості розвитку в майбутньому. Тобто під впливом «позитивного образу-Я» та «Я-ставлення» відбувається формування адекватної поведінки та самоствердження, що, на нашу думку, буде сприяти ефективності морально-патріотичного виховання. Оскільки, бар'єрна, неупевнена у собі людина потребує особливих зусиль вихователів щодо формування її переконань і є не здатною на «вчинок». Отже самосвідомість у процесі морально-патріотичного виховання переважно виконує функцію самопізнання, самоставлення та самооцінювання.

Суттєвою у процесі морально-патріотичного виховання є *мотиваційна сфера особистості*, яку по праву вважають її ядром. На думку О. Леонт'єва, відносно стійка конфігурація провідних внутрішніх ієрархізованих «мотиваційних ліній» визначає структуру особистості, є рушійною силою людської поведінки [3].

Отже, з огляду на аналіз наукових підходів щодо розгляду мотивів і мотивації особистості (В. Асєєв, С. Занюк, Є. Ільїн, В. Ковальов, В. Семиченко, Х. Хекхаузен та ін.), ми вважаємо доцільним розуміння *мотиву* як складного ієрархізованого утворення особистості, що інтегрує цілі, потреби, спонукання, внутрішню позицію особистості, її «потребнісний стан», певні емоції, особистісні диспозиції, оцінювальні відношення, а *мотивації* як багаторівневого, багатокомпонентного динамічного утворення особистості, що містить систему мотивів, а також ситуативних чинників, що спонукають діяльність.

Варто відзначити, що вагоме значення у морально-патріотичному вихованні мають різні типи мотивів, а саме: зовнішні (екстринсивні), та внутрішні (інтринсивні) (Г. Хекхаузен); потенційні та актуальні (В. Семиченко); пізнавальні й соціальні (Л. Божович). Доречно також навести загальну логіку побудови мотиваційного процесу (А. Файзуллаєв), що передбачає такі стадії: 1) виникнення й усвідомлення спонуки; 2) прийняття мотиву; 3) реалізація мотиву; закріплення мотиву, актуалізація спонуки.

Відтак важливим етапом морально-патріотичного виховання є усвідомлення, прийняття й закріплення мотиву, що сприяє переходу потенційних мотивів в актуальні, тобто потреба стає установкою, наміри – діями, стосунки – вчинками, плани – діяльністю (В. Семиченко) [6]. При цьому мотиви із ситуативних утворень перетворюються в стійки

установки, а саме із бажання виконувати певні моральні норми, захищати свою державу в установки як стану схильності до діяльності на користь своєї країни, психологічної готовності відстоювати її інтереси, захищати її. Зауважимо, що стійки установки трактуються у психології як *особистісні цінності*, що відносяться до смислової сфери особистості (Д. Леонт'єв).

Смислова сфера особистості як особливим чином організована сукупність смислових утворень (структур) і зв'язків між ними, що забезпечують смислову регуляцію цілісної життєдіяльності суб'єкта у всіх її аспектах [4, с. 154] є узагальнюючою у нашому дослідженні. Зазначимо, що такими смисловими утвореннями є особистісний смисл, смислова установка, смислоутворювальні мотиви, що є *ситуативними, нестійкими*. Вони складаються й функціонують лише в межах конкретної, окремо взятої діяльності. Вихід їх за межі цієї діяльності й набуття стійкості означає трансформацію їх в інші, *стійкі структури*. Такими є смислові конструкти, смислові диспозиції, особистісні цінності, що мають транситуативний, «наддіяльнісний характер», тобто вони є стійкими, стабільними, «надситуативними».

Таким чином, смислова сфера пов'язана зі смисловою регуляцією у процесі морально-патріотичного виховання особистості, а саме, із процесами смислоутворення, смислоусвідомлення, смислосудовництва [4]. При цьому Д. Леонт'єв приділяє увагу основним способам перетворення смислу саме у процесі його *вербалізації*, яка у нашому випадку може бути ефективним методом морально-патріотичного виховання. Відомий психолог робить умовиводи, що у процесі вербалізації смисл отримує причинне пояснення, набуває певного обсягу, стабільності, якості індивідуального соціального чинника [4].

Далі стисло представимо психологічні механізми, що детермінують морально-патріотичне виховання. Такими вважаємо рефлексію й антиципацію, оскільки виховання, зокрема, морально-патріотичне виховання – це завжди передбачення, але сучасне й майбутнє набуває для людини певного смислу лише в контексті минулого. При цьому *антиципація* прокладає шлях у майбутнє, а *рефлексія* звіряє правильність минулого, постаючи еквівалентом зворотного зв'язку. Тобто *рефлексія* є зверненням особистості до себе (до своєї свідомості, мислення, результатів діяльності, до сприйняття себе очима інших людей) і постає в контексті рефлексивної свідомості, рефлексивного мислення, рефлексивної діяльності, рефлексивного спілкування як синтетична реальність, що є процесом, властивістю й станом.

Отже у процесі морально-патріотичного виховання суттєвим є розуміння себе як громадянина й патріота (когнітивна рефлексія); ставлення до себе як представника певного етносу, відчуття національної гідності, своєї належності до нації (афективна рефлексія); саморегуляція поведінки й діяльності на благо своєї країни, на захист її інтересів

(поведінкова рефлексія); адекватне сприйняття та розуміння інших, позитивне ставлення до співвітчизників (соціально-перцептивна рефлексія).

Антиципація забезпечує той або той діапазон її випереджального ефекту морально-патріотичного виховання. Проте доведено, що ефективність антиципаційних процесів відповідно до тих або тих критеріїв базується на аналізі й синтезі минулого досвіду, постійному порівнянні з ним поточних подій і на вибіркового виокремлюванні інформації з пам'яті (Б. Ломов, Е. Сурков) [5]. Тобто є доцільною організація морально-патріотичного виховання в єдиному просторово-часовому контексті «минуле – сучасне – майбутнє», що базується на єдиному *рефлексивно-антиципаційному процесі* (термін Н. Жукової).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, морально-патріотичне виховання набуває особливої ваги у сучасному житті нашої держави, суттєвою ознакою якого є економічна і духовна криза, пов'язана з подіями на Сході України. Окреслений напрям виховання є складним стадіальним процесом, що має психологічний ґрунт. Урахування психологічних основ морально-патріотичного виховання, на нашу думку, буде сприяти підвищенню його результативності. Уважаємо, що у більшій мірі його психологізують зв'язки з самосвідомістю особистості, з її мотиваційною та смисловою сферами, а також побудова морально-патріотичного виховання на засаді єдиного рефлексивно-антиципаційного процесу. Ураховуючи складність, багатоаспектність та стадіальність процесу морально-патріотичного виховання, є очевидною необхідність подальшої наукової розвідки питання щодо його вікової специфіки.

Література

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Роберт Бернс ; общ. ред. В. Я. Пилиповского. – М. : Прогресс, 1986. – 422 с.
2. Волошина Н. М. Соціально-філософський вимір патріотизму сучасного українського суспільства: автореферат дис. канд. філос. наук: спец. 09.00.03 «Соц. філософія» / Н.М.Волошина. – К., 2010р.– 20 с.
3. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1977.
4. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Д. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 2003. – 487 с.
5. Ломов Б. Ф. Антиципация в структуре деятельности / Б. Ф. Ломов, Е. Н. Сурков. – М. : Наука, 1980. – 280 с.
6. Семиченко В. А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека: модульный курс психологии. Модуль «Направленность» : (лекции, практ. занятия, задания для сам. работы) / В. А. Семиченко. – Киев : Миллениум, 2004. – 521 с.

7. Стьопіна О.Г. Виховання патріотизму у студентської молоді засобами мистецтва: автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання»/ О. Г. Стьопіна. – Луганськ, 2007 – 23 с.

Bibliography

1. Burns R. Development of the Self-concept and upbringing / Robert Burns; obshch. red. V.Ya. Pylypovskogo. – M.: Progress, 1986. – 422 s. (in Russia)
2. Voloshyna N. M. Socio-philosophical dimension of patriotism of the modern Ukrainian society. Avtoref. kand. filosof. nauk. – K., 2010.(in Ukrainian)
3. Leontyev A. N. Activity. Consciousness. Personality / A.N. Leontyev. – M.: Politizdat, 1977. – 304 s. (in Russia)
4. Leontyev D.A. Psychology of meaning: nature, structure and dynamics of the conceptual reality / D.A. Leontyev. – M.: Smysl, 2003. – 487 s. (in Russia)
5. Lomov B.F. Anticipation in the structure of activity / B.F. Lomov. Ye.N. Surkov. – M.: Nauka, 1980. – 280 s. (in Russia)
6. Semichenko V.A. Problems of motivation of human behavior and activity: a module course of psychology. Module "Directivity»: (lectures, practical classes, tasks for unsupervised work) / V.A. Semychenko. – Kiev: Millenium, 2004. – 521 s. (in Ukrainian).
7. Styopina O.G. Upbringing of patriotism in student's youth by means of art: avtoref. dys. cand. ped. nauk. / Styopina Olena Gennadiyivna. – Avtoref. kand. ped. nauk. – Luhansk – 2007 – 23 s. (in Ukrainian)

УДК 378:303.7:303.094.5:303.06

*Застело Ольга В'ячеславівна – старший викладач кафедри іншомовної підготовки Інституту Служби зовнішньої розвідки України.
E-mail: girzov@ukr.net*

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ДІАГНОСТИЧНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ ВВНЗ**

***Анотація.** У публікації автор аналізує проблему визначення і обґрунтування педагогічних умов розвитку діагностичної компетентності викладачів іноземних мов ВВНЗ, які сприяють набуттю нових професійних і фахових знань, навичок, умінь і здатностей, спеціальних і специфічних технологій їхньої професійної діяльності. Визначено, що педагогічні умови мають містити такі аспекти діагностичної діяльності викладачів: методологічний, теоретичний, методичний і практичний. Наголошено, що обґрунтовані педагогічні умови розвитку діагностичної компетентності викладачів іноземних мов ВВНЗ мають містити такі складові: педагогічне моделювання її розвитку, наявність сучасної комплексної методики її розвитку, забезпечення самоменеджменту викладачів, використання об'єктивних критеріїв визначення рівнів її розвиненості.*

***Ключові слова:** педагогічні умови, діагностична компетентність, викладачі іноземних мов ВВНЗ, інформаційно-комунікаційні технології.*

Zastelo Olga – senior teacher of foreign languages chair of the Institute of the Foreign Intelligence Service of Ukraine.

E-mail: girzov@ukr.net

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FOREIGN LANGUAGES TEACHERS' DIAGNOSTIC COMPETENCE DEVELOPMENT AT HIGHER MILITARY EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

Summary. In the article the author discusses the problem of identifying and proving the pedagogical conditions of foreign languages teachers' diagnostic competence development at the higher military educational establishments that promote acquiring of new professional knowledge and skills, special and specific technologies of their professional activity. The pedagogical conditions of foreign languages teachers' diagnostic competence development are defined as a complex of specially created factors that influence the inner and outer circumstances of teachers' professional development with some diagnostic tools of militarymen's foreign language competence and consider individual parameters of its participants. It is pointed out that the pedagogical conditions are based on the diagnostic activities of foreign languages teachers, which are subdivided into the following aspects: methodological (competence, agent-activity, informational and systematic approaches), theoretical (aims, principles, content and results of the teachers' professional development as well as their diagnostic competence), methodical (main methods, technologies, means and techniques) and practical (availability of modern material and technical basis that can support the specified diagnostic activity of teachers). It is highlighted that the provided pedagogical conditions of foreign languages teachers' diagnostic competence development imply the availability of the following components: pedagogical modelling of its development, specially created contemporary technique of its development, support of teachers' self-management and application of valid criteria of its assessment.

Key words: pedagogical conditions, foreign languages teachers, diagnostic competence, information and communications technologies.

Застело Ольга Вячеславовна – старший преподаватель кафедры иноязычной подготовки Института Службы внешней разведки Украины.

E-mail: girzov@ukr.net

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ ДИАГНОСТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ ВВУЗОВ

Аннотация. В статье автор рассматривает проблему определения и обоснования педагогических условий развития диагностической компетентности преподавателей иностранных языков ВВУЗов, которые

способствуют приобретению новых профессиональных и специальных знаний, навыков, умений и способностей, специальных и специфичных технологий их профессиональной деятельности. Определено, что педагогические условия охватывают такие аспекты диагностической деятельности преподавателей иностранных языков ВВУЗов: методологический, теоретический, методический и практический. Акцентировано, что обоснованные педагогические условия развития диагностической компетентности преподавателей иностранных языков ВВУЗов предполагают наличие таких составляющих: педагогическое моделирование её развития, наличие современной комплексной методики её развития, обеспечение самоменеджмента преподавателей, использование объективных критериев определения уровней её развития.

Ключевые слова: педагогические условия, диагностическая компетентность, преподаватели иностранных языков ВВУЗов, информационно-коммуникационные технологии.

Постановка проблеми, її актуальність. У зв'язку з інтеграцією Національної системи вищої освіти України в Європейський освітній простір відповідно до вимог Болонської конвенції зростає теоретичний і практичний інтерес науковців до проблеми професійної компетентності викладачів вищих військових навчальних закладів (ВВНЗ). Це зумовлено кардинальними змінами в концепції функціонування вищої освіти в умовах інформаційного суспільства, які висувують нові підвищені вимоги до особистості, професійної компетентності та особистісних якостей викладачів: це вміння орієнтуватися у великому обсязі інформації, використовувати інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) у професійній діяльності, прагнення до інноваційної діяльності, самоосвіти і саморозвитку.

Відомо, що, як правило, викладачі іноземних мов ВВНЗ мають за фахом філологічну або філологічно-педагогічну освіту. Саме тому їхня фахова підготовка орієнтована лише на зростання загального професійного рівня, у кращому випадку на формування у них діагностичної культури. На жаль, практично не приділяється увага ознайомленню викладачів з сучасними діагностичними технологіями оцінювання навчальних досягнень учнів, які засновані на використанні математично-статистичних методів, реалізованих за допомогою ІКТ. В наслідок чого наявний низький рівень діагностичної компетентності викладачів іноземних мов ВВНЗ, що призводить до суттєвих похибок в оцінюванні іншомовної комунікативної компетентності (ІКК) військовослужбовців. Тому в контексті концепції освіти особи впродовж життя та суб'єктно-діяльнісного і компетентнісного підходів виникає необхідність перегляду педагогічних умов розвитку діагностичної компетентності викладачів іноземних мов ВВНЗ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема професійної підготовки фахівців розглядається у багатьох наукових працях вітчизняних і зарубіжних дослідників. Так, вона відображена в дослідженнях проблеми безперервної професійної освіти (С. Я. Батишев, Н. Г. Ничкало, Л. П. Пуховська, В. О. Радкевич, Дж. Равен, І. О. Зимня, В. В. Ягупов та ін.), упровадження компетентнісного підходу до професійної підготовки фахівців (В. І. Луговий, В. О. Радкевич, В. В. Ягупов та ін.), інформатизації професійної підготовки фахівців (В. Ю. Биков, А. М. Гуржій, О. М. Спірін та ін.), упровадження сучасних математично-статистичних методів в освітній процес (Г. В. Єльнікова, Д. О. Новиков, В. П. Новосад, О. І. Орлов та ін.) тощо. На сучасному етапі значна кількість вітчизняних і зарубіжних науковців займаються дослідженням окремих напрямів діагностичної діяльності викладачів (К. Ауфшнайтер, А. Барс, Н. МакЕвані, І. В. Житко, М. Д. Захарійчук, М. О. Ковальчук, С. М. Мартиненко, А. В. Фастівець, Ф. Шрадер та ін.).

Для розвитку діагностичної компетентності викладачів іноземних мов ВВНЗ необхідно враховувати як специфічні вимоги цієї сфери діяльності, так і стандартні методологічні, теоретичні та методичні вимоги. Багато науковців слушно підкреслюють той факт, що успішна підготовка фахівців закономірно залежить від тих умов, в яких вона проходить. Аналіз та узагальнення результатів досліджень багатьох науковців [4; 9; 10] показує, що процес підвищення рівнів педагогічної компетентності викладачів з огляду на концепцію освіти особи впродовж життя, спрямований на розвиток їхніх професійних і фахових знань, умінь, навичок, теоретичних і практичних здатностей, професійно важливих якостей, набуття практичного досвіду професійної діяльності як її творчого суб'єкта.

Донині залишається актуальною позиція Ю. Бабанського, що «...ефективність педагогічного процесу закономірно залежить від умов, у яких він відбувається... Щоб реалізувати мету навчання на практиці, важливо, насамперед, оптимізувати змістовий компонент процесу навчання...» [1, с. 13]. Тобто, по-перше, для протікання певного процесу необхідне середовище, по-друге, певні педагогічні умови, обставини, що забезпечують ефективність середовища, уможливають результативність відповідних видів діяльності. У педагогіці поширеним є поняття «педагогічні умови», сутність якого була сформульована в працях В. Андрєєва, Ю. Бабанського, В. Беспалька, А. Вербицького, І. Лернера, В. Сластьоніна та ін.

Так, Ю. Бабанський визначає педагогічні умови навчання як становище, в якому компоненти навчального процесу подані в найкращому взаємовідношенні, що надає можливість викладачеві плідно викладати, управляти навчальним процесом, а учням успішно навчатися.

А. Я. Найн вважає, що педагогічні умови представляють собою сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів, засобів і

матеріально-просторового середовища, спрямована на вирішення поставлених завдань [5, с. 44-49].

І. П. Підласий зазначає, що педагогічні умови сприяють реалізації змісту навчання, оптимізують форми, методи, підходи, технологію організації навчального процесу як цілісної системи [7, с. 280]. Проте, в наведених визначеннях відсутній системний підхід до розуміння змісту цього поняття.

Нам імпонує підхід А. В. Литвина до проблеми педагогічних умов, який під ними розуміє особливості організації навчально-виховного процесу, які певним чином впливають на результати виховання, навчання та розвитку особистості того, хто набуває певну освіту, об'єктивно забезпечують можливість їх покращення шляхом впровадження певної парадигми освіти, застосування сучасних освітніх методик навчання і виховання, інноваційних технологій, упровадження педагогічного досвіду: «...комплекс спеціально спроектованих генеральних чинників впливу на зовнішні та внутрішні обставини навчально-виховного процесу й особистісні параметри всіх його учасників. Педагогічні умови забезпечують цілісність навчання та виховання в інформаційно-освітньому середовищі навчального закладу відповідно до вимог суспільства та запитів ринку праці, сприяють всебічному гармонійному розвитку особистості та створюють сприятливі можливості для виявлення її задатків, врахування потреб і формування загальнолюдських і професійно важливих якостей, ключових кваліфікацій, загальних і професійних компетенцій [2, с. 28-29].

Більшість цих визначень достатньо повно відображає зміст поняття «педагогічні умови». Але вважаємо, що їх не можна зводити лише до зовнішніх обставин, до обстановки, сукупності об'єктів, що впливають на педагогічний процес чи на досліджуване явище, оскільки розвиток фахівця в педагогічному процесі являє собою єдність суб'єктивного й об'єктивного, внутрішніх і зовнішніх чинників, сутності і явища, відповідно необхідні в єдності як об'єктивні, так і суб'єктивні сприятливі умови вирішення певних педагогічних завдань.

Таким чином, враховуючи вищезазначене, ми під *педагогічними умовами* розвитку діагностичної компетентності викладачів іноземних мов ВВНЗ будемо розуміти комплекс спеціально створених чинників впливу на зовнішні та внутрішні обставини процесу професійного розвитку викладачів засобами діагностування ІКК військовослужбовців, з урахуванням особистісних параметрів всіх його учасників.

Результати аналізу наукових праць свідчать, що науковці приділяють особливу увагу визначенню оптимальних педагогічних умов формування діагностичної компетентності майбутніх фахівців-педагогів шляхом створення професійно-мотиваційного середовища, вдосконалення змісту і методики навчання відповідно до майбутнього професійного спрямування, застосування інтерактивних технологій у підготовці, активізації

самоосвітньої діяльності. Проте поза увагою дослідників залишилася проблема виявлення й обґрунтування педагогічних умов розвитку діагностичної компетентності викладачів іноземних мов ВВНЗ.

Метою статті є обґрунтування та визначення змісту педагогічних умов розвитку діагностичної компетентності викладачів іноземних мов ВВНЗ.

Результати дослідження. Отже, доцільно обґрунтувати педагогічні умови, які певним чином «допомагають», «сприяють», «створюють сприятливі обставини» для вирішення окреслених педагогічних завдань. У педагогічній літературі є достатньо праць, які присвячені обґрунтуванню та реалізації різноманітних педагогічних умов. Під ними, як правило, розуміють сукупність об'єктивних і суб'єктивних можливостей у педагогічному процесі конкретних типів навчальних закладів, які торкаються цілей, змісту, форм, методів, методик, матеріально-просторового та інформаційного середовищ, які спрямовані на вирішення поставлених у педагогічному дослідженні завдань [2]. При цьому до педагогічних умов відносяться тільки ті умови, які свідомо створюються дослідником у педагогічному дослідженні та реалізація яких забезпечує найбільш ефективне вирішення поставлених дослідницьких завдань.

Педагогічні умови розвитку діагностичної компетентності викладачів іноземних мов ВВНЗ сприяти набуттю ними певних професійних і фахових знань, навичок, умінь і здатностей використовувати технології оцінювання ІКК військовослужбовців у професійній діяльності. При цьому слід виходити з методологічної думки про те, що зовнішні причини завжди діють через внутрішні умови – опосередковано [9]. Це означає, що ці умови мають бути системними та комплексно охоплювати всі етапи, зміст, методи, засоби їх професійного розвитку. У зв'язку з цим вони мають містити як методологічні та теоретичні, так і методичні та практичні аспекти їхньої діагностичної діяльності.

Методологічний аспект: основні провідні ідеї та принципи, на основі яких відбувається їх професійний розвиток. Такими вважаємо компетентнісний, суб'єктно-діяльнісний, інформаційний та системний підходи.

Теоретичний аспект: цілі, принципи, зміст, результат їхнього професійного розвитку взагалі та діагностичної компетентності, зокрема.

Методичний аспект: основні методи, технології, засоби і методика їх реалізації у процесі розвитку діагностичної компетентності викладачів іноземних мов ВВНЗ.

Практичний аспект: наявність сучасної матеріально-технічної бази, яка відповідає вимогам інформаційного суспільства та специфіці діагностичної діяльності викладачів іноземних мов ВВНЗ.

Отже, педагогічні умови розвитку діагностичної компетентності викладачів іноземних мов ВВНЗ мають спеціально створюватися у процесі професійного навчання ВВНЗ для вирішення цього завдання.

У ході обґрунтування цих умов пропонуємо дотримуватися принципів методологічності, системності, діяльнісної, суб'єктної та фахової спрямованості. У зв'язку з цим під час вибору та обґрунтування педагогічних умов розвитку діагностичної компетентності викладачів іноземних мов ВВНЗ необхідно враховувати такі сприятливі обставини:

Україна та її професійна освіта поступово входять в інформаційне суспільство і відповідно розвиток діагностичної компетентності викладачів іноземних мов ВВНЗ має відбуватися із застосуванням сучасних математично-статистичних методів, реалізованих за допомогою ІКТ;

викладачі вже мають досвід роботи на сучасних інформаційних засобах, вміють працювати з деякими інформаційними програмами і мають сформовану інформаційну культуру;

викладачі мають професію, в якій вони є суб'єктами професійної діяльності і, відповідно, для цього вони насамперед є суб'єктами навчальної діяльності у процесі розвитку діагностичної компетентності.

Але негативною обставиною є те, що навчально-матеріальна база вітчизняних ВВНЗ суттєво відстає від інформаційного суспільства та його культури.

Пропоновані педагогічні умови мають створювати оптимальні умови для розвитку діагностичної компетентності викладачів іноземних мов ВВНЗ. На нашу думку, такими мінімальними умовами мають бути:

1. Педагогічне моделювання розвитку діагностичної компетентності викладачів іноземних мов ВВНЗ є системною педагогічною умовою. Саме педагогічне моделювання уможливило відтворення основних характеристик розвитку діагностичної компетентності викладачів іноземних мов ВВНЗ на штучному об'єкті – моделі, яка обґрунтована на засадах педагогіки для вирішення дисертаційних завдань (Є. О. Лодатко [3], А. В. Семенова [8], В. В. Ягупов [9]). Є. О. Лодатко обґрунтовано вважає, що «модель» і «моделювання» є складними для використання у педагогіці, оскільки вони потрапили до педагогіки з інших наук, а також мають такі «особливості, природа яких ґрунтується на нечіткості, розпливчастості педагогічних понять» [3, с. 11].

Педагогічне моделювання – це метод створення і потім вивчення різноманітних педагогічних явищ [8; 9]. Тому обираємо педагогічною умовою не модель, а педагогічне моделювання, яка відображає основні методологічні, теоретичні і методичні аспекти підготовки технології оцінювання до використання технології оцінювання. Таке моделювання відображає, з одного боку, в педагогічній моделі основні характеристики цього інтегрального педагогічного явища, оскільки без таких здатностей викладач не спроможний якісно реалізовувати свої посадові функції, а з іншого – системно в комплексі наочно демонструє основні методологічні підходи, теоретичні та методичні основи, конкретні методичні етапи для досягнення поставленої наукової мети – розвитку діагностичної компетентності викладачів іноземних мов ВВНЗ.

2. Наявність сучасної комплексної методики розвитку діагностичної компетентності викладачів іноземних мов ВВНЗ. На основі теоретичного аналізу зазначеної проблеми можемо зробити висновок, що під такою методикою розуміємо навчальну систему, яка обґрунтована на провідних ідеях компетентнісного, суб'єктно-діяльнісного та інформаційного підходів і містить в собі цілі, принципи, цілеспрямовано скомпоновані методи та інформаційні технології, способи, прийоми, засоби на основних етапах розвитку діагностичної компетентності викладачів іноземних мов ВВНЗ.

Слід зауважити, що ця методика, по-перше, має бути комплексною, оскільки охоплює практично всі основні аспекти їх професійної та фахової діяльності. По-друге, розвиток діагностичної компетентності має дати інтегральний результат – комплексну здатність викладачів успішно використовувати технологію оцінювання ІКК військовослужбовців, засновану на математично-статистичних методах, реалізованих за допомогою ІКТ у своїй професійній діяльності. По-третє, успішно розвивати цю здатність можна тільки шляхом послідовної реалізації завдань кожного з етапів через послідовне оволодіння відповідними насамперед практичними знаннями, навичками, вміннями та здатностями, розвиток професійно важливих якостей. Реалізація етапів передбачає домінування у оцінювальному процесі математично-статистичних методів і сучасних ІКТ, а центральне місце у реалізації методики має займати самостійна робота викладачів, оскільки опанувати зазначений матеріал тільки в межах тренувальних занять неможливо в силу різних суб'єктивних і об'єктивних обставин.

3. Забезпечення самоменеджменту викладачів іноземних мов ВВНЗ у професійній діяльності, тобто створення умов для актуалізації їх суб'єктності та суб'єктної поведінки у ході діагностичної діяльності. Це – основа успішного розвитку діагностичної компетентності, а також характер їх професійної діяльності передбачає суцільну автономність, тобто їх професійну суб'єктність, яка представляє «інтегральну професійно важливу якість..., змістовні аспекти формування, актуалізації та прояву якого зумовлені типологією і специфікою професійно зумовлених завдань, характером професійної взаємодії та умовами професійного середовища» [10].

Цю системну інтегральну якість слід розвивати у викладачах цілеспрямовано. Відповідно, самоменеджмент викладачів іноземних мов ВВНЗ у діагностичній діяльності має відразу кілька ефектів, наприклад, якість опанування технологією оцінювання ІКК військовослужбовців і вирішення низки ієрархічних завдань у межах нашого дисертаційного дослідження.

Головним аспектом їхнього самоменеджменту є внутрішня мотивація до підвищення рівнів діагностичної компетентності – прагнення стати професіоналом своєї справи, поглиблювати системні знання у галузі

математично-статистичних методів та ІКТ, шукати неординарні шляхи розв'язання професійних і фахових завдань.

4. Використання об'єктивних критеріїв визначення рівнів розвиненості діагностичної компетентності викладачів іноземних мов ВВНЗ. Проблема визначення критеріїв і показників оцінювання успішності опанування певним фахом полягає у тому, що вона у професійній педагогіці та практиці недостатньо досліджена й обґрунтована. Критерій – це важлива і визначальна ознака, яка характеризує конкретні якісні аспекти певного досліджуваного явища і дає можливість з'ясувати рівень його сформованості, розвиненості, поліпшення та ін. Критерій конкретизується в показниках і за їх допомогою дозволяє статистично вимірювати та оцінювати певні прояви конкретного досліджуваного явища – кількісні характеристики рівнів розвиненості діагностичної компетентності професійної підготовленості технології оцінювання до використання технології оцінювання у професійній діяльності. Для цього критерії оцінювання цієї підготовленості мають відповідати вимогам об'єктивності, ефективності, надійності, високої достовірності. Свідоме виокремлення об'єктивних критеріїв дає можливість уникнути суб'єктивізму в оцінюванні результатів навчальної діяльності та зробити об'єктивний висновок про статистичну значущість цих результатів.

Критерій і показник тісно взаємопов'язані між собою, проте поняття «критерій» ширше, ніж показник. Водночас можлива така ситуація, коли при одному критерії існує ціла низька показників. Отже, науково обґрунтований вибір критерію значною мірою сприяє вибору показників, які дійсно характеризують певний аспект досліджуваного явища, і навпаки, якість показника залежить від того, наскільки він повною мірою й об'єктивно характеризує певний критерій.

Для визначення рівнів розвиненості діагностичної компетентності викладачів іноземних мов ВВНЗ пропонуємо використовувати такі критерії: ціннісно-мотиваційний, змістовно-організаційний, праксиологічний і результативно-корекційний.

Безумовно, цих умов може бути більше, але вони на основі вимог системного підходу є мінімально необхідними, оскільки вони охоплюють всі основні аспекти діагностичної діяльності викладачів іноземних мов ВВНЗ взагалі та мають певну спрямованість – розвиток діагностичної компетентності, яка стосується використання технології оцінювання ІКК військовослужбовців, заснованої на сучасних математично-статистичних методах, реалізованих за допомогою ІКТ.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз наукових джерел дає можливість стверджувати, що ефективному розвитку діагностичної компетентності викладачів іноземних мов ВВНЗ мають сприяти педагогічні умови. Визначені нами педагогічні умови тісно взаємозв'язані та взаємозалежні, вони передбачають педагогічне моделювання її розвитку, наявність сучасної комплексної методики,

забезпечення самоменеджменту викладачів, використання об'єктивних критеріїв визначення рівнів її розвиненості. Ці умови розкривають поступовий процес розвитку діагностичної компетентності викладачів іноземних мов ВВНЗ відповідно до мети, завдань та принципів, що відображають комплекс наукових підходів до професійної освіти.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямі вбачаємо розробку моделі розвитку діагностичної компетентності викладачів іноземних мов ВВНЗ, а також створення методики навчання викладачів коректно використовувати технологію оцінювання ІКК військовослужбовців, засновану на математично-статистичних методах, реалізованих за допомогою ІКТ у своїй професійній діяльності.

Література

1. Бабанский Ю. К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса. (Общедидактический аспект) / Ю. К. Бабанский – М. : Педагогика, 1977. – 256 с.
2. Литвин А. В. Методологічні засади поняття «педагогічні умови» [текст] : на допомогу здобувачам наукового ступеня / А. В. Литвин. – Львів : СПОЛОМ, 2014. – 76 с.
3. Лодатко Е. А. Моделирование педагогических систем и процессов : [монография] / Е. А. Лодатко. – Славянск : СГПУ, 2010. – 148 с.
4. Мартиненко С. М. Основи діагностичної діяльності вчителя початкової школи: [навч.-метод. посіб.] / С. М. Мартиненко. – К. : КУ імені Бориса Грінченка, 2010. – 264 с.
5. Найн А. Я. О методологическом аппарате диссертационных исследований [текст] / А. Я. Найн // Педагогика. – 1995. – № 5. – С. 44-49.
6. Пермяков О. А. Педагогічний словник / О. А. Пермяков, В. В. Морозов. – Кривий Ріг, 2011. – 234 с.
7. Подласый И. П. Педагогика : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / И. П. Подласый. – М. : Просвещение : Гуманит. издат. центр «ВЛАДОС», 1996. – 432 с.
8. Семенова А. В. Парадигмальне моделювання у професійній підготовці майбутніх учителів : монографія / А. В. Семенова. – Одеса : Юридична література, 2009. – 504 с.
9. Ягунов В. В. Моделирование профессиональной компетентности выпускников профессиональных учебных заведений [текст] // В. В. Ягунов // Нові технології навчання : [зб. наук. пр. / гол. ред. О. П. Гребельник]. – 2013. – Вип. 76. – С. 144-152.
10. Ягунов В. В. Субъектность и профессиональная субъектность педагога как интегральный показатель сформированности его профессиональной компетентности / В. В. Ягунов // Развитие современной освіти: теория,

практика, інновації : зб. мат. II міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 лютого 2016 р., м. Київ). – К. : Міленіум, 2016. – С. 324-325.

Bibliography

1. Babanskyi Yu. K. Optimisation of Learning and Upbrining Process. / Yu. K. Babanskyi– М. : Pedahohyka, 1977. – 256 p. (in Russian).
2. Lytvyn A. V. Methodological Background of «Pedagogical Conditions» Notion / A. V. Lytvyn. – Lviv : SPOLOM, 2014. – 76 p. (in Ukrainian).
3. Lodatko E. A. Modelling of Pedagogical Systems and Processes [monograph] / E. A. Lodatko. – Slaviansk : SHPU, 2010. – 148 p. (in Russian).
4. Martynenko S. M. Fundamentals of the Diagnostic Activity of the Primary School Teachers. / S. M. Martynenko. – К. : Borysa Hrinchenka KU, 2010. – 264 p. (in Ukrainian).
5. Nain A. Ya. On Methodological Formalism of Thesis Paper / A. Ya. Nain // Pedahohyka. – 1995. – № 5. – P. 44-49. (in Russian).
6. Permiakov O. A. Dictionary on Pedagogy / O. A. Permiakov, V. V. Morozov. – Kryvyi Rih, 2011. – 234 p. (in Ukrainian).
7. Podlasyi Y. P. Pedagogy: Manual for Higher Educational Establishments Students / Y. P. Podlasyi. – М. : Prosveshchenye : «VLADOS», 1996. – 432 p. (in Russian).
8. Semenova A. V. Paradyme Modelling in Professional Formation of Teachers-to-be: monograph / A. V. Semenova. – Odesa : Yurydychna literatura, 2009. – 504 p. (in Russian).
9. Yahupov V. V. Modelling of Professional Competence of Vocational Training Schools` Graduates // V. V. Yahupov // Novi tekhnolohii navchannia : [zb. nauk. pr. / hol. red. O. P. Hrebelnyk]. – 2013. – Vol. 76. – P. 144-152. (in Russian).
10. Yahupov V. V. Agency and Professional Agency as Integral Parameter of Professional Competence Development // International theoretical and practical conference II Contemporary Education Development : Theory, Practice, Innovations (February, 25–26, 2016, Kyiv). – Kyiv : Milenium, 2016. – P. 324-325. (in Russian).

УДК 94(477)»20:929Грушевський

Іскандаров Ренат – молодший науковий співробітник, Вінницький обласний краєзнавчий музей

ІСТОРИЧНИЙ ГРАНДНАРАТИВ М. С. ГРУШЕВСЬКОГО У СПРИЙНЯТТІ СУЧАСНОГО УКРАЇНЦЯ: ПАМ'ЯТЬ, МІФИ, РЕАЛІЇ ТА ПРАГНЕННЯ

Анотація. У статті автор здійснює історичні розвідки та аналіз бібліографічних нотаток, публікацій окремих етнографічних та фольклористичних матеріалів з метою вивчення питання української національної ідентичності.

Доведено, що в будь-якому здоровому суспільстві існує власний смисловий континуум, який включає в себе ціннісні коди, найуживаніші символи, загальноприйнятні морально-етичні норми. З'ясовано, що саме вони визначають стійкість соціальної пам'яті – як засобу міжпоколінської передачі інформації. Визначено, що історична свідомість є тією життєдайною субстанцією, яка творить із населення народ. Досліджено творчість М. Грушевського, зокрема його працю «Історія України-Руси». Доведено, що сукупність прийомів дослідження М. Грушевського до української минушини зорієнтована на

конструювання національної історії як певної цілісності, що виказує тогочасне становище українців як нації.

Ключові слова: нація, історична свідомість, українська історія, М.Грушевський, «Історія України-Руси».

Искандаров Ренат – молодший научный сотрудник, Винницкий областной краеведческий музей

ИСТОРИЧЕСКИЙ ГРАНДНАРАТИВ М. С. ГРУШЕВСЬКОГО В СОВРЕМЕННЫХ УКРАИНСКИЙ: ПАМЯТЬ, МИФЫ, РЕАЛИИ И СТРЕМЛЕНИЕ

Аннотация. В статье автор осуществляет исторические исследования и анализ библиографических записей, публикаций отдельных этнографических и фольклорных материалов с целью изучения вопроса украинской национальной идентичности.

Доказано, что в любом здоровом обществе существует собственный смысловой континуум, который включает в себя ценностные коды, употребляемые символы, общепринятые морально-этические нормы. Выяснено, что именно они определяют устойчивость социальной памяти - как средства міжпоколінської передачі інформації. Определено, что историческое сознание является той животворной субстанцией, которая творит с населения народ. Исследовано творчество М. Грушевского, в частности его труд «История Украины-Руси». Доказано, что совокупность приемов исследования М. Грушевского к украинскому прошлому ориентирована на конструирование национальной истории как определенной целостности, выражает тогдашнее положение Украинской как нации.

Ключевые слова: нация, историческое сознание, украинская история, М. Грушевский, «История Украины-Руси».

Iskandarov Renat - Junior Researcher, Vinnytsia Regional Museum of Local History

HISTORICAL GRANDNARATIVE OF M.S. HRUSHEVSKY IN PERCEPTION OF A MODERN UKRAINIAN: MEMORY, MYTHS, REALITY AND DESIRE

Summary. In the article, the author carries out historical intelligence and analysis of bibliographic notes, publications of certain ethnographic and folkloristic materials for the purpose of studying the issue of Ukrainian national identity.

It is proved that in any healthy society there is an own semantic continuum, which includes value codes, most commonly used symbols, and

generally accepted moral and ethical norms. It is found out that they determine the stability of social memory - as a means of intergeneration transmission of information. It is determined that historical consciousness is the life-giving substance created by people from the population. The work of M. Hrushevsky, in particular his work «History of Ukraine-Rus», is explored. It is proved that the collection of methods of M. Hrushevsky's research into the Ukrainian past is oriented on the construction of national history as a certain integrity, which shows the present situation of Ukrainians as a nation. It was discovered that the great historical narrative of M. Hrushevsky, originally designed according to epistemological models of the end of the nineteenth century, took place in entirely different cultural periods, in particular during the periods of the World War, revolutionary competitions, emigration and Soviet reality, which put forward the latest research strategies and measures cost. It is proved that the works of M. Hrushevsky contain the most important elements of the platform of the Ukrainian national liberation movement, national state building, national revival in general.

Key words: *nation, historical consciousness, Ukrainian history, M. Hrushevsky, «History of Ukraine-Rus».*

Постановка проблеми, її актуальність. У будь-якому здоровому суспільстві існує власний смисловий континуум, який включає в себе ціннісні коди, найуживаніші символи, загальноприйнятні морально-етичні норми. Саме вони визначають стійкість соціальної пам'яті – як засобу міжпоколінської передачі інформації. Історична свідомість є тією життєдайною субстанцією, яка творить із населення народ. Історична пам'ять є важливим чинником соціалізації людини і здатна формувати свідомісні конструктиви для кількох поколінь.

Мета статті, методи дослідження. Метою статті є історичні розвідки та аналіз бібліографічних нотаток, публікацій окремих етнографічних та фольклористичних матеріалів з метою вивчення питання української національної ідентичності. До методів дослідження відносимо аналітико-теоретичний, а також методи обробки та систематизації матеріалів дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доба Просвітництва спричинила появі цілої низки великих наративів з обсягу всесвітньої, європейської минувшини, а також історії окремих держав і народів. На тлі таких великих оповідей було представлено й українську тематику. Українське романтичне історіє-писання було репрезентоване значною кількістю дрібних розвідок, заміток, рецензій, бібліографічних нотаток, публікацій окремих етнографічних та фольклористичних матеріалів тощо.

Впродовж 1820–1840-х рр. проект «винайдення України» та його узаконення, було запущено, принаймні розпочався процес його переходу із

прихованої, невидимої фази до спроб окреслити культурний простір Малоросії як певної історичної цілості в ретроспективному сенсі.

Перехід від фрагментарних текстів, дрібних тем та сюжетів до створення досить великої зв'язаної оповіді з української минувшини відбувався доволі швидко. Зокрема, уже протягом 1840-х рр. кирило-мефодіївські братчики М. Костомаров, П. Куліш та інші розробляли солідні авторські проекти з написання української історії різного ступеня готовності. Вірогідно, розгром товариства й арешти його учасників у 1847 р. віддалили ці метаморфози в українському історієписанні на 10–15 років. Однак, уже у 1860-х рр. спостерігаємо тріумфальне поширення монографій М. Костомарова, творів П. Куліша в російському інтелектуальному просторі, зокрема у Санкт-Петербурзі.

Результати дослідження. Український романтизм сприяв поступовому розгортанню проекту «винайдення України», котрий повільно вивільняється з загальноросійських. Наприклад, мимовільну констатацію психологічної та історичної самотності українського народу віднаходимо вже в робочих нотатках М. Максимовича, яка ледве не перетворюється на апологію чужорідності України щодо Великої Росії. Цей учений-природознавець і, заразом, дослідник-гуманітарій упритул наблизився до думки про відмінність українського історичного буття стосовно російської минувшини, але все ж обстоював ідею єдності православного російського («русского») світу.

Відтак М. Максимович не узагальнив свої спостереження, за якими постають формули «дві російські («русские») народності» (М. Костомаров, 1861 р.). Натомість для М. Костомарова з огляду на його подвійну лояльність щодо Малоросії /України та Росії/ Російської імперії, яка, зокрема, виявилася у відомій тезі про історичну місію Б. Хмельницького з'єднати «дві Русі», такий поворот до ідеї роздвоєності показовим.

У монографіях М. Костомарова віднаходимо всі технологічні складові великого наративу: відправника – українських інтелектуалів-романтиків, героя – український народ та його призначення й адресата – нову пореформену українофільську інтелігенцію. Звісно, постає питання щодо ступеня поглядів і світосприйняття М. Костомарова. Утім, очевидно, що його тексти не тільки підвели українське історієписання до конструювання великого національного наративу, а практично стали одним з етапів цього творення, зокрема відіграли роль своєрідного прологу до «Історії України-Руси» М. Грушевського.

Саме культурні епохи романтизму та позитивізму спричинилися до формування відомих образів «довгого» дев'ятнадцятого століття, які зазвичай асоціюються з метафорами «вік історії» та «вік націй». Зокрема, М. Грушевський ототожнював це сторіччя з «національною ідеєю і національними змаганнями, капіталізмом і соціальною демократією, нечуваним зростом точних наук і винаходів, промисловим поступом, перетворенням цілого світа в арену європейської культури й науки».

Зрештою на європейській мапі впродовж означеного терміну усталилися політичні обриси націй і національних держав. Ідея нації стала «ною релігією» тодішніх держав. Недаремно харківський учений М. Петров, перераховуючи вимоги до історичного письма, які склалися на початку 1860-х рр., зазначав, що «історик має бути національним».

Зазначені програми, накинута на історієписання, спричинили до виникнення нового інтелектуального й культурного продукту – великої оповіді або тексту в контексті нації центричного чи нормативного прочитання минувшини на кшталт своєрідної «біографії нації», яке у другій половині ХХ ст. ретроспективно нарекли національним гранд-наративом. Відтак, народилася низка великих наративів – національних історій як «державних», так і «недержавних» націй.

Згадаємо, приміром, багатотомні історії Німеччини Г. Лудена (12 томів, 1825–1845 рр.), Л. фон Ранке (6 томів, 1839–1847 рр.), К. Лампрехта (12 + 2 додаткових томи, 1891–1909 рр.); Франції – Ж. Сісмонді (31 том, 1821–1844 рр.), Ж. Мішле (17 томів, 1833–1867 рр.); Сполучених Штатів – Дж. Банкрофта (10 томів, 1834–1874 рр.); Чехії – Ф. Палацького (5 томів, 1836–1867 рр.); Румунії – Н. Йорга (10 томів, 1936–1939 рр.); Росії – С. Соловйова (29 томів, 1851–1879) і В. Ключевського (5 томів, 1904–1922 рр.) та ін. Ці великі тексти привертали увагу багатьох українських інтелектуалів ХІХ – початку ХХ ст. На такій хвилі національних гранд-наративів постала й знаменита конструкція «Історії України-Руси» (10 томів, 1898–1936 рр.) М. Грушевського, яку розглядали поряд із «аналогічними історіями інших народів».

Проте, сукупність прийомів дослідження М. Грушевського до української минувшини зорієнтована на конструювання національної історії як певної цілісності, що виказує тогочасне становище українців як нації. Відтак у «Вступних замітках» до третього видання першого тому (1913) М. Грушевський навіть пророкує, що «не мине ще повних десяти літ, а конструкція української історії як органічної цілості від початків історичного життя руських племен до наших часів буде здаватися таким же нормальним явищем, як десять літ тому здавалося (і тепер здається людям, які не мали нагоди над сим задуматися) оте вклеювання українських епізодів в традиційну схему «государства Россійского».

Вочевидь, концептуальні засади багатотомника М. Грушевського здебільшого пов'язані з культурними епохами кінця ХVІІІ – ХІХ ст. – позитивізмом і, меншою мірою, Просвітництвом та романтизмом. Ідея апології національного відродження є одним із наріжних концептів в його історичному письмі. Приміром, М. Кордуба – яскравий представник кола найвідоміших учнів М. Грушевського – розглядав «Історію України-Руси» з перспективи українського національного відродження.

Саме історія цього відродження становить у концепції Грушевського основний зміст української історії ХІХ–ХХ ст. Грушевський великою мірою зв'язаний був з українською громадською думкою другої половини

XIX ст. Власне, тісна пов'язаність М. Грушевського з традиціями української історичної та суспільно-політичної думки XIX ст. значною мірою визначала конструкцію його великого тексту. Зауважимо, що М. Грушевський майже одразу після публікації кількох томів «Історії України-Руси» планував видати її однією зі світових мов, себто представити цю велику історичну оповідь як національний проект. Зокрема, у листі до Ф. Вовка від 8 вересня 1902 р. він розмірковував про можливість німецького перекладу, так як уважав, що такий захід «спричиниться до популяризації нашої національної ідеї». Цей задум було реалізовано лише почасти – у вигляді видання німецького перекладу першого тому «Історії України-Руси». Варто відзначити і спробу М. Грушевського опублікувати російськомовну версію свого великого тексту, у вигляді серії витягів, які б мали репрезентувати українську історію, спершу доби Київської Русі, згодом – інших періодів. Велика оповідь М. Грушевського спричинилася й до написання кількох авторських курсів із національної історії, призначених для широкого загалу, зокрема «Нарис історії українського народу» (1904), «Ілюстрована історія України» (1911), «Історія українського народу» (1914) та ін.

Урешті-решт слід зупинитися й на особистості автора «Історії України-Руси», так як проект великого наративу потребує від ученого надзвичайного, гідного дослідницького максималізму, величезного напруження та фантастичної працездатності, стійкого балансу високих інтелектуальних, психологічних, етичних рис. Тим більше, що «тягар» великого тексту вимагав справді-таки жертвовної, практично месіанської посвяти протягом усього свідомого життя! Такий підмуток у творчому профілі М. Грушевського був своєрідним сполученням релігійності з раціоналізмом, авторитарності з сильним інтелектом. Сучасні дослідники наголошують на етико-релігійному аскетизмі М. Грушевського як ученого.

Вочевидь, значну роль у формуванні історика як особистості й інтелектуала відіграла сімейна традиція, сперта на священну пам'ять до предків та середовища їхнього буття, в якій, очевидно, і варто шукати витоки такої незвичайної самопосвяти. Скажімо, М. Грушевський згадував свого батька як «тип українського робітника, у котрого в крові культ роботи – не для збагачення, не для кар'єри, а для роботи самої».

Безперечно, ці риси сповна успадкував і творець «Історії України-Руси». Проте, автор великого тексту мав ще одну важливу інтелектуальну й культурну ознаку – енциклопедичний спосіб засвоєння й організації наукових знань. Великий історичний наратив М. Грушевського, первісно проєктований за епістемологічними взірцями кінця XIX ст., творився у зовсім інші культурні епохи, зокрема у періоди світової війни, революційних змагань, еміграції та радянської дійсності, що висували новітні дослідницькі стратегії та мірила вартості. Це спричиняло низку інтелектуальних конфліктів, зокрема змушувало автора тією чи іншою

мірою реагувати на нові виклики та пропозиції, які поставали на ниві соціогуманітаристики першої третини ХХ ст.

Попри різноманітні оцінки М. Грушевського як політичного та культурно-громадського діяча, особливо після доби Української революції 1917–1921 рр., його велика оповідь здобула статус «найповажнішого духового продукту останніх десятиліть на просторі всієї Руси-України». Це інтелектуальне становище автора та його великого тексту навіть визнавалося більшістю політичних опонентів. Приміром, Д. Дорошенко в листі до С. Шелухина від 17 квітня 1924 р. зазначав: «Грушевський, який би він не був несимпатичний як людина і як діяч, безперечно – видатний учений; зробив він дуже багато, і без його праць ніхто тепер, працюючи над історією України, обійтися не може, та довгий час не зможе обійтися й на далі». Таким чином, у середовищі культурного українства «Історія України–Руси» стала не тільки знаковою працею, а й своєрідною основою, ба навіть відліком модерного українського історіє писання, котру сприймали, заперечували повністю чи частково, доповнювали чи відкидали новітні автори практично будь-яких візій або концепцій на ниві української історії.

У багатовіковій історії українського народу серед найпривабливіших для суспільної думки і дослідників-аналітиків сторінок – період української революції.

Це був справжній злет і торжество національного руху, але водночас й глибокі розчарування та прикрі, нищівні поразки. Різні аспекти досвіду української революції, тай явище в цілому на сьогодні вивчені достатньо всебічно і ґрунтовано.

Більш того, навіть сам термін «українська революція» надійно закріпився в науковому та політичному лексиконі лише з початку 90-х рр. з часу здобуття Україною державної незалежності.

Обрання Михайла Сергійовича Головою Центральної Ради було звичайно визнанням передусім його величезних наукових заслуг, його беззастережного авторитету серед українства. Очевидно вибір загалом був вдалим.

Розмірковуючи рівно через рік над своїм життям, над новітніми подіями, Грушевський напише: «Я сам рот йшов до політики через історію, і сей шлях вважаю нормальним – тільки він мусить бути проведений відповідно широко».

Важко взагалі на терезах історії визначити, що було для української революції важливіше, ефективніше. Проте, незаперечне одне: написані професором М. С. Грушевським твори стали могутньою ідейною зброєю, оснастили український рух конкретною програмою, лозунгами революційної боротьби, стати осередком концепції української революції.

Отже, можна ствердити, що вплив М. С. Грушевського на Центральну Раду був надзвичайно великий. Майже абсолютний. Інша

справа, що для цього йому ніколи не доводилося вдаватися до владних засобів, які застосовуються професійними політиками.

Для обґрунтування тогочасного висхідного політичного курсу М. Грушевський був, мабуть, порівняно з іншими, найбільше підготовленим. Ґрунтовне знання ним історії українського народу, його становища, проблем, інтересів, вражаючи працездатність та інші видатні потенційні наукові можливості, явно вирізняли Михайла Сергійовича серед когорти тогочасних діячів. І якщо недоліками керівництва Центральної Ради можна вважати відсутність достатнього політичного досвіду його голови, брак потрібної політичної волі, належної наполегливості, цілеспрямованості, сміливості, послідовності, здатності до політичних маневрувань і навіть шахрайства (це завжди було певною мірою притаманне професійним політикам), а натомість виявлялись надмірні інтелігентність і академізм, то, певно, перевершити М. С. Грушевського як теоретика української революції навряд чи кому було дано. Тому зовсім невмотивованими і несправедливими слід визнати пізніші закиди декого з його колег, які вважали, що замість того, щоб всі сили присвятити справам Центральної Ради, нації і народжуваній державності, професор-академіст безпосередньо на відповідальних нарадах пописував брошури, вичитував коректуру версток і т. п.

Важко визначити на терезах історії, що було для української революції важливіше. Проте, незаперечне одне: написані професором М. С. Грушевським твори стали могутньою ідейною зброєю, оснастили український рух конкретною програмою, лозунгами революційної боротьби, стали осередком концепції української революції.

Сам Михайло Сергійович в автобіографічних спробах дуже скромно оцінював власну роль у тогочасних подіях.

Важко сказати, чому голова Центральної Ради в автобіографічному листі до канадських українців, надрукованому в квітні 1920 р. в тижневику «Голос України, так применшує свою роль в подіях 1917 р. Де б він не виступав – в Раді, на різних представницьких зборах, на з'їздах, на мітингах – його сприймали як найвпливовішого українського діяча.

Під час появи на людях (на трибуні, наприклад) та після виголошених промов йому незмінно влаштовували гучні овації. І, очевидно, найбільшою мірою визначали його неперевершений авторитет не так його колишня наукова слава, вміння по-професорськи «тримати» в напрузі будь-яку аудиторію чи імпозантність вигляду, скільки адекватна реакція на поточні події, втілення у виступах, публікаціях, вчинках інтересів широкого українського загалу.

Тому-то за весь час існування Центральної Ради жодного разу не виникало питання про можливість заміни М. Грушевського на посту голови, а Всеукраїнський Конгрес (6-8 квітня 1917 р.) з просто-таки тріумфальною одностайністю обрав його на цей високий пост. Михайлові Сергійовичу навіть не дозволили залишити посаду за власним бажанням.

Характерною і привабливою особливістю української революції зокрема було те, що на чолі її опинились справді творчі інтелігенти, які здійснювали, так би мовити, «розумовий» вплив на події. І навіть через певний час, у рік свого шістдесятиріччя (1926), доповнюючи свою попередню автобіографію, Михайло Сергійович з природженою скромністю писав: «Чотирнадцять місяців існування Української Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918), котрої Грушевський був весь час головою, наповнили його час перед усім політичною роботою, але поруч того він писав і на біжучі політичні питання, друкуючи статті (спочатку в час «Нова Рада», потім в «Народній Волі») й окремі брошури («Хто такі українці й чого вони хочуть?», «Звідки пішло українство», «Вільна Україна», «Якої ми хочемо автономії і федерації», «Українська Центральна Рада і її універсал»), друкував також науково-популярні речі (Всесвітня історія, кн. 2 і 3 (цю роботу було розпочато ще в Симбірську і Казані), («Переяславська угода України з Москвою»), та передруковував свої давніші писання новими виданнями. Робив це не тільки з огляду на вимоги моменту, але і для заробітку, бо стратив всі інші джерела своїх прибутків і жив виключно літературним заробітком, бо праця в Центральній Раді ніякого доходу не давала.

Можна зрозуміти, чому в 1926 р. вже радянський академік, член президії Академії Наук Радянської України, Михайло Сергійович свідомо «приглушував» питання про свою політичну діяльність у 1917-1918 рр., натомість наголошував начебто на науково-публіцистичній роботі. Однак для справи революції, для української справи ця робота була аж ніяк не другорядною.

За останні часи ці публікації стали доступними широким читацьким колам завдяки передруку їх у документальній збірці «Великий Українець. Матеріали з життя та діяльності М. С. Грушевського». (К., «Веселка», 1992).

У брошурі «Звідки пішло українство і до чого воно йде» голова Центральної Ради окремо (і більш ґрунтовно) зупиняється на історичній аргументації права українців на власну державність і найголовнішому тогочасному домаганні – широкій національно-територіальній автономії у федеративній демократичній Російській республіці.

А в наступній праці «Якої ми хочемо автономії і федерації» М. Грушевський зосередився на докладному з'ясуванні питань про характер національно-державного утворення, до якого прагнуть українці, про його параметри і прерогативи, про сутність стосунків з іншими суб'єктами багатонаціональної держави та принципи її розбудови.

М. Грушевський вважав надзвичайно важливим розвивати національну свідомість народу, одним з вирішальних чинників якої була історична пам'ять. І він, не покладаючи рук, працював над тим, щоб випускати нові й нові книги і брошури з популярним викладом і принциповою політичною оцінкою минулого українського

народу. Підготовку, видання, перевидання, поширення таких творів Голова Центральної Ради розглядав як політичне завдання першочергової ваги.

У 1917 він випустив книгу «3 політичного життя старої України, Розвідки, статті, промови». До неї ввійшли праці вченого з української історії XII–XVII ст.

З впевненістю можна стверджувати, що М. Грушевський планував видати брошуру «Новий лад України», в якій хотів показати «як має уложитися нове життя України й її відносини до центральних органів Російської республіки».

Невтомний вчений, публікатор, Голова Центральної Ради працював над наболілими проблемами України з велетенським завзяттям.

Отже, уже наведений короткий огляд зробленого М. Грушевським у 1917–1918 рр. дає змогу дійти певного висновку про те, що передусім у його уяві оформилася та модель розвитку подій, реалізація якої мала привести до бажаної стратегічної мети, яка дасть досить чіткі й виражені висновки про причини української революції, її масовість, глибинність, про характер і мету революції, шляхи і засоби досягнення запрограмованих завдань, про розстановку сил, рушіїв, суперників і ворогів революції.

Очевидно, що в концепції, розробленій М. Грушевським, українська революція визначалась за характером національно-демократичною, органічно поєднувала завдання національного відродження і державотворення та необхідність соціальних зрушень в інтересах широких мас українства. Керівники революції мали на меті забезпечити всі можливості для повнокровного розвитку українського народу, для вільної і ефективної життєдіяльності кожного його індивіда.

Для М. Грушевського безкласовість української нації зумовлювала необхідність об'єднати зусилля різних, незалежно від національних ознак, верств населення для досягнення стратегічної мети української революції – всеосяжного національного відродження.

Отож, є всі підстави стверджувати, що справжнім ідеологом української революції, творцем її концепції став Михайло Сергійович Грушевський. Саме його праці містять найголовніші, найвагоміші елементи платформи українського національно-визвольного руху, національного державотворення, національного відродження в цілому.

Можна зробити висновок, що вироблена М. Грушевським концепція, сформульовані на її основі підходи і лозунги ідейно наповнювали український рух, сприяли визначенню політичних орієнтирів, перетворенню їх у суспільну практику.

Утішаючись можливими перемінами, М. Грушевський як теоретично, так і практично упустив головну орієнтацію українства – незалежність, до ствердження якої народу знадобилося ще майже століття.

У соціально-політичній праці 1917–1918 рр. «Повороту не буде!» Грушевський іще до революції 1917 р. писав про єдину українську націю. Проте він не вважав федералізм антидержавницькою системою: його треба

розуміти як фазу, яку суспільство має пройти до сприйняття, що Україна не потребує ніякого поділу. У збірці написано про шлях України в Європі, крім того, як переконаний Грушевський, українці мають європейську ментальність. Як старий народник, Грушевський покладав надії на процеси самоврядування, він був упевнений, що нова держава формується на місцях. Щодо національних символів був прихильником герба Володимира Великого. Пояснював це тим, що потрібен символ повноправної держави, тобто Київської Русі, а не, приміром, Гетьманщини, яка не була державою в традиційному розумінні. «Стовбуром» української держави вважав село; його треба було б удосконалити, щоб воно змінило інтелігенцію, бо ж вона здебільшого походила із села (батько й дід Грушевського – селяни), однак тепер на село менша надія: воно вже не велике й деморалізоване. Порятунком убачав у науці, особливо в гуманітарній: «Академія наук виховає нового українця».

Грушевський мав соборницькі погляди: Україна – це й Кубань, і Воронезький, і Донський регіони тощо, і хоч вони фізично втрачені, Україна має вести психологічну «контрпропагандистську діяльність». З 1918р. Грушевський виступав за соціалізацію землі (збирання її в загальний фонд і розподіл між людьми, які оброблятимуть), вірив, що Україна має всі шанси стати справжньою соціалістичною державою. Попри це, не був противником приватної власності.

Питання цінностей особливо гостро звучать у його творах: де українська мова – там українська держава, у країні є лише одна національна пам'ять.

На думку Грушевського, в Україні є одвічні вороги, як-от Росія, а є країни з подібною історією, наприклад: Білорусь, Латвія, Естонія. Так-от, із цими останніми країнами, Україні слід тримати добрі стосунки, тому що імперіям має протистояти рух антиімперських народів. Крім того, Грушевський убачав користь і в чорноморському напрямку, мов, не треба відмовлятися від Туреччини, від Балканів, треба мати контакт і з ними. Також він надіявся на Німеччину, на традицію культурних контактів; хоч і побоювався її. А щодо Америки, то він мав надію, що еміграція в ній підніме цікавість до України.

Виходячи з цього, вчений стверджував, що тривкими можуть бути стосунки націй, засновані лише на взаємній вигоді, на узгодженні своїх перспективних планів розвитку, за яких свобода, суверенітет і самобутність одного народу не зачіпають іншого.

М. Грушевський і очолювана ним Центральна Рада не лише спричинилися до національного самоусвідомлення українського народу, а й надали відповідну легально-державну структуру українській державі. Варто замислитися над думкою М. Грушевського і про те, що національність подібна до здоров'я, змушує займатися собою тоді, коли в ній відчуваються негаразди й недоліки, коли нема для національності свободи існування й розвитку. На жаль, цією порадою великого історика й

народознавця ми поки що повною мірою не скористалися.

Однак без ідей М. Грушевського нам було б важко побудувати незалежну Україну.

Звичайно, все це, на думку М. Грушевського, потребує багато часу та великої, динамічної, акумульованої й концентрованої енергії. Саме тому вчений наголошував: «Мусимо згуртуватися коло сієї мети всі, скільки є свідомих і відданих інтересам нашої батьківщини. Збиратися в тісну й компактну фалангу». Ці слова можна розглядати як своєрідний заповіт сьогоденному і майбутньому українському державотворенню.

Висновки. Отже, незважаючи на федералістську платформу, політичні ідеї М. Грушевського не можуть бути відсторонені через недостатньо політично-незалежницьки спрямовані, частини ідей, концепцій. Вони входять в ідеологічний арсенал українського державотворення як його важлива складова, невичерпна скарбниця бачення майбутньої України як співдружньої з народами країн слов'янського кореня і всього світу.

Література

1. Грушевський М. Історія України-Русі. – К., 1990, № 4. – С. 127-158; № 7. – С. 115-156; № 10. – С. 134-149; № 11. – С. 135-156; № 12. – С. 125-138.
2. Грушевський М. Культурно-національний рух на Україні в XII-XVII віці / Публ. підгот. І. Паславський // Жовтень. – 1989. – № 4. – С. 86-102.
3. Грушевський М. Спомини. – К., 1989. – № 11. – С. 24-25.
4. Грушевський М. Спомини (історика) / Підгот. тексту й прим. С. Білоконя. – К., 1989. – № 10. – С. 122-158; № 11. – С. 113-155.
5. Грушевський М. У просторій хаті автономії // Україна. – 1990. – № 11. – С. 23.
6. Когут З. Коріння ідентичності // Студії з рвнньомодерної та модерної історії України. – К.: Критика, 2004.
7. Козеллек Р. Минуле майбутнє // Про семантику історичного часу. – К.: Дух і літера, 2005.
8. Кравченко В. Україна, Імперія, Росія. – К.: Критика, 2011.
9. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: Т. 2. – К., 1994.
10. Решедько Л. Михайло Грушевський. Повернення на Україну // Учителю історії – К.: Освіта, 1991. – 15 лютого.
11. Ричка В. М. Про еволюцію назви «Русь» в етнографічній історії України: Про от. М. С. Грушевського «Велика. Мала і Біла Русь // Український історичний журнал. – 1991. – № 2. – С. 86-88.
12. Романчук О. Ультиматум: Хроніка одного конфлікту з історії стосунків між Раднаркомом РФСР і Центральною Радою, очолюваною М. Грушевським. – К.: Дзвін, 1990. № 8.
13. Сарбей В. Г. До питання про наукову спадщину академіка М. С. Грушевського: Портр. істориків минулого // Український

історичний журнал. – 1989. – № 10.

14. Сарбей В. Г. Як нам ставитися до М. Грушевського: З приводу деяких некомпетентних публікацій рад // Україна. – 1988. – С. 27.

Bibliography

1. Grushevs'kyj M. Istorija Ukrai'ny-Rusi. – K., 1990, № 4. – S. 127-158; № 7. – S. 115-156; № 10. – S. 134-149; № 11. – S. 135-156; № 12. – S. 125-138. (in Ukrainian)
2. Grushevs'kyj M. Kul'turno-nacional'nyj ruh na Ukrai'ni v III-XVII vici / Publ. pidgot. I. Paslavs'kyj // Zhovten'. – 1989. – № 4. – S. 86-102. (in Ukrainian)
3. Grushevs'kyj M. Spomyny. – K., 1989. – № 11. – S. 24-25. (in Ukrainian)
4. Grushevs'kyj M. Spomyny (istoryka) / Pidgot. tekstu j prym. S. Bilokonja. – K., 1989. – № 10. – S. 122-158; № 11. – S. 113-155. (in Ukrainian)
5. Grushevs'kyj M. U prostori haty avtonomii' // Ukrai'na. – 1990. – № 11. – S. 23. (in Ukrainian)
6. Kogut Z. Korinnja identychnosti // Studii' z rvnn'omodernoi' ta modernoi' istorii' Ukrai'ny. – K.: Krytyka, 2004. (in Ukrainian)
7. Kozellek R. Mynule majbutnje // Pro semantyku istorychnogo chasu. – K.: Duh i litera, 2005. (in Ukrainian)
8. Kravchenko V. Ukrai'na, Imperija, Rosija. – K.: Krytyka, 2011. (in Ukrainian)
9. Lysjak-Rudnyc'kyj I. Istorychni ese: T. 2. – K., 1994. (in Ukrainian)
10. Reshed'ko L. Myhajlo Grushevs'kyj. Povernennja na Ukrai'nu // Uchytelju istorii' – K.: Osvita, 1991. – 15 ljutogo. (in Ukrainian)
11. Rychka V. M. Pro evolvuciju nazvy «Rus'» v etnografichnij istorii' ukrai'ny: Pro ot. M. S. Grushevs'kogo «Velyka. Mala i Bila Rus' // Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal. – 1991. – № 2. – S. 86-88. (in Ukrainian)
12. Romanchuk O. Ul'tymatum: Hronyka odnogo konfliktu z istorii' stosunkiv mizh Radnarkomom RFSR i Central'noju Radoju, ocholjuvanoju M. Grushevs'kym. – K.: Dzvin, 1990. № 8. (in Ukrainian)
13. Sarbej V. G. Do pytannja pro naukovu spadshhynu akademika M. S. Grushev-s'kogo: Portr. istorykiv mynulogo // Ukrai'ns'kyj istorychnyj zhurnal. – 1989. – № 10. (in Ukrainian)
15. Sarbej V. G. Jak nam stavytysja do M. Grushevs'kogo: Z pryvodu dejakyh nekompetentnyh publikacij rad // Ukrai'na. – 1988. – S. 27. (in Ukrainian)

УДК 378:373.2.011.3-051

Іщенко Людмила Валентинівна – доктор – педагогічних наук, професор, завідувач кафедри психології та педагогіки розвитку дитини Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Демченко Ірина Іванівна - доктор педагогічних наук, професор кафедри спеціальної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

E-mail: liskra118@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ В УМОВАХ СВЯТКОВО-ІГРОВОГО ДОЗВІЛЛЯ

Анотація. Стаття присвячена проблемі розвитку творчої активності дітей дошкільного віку засобами святково-ігрового дозвілля. Мета статті полягає у розкритті педагогічних умов та методики розвитку творчої активності дошкільників в умовах святково-ігрового дозвілля. Встановлено, що важливими педагогічними умовами розвитку творчої активності дітей є: створення в закладах дошкільної освіти святково-ігрового середовища з включенням дошкільників у творчу діяльність; розробка змісту культурно-дозвіллевих заходів з урахуванням

вікових та індивідуально-особистісних особливостей дошкільників, їхніх інтересів, нахилів і здібностей; забезпечення особистісно-діяльнісного підходу в організації святково-ігрового дозвілля на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії вихователя і дітей; взаємодія дошкільного закладу і сім'ї із формування творчої активності дошкільників засобами святково-ігрового дозвілля.

Ключові слова: творча активність, розвиток творчої активності дошкільників, пізнавальна активність, святково-ігрове дозвілля, розвивальне середовище.

Ishchenko Lyudmila Valentinovna-doctor of pedagogical sciences, professor head of the department of psychology and pedagogy of child development Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna

Demchenko Iryna I. - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Special Education at the Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna

E-mail: liskra118@gmail.com

FORMATION OF CREATIVE ACTIVITY PRESCHOOL IN THE CONDITIONS OF SOCIAL GAMBLING

Abstract. The article is devoted to the problem of development the creative activity of children at preschool age by means of holiday-play leisure. The purpose of the paper is to reveal the pedagogical conditions and methods and the development of the activity of preschool children in the conditions of festive-gaming leisure. The basis of the development the methodology of organizing holiday-playing leisure were the following principles: an activity approach, an individual-creative approach to objectivity, humanization. It is established that the important pedagogical conditions for the development of children's creative activity are: creation of a festive-game environment in pre-school educational institutions with the inclusion of preschool children in creative activity; development of the content of cultural and leisure activities taking into account age and individual-personality characteristics of preschoolers, their interests, inclinations and abilities; provision of personality-activity approach in organization of holiday-game leisure on the basis of subject-subject interaction of educator and children; the interaction of the preschool institution and the family with the formation of the creative activity of preschoolers by means of holidays and games.

Key words: creative activity, development of creative activity of preschool children, cognitive activity, festive and gaming leisure, developing environment.

Ищенко Людмила Валентиновна – доктор педагогических наук, профессор, заведующий кафедрой психологии и педагогики развития ребенка

Демченко Ирина Ивановна - доктор педагогических наук, профессор кафедры специального образования

ФОРМИРОВАНИЕ ТВОРЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ ДОШКОЛЬНИКОВ В УСЛОВИЯХ ПРАЗДНИЧНО-ИГРОВОГО ДОСУГА

***Аннотация.** Статья посвящена проблеме развития творческой активности детей дошкольного возраста средствами празднично-игровой среды. Цель статьи заключается в раскрытии педагогических условий и методики развития творческой активности дошкольников в условиях празднично-игровой среды. Установлено, что важными педагогическими условиями развития творческой активности детей являются: создание в учреждениях дошкольного образования празднично-игровой среды с включением дошкольников в творческую деятельность; разработка содержания культурно-досуговых мероприятий с учетом возрастных и индивидуально-личностных особенностей дошкольников, их интересов, склонностей и способностей; обеспечение личностно-деятельностного подхода в организации празднично-игровой среды на основе субъект-субъектного взаимодействия воспитателя и детей; взаимодействие дошкольного учреждения и семьи по формированию творческой активности дошкольников средствами празднично-игровой среды.*

***Ключевые слова:** творческая активность, развитие творческой активности дошкольников, познавательная активность, празднично-игровой досуг, развивающая среда.*

Постановка проблеми, її актуальність. Святково-ігрова культура сучасного світу дитинства багатогранне явище соціального життя і важлива проблема психолого-педагогічної науки. Свята відображають історію та культуру країни, особливості менталітету особистості і народу. А святково-ігрова культура перетворює повсякденне життя, формує людину як суб'єкта культури, несе радість спілкування і перетворення навколишнього світу. Осмисленням цієї сфери дитинства займалися вітчизняні та зарубіжні дослідники, такі, як Л. Артемова, Л. Виготський, О. Леонтьєв, М. Монтессорі, С. Рубінштейн, Д. Ельконін та інші.

Сьогодні, коли держава надає творчому розвитку людини особливе значення, проблема формування творчої активності дошкільнят набуває особливого значення. Розвиток творчої активності дошкільнят проходить одночасно з формуванням у дитини цілісної системи історично сформованих цінностей, коли закладаються основи людяності, доброти, мислення, інтелекту та інші. Індивідуальні здібності і схильності

дошкільника найбільш яскраво розкриваються в ігровій діяльності, що здійснюється в умовах святково-ігрового дозвілля.

Значна увага питанню формування творчої активності дошкільнят в умовах святково-ігрового дозвілля приділяється різними громадськими інститутами, комерційними та некомерційними організаціями, що обумовлює про підвищений науковий інтерес до заявленої проблематики і підтверджує її актуальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливу роль у формуванні концептуальної бази дослідження в контексті дошкільної педагогіки зіграли праці Ш. Амонашвілі, Д. Богоявленської, З. Богуславської, Л. Божович, Н. Венгер, Н. Ветлугіної, В. Давидова, Р. Жуковської, В. Кудрявцева, Б. Нікітіна, В. Петровського та інших.

Положення педагогіки та психології про роль художнього виховання і значущості емоційного компоненту в структурі розвитку особистості дошкільника розглянуті в дослідженнях Л. Венгера, Л. Виготського, О. Запорожеця, Т. Комарової, В. Мухіної, Г. Урунтаєвої, Д. Ельконіна та інші.

Посутню роль в осмисленні проблеми формування творчої активності особистості відіграють праці, присвячені різним її аспектам, зокрема: Ю. Бабанського, Л. Виготського, О. Леонтьєва, І. Лернера, А. Лурія, А. Маркової, С. Рубінштейна, М. Скаткіна, В. Сластьоніна, Е. Яковлевої, В. Ямницького та інших. Низка досліджень присвячена проблемі формування пізнавальної активності як засобу розвитку індивідуальності дошкільників (І. Литвиненко [3]), як засобу інтелектуального розвитку (Д. Богоявленська [1]); розвитку творчих здібностей (М. Поддяков [4] та інші).

На пошуку шляхів формування й розвитку особистості, можливостей вияву її унікальних якостей, індивідуально-диференційованої взаємодії з дітьми, розвитку творчості зацентовано в низці дисертацій (Н. Баглаєва, С. Бубка, В. Галузинський, В. Гальченко, І. Дичківська, О. Дяченко, В. Кузьменко, В. Мерлін, І. Унт, І. Якіманської та інші).

Важливим «індикатором» розвитку особистості є *активність*. Чим гармонійніша система «дитина – довколишній світ», тим вірогідніше дитина здатна реалізувати свою «внутрішню спонтанність» (Г. Костюк), бути щасливою, самовдосконалюватися на наступних етапах індивідуального становлення особистості. У психології і педагогіці обстоюється думка про те, що формування індивідуальності визначається її активністю у творчій діяльності [2].

Значний інтерес для дослідження становить підхід І. Якіманської до розуміння специфіки суб'єктивної активності. Розглядаючи проблему розвитку творчої активності, вона показує, що кожна дитина – носій індивідуального, суб'єктного досвіду. Вона, насамперед, прагне до розкриття власного потенціалу, даного їй від природи в силу індивідуальної організації, і потрібно тільки створити їй відповідні

умови. Природна тяга дитини до саморозкриття, самореалізації до школи проявляється у своєрідних формах діяльності насамперед в ігровій, побудованій за типом асоціативної, відкритої, творчої. Дитина до школи вільна у своїй індивідуальній вибірковості до предметів, людей, що її оточують, об'єктів пізнання [5].

Д. Богоявленська визначає творчу активність через її інтелектуальну активність і виділяє три рівні активності: пасивний, евристичний і креативний [1, с. 82]. Інтелектуальна активність – спрямованість на осмислення мінливого впливу навколишнього і внутрішнього світів. Емоційна активність – спрямованість на накопичення та передання досвіду емоційно-ціннісних відносин, свободу у вираженні почуттів та емоцій. Вольова активність – спрямованість на досягнення матеріального результату діяльності [1, с. 83].

Все вищезазначене дає можливість зробити висновок, що активне ставлення людини до навколишнього виражається у процесах пізнання, самопізнання, активному ставленні до самої себе.

Мета статті полягає у розкритті педагогічних умов та методики формування творчої активності дошкільників в умовах святково-ігрового дозвілля.

Методи дослідження. У рамках теоретичного дослідження порушеної проблеми було використано аналіз і синтез – із метою виявлення сутності досліджуваного феномену; метод термінологічного аналізу, пов'язаний із визначенням категоріального статусу творчої активності в системі психолого-педагогічних дефініцій; формалізації та узагальнення – для систематизації й формулювання висновків, визначення напрямів подальшого дослідження проблеми.

В основу розробки методики організації святково-ігрового дозвілля були покладені такі принципи: діяльнісного підходу, індивідуально-творчого підходу об'єктивності, гуманізації.

Принцип діяльнісного підходу заснований на положенні про те, що розвиток людини відбувається у процесі діяльності, яка завжди носить продуктивний характер, тобто її результатом є перетворення навколишньої дійсності й удосконалення самої людини: її знання, уміння, мотиви, здібності. Цей принцип передбачає організацію цілеспрямованого процесу формування творчої активності дошкільнят.

Принцип індивідуально-творчого підходу. Основне призначення індивідуально-творчого підходу полягає у створенні оптимальних умов для самореалізації особистості, виявлення та розвитку її творчих можливостей.

Принцип об'єктивності передбачає розгляд тільки достовірних педагогічних явищ і фактів, аргументованих положень і тверджень. Також використання тільки тих методик діагностики, які дають достовірні дані про об'єкт дослідження.

Принцип гуманізації реалізується через створення умов для саморозвитку і самореалізації особистості.

З'ясовано, що святково-ігрове дозвілля може ефективно впливати на формування творчої активності дошкільнят за умови реалізації наступних умов:

- створення в закладах дошкільної освіти святково-ігрового середовища з включенням дошкільників у творчу діяльність.
- розробка змісту культурно-дозвіллевих заходів з урахуванням вікових та індивідуально-особистісних особливостей дошкільників, їхніх інтересів, нахилів і здібностей;
- забезпечення особистісно-діяльнісного підходу в організації святково-ігрового дозвілля на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії вихователя і дітей;
- взаємодія дошкільного закладу і сім'ї з формування творчої активності дошкільників засобами святково-ігрового дозвілля.

Як основу організації освітнього процесу в дитячих установах, спрямованого на формування творчої активності дошкільнят, необхідно враховувати особистісно зорієнтований підхід, який означає визнання пріоритету особистості в колективі, створення в ньому гуманних, доброзичливих взаємин, завдяки яким дитина усвідомлює себе особистістю і вчиться бачити особистість у інших людях: дорослих і однолітках. Група однолітків, дитячий колектив виступає гарантом реалізації можливостей кожної дитини.

Таким чином, організовуючи святково-ігрові заняття з дошкільнятами необхідно спиратися на особистісно зорієнтований підхід як напрямок діяльності педагога, що представляє собою базову ціннісну орієнтацію педагога, що визначає його позицію у взаємодії з кожною дитиною, у розкритті можливостей, особистісних якостей дитини, формуванню творчої активності дошкільнят в умовах святково-ігрового дозвілля.

Серед основних методів, які стимулюють розвиток творчої, та пізнавальної активності дослідники (І. Литвиненко [3], Є. Яковлева [6]) виділяють: створення розвивального середовища, організацію свят, розваг, застосування конкретних прийомів педагогічного впливу.

Результати дослідження. На основі вищевикладеного матеріалу встановлено, що цілісна структура святково-ігрового середовища включає такі компоненти, як:

- предметно-просторове оточення;
- естетичні та художні цінності, ідеали, потреби;
- святково-ігрова атмосфера процесу формування творчої активності;
- система розвивальних взаємин, що виникають у грі у процесі художньо-творчого розвитку дошкільників.

Визначаючи педагогічні можливості святково-ігрового середовища виходили з тих позицій, що середовище має задовольняти потреби

дошкільників у грі, у пізнавальному, творчому, емоційному розвитку. Святково-ігрове дозвілля є одним з основних видів діяльності в дошкільному віці, у процесі якої діти виступають суб'єктами цієї діяльності, її активними творцями.

Святково-ігрове дозвілля будується як цілісне утворення, що охоплює певну частину навчального процесу, об'єднане загальним змістом, сюжетом, яке включає різноманітні види діяльності: ігрову, музично-ритмічну, театралізовану, художньо-мовленнєву, образотворчу та інші.

Специфіка формування творчої активності дошкільнят в умовах святково-ігрового дозвілля визначається особливим педагогічним потенціалом святково-ігрового дозвілля, яке включає дошкільників в активну творчо-перетворювальну діяльність, що дозволяє максимально впливати на їхній творчий розвиток, формувати емоційну чуйність і мотиви творчої діяльності, оволодівати спеціальними навичками й уміннями, мисленням, уявою [1].

На основі аналізу теоретичного матеріалу з означеної проблеми виділено такі показники сформованості творчої активності дошкільнят в умовах святково-ігрового дозвілля:

- активність,
- творчість;
- імпровізаційність;
- змагальність, прагнення до найкращих результатів;
- емоційна піднесеність;
- інтерес, бажання брати участь у святково-ігровому дозвіллі.

При оформленні приміщення для святково-ігрового дозвілля доцільно дотримуватися основних правил. Дизайн повинен:

- відповідати змісту свята, бути художнім і зрозумілим для дітей;
- розвивати художньо-естетичний смак;
- створювати радісний настрій, викликати почуття інтересу до майбутніх подій.

При складанні сценарію свята потрібно забезпечити:

- яскравий і урочистий початок свята;
- розгортання сюжету свята, де відбивається основна ідея, передбачаються дитячі виступи, інсценування казок, сюрпризні моменти, ігри, пісні, танці, читання віршів тощо.
- кульмінацію святково-ігрового дозвілля, у процесі якого, як правило, вручаються подарунки дітям, які завжди підсилюють їхній емоційний стан.

Розглянемо більш докладно напрямки педагогічної діяльності з формування у дошкільників творчої активності в умовах святково-ігрового дозвілля.

1). Робота з дітьми.

Презентація. Мета презентації – зацікавити дітей. Використовують найрізноманітніші методи і прийоми, що сприяють виникненню атмосфери зацікавленості, створення у дітей позитивного емоційного ставлення до запропонованої теми. Це може бути розповідь вихователя з використанням ілюстрацій, показом слайдів, відеофільмів. Важливу роль відіграє виразна мова вихователя, його щире бажання викликати у кожної дитини інтерес до свята.

2). Спільна діяльність вихователя з дітьми здійснюється в три етапи:

- попередня робота;
- сценарій спільної діяльності;
- підсумкова спільна діяльність.

Попередня робота передбачає занурення дитини в атмосферу свята, накопичення вражень, які можуть стати основою співпраці, спілкування з вихователем і однолітками.

У попередню роботу обов'язково включаються такі види діяльності:

- розучування українських народних рухливих ігор;
- розучування прислів'їв, приказок, скоромовок тощо;
- театралізована діяльність;
- дидактичні та настільно-друковані ігри;
- музично-ритмічна діяльність.

Одним із компонентів попередньої роботи може бути образотворча діяльність, де дітям дається можливість відтворити свої враження про почуте і побачене, розкрити власні творчі задуми.

Організуючи методичну діяльність з педагогічним колективом дошкільної установи, необхідно виділити специфічні особливості, які характерні для роботи з формування творчої активності дошкільників в умовах святково-ігрового дозвілля, а саме:

- діагностування дітей на початковому, проміжному і заключному етапах, яке допоможе виявити підвищення активності кожної дитини, запланувати корекційну роботу і виявити результативність педагогічних зусиль;

- відбір ігрового матеріалу з урахуванням значущості, доступності дитячого сприйняття;

- складання розгорнутих сценаріїв спільної діяльності вихователя з дітьми;

- творчий підхід до вибору матеріалу і включення до сценарію всіх форм святково-ігрового дозвілля;

- створення предметно-розвивального середовища. Підбір дидактичного матеріалу, посібників, дитячої літератури сприяє стимулюванню творчої активності кожної дитини.

3). Аналітичний етап роботи з формування творчої активності дошкільнят в умовах святково-ігрового дозвілля передбачає узагальнення, підведення підсумків, напрацювання шляхів майбутньої діяльності працівників дошкільного закладу освіти.

Реалізація завдань із формування творчої активності дошкільників в умовах святково-ігрового дозвілля можлива лише за умови тісної взаємодії дитячого садка і сім'ї. Обидві сторони повинні спрямувати свої зусилля на пізнання можливостей розвитку кожної дитини, створення сприятливих для цього умов.

Результати дослідження сприяли виявленню характерних особливостей прояву формування творчої активності дітей дошкільного віку, зокрема:

- виникнення бажання, інтересу займатися творчою діяльністю (співати, танцювати, розповідати вірші, гратися, брати участь у театралізованих виставах тощо);

- розвиток творчого мислення, творчих нахилів і схильностей до певних видів творчої діяльності.

- розвиток у дітей емоційної чутливості, здатності до співпереживання, готовності до прояву гуманного ставлення до однолітків у спільній діяльності;

- розвиток допитливості, прагнення до самостійного пізнання і роздумів, розвитку розумових здібностей і мовлення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Формування творчої активності дошкільнят в умовах святково-ігрового дозвілля стало можливим завдяки дотриманню наступних педагогічних умов: створення в закладах дошкільної освіти святково-ігрового середовища з включенням дошкільників у творчу діяльність; розробка змісту культурно-дозвіллевих заходів з урахуванням вікових та індивідуально-особистісних особливостей дошкільників, їхніх інтересів, нахилів і здібностей; забезпечення особистісно-діяльнісного підходу в організації святково-ігрового дозвілля на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії вихователя і дітей; взаємодія дошкільного закладу і сім'ї із формування творчої активності дошкільників засобами святково-ігрового дозвілля. Подальших наукових пошуків потребують питання розробки наступності в роботі між дошкільним закладом освіти та першим класом школи у формуванні творчої активності в умовах культурно-дозвіллевих заходів.

Література

1. Богоявленская Д. Б. Творческая личность и ее диагностика и поддержка / Д. Б. Богоявленская // Психологическая служба вуза: принципы, опыт работы : сб. научн. трудов / НИИВО; сост. Б. Б. Коссов. – М., 1993. – С. 56–68.
2. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк; за ред. Л. М. Проколієнко ; упор.: В. В. Андрієвська, Г. О. Балл, О. Г. Губко, О. В. Проскура. – К. : Рад. школа, 1989. – 608 с.
3. Литвиненко І. С. Формування пізнавальної активності як засіб розвитку індивідуальності дошкільників :

- автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Литвиненко Ірина Сергіївна; Одеський національний ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2002. – 19 с.
4. Поддьяков Н. Н. Ребенок – дошкольник: проблемы психического развития и саморазвития / Н. Н. Поддьяков // Дошкольное воспитание. – 1998. – № 2. – С. 70–76.
  5. Якиманская И. С. Разработки технологии личностно-ориентированного обучения / И. С. Якиманская // Вопросы психологии. – 1995. – № 2. – С. 3–4.
  6. Яковлева Е. Л. Эмоциональные механизмы творческого потенциала / Е. Л. Яковлева // Вопросы психологии. – 1997. – № 4. – С. 3–5.
  7. Ямницький В. М. Психологія життєтворчої активності особистості : монографія / В. М. Ямницький. – Одеса : СВД Черкасов М. П.; Рівне : РДГУ, 2004. – 360 с.
  8. Torrance E. P. Creative teaching makes a difference / E. P. Torrance // Psychology and education of the gifted / Eds. W. Barbe & J. Renzulli. – N.Y. : Irvington Publishers, 1975.

Bibliography

1. Bogojavlenskaja D. B. (1993). Tvorcheskaja lichnost' i ee diagnostika i podderzhka [Creative personality and its diagnostics and support] *Psichologicheskaja sluzhba vuza: principy, opyt raboty : sb. nauchn. Trudov - Psychological service of the university: principles, work experience: sat. scientific. works.* (pp.56-56). Moscow: Izd-vo NIIVO [in Russian].
2. Kostyuk G. S. (1989). Navchal'no-vy`xovny`j proces i psy`xichny`j rozvy`tok osoby`stosti [Navevalno-vihovnyi protsessi i psihichnyi rozvitok especistosti] Kyiv: Publishing House [in Ukrainian].
3. Ly`tvynenko I. S. (2002). Formuvannya piznaval'noyi akty`vnosti yak zasib rozvy`tku indy`vidual'nosti doshkil'ny`kiv [Formation of cognitive activity as a means of development of the individuality of preschool children: author's abstract.] *Pedagogichna ta vikova psy`xologiya–Pedagogical and age psychology.* Odessa: [in Ukrainian].
4. Podd'jakov N. N. (1998). Rebenok – doshkol'nik: problemy psihicheskogo razvitija i samorazvitijax [A child – a preschool child: problems of mental development and self-development] *Doshkol'noe vospitanie –Preschool education*, 2, 70-76 [in Russian].
5. Jakimanskaja I. S. (1995). Razrabotki tehnologii lichnostno-orientirovannogo obuchenija [Developing the technology of personality-oriented learning] *Voprosy psihologii – Questions of psychology* 2, 3-4 [in Russian].
6. Jakovleva E. L. (1997). Jemocional'nye mehanizmy tvorcheskogo potenciala [Emotional mechanisms of creative potential] *Voprosy psihologii – Questions of psychology* 4, 3-5 [in Russian].
7. Yamny`cz`ky`j V. M. (2004). Psy`xologiya zhy`ttyetvorchoyi akty`vnosti osoby`stosti [Psychology of life-giving activity of the individual: monograph] Odessa: SVD Cherkasov M.P [in Ukrainian].
8. Torrance E. P. Creative teaching makes a difference / E. P. Torrance // Psychology and education of the gifted / Eds. W. Barbe & J. Renzulli. – N.Y. : Irvington Publishers, 1975.

УДК 371.83

Івженко Юрій Васильович – кандидат педагогічних наук, науковий співробітник відділу наукового та навчально-методичного забезпечення змісту позашкільної освіти та виховної роботи ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В СУЧАСНОМУ ДЕМОКРАТИЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Анотація. У статті проведено аналіз наукових досліджень щодо цінностей студентської молоді. Визначено, що одним із основних завдань системи вищої освіти є формування особистості в процесі патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження у учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах. Розглянуто проблеми формування ціннісних орієнтацій та громадянського виховання студентів в умовах демократичного середовища. Визначено мету державної політики щодо розвитку освіти, яка полягає в створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України. Проведено аналіз ціннісних орієнтацій студентської молоді в сучасних умовах.

Ключові слова: студенти, ціннісні орієнтації, громадянське виховання, демократичне середовище, громадські організації.

Abstract. The article analyzes the research on the values of student youth. It is determined that one of the main tasks of the higher education system is the formation of the personality in the process of patriotic, legal, ecological education, the approval of moral values in the participants in the educational process, social activity, civic attitude and responsibility, a healthy lifestyle, the ability to think freely and self-organize in modern conditions. The problems of formation of value orientations and civic education of students in the conditions of a democratic environment are considered. The purpose of the state policy on development of education is defined, which is to create conditions for the development of personality and creative self-realization of every citizen of Ukraine. The analysis of value orientations of student youth in modern conditions is carried out. It is substantiated that the social activity of modern youth needs to be supported by state programs and measures of a complex nature and include creation of conditions for self-realization of a person in different spheres of activity. It is revealed that the establishment of open communication «state - citizen», involvement of young people in socially useful activity, updating of the system of civic formation of youth is relevant. It is determined that the problem of civic education of youth as a component of value

orientations of the individual becomes of special importance, since after many years of search the country has taken a course on European integration, which values the national, cultural and historical values of each people. That is why the problem of forming a sense of citizenship in students becomes a priority in the system of scientific pedagogical research.

Key words: *students, values orientations, civic education, democratic environment, public organizations.*

Ивженко Юрий Васильевич – кандидат педагогических наук, научный сотрудник отдела научного и учебно-методического обеспечения содержания внешкольного образования и воспитательной работы ГНУ «Институт модернизации содержания образования»

ФОРМИРОВАНИЕ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ УКРАИНСКОЙ МОЛОДЕЖИ В СОВРЕМЕННОМ ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ СРЕДЕ

Аннотация. В статье проведен анализ научных исследований относительно ценностей студенческой молодежи. Определено, что одной из основных задач системы высшего образования является формирование личности в процессе патриотического, правового, экологического воспитания, утверждения у участников образовательного процесса нравственных ценностей, социальной активности, гражданской позиции и ответственности, здорового образа жизни, умение свободно мыслить и самоорганизовываться в современных условиях. Рассмотрены проблемы формирования ценностных ориентаций и гражданского воспитания студентов в условиях демократической среды. Определены цели государственной политики по развитию образования, которая заключается в создании условий для развития личности и творческой самореализации каждого гражданина Украины. Проведен анализ ценностных ориентаций студенческой молодежи в современных условиях.

Ключевые слова: *студенты, ценностные ориентации, гражданское воспитание, демократическая среда, общественные организации.*

Актуальність. Одним з основних завдань системи вищої освіти є формування особистості в процесі патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження у учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах. Тому перед педагогами разом з розв'язанням проблеми фахової підготовки студентів стоїть завдання формувати свідомих громадян, які мають почуття відповідальності за долю країни.

Сьогодні метою державної політики щодо розвитку освіти є створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного

громадянина України. Сучасні заклади освіти повинні забезпечити виховання покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу. Спрямованість виховання моральних цінностей громадянського суспільства та необхідність забезпечення виховання у молоді почуття громадянськості з демократичним світоглядом та відчуттям приналежності до європейської цивілізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Педагогічний аспект цінностей, ціннісних орієнтацій та ціннісного ставлення особистості представлений у межах педагогічної аксіології в працях В. Андрущенка, І. Бега, Т. Бутківська, М. Боришевського, О. Вишневського, В. Гінецинського, О. Дубасенюк, І. Зязюна, В. Кременя, Л. Сокурянської, М. Сметанського, О. Сухомлинської, Г. Тарасенко, О. Шестопалюка, В. Штифурак та ін. Зокрема І. Бех, досліджуючи духовні цінності, надає пріоритет у їх формуванні особистісно зорієнтованому вихованню, що будується на гуманістичних та аксіологічних засадах [2].

У педагогічному дискурсі різні аспекти проблем формування ціннісних орієнтацій стали предметом досліджень науковців. Так, О. Постильна обґрунтувала теорію формування моральних цінностей студентів педагогічних університетів засобами інформаційно-комунікаційних технологій, М. Безугла визначала педагогічні основи формування у студентської молоді духовно-культурних цінностей, О. Золотарьова досліджувала формування ціннісних орієнтацій студентів у процесі виховної роботи вищого технічного навчального закладу, О. Мурзіна вивчала формування професійних ціннісних орієнтацій майбутніх юристів у процесі фахової підготовки, Корінна Л.В. досліджувала формування громадянських цінностей старшокласників у загальноосвітніх навчальних закладах, О. Удалова розглянула питання професійної адаптації жіночої молоді в системі вищої освіти.

Аналіз нормативних актів та концепцій громадянського виховання й освіти дозволив визначити головні пріоритети наукового дослідження щодо формування у студентів ціннісних орієнтацій особистості. Значну увагу приділено національному характеру освіти, метою якої є виховання свідомого громадянина, патріота, який повинен набути соціальний досвід, високу культуру міжнаціональних взаємовідносин. А також сформувати у молоді ціннісних орієнтацій, та вміння жити у громадянському суспільстві на основі духовності та моралі, художньо-естетичної, трудової та екологічної культури.

Виклад основного матеріалу. Піднесення громадянської свідомості та патріотизму української молоді демонструє потужний потенціал нашого суспільства в розбудові демократичної держави. Проте громадська активність потребує підкріплення державними програмами і заходами, що мають комплексний характер і включають створення умов для

самореалізації особистості у різних сферах діяльності. Актуальним є налагодження відкритих зв'язків «держава - громадянин», залучення молоді до суспільно-корисної діяльності, оновлення системи громадянського становлення молоді.

Досліджуючи складову ціннісних орієнтацій особистості слід зазначити, що вона пов'язана з громадянською активністю, яка є онтологічною основою життєдіяльності людини та самореалізується у різноманітних формах індивідуальної поведінки і є вільним, самостійним, культуровідповідним зразком громадянської поведінки. Вона окреслюється двома взаємозалежними складовими, які зумовлюють ціннісні орієнтири індивіда: професійно-виробничу (ділова, трудова) та життєву (моральність, релігія, філософія, мистецтво).

Сталий економічний розвиток, ефективна ринкова економіка ґрунтується на фахівцях, які мають достатній рівень професійної компетенції та мотивовані на якісну трудову діяльність. Тому ціннісне ставлення до навчання та праці є складовою змісту виховання особистості.

Проблема громадянського виховання молоді як складова ціннісних орієнтацій особистості набуває особливої ваги, оскільки після багатьох років пошуків країна взяла курс на євроінтеграцію, де цінуються національні, культурні та історичні цінності кожного народу. І проблема формування почуття громадянськості у студентів стає пріоритетною в системі наукових педагогічних досліджень.

Ціннісні орієнтири, які впливають на функціонування почуття громадянськості, є надбанням, засобом вирішення життєвих проблем, перш за все, конкретної особистості та через індивідуально-особистісну життєдіяльність впливають на життя суспільства. Життєві вибори та зумовлені ними вчинки, наприклад, йти працювати або вчитися, реєструвати шлюб або жити в громадянському шлюбі, народжувати або не народжувати дітей, постають перед кожною людиною та впливають на життя не лише її самої, а й на життя суспільства. У своєму житті особистість створює суспільні форми буття, які, по суті, і складають діяння кожної особистості. Тому вирішення життєвих проблем, оптимізація життєдіяльності особистості, морально-правова поведінка, життєтворчість, самореалізація, які стануть прогнозованим наслідком формування у людини почуття громадянськості, впливатимуть не лише на життя індивіда, а й на соціальну дійсність.

Педагогічне розуміння джерела мотивації вчинків людини, її поведінки, громадянської діяльності лежить у системі цінностей особистості або ціннісних орієнтаціях особистості. У педагогічному словнику зазначається, що цінності є соціально-філософською категорією, яка фіксує позитивне або негативне значення будь-якого предмету або явища [4]. Матеріальні цінності вважаються нижчими, наприклад: продукти харчування, побутова техніка, одяг, житло, автомобіль тощо. Найвищими є духовні цінності, до яких відносять святість, добро,

прекрасне, справедливість, благо суспільства та ін. Загалом цінності виконують такі функції: конституювання сенсу життя, орієнтаційну та нормативну.

Об'єктом нашого дослідження є студенти, тому ми розглядали формування ціннісних орієнтацій молоді у діяльності молодіжних громадських організацій.

Згідно із завданнями нашого дослідження у процесі реалізації концептуальних, цільових засад щодо визначення змістових, технологічних, організаційних параметрів діяльності молодіжних студентських об'єднань ми проаналізували ставлення студентів їх мотивацію щодо участі у діяльності громадських організацій.

Характеризуючи демократичну виховну систему молодіжної громадської організації, нами визначено наступні умови: добровільна участь; демократичний характер прийняття рішень; організація спільної діяльності із суспільним спрямуванням, позитивна мотивація участі; можливість прояву громадянської активності, громадянських якостей; бажання до розвитку, самореалізації, самоствердження, свободи.

Нами проаналізовано, що громадська діяльність молодіжних громадських організацій (студентів) у навчальних закладах як компонент цілісного виховного середовища – це цілеспрямований педагогічний процес, від захоплення ідеєю громадянської діяльності студентів, отримання знань щодо напрямів діяльності молодіжних громадських організацій, громадянської освіти, обговорення суспільних проблем, розроблення проекту суспільного спрямування, демократичне прийняття рішення, розподіл обов'язків, досвід взаємодії між студентами та викладачами, взаємодія студентів з адміністрацією навчального закладу, оволодіння організаторської компетентності, реалізація проекту, підведення підсумків, обговорення результатів студентами – членами організації.

Відповідно до проведеного наукового аналізу в межах констатувального експерименту можна стверджувати, що студентська молодь недостатньо бере участь у діяльності громадських організацій через несприятливе соціальне середовище. Під час існуючих різноманітних видів соціально значущої діяльності студенти недостатньо залучаються до реалізації соціальних проектів, не створюються умови для самовираження і самореалізації студентів.

Згідно завдань нашого дослідження нами проведено роботу щодо визначення ролі громадських молодіжних організацій, їх вплив на впровадження конкретних життєвих навичок, знань, досвіду, як основу формування почуття громадянськості у студентів.

Викликає занепокоєння погіршення стану фізичного і психічного здоров'я, важливої життєвої цінності для особистості, що відбувається на фоні підвищення вживання наркотичних, алкогольних речовин та ін. Найбільш уразливими і незахищеними сьогодні є підлітки, які, не

маючи відповідних моральних цінностей, вживають шкідливі речовини, що негативно впливають на репродуктивне здоров'я, інтелектуальний розвиток, підвищують ризик захворіти на небезпечні хвороби.

Для визначення цінностей сучасної молоді ми використали дані соціологічних досліджень Українського інституту соціальних досліджень імені О. Яременка. Так, за результатами всеукраїнського опитування щодо вживання алкоголю, 76% молодих людей вже споживали алкогольні напої у 17 років, а десята частина спробувала у віці 11 років або раніше. Значна частина 17-річної молоді (61%) визнали, що були іноді п'яними. Відсутність позашкільних навчальних закладів та достатнього догляду за дітьми (віком 13–17 років) призвели до того, що 25% з них, як мінімум, один раз на місяць вживають алкогольні напої [1].

За результатами соціологічного дослідження «Молодь України-2015», проведеного компанією GfK Ukraine, з'ясовано, що опитувані молоді люди віком 14–34 роки останнього тижня вживали пиво – 25%, міцні алкогольні напої – 6%, вино – 5%, самогон або інші напої – 4%, слабоалкогольні напої – 3%. Це становить 27% від опитаних молодих людей, серед яких 40% становили чоловіки і 14% – жінки. Щодня вживали алкогольні напої 3% молодих людей, з них 5% чоловіків і 1% жінок [5].

Результати опитування молоді віком 14–34 роки: 9% – вживали наркотики протягом свого життя, з них 13% чоловіків і 4% жінок. Наркотично залежними визнали себе 1 % опитаних (23 особи), а 9% (231 особа) – пробували, але зараз не вживають. Такий рівень поширення небезпечних звичок серед молоді впливає на економічний потенціал суспільства.

Молодь, її установки та поведінкові практики безпосередньо залежать від соціокультурних характеристик суспільства. Молодіжні ціннісні пріоритети є результатом впливу соціального середовища свого часу, соціалізації молоді в сім'ї, колі однолітків, через соціальні інститути, навчальні заклади, а також шляхом систематичної і цілеспрямованої діяльності органів державної влади та засобів масової інформації, соціальних мереж. Одним з вагомих інструментів формування соціокультурної свідомості молоді є громадські організації.

Молодь особливо сприйнятлива до інноваційних інформаційних засобів, активно користується сучасними електронними засобами комунікації та отримання інформації. Від 40% до 50% опитаних студентів дивляться телепередачі до трьох годин у будні дні. У вихідні цей показник становить 60-75% відповідно. У будні дні від 0,5 до 4 годин проводять за електронними пристроями з метою виконання домашнього завдання, відправлення повідомлень електронною поштою, спілкування в чатах, соціальних мережах, використання ресурсів Інтернету 70-90% студентів. У вихідні дні цей показник є дещо меншим і становить 60-80% (залежно від курсу). Найбільш активно користуються електронними пристроями 16-17 річні: близько 60% студентів цього віку в будні дні та 30% – у вихідні

витрачають більше трьох годин, обмінюючись інформацією та спілкуючись з використанням ресурсів Інтернет.

А отже, саме діяльність молодіжних громадських організацій, соціальне та освітнє середовище, система суспільних і групових цінностей є важливими чинниками громадської активності студентської молоді. Залежність від зазначених чинників визначає специфіку процесу формування ціннісних орієнтацій студентської молоді, впливає на рівень її сформованості.

Згідно плану наукового дослідження нами проведено серед студентів моніторинг громадянських ціннісних орієнтацій студентів вищих навчальних закладів та ставлення студентів до суспільної діяльності, обізнаності про діяльність громадських організацій.

Відповідно до плану проведення моніторингу ми з'ясували ставлення студентів до діяльності різних громадських об'єднань. З цією метою студентам було запропоновано таке питання: «Яка з існуючих громадських організацій, на Вашу думку, найкраще здійснює свою діяльність». Думки респондентів можна згрупувати за змістом у два підрозділи: перший - «студенти вважають, що студентські ради найкраще здійснюють свою діяльність»; другий - «студенти вважають, що громадські організації найкраще здійснюють свою діяльність». З наведеного розподілу відповідей можна судити що: 29,9 % – студентські ради; 63,2 % – громадські організації.

Результати моніторингу показують що 98,75 % респондентів є членами громадських організацій або студентських рад, членами студентських рад вищих навчальних закладів – 59,77% респондентів, одночасно членами студентських рад та громадських організацій є 27,97 %. Загалом членами громадських організацій є 67,05%, це свідчить про участь студентів у діяльності громадських організацій у вищому навчальному закладі та поза ним.

Нами проаналізовано, що студенти останній рік брали участь в *протестних акціях*, щодо вирішення проблем на рівні місцевого самоврядування – 19% респондентів, а 56% – цікавилися такими ініціативами; брали участь в екологічних акціях (у тому числі допомога бездомним тваринам) – відповідно 13% і 51%; у захисті своїх прав та інтересів родини, або друзів, – відповідно 10% і 60%.

Відповідно до наукового аналізу, можемо стверджувати, що формування громадянських ціннісних орієнтацій студентської молоді у діяльності молодіжних громадських організацій, діючих на базі ВНЗ, – це комплексний процес створення усіма учасниками сприятливого соціального середовища.

Проведене нами дослідження ціннісних орієнтацій студентів м.Києва за методикою М. Рокіча «Ціннісні орієнтації» дозволив виявити динаміку ціннісних та смисложиттєвих орієнтацій, а також вивчався вплив цих

орієнтацій на участь у громадській діяльності та подальший життєвий шлях [3].

Усі студенти, незалежно від напрямку підготовки, на перші місця в ієрархії термінальних цінностей поставили «Здоров'я», «Матеріально забезпечене життя» та «Наявність хороших і вірних друзів». Найменш значимими цінностями виявились «Творчість», «Щастя інших» та «Розваги»; – домінуючими інструментальними цінностями виявились: «Вихованість», «Незалежність», «Сміливість», «Чесність». Незначущими цінностями визнаються: «Ефективність у справах», «Непримиренність до недоліків у собі та інших», «Високі запити», «Раціоналізм».

В рамках наукового дослідження до виховної діяльності навчального закладу ми долучили молодіжні громадські організації. За допомогою громадських об'єднань проводилися семінари, тренінги, збори. Аналіз цієї діяльності засвідчив підвищення рівня знань щодо організації діяльності громадських організацій, студенти з'ясували проблеми у молодіжному середовищі та шляхи їх вирішення, розробили ряд соціальних проектів для громадських організацій, розробили нові напрями громадської роботи, удосконалилися інші вміння і навички. Під час виїзних зборів молодь здобула практичний досвід щодо організації волонтерської діяльності та досвід створення демократичного середовища.

Важливо зазначити, що після повторного опитування така цінність, як «Суспільне покликання» у більшості студентів зайняла середні значення, а у частини стала пріоритетною, що засвідчує рівень громадянської позиції молоді. Також, слід звернути увагу на той факт, що цінність «матеріально забезпечене життя» не була значимою для всіх студентів.

Таким чином, дані досліджень засвідчили вплив демократичного середовища молодіжних громадських об'єднань на ціннісні орієнтації студентів. Було встановлено, що студенти, які орієнтовані на цінності суспільного покликання володіють самостійністю і незалежністю суджень, відповідальністю, чуйністю, старанністю, упевненістю в собі.

Громадянська позиція тісно пов'язана з самоствердженням та самореалізацією особистості в конкретних життєвих ситуаціях, в яких особистість, реалізуючи свій творчий потенціал, перетворює при цьому довкілля розвиваючи культурне, соціальне та природне середовище.

Висновки. В Україні сьогодні науковцями вивчено зміст загальнокультурних і національних цінностей, серед яких найважливішою є ціннісне ставлення особистості до суспільства і держави, що виявляється в патріотизмі, національній самосвідомості, правосвідомості, політичній культурі та культурі міжетнічних відносин. Ми проаналізували зміст життєвих цінностей особистості, які зумовлюють її життєдіяльність та пов'язані між собою: суспільні відносини з іншими людьми, вчинки та поведінка, ставлення до власного здоров'я, а також духовно-практична діяльність молоді та ін.

Сучасною стратегією держави й суспільства є прискорений соціально-економічний, політичний й культурний розвиток, і подолання корупції у державі є пріоритетним. Для цього необхідно оновити зміст та форми організації громадянського виховання у навчальних закладах. Висока фахова та громадянська компетентності студентів сприятимуть підвищенню рівня конкурентної спроможності держави у світі.

Ціннісні орієнтири, які впливають на функціонування почуття громадянськості, є надбанням, засобом вирішення життєвих проблем, перш за все, конкретної особистості та через індивідуально-особистісну життєдіяльність впливають на життя суспільства. Життєві вибори та зумовлені ними вчинки, наприклад, йти працювати або вчитися, реєструвати шлюб або жити в громадянському шлюбі, народжувати або не народжувати дітей, постають перед кожною людиною та впливають на життя не лише її самої, а й на життя суспільства. У своєму житті особистість створює суспільні форми буття, які, по суті, і складають діяння кожної особистості. Тому вирішення життєвих проблем, оптимізація життєдіяльності особистості, морально-правова поведінка, життєтворчість, самореалізація, які стануть прогнозованим наслідком формування у людини почуття громадянськості, впливатимуть не лише на життя індивіда, а й на соціальну дійсність.

Література

1. Балакірева О. М. Показники та соціальний контекст формування здоров'я підлітків : монографія. Київ : ЮНІСЕФ, Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка, 2014. 156 с.
2. Бех І. Д. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: навч.-метод. посібник / І. Д. Бех // Виховання особистості: у 2 кн. – К.: Либідь, 2003. – Кн. 1. – 280 с.
3. Леонтьев Д.А. Методика изучения ценностных ориентаций. – М., 1992. – 17 с.
4. Соціологічне дослідження «Молодь України – 2015. (Режим доступу : <http://www.unfpa.org.ua/files/articles/5/40.pdf>)

Bibliography

1. Balakirjeva O. M. Pokaznyky ta social'nyj kontekst formuvannja zdorov'ja pidlitkiv : monografija. Kyi'v : JuNISEF, Ukr. in-t soc. doslidzh. im. O. Jaremenka, 2014. 156 s. (in Ukrainian)
2. Beh I. D. Osobystisno orijentovanyj pidhid: teoretyko-tehnologichni zasady: navch.-metod. posibnyk / I. D. Beh // Vyhovannja osobystosti: u 2 kn. – K.: Lybid', 2003. – Kn. 1. – 280 s. (in Ukrainian)
3. Leont'ev D.A. Metodyka yzuchenja cennostnyh oryentacyj. – M., 1992. – 17 s. (in Ukrainian)
4. Sociologichne doslidzhennja «Molod' Ukrainy – 2015. (Rezhyim dostupu : <http://www.unfpa.org.ua/files/articles/5/40.pdf>) (in Ukrainian)

УДК 37.013:316.77

Каплінський В. В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і професійної освіти ВДПУ імені Михайла Коцюбинського

ІНТЕГРУВАННЯ ТЕОРЕТИЧНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ СКЛАДОВИХ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ШЛЯХОМ ЇХ ЗАЛУЧЕННЯ ДО АНАЛІЗУ ПЕДАГОГІЧНИХ ВІДЕОФРАГМЕНТІВ

Анотація. Багаторічний досвід роботи у ВЗО свідчить про те, що теорія нерідко сприймається студентами, як щось абстрактне, відірване від життя, оскільки вивчається сама собою, а практика здійснюється поза теорією. У статті автор пропонує ефективний шлях, завдяки якому відбувається інтеграція теоретичної та практичної складових професійної підготовки, їх синтез в контексті професійного становлення майбутнього педагога. Він полягає у відборі відеофрагментів, фактів, подій, які містять певні педагогічні явища та «вписування» їх у зміст практичних, лабораторних і навіть лекційних занять з педагогіки. При такому підході загальнопедагогічні знання виступають не лише як сукупність принципів, способів, правил, а як засіб успішного розв'язання тих ситуацій (часто непередбачених), які постійно виникають у освітньому середовищі й потребують педагогічно доцільного їх вирішення. Роль відеоситуацій у професійному становленні майбутнього вчителя полягає у тому, що, забезпечуючи наочне бачення освітнього процесу в контексті теми, яка вивчається, вони «оживлюють» теорію й сприяють миттєвому включенню теоретичних знань в роботу, забезпечуючи їх якість та гнучкість; забезпечують і посилюють інтерес до дисциплін педагогічного циклу; знайомлять з живими зразками організації освітнього процесу та кращим досвідом педагогічної діяльності вчителів; розвивають творче педагогічне мислення, допомагають бачити та виправляти педагогічні помилки вчителя, здійснювати їх аналіз; сприяють виявленню власних помилок та недоліків на підставі зіставлення власних рішень з рішеннями, запропонованими у відеофрагментах.

Ключові слова: професійне становлення; інновації; авторська технологія; педагогічні відеофрагменти; відеоситуації; інтегрування теорії і практики.

Kaplinskyi V.V. – Cand. ped Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Professional Education of the Mikhalo Kotsiubynskyi VSPU

INTEGRATION OF THEORETICAL AND PRACTICAL COMPONENTS OF PROFESSIONAL FORMATION OF FUTURE TEACHERS BY THEIR INVOLVEMENT IN THE ANALYSIS OF PEDAGOGICAL VIDEO FRAGMENTS

***Summary.** Many years of work experience in VZO testifies that the theory is often perceived by students as something abstract, separated from life, since it is studied by itself, and practice is carried out outside the theory. In the article the author offers an effective way through which the integration of theoretical and practical components of vocational training, its synthesis in the context of the professional formation of the future teacher. It consists in the selection of video clips, facts, events that contain certain pedagogical phenomena and their «typing» into the contents of practical, laboratory and even lecture lessons in pedagogy. With this approach, general pedagogical knowledge acts not only as a set of principles, methods, rules, but as a means of successful resolution of those situations (often unpredictable) that are constantly occurring in the educational environment and need pedagogically expedient solutions. The role of video situations in the professional formation of a future teacher is that by providing a visual vision of the educational process in the context of the subject being studied, they «enliven» the theory and contribute to the instant inclusion of theoretical knowledge into work, ensuring their quality and flexibility; provide and increase interest in the disciplines of the pedagogical cycle; get acquainted with living examples of organization of educational process and better experience of pedagogical activity of teachers; develop creative pedagogical thinking, help to see and correct pedagogical mistakes of the teacher, to carry out their analysis; contribute to the detection of their own mistakes and shortcomings on the basis of a comparison of their own solutions with the solutions proposed in the video fragments.*

***Key words:** professional formation; innovation; author's technology; pedagogical video fragments; video situation; integration of theory and practice.*

***Каплинский В. В.** - кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики и профессионального образования ВГПУ имени Михаила Коцюбинского*

ИНТЕГРИРОВАНИЕ ТЕОРЕТИЧЕСКОЙ И ПРАКТИЧЕСКОЙ СОСТАВЛЯЮЩИХ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТАНОВЛЕНИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ПУТЁМ ЇХ ПРИОБЩЕНИЯ К АНАЛИЗУ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ВИДЕОФРАГМЕНТОВ

***Аннотация.** Многолетний опыт работы у ВУЗ свидетельствует о том, что теория нередко воспринимается студентами, как нечто абстрактное, оторванное от жизни, так как изучается сама собой, а*

практика здійснюється вне теорії. В статті автор рекомендує ефективний шлях інтеграції теоретичної і практичної складових професійної підготовки, їх синтез в контексті професійного становлення майбутнього педагога. Її сутність в отборі відеофрагментів, фактів, подій з визначеними педагогічними явищами та «вписування» їх в зміст практичних, лабораторних і лекційних занять по педагогіці. При такому підході загальнопедагогічні знання виступають не тільки як сукупність принципів, способів, правил, а як засіб успішного рішення тих ситуацій (часто непередбачуваних), які постійно виникають в освітньому середовищі і потребують педагогічно цілеспрямованого їх рішення. Роль відеоситуацій в професійному становленні майбутнього вчителя складає в тому, що вони «оживляють» теорію і сприяють включенню теоретичних знань в роботу, забезпечують їх якість і гнучкість; викликають інтерес до дисциплінам педагогічного циклу; демонструють живі зразки організації освітнього процесу і найкращий досвід педагогічної діяльності вчителів; розвивають творче мислення, допомагають побачити і виправити педагогічні помилки вчителя і здійснювати їх аналіз.

Ключові слова: професійне становлення; інновації; авторська технологія; педагогічні відеофрагменти; відеоситуації; інтегрування теорії і практики.

Постановка проблеми. В сучасних умовах співіснування двох стратегій організації освітнього процесу, традиційної та інноваційної, перша може забезпечувати успішні результати, якщо вона не «застигає в стереотипі», а постійно оновлюється та вдосконалюється.

Інноваційна форма проявляється в особливих способах діяльності викладачів, що виходять за межі традиційних, оскільки інновації передбачають зміни, оновлення в плані створення нового або пристосування вже відомого до нових умов. Найбільш сприятливі умови, що забезпечують успішність професійного становлення майбутнього педагога, виникають в ситуаціях його включення в інноваційні освітні процеси, оскільки вони орієнтовані на якісну зміну системи освіти, її оптимізацію, вимагають від вчителя гнучкого реагування на мінливі освітні потреби і запити, прийняття самостійних рішень, осмислений вибір способів професійної діяльності з широкого спектру педагогічних альтернатив.

Опираючись на **науковий доробок відомих учених**, в якому здійснено аналіз інноваційних підходів у педагогіці (Підласий І.П., Селевко Г.К., Дичківська І.М., Сластьонін В.О., Бургін М.С., Морозов Є.П. та ін.), пропонуємо власну інноваційну технологію використання педагогічних відеофрагментів при вивченні педагогіки.

Мета нашої статті полягає в ознайомленні з сутністю і особливостями розробленої нами технології.

Виклад основного матеріалу. Пошукова діяльність сучасного викладача педагогіки має бути зорієнтована лише на ті інновації, які є прогресивними, не завдають шкоди й відкривають нові можливості в розвитку студентів. Саме таких позицій ми дотримуємось при застосуванні педагогічних відеофрагментів з метою інтегрування теоретичної і практичної складових професійного становлення майбутнього педагога, вважаючи, що однією з найважливіших ознак викладача педагогіки, який організовує і здійснює цей процес, є відкритість новому й здатність до прогресивних змін.

Спостереження показують, що нерідко теорія вивчається сама собою, а практика здійснюється поза теорією. Тому теорія часто сприймається як щось абстрактне, відірване від життя. У зв'язку з цим нам важливо було в контексті професійного становлення майбутнього педагога відзначити ті засоби, завдяки яким могла б відбуватись інтеграція теоретичної та практичної складових загальнопедагогічної підготовки, їх синтез, оскільки, як про це переконливо і образно писав німецький поет і філософ Й. Гете: «Теорія, мій друже сіра вся. Лиш дерево життя барвисто зеленіє».

Перед нами постало завдання пошуку засобів, спроможних «оживити» теорію і забезпечити відчуття студентами її значущості та потреби в неї для професійного становлення. Багаторічна практика їх використання в процесі вивчення дисциплін педагогічного циклу, засвідчує, що педагогічні відеофрагменти і є тими оптимальними засобами, які переконують у необхідності теорії, без знання якої неможливо успішно розв'язувати проблеми, що постійно виникають в освітньому середовищі як загальноосвітньої, так і вищої школи.

Принцип зв'язку педагогіки з життям, теорії з практикою чи не найважливіший принцип навчання педагогіці. Адже те, що вивчається на лекціях, семінарах, в процесі самостійної роботи, має значення лише тоді, коли стає керівництвом до дій у повсякденному житті, регулятором практичної діяльності. Так, коли студент на семінарі може розкрити суть виховання, назвати його принципи, засоби – це важливо. Але, якщо ці знання не стають інструментом діяльності на практиці, їх не можна назвати засвоєними, оскільки той процес засвоєння, який *припиняється* на етапі закріплення, не є завершеним.

Досвід викладання педагогіки свідчить, що нерідко такі важливі теми, як закономірності, принципи, методи, прийоми, засоби навчання та виховання вивчаються у відриві від тих конкретних педагогічних явищ, ситуацій, інструментом розв'язання яких (причому, досить успішним) вони можуть стати за умови їх задіяння в якості інструмента практичної діяльності.

Без такого співвідношення названі вище педагогічні категорії залишаються сухими, мертвими положеннями, засвоєння яких відбувається на чисто термінологічному рівні з установкою на їх подальше

відтворення на заняттях чи на екзамені з досить низьким, а часто нульовим коефіцієнтом корисної дії. Такі знання не можна назвати повноцінними знаннями, оскільки, на думку багатьох науковців, єдиний шлях, який веде до знань, – це діяльність.

Педагогічні знання лише тоді стають *діючим* інструментом відповідної інструментальної сфери особистості, коли студент працює з ними, а не просто відображає. Працювати зі знаннями означає забезпечувати їх дієве функціонування, «приміряючи» до ретельно відібраних ситуацій шкільного життя, відображених у відеофрагментах, шукати умови і межі їх застосування та прогнозувати наслідки включення теоретичних знань «в роботу» в різних моделях та контекстах.

Педагогічні відеофрагменти із документальних та художніх фільмів про школу, починаючи з «Педагогічної поеми» А. Макаренка і закінчуючи найсучаснішими вітчизняними та зарубіжними фільмами на шкільну тематику, ретельно відбирались, класифікувались за розділами та темами з усіх педагогічних дисциплін протягом десяти останніх років і формувались у відеотеку. Їх роль у професійному становленні майбутнього вчителя полягає у тому, що, забезпечуючи наочне бачення освітнього процесу в контексті теми, яка вивчається, вони: *по-перше*, «оживлюють» теорію й сприяють миттєвому включенню теоретичних знань в роботу, забезпечуючи їх якість та гнучкість; *по-друге*, забезпечують і посилюють інтерес до дисциплін педагогічного циклу, переконуючи у необхідності оволодіння теоретичними знаннями для розв'язання практичних завдань та проблем; *по-третє*, надають можливість проілюструвати ті чи інші теоретичні положення, знайомлять з живими зразками організації освітнього процесу та кращим досвідом педагогічної діяльності вчителів; *по-четверте*, розвивають творче педагогічне мислення, допомагають бачити та виправляти педагогічні помилки вчителя, здійснювати їх аналіз; *по-п'яте*, спонукають до самооцінки та самоаналізу, вияву власних помилок та недоліків на підставі зіставлення власних рішень з рішеннями, запропонованими у відеофрагментах.

В залежності від цілей використання, відеоситуації розподіляються нами на такі види: 1) ситуації-ілюстрації, 2) ситуації, на основі яких формулюються проблемні запитання; 3) ситуації контрастного характеру (як доцільно та як недоцільно чинити); 4) ситуації-тести.

Досвід засвідчує, що використання відеофрагментів є продуктивним і ефективним тоді, коли відеофрагмент є адекватним теоретичному положенню (недвозначним, коротким, тобто доведеним до розміру ідеї, яку він ілюструє), звільненим від зайвої інформації, яка відволікає й ускладнює усвідомлення тої чи тої ідеї; коли відеофрагмент є цікавим, несе в собі ефект новизни, відображає реалії життя, в тому числі шкільного; при відповідній установці та комунікативному забезпеченні його використання.

Аналізуючи педагогічні відеофрагменти, майбутній педагог отримує можливість зразу ж задіювати теоретичні знання та переводити в реально діючі ті інтелектуальні ресурси особистості, які надто часто так і залишаються “дрімаючими потенціями» при відсутності на заняттях належних умов для їх функціонування.

Педагогічні відеоситуації, як різновид відеофрагментів, що відбираються викладачем заздалегідь на основі попереднього ретельного перегляду фільмів, приховують у собі неабиякі потенційні можливості саме для розвитку інтелектуальних здібностей майбутнього вчителя. Окрім того, вони містять багатий пізнавальний та виховний потенціал.

Спочатку відеоситуації використовувались на заняттях з пропедевтичної практики з метою спостереження та аналізу педагогічних явищ. Згодом стали демонструватись на лабораторних та семінарських заняттях з педагогіки, а також і на лекціях для ілюстрації тих чи інших теоретичних положень або ж як проблемні ситуації під час проблемного викладу деяких тем з педагогіки.

Використання відеоситуацій на лабораторних та практичних заняттях з педагогіки супроводжується наступними завданнями, спрямованими на забезпечення інтеграції теоретичної та практичної складових професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки:

Переглянувши відеофрагмент фільму І.Фрідберга «Лялечка», визначте, порушення яких принципів виховання призводить до негативних наслідків у взаємовідносинах класного керівника з новенькою ученицею?; Перегляньте фрагмент фільму Д.Асанової «Пацани» і дайте відповідь на такі питання: Опора на які принципи виховання допомагає Паші забезпечити ефективну організацію виховного процесу в таборі? Які принципи виховання порушує його заступник Олег Павлович? Які принципи виховання порушуються батьками Зайцева?; Переглянувши початок фільму «Розиграш», спробуйте оцінити ефективність і спрогнозувати наслідки застосованого вчителькою методу покарання? Які помилки допущені нею у застосуванні цього методу?; Прослідкуйте еволюцію методу заохочення в фільмі «Небезпечні думки». Що забезпечує його ефективність?; Порівняйте між собою два фрагменти, в яких застосовується метод переконування: індивідуальна бесіда Олени Михайлівни з Тетяною Серебряковою в кабінеті (фільм «Лялечка») та індивідуальна бесіда вчительки Джонсон з Емілію в кінці фільму «Небезпечні думки». Чим пояснити нульовий коефіцієнт та негативні наслідки переконування в першому випадку і ефективність переконування у другому?

Найчастіше відеоситуації застосовуються з конкретною метою, яка полягає у розвитку професійно-педагогічного мислення майбутнього вчителя та розвитку його професійних здібностей (комунікативних, аналітичних, прогностичних, перцептивних та ін.). Паралельно студентам

демонструється технологія застосування в навчальному процесі частково-пошуковому методу навчання на прикладі організації розв'язання проблемних ситуацій. Демонструється ситуація > формулюється проблема > студенти включаються в пошукову діяльність, пропонують свої версії, викладач керує процесом пошуку, спрямовуючи на вірний шлях розв'язання проблеми > визначається найконструктивніший варіант > демонструється продовження відеоситуації > порівнюється оптимальний варіант, запропонований студентами, з варіантом розв'язання ситуації на екрані.

Найбільший інтерес у студентів викликають відеофрагменти, що загострюють увагу до проблеми відносин педагогів з учнями. Розв'язуючи їх, майбутні вчителі набувають досвіду вирішення конфліктних ситуацій та забезпечення позитивних взаємостосунків, що є одним з важливих напрямів професійного становлення. Такі відеофрагменти приваблюють студентів не лише своїм професійним, але й життєвим змістом.

Цікавим та абсолютно несподіваним для студентів є останнє заняття з педагогіки. Воно складається з фрагментів попередніх занять, що містять у собі найважливіший пізнавальний та освітній потенціал. Окрім того, включає відеоситуації, які демонструються підряд без коментаря та обговорення як миттєвості, пов'язані з педагогікою, яку вони вивчали три семестри і з якою сьогодні прощаються...

Східна мудрість гласить: «Майстер не вчить, а створює ситуації». Саме з досить повчальної, цікавої та інтригуючої ситуації розпочинається перша лекція з теорії виховання на тему «Методи та прийоми виховання». Перед оголошенням нової теми викладач транслює відеоситуацію з сучасного американського художнього фільму «Імператорський клуб», яка реалізує не лише ілюстративну функцію, а містить у собі багатий пізнавально-освітній, мотивуючий, розвивальний і виховний потенціал.

Технологія використання професійно-педагогічних відеоситуацій, *по-перше*, ламає у студентів усталені стереотипи про професію педагога, демонструючи його привабливі сторони, формує інтерес та любов до неї; *по-друге*, наочно демонструє сучасні дієві способи педагогічної взаємодії зі студентами, створюючи сприятливі умови для внутрішньо вмотивованого вивчення педагогіки; *по-третє*, будує вивчення педагогічних дисциплін на принципі зв'язку з життям, розкриваючи їх значущість не лише у професійній діяльності педагога; *по-четверте*, насичує педагогічні дисципліни змістом, який стає особистісно значущим для студентів, та оновлює методи його успішного засвоєння.

Новаторство нашої технології, окрім того, що відеофрагменти досить тонко вплітаються в теоретичну канву навчального заняття, полягає ще й у тому, що ми, беручи за основу метод кейсів, змінюємо звичну форму роботи, пропонуючи власний підхід до їх аналізу. Технологія пов'язана з використанням «живих» педагогічних ситуацій і спрямована на оволодіння

майбутнім учителем у процесі загально педагогічної підготовки методикою застосування в навчальному процесі частково-пошукового методу навчання на прикладі організації розв'язання проблемних відеоситуацій (див. Мал.1)

Анкетування студентів на заняттях з педагогіки, методики виховної роботи, основ педагогічної майстерності та пропедевтичної практики засвідчило, що однією з головних причин недостатнього інтересу до змісту педагогічних ситуацій є їхня академічність, сухість, часта повторюваність. Їхні джерела, як правило. – одні і ті ж навчальні посібники та збірники з педагогіки. Часто вони на заняттях звідти ж зачитуються, що ще більш посилює їхню академічність та відірваність від живого освітнього процесу. Інноваційність технології полягає у виборі саме таких відеоситуацій, які б хвилювали своєю нетрадиційністю та новизною, спрямовуючи діяльність студентів у практичне русло.

Мал. 1 Організація роботи із відеоситуацією

За справедливим твердженням Г.І.Щукіної: «...ситуація новизни відіграє роль стартового механізму в актуалізації емоційної сфери і є важливим чинником забезпечення пізнавального інтересу...» [3,130].

Методом незакінчених речень після закінчення курсу педагогіки ми перевіряли вплив занять з використанням відеоситуацій на мотиваційно-ціннісну сферу особистості студентів в процесі їх професійного становлення. Фразу «особисто для мене педагогіка була предметом, який...», студенти, не пишучи своїх прізвищ (обов'язкова умова), продовжували так:

«Знання деяких предметів зразу ж після екзамену чи заліку вивітрюються. Однак, Я б не сказав би цього про знання з педагогіки. Таке відчуття, що ці знання не вивітрились, а, навпаки, заглибились, і обов'язково виручать, допоможуть, коли опинишся у складній ситуації...»

«У педучилищі я не любила педагогіку. Вона була надто сухою. Відкрити її як життєвонаучу науку допомагали ситуації з фільмів. Завдяки їм матеріал з підручника, що здавався надто відірваним від реальності шкільного життя, оживав...»

«Фрагменти фільмів ніби оживляли педагогіку і допомагали збагнути всю красу і велич виховного процесу...»

«Переглядаючи калейдоскоп відомих сюжетів я думав про свою майбутню професійну діяльність і взагалі про життя, яке можна прожити нецікаво, перебуваючи у сплячці і думаючи, що все ще попереду. Приміряючи їх до себе, починаєш краще себе розуміти, який ти є насправді. Наче бачиш той шлях, по якому і тобі треба йти. А найважливіше – робиш для себе висновки, що головний день досягнення успіху – сьогоднішній...»

Висновки. Відгуки студентів свідчать про результативність технології інтегрування теорії і практики шляхом залучення студентів до аналізу відеоситуацій у професійному становленні майбутнього педагога, про реалізацію виховного потенціалу педагогічних дисциплін зміцнення мотиваційної основи їх вивчення. Її роль полягає в тому, що при вивченні педагогічних дисциплін відеофрагменти задіюють не лише інтелектуальну, а перш за все мотиваційно-ціннісну сферу особистості, що сприяє переходу змісту цих важливих дисциплін у внутрішній план особистості майбутнього педагога, викликаючи післядію і стаючи керівництвом успішної самостійної практичної діяльності, що загалом сприяє ефективності професійного становлення під час навчання у ВЗО.

Література

1. Каплінський В. В. Авторська технологія реалізації освітнього потенціалу відеоситуацій в процесі загальнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя / В. В. Каплінський // Особистісно-професійний розвиток майбутнього вчителя: матеріали всеукраїнської науково-практичної інтернет – конференції (м. Вінниця, 29-30 листопада 2017р.). – Вінниця: ТОВ «Ніланд ЛТД», 2017. С. 55-58
2. Lazarenko N. I. Higher Education in Ukraine: Ensuring the Quality of Education / N. I. Lazarenko, V. V. Kaplinski // International Scientific-Practical Conference Theoretical and applied researches in the field of pedagogy, psychology and social sciences: Conference Proceedings, December 28-29, 2016. Kielce: Holy Cross University. P.98-101
3. 3.Щукина Г.И. Проблемы познавательного интереса в педагогике / Г.И.Щукина.- М: Педагогика,1991. – 150 с.

УДК 378.4(494) (045)

Коваленко Оксана Миколаївна – кандидат історичних наук, член-кореспондент АМСКП, провідний науковий співробітник відділу лідерства та інституційного розвитку вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України

E-mail: Whaitangel2007@gmail.com

ПРАВОВІ ОСНОВИ УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО ВРЯДУВАННЯ В УНІВЕРСИТЕТАХ ЄВРОПИ, ПРИКЛАД ДЛЯ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню законодавства в освітній сфері, проведено правовий аналіз нормативно-правової бази. Проаналізовано принципи вищої освіти та особливості державного регулювання у сфері вищої освіти. Аналіз нормативно-правових актів про вищу освіту свідчить, що при всій прогресивності нормативно-правових документів, прийнятих в останні роки й спрямованих на розвиток системи освіти, для них все ще характерна суперчливість, неоднозначність тлумачення, неконтрольованість виконання низки положень. Європейські інтеграційні процеси, які охопили всі сфери життєдіяльності держави, у тому числі і вищу освіту, спрямовані на розвиток співробітництва європейських держав у сфері вищої освіти та формування економічно розвиненої і конкурентоспроможної об'єднаної Європи. Рушійною силою інтеграційних процесів покликаний стати Болонський процес, основним завданням якого є гармонізація вищої освіти в Європі. Під впливом інтеграційних процесів відбувається зближення різних освітянських шкіл, уніфікація організації начального процесу, формування європейського простору вищої освіти.

Ключові слова: правові основи, університетське врядування, нормативно-правові акти, стандарти вищої освіти, якість вищої освіти, європейська інтеграція, Болонський процес, заклади вищої освіти.

Oksana Kovalenko – Candidate of Historical Sciences, Corresponding Member of AISCP, Senior Researcher of the Department of Leadership and Institutional Development of Higher Education at the Institute of Higher Education of the National Academy of Sciences of Ukraine

E-mail: Whaitangel2007@gmail.com

LEGAL BASIS OF GOVERNANCE IN UNIVERSITIES OF EUROPE, AN EXAMPLE FOR UKRAINE

Summary. The article is devoted to the study of legislation in the educational sphere, a legal analysis of the legal framework was carried out. The principles of higher education and the specifics of state regulation in the sphere

of higher education are analyzed. The analysis of normative legal acts on higher education shows that with all the progressiveness of the normative and legal documents adopted in recent years and aimed at the development of the education system, they still have the character of superciliousness, ambiguity of interpretation, uncontrollability of the implementation of a number of provisions. European integration processes that encompass all areas of the state's life, including higher education, aimed at developing European countries' cooperation in higher education and the formation of an economically developed and competitive united Europe. The driving force of integration processes is to become the Bologna process, the main task of which is the harmonization of higher education in Europe. Under the influence of integration processes, the convergence of different educational schools, the unification of the organization of the initial process, the formation of the European space of higher education is taking place. European universities have a number of internal documents that contain the norms and principles of European law that have been formed for many centuries. Such documents are decisions and orders of rectors, standards of university development, international agreements, etc. One of the most important legal documents of universities in Europe is usually a statute. An important principle of the statute of the University of Europe is the academic independence, the certainty of the rights and responsibilities of all actors involved in the work and activities of the University, the precise recording of the process of training students and postgraduates, and the scientific work of a higher educational establishment. Modern European universities have a number of unified documents that regulate the work of an educational institution.

Key words: legal bases, university governance, normative legal acts, higher education standards, higher education quality, European integration, Bologna process, institutions of higher education.

Коваленко Оксана Николаевна - кандидат исторических наук, член-корреспондент АМСКП, ведущий научный сотрудник отдела лидерства и институционального развития высшего образования Института высшего образования НАПН Украины

E-mail: Whaitangel2007@gmail.com

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ УНИВЕРСИТЕТСКОГО УПРАВЛЕНИЯ В УНИВЕРСИТЕТАХ ЕВРОПЫ, ПРИМЕР ДЛЯ УКРАИНЫ

Аннотация. Статья посвящена исследованию законодательства в сфере образования, проведен правовой анализ нормативно-правовой базы. Проанализированы принципы высшего образования и особенности государственного регулирования в сфере высшего образования. Анализ нормативно-правовых актов о высшем образовании свидетельствует, что при всей прогрессивности нормативно-правовых документов,

принятых в последние годы и направленных на развитие системы образования, для них все еще характерна неоднозначность толкования, неконтролируемость выполнения ряда положений. Европейские интеграционные процессы, которые охватили все сферы жизнедеятельности государства, в том числе и высшее образование, направленные на развитие сотрудничества европейских государств в сфере высшего образования и формирования экономически развитой и конкурентоспособной объединенной Европы. Движущей силой интеграционных процессов призван стать Болонский процесс, основной задачей которого является гармонизация высшего образования в Европе. Под влиянием интеграционных процессов происходит сближение различных образовательных школ, унификация организации учебного процесса, формирования европейского пространства высшего образования.

Ключевые слова: *правовые основы, университетское управление, нормативно-правовые акты, стандарты высшего образования, качество высшего образования, европейская интеграция, Болонский процесс, высшие учебные заведения.*

Актуальність проблеми. Правові норми якості освіти – це ряд унормованих якостей і характеристик, які визначають відповідність системи освіти прийнятим вимогам, соціальним нормам, державним освітнім стандартам. Отримання якісної освіти безпосередньо залежить від якості самих вимог (цілей, стандартів і норм), якості ресурсів (програми, кадровий потенціал, контингент абітурієнтів, матеріально-технічне забезпечення, фінанси тощо) та якості освітніх процесів (наукова та навчальна діяльність, управління, освітні технології), які безпосередньо забезпечують підготовку фахівців. Відповідно до програмного документа ЮНЕСКО «Реформа та розвиток вищої освіти» (1995), якість вищої освіти розглядають як багатовимірну концепцію, що охоплює всі основні функції та різновиди діяльності закладів вищої освіти, спрямовані на забезпечення випускникові можливостей швидко й ефективно розпочати трудову діяльність в інтересах суспільства, роботодавця та задля власної користі. У Декларації, що прийняла Міжнародна конференція з вищої освіти в листопаді 1998 р., вказано, що якість освіти – це поняття, яке охоплює всі аспекти діяльності вищого навчального закладу: навчальні та академічні програми, наукову і дослідницьку роботу, професорсько-викладацький склад і студентів, навчально-матеріальну базу і ресурси [1].

Нинішня європейська система забезпечення якості освіти базується на Європейських стандартах і рекомендаціях (ESG), що складаються з трьох, відповідно пропонують три групи стандартів: внутрішнього забезпечення якості у закладах вищої освіти; зовнішнього забезпечення якості вищої освіти; забезпечення якості в діяльності агенцій із зовнішнього забезпечення якості [2]. Відповідно до першої групи

стандартів, заклади вищої освіти повинні мати внутрішню політику та відповідні методики гарантування якості власних програм та критерії оцінювання. Друга група стандартів стосується зовнішньої оцінки. Будь-які рішення, прийняті в результаті зовнішнього оцінювання, мають ґрунтуватись на детально розроблених гласних критеріях, що застосовуються однаково до всіх. Процес зовнішнього гарантування якості повинен реалізовуватися на циклічній (періодичній) основі. Тривалість циклу і методика перевірки мають бути чітко визначені й оголошені заздалегідь. Третя група стандартів стосується агентств з гарантування якості, які є незалежними і окремими організаційними структурами. Такі агентства повинні бути формально визнані компетентними органами влади всього Європейського простору вищої освіти як такі, що мають повноваження провадити зовнішнє оцінювання та діють на основі встановлених юридичних норм і відповідають усім правовим вимогам в межах своєї сфери діяльності. Гарантування якості вищої освіти на рівні держави досягається розробленням нормативно-правових, організаційних, науково-методичних та інших документів, що регламентують систему державного контролю якості освіти. Протягом 2005–2011 рр. здійснено чимало заходів, які мали б сприяти забезпеченню якості вищої освіти.

Система контролю якості освіти на рівні вищого навчального закладу охоплює: контроль якості навчального процесу; його організацію, кадрове та навчально-методичне забезпечення; контроль якості підготовки фахівців, оцінювання знань, результатів працевлаштування випускників та їхнього подальшого кар'єрного зростання. Внутрішня оцінка рівня забезпечення якості освіти у вищому навчальному закладі здійснюється також через систему ректорських контрольних робіт і систему державних екзаменаційних комісій.

Більша частина міжнародно-правових документів містить формулювання принципу рівноправ'я і заборони дискримінації при здійсненні права на освіту. Відповідно до ст. 5 Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р., держави-учасниці зобов'язалися заборонити і ліквідувати расову дискримінацію у всіх її формах, особливо відносно здійснення права на освіту і професійну підготовку.

Аналіз наукових та аналітичних праць з проблеми. Проблематиці, пов'язаній з розглядом та аналізом нормативно-правової бази вищої освіти в Європі, присвячено численні праці таких вітчизняних учених, як В. Астахов, Є. Красняков, Н. Коломосьць, М. Курко та ін. Окремі аспекти адміністративно-процедурної діяльності в освітній сфері розглядалися у працях В. Опацького, І. Приходька, О. Сороки, Ю. Фролова, С. Шевченко та ін. Зарубіжні та вітчизняні науковці приділяють належну увагу дослідженню проблем правового забезпечення вищої освіти європейських університетів, серед яких С. Калашнікова, В. Ковтунець, В. Луговий, Д. Андерсон, Р. Джонсон, Т. Естерман, Г.М.Мора та ін.

Найбільш вагомими досягненнями в останній час є зрушення у системі європейського освітянського простору. Європейський процес завдяки його особливим досягненням упродовж останніх декількох років стає більш відчутною та значущою реальністю для ЄС і його громадян. Перспективи розширення разом з поглибленням відносин з іншими європейськими державами надають цій реальності ще ширших вимірів. Водночас ми є свідками дедалі більшого усвідомлення політиками та науковцями, а також громадськістю, потреби у побудові більш всеохоплюючої та спрямованої у майбутнє Європи, зокрема на основі використання і зміцнення її інтелектуального, культурного, соціального, наукового та технологічного потенціалу [11].

Сорбоннська декларація. Першим кроком на шляху побудови єдиної Європи стала Сорбоннська декларація, підписана міністрами освіти чотирьох країн (Франції, Німеччини, Італії та Сполученого Королівства) у 1998 р. Декларація відображала прагнення створити в Європі не тільки загальну валютну, банківську та економічну системи, а й єдиний масив знань, який мав би надійну інтелектуальну, культурну, соціальну і технічну основи. Закладам вищої освіти відводилася роль лідерів цього процесу. Основною ідеєю декларації було створення в Європі відкритої системи вищої освіти, яка могла б, з одного боку, захищати і зберігати культурну різноманітність окремих країн, а з іншого боку, сприяти створенню єдиного простору викладання і навчання, в якому студенти і викладачі мали б можливість необмеженого пересування і були б створені усі умови для більш тісного співробітництва [7].

Із декларації випливала думка про поступове створення в усіх країнах здвоєної системи вищої освіти, яка, серед іншого, забезпечувала б усіх бажаючих можливістю доступу до вищої освіти протягом усього життя. Втілювати цю ідею мали б єдина система залікових одиниць, яка полегшує пересування студентів, і Конвенція про визнання дипломів і навчання, підготовлена Радою Європи спільно з ЮНЕСКО, до якої приєдналися більшість європейських країн. Святкування річниці заснування Сорбонни було слушною нагодою закликати європейські країни приєднатися до процесу гармонізації, обумовленому декларацією.

Болонська декларація. Наступного року привабливість ідей Сорбоннської декларації підтвердилася. У 1999 р. у Болоньї органи, що відповідали за вищу освіту в 29 європейських країнах, підписали так звану Болонську декларацію. Цією декларацією було визначено три основні мети країн-учасниць: міжнародна конкурентоспроможність, рухомість і попит на ринку праці. Міністри, які брали участь у Болонській зустрічі, підтвердили свою згоду із загальними положеннями Болонської декларації і домовились про спільну розробку короткострокових політик [8].

Протягом перших десяти років нового тисячоліття процес створення єдиного європейського простору вищої освіти і підвищення престижу

європейської системи вищої освіти в світі буде спрямовано на найважливіші цілі:

- прийняття системи зрозумілих і порівнюваних наукових ступенів;
- організація вищої освіти за системою, яка включає два основних цикли – власне вища освіта та аспірантура;
- впровадження єдиної системи залікових одиниць;
- полегшення пересування для студентів і перекладачів;
- розвиток європейського співробітництва у сфері забезпечення якості;
- розвиток європейських аспектів вищої освіти (Joint Declaration..., May, 1998) [3].

Щодо *Magna Charta Universitatum* 1998 р. та ідей, навіяних Сорбоннською декларацією, то було ухвалене рішення всебічно сприяти збереженню культурного та мовного різноманіття, своєрідності систем вищої освіти та автономії закладів вищої освіти [3].

Болонський процес - це процес реформування вищої освіти, спрямований на інтеграцію європейського освітнього простору з метою підвищення конкурентоздатності освітніх послуг та забезпечення нагальних потреб сучасного суспільства. В рамках Болонського процесу формується Європейський простір вищої освіти, що визначається географічними та інституційними нормами Європейської культурної конвенції. Метою Болонського процесу є структурне реформування національних систем вищої освіти країн Європи, зміна освітніх програм і проведення необхідних інституційних перетворень у вищих навчальних закладах Європи. При цьому країни-учасниці зберігають право на самобутність та національні особливості змісту освіти. Болонський процес декларовано як добровільний, багатоваріантний, гнучкий, відкритий та поступовий. Сьогодні Болонський процес об'єднує 46 європейських країн. Окрім країн-учасниць та Європейської комісії, у Болонському процесі в якості консультативних членів приймають участь також Рада Європи, Асоціація Європейських університетів, Європейська асоціація закладів вищої освіти (EURASHE), Національні спілки студентів Європи (ESIB), Європейський центр вищої освіти ЮНЕСКО (UNESCO-CEPES), Європейська асоціація із забезпечення якості вищої освіти (ENQA), Освітня Міжнародна Пан-Європейська структура та Союз конфедерацій промисловців та роботодавців Європи (UNICE). Дані організації забезпечують координацію впровадження Болонського процесу на міжнародному рівні [5].

Реалізацію проекту на національному рівні покликані забезпечувати уряди відповідних країн, міністри, відповідальні за вищу освіту, ректори університетських організацій, студентські спілки. Багато країн-учасниць процесу змінювали своє законодавство, щоб узгодити його з вимогами Болонського процесу.

Празьке комюніке. Навесні 2001 р. у Парижі відбулася зустріч, яка стала, як сказано у Празькому комюніке, символом прагнення залучити всі європейські країни у процес інтеграції Європи і розширення Європейського Союзу. Треба визначити певні відмінності між зустріччю у Празі та двома попередніми заходами – у Сорбонні та Болоньї. У Празькій зустрічі брали участь не тільки міністри вищої освіти, а й академічне товариство, яке представляли члени щойно організованої Асоціації європейських університетів (EUA незадовго до цього стала правонаслідувачем CRE – Об'єднання ректорів європейських університетів), а також студенти, представниками яких були члени ESIB (Національні студентські союзи Європи). Зустріч най-впливовіших діячів європейської вищої освіти і конструктивний діалог між ними були, можливо, найважливішими моментами празької конференції [10].

У Празькому комюніке міністри визнали хід розвитку Болонського процесу задовільним і відзначили активну участь у ньому більшості країн – учасниць Болонської декларації. Вони знову підкреслили свою зацікавленість у створенні єдиного європейського простору вищої освіти, ознайомилися зі звітом «Поглиблення Болонського процесу» (Jourtie, May 2001) і обговорили заходи, які здійснювалися з 1999 р. (зокрема, підписання Конвенції європейських закладів вищої освіти у Саламанці, підписання Конвенції європейських студентів у Гетеборзі та проведені незадовго до цього семінари з питань системи накопичення і визнання залікових одиниць, з транснаціональної освіти і системи бакалаврату). Було відзначено активну участь Асоціації європейських університетів і національних студентських союзів Європи. У комюніке міністри наголосили на значенні заходів, які були здійснені для досягнення шести основних цілей Болонської декларації, і доповнили їх такими «празькими» положеннями:

- визнання важливості навчання протягом усього життя як аспекту європейського простору вищої освіти. Цей аспект вимагає застосування нових технологій, розвитку згуртованості суспільства, рівних можливостей, підвищення рівня життя;

- важливість участі і студентських організацій в освітньому процесі, в якому вони мають виступати як компетентні, активні й рівноправні партнери. Роль студентських організацій полягає у забезпеченні участі студентів у розробці навчальних програм, які поєднують академічну якість з розвитком навичок, необхідних для успішного працевлаштування; також дуже важлива готовність студентів враховувати соціальні аспекти Болонського процесу;

- всебічне підвищення привабливості європейського простору вищої освіти за рахунок пропонування програм різного профілю, спільно розроблених різними країнами, і нових перспектив розвитку транснаціональної освіти. Дуже важливо створити та забезпечити

безперебійну роботу адекватних механізмів забезпечення якості, акредитації та сертифікації [10].

У висновках Празького комюніке містились заклики продовжувати послідовну діяльність у вказаних напрямках, підкреслювалася важливість участі Асоціації європейських університетів, Європейської асоціації закладів вищої освіти (EURASHE), національних студентських союзів Європи і Ради Європи у Болонському процесі. Комюніке заклиало країни Європи, які досі стояли осторонь цієї діяльності, долучитися до неї якомога швидше. Було вирішено провести наступну зустріч у 2003 р. у Берліні. За ці два роки учасники процесу повинні організувати семінари з вивчення співпраці у сфері акредитації й забезпечення якості, з питань взаємного визнання і використання залікових одиниць у Болонському процесі, а також підвищення кваліфікації і участі студентів в освітній діяльності [10].

Досягнення більшої сумісності та відповідності систем вищої освіти потребує постійної рушійної сили. У зустрічі, що відбулася 18 червня 1999 року в Болоньї, взяли участь авторитетні фахівці та науковці від усіх представлених на ній держав. Було вироблено ряд корисних порад щодо кроків, які потрібно здійснити. Зокрема, необхідно зосередитися на вирішенні завдання збільшення міжнародної конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти. Життєздатність та ефективність будь-якої цивілізації вимірюється її культурним впливом на інші країни. Тому виникає потреба забезпечити існування такої системи вищої освіти в Європі, яка була б привабливою для всього світу й відповідала б особливостям європейських культурних і наукових традицій.

Система контролю вищої освіти в тих країнах, де є відповідні державні структури, що регулюють розвиток вищої школи, наприклад, Міністерства освіти, і т.д. базується на пріоритеті державних органів, або структур, що фінансуються урядом. При цьому самоконтролю надається номінальне значення, а основні зусилля докладаються до проведення ефективної зовнішньої оцінки державними органами, або громадськими організаціями. Такі системи оцінки і контролю часто пов'язані з урядовим контролем, ліцензуванням, державною акредитацією, порівнянням різних закладів вищої освіти, розподілом фінансових ресурсів і наданням впливу на університети. Система контролю вищої освіти, прийнята в тих країнах, де, власне кажучи, органів державного управління вищою освітою (в європейському розумінні) немає. У цьому випадку, переважає процес самоконтролю закладів вищої освіти, або професійний, чи громадський контроль, спрямовані на внутрішній аналіз, на поліпшення діяльності університетів.

У широкому плані, історично, до країн, які мають органи державного управління вищою школою, відносяться європейські країни (Німеччина, Франція, а також країни СНД, що сприйняли європейські традиції вищої освіти). А до країн, де переважає процес саморегуляції вищої освіти,

стосуються, впершу чергу, США, а також ті країни, які потрапили під вплив американського зразку вищої школи (Філіппіни, Тайвань).

Основна відміна європейських систем контролю вищої освіти від американської полягає в повноваженнях уряду, у формулюванні цілей контролю, у визначенні найбільш важливих аспектів контролю, в способах прийняття рішень і, нарешті, в самій організації освітнього процесу. У країнах з централізованою системою освіти функції контролю, оцінки, акредитації здійснюють відповідні державні відомства.

У Німеччині, наприклад, де Міністерство освіти, яке регулює діяльність закладів вищої освіти, існує з XIX століття, дуже сильні традиції державного контролю за вищою школою, а самі професори і викладачі є державними службовцями [4].

У Франції за освітню політику відповідає Міністерство народної освіти, наукових досліджень і технологій. Однак діяльність вищих навчальних закладів контролюється та оцінюється Національним експертним комітетом, який створено згідно з законом про вищу освіту і існує з 1984 року. Головне завдання даного комітету полягає в оцінці діяльності вищих навчальних закладів. Цей національний орган контролю і оцінки вищої освіти, підкоряється тільки Президенту і не залежить ні від яких управлінських структур. Експертний Комітет регулярно збирає інформацію про діяльність вищих навчальних закладів і щорічно направляє Президенту звіт про свою роботу та про стан справ у сфері вищої школи. Важливо те, що у Франції результати університетських перевірок та оцінок широко публікуються і дають можливість не тільки державі, а й суспільству судити про академічному рівні того чи іншого вищого навчального закладу. Даний механізм відображає історично сформовану централізовану систему французького вищої освіти [5].

У скандинавських країнах (Швеція, Норвегія, Фінляндія) системи контролю вищої школи також спочатку визначалися урядом. У цих країнах існує велика різноманітність в методах зовнішньої оцінки та контролю. У Швеції, наприклад, основний наголос робиться на допомогу навчальним закладам у розробці відповідних інфраструктур. У Норвегії основна увага приділяється оцінці самого освітнього процесу та навчальних програм. Причому процес контролю проводиться організаціями, що фінансово підтримуються урядом вже після того, як проведена самооцінка навчального закладу. У Фінляндії також поєднується стороння оцінка і самооцінка навчальних закладів. Застосовуються і вибіркові перевірки окремих структур з боку зовнішніх спостерігачів. У Данії перевірка проводиться зовнішніми організаціями, що фінансуються урядом. При цьому самооцінка вищих навчальних закладів ґрунтується також на інформації, одержуваної не самим навчальним закладом, а зовнішніми експертами. В Англії процес оцінки вищої освіти поступово зсувається від організацій фінансуються урядом в бік того, що можна назвати самооцінкою. Однак, також спеціально ще проводиться контроль самим

навчальним закладом з метою поліпшення роботи; самооцінка в цьому контексті є підготовкою до підтвердження отримання офіційної оцінки для переконання сторонніх спостерігачів та залучення додаткового фінансування [9].

Отже, в європейських країнах переважає державна система контролю та оцінки вищої освіти. Можна навести чимало свідчень ефективності такої державної системи. У Франції, наприклад, слід зазначити існування, так званого державного знаку якості, яким володіють ті вищі школи, які визнає держава. Вищі школи, в яких Міністерство народної освіти здійснює контроль навчання, можуть видавати дипломи «Завізовані» міністерством, що свідчить, за європейськими поняттями, про якість вищої освіти. Цей «знак якості» особливо важливий, оскільки тільки дипломи, що мають таку державну позначку, визнаються у всіх європейських країнах. Державний контроль якості вищої освіти дозволяє ряду французьких вищих шкіл видавати подвійні дипломи (французький та іноземний).

У цьому плані найбільш просунута серед європейських країн система оцінки вузів існує в Великобританії та Голландії. Так, у Великобританії за останні роки відбулися певні зміни в системі контролю за університетами. Діяльність Агентства з контролю за якістю викликала зауваження і тому сьогодні для визначення якості, рівня та рейтингу англійські університети, впершу чергу, звертаються в різні громадські ради експертів, які здійснюють незалежний аудит. Як правило, акредитуються ті заклади вищої освіти, які вже зробили не менше трьох випусків. При цьому у Великобританії також зросло значення самооцінки університетів, що проводиться внутрішніми університетськими структурами, спеціально організованими для таких цілей [6].

Однак у світі є й інші тенденції в розвитку оцінки і контролю вищої освіти. На думку деяких експертів, на початку нового століття, має місце тенденція до більшого розвитку та поширенню процесів самооцінки. І це стосується не лише країн, що запозичують американський досвід, але в результаті еволюції традиційних систем оцінки вищої освіти. Так, у тій же Франції сьогодні має місце тенденція переходу від оцінки, спочатку побудованої на принципах централізації, до процесу самооцінки, тісно пов'язаній із самим навчальним закладом. У скандинавських країнах де, як було зазначено, оцінка завжди була вимогою уряду, процес розвитку оцінки вищої освіти також йде в бік самооцінки і залучення в процес оцінки самого закладу вищої освіти. У Фінляндії процес оцінки вищої освіти все більше зсувається в бік повної відповідальності навчальних закладів за регуляцію власної діяльності, при якій уряд відіграє допоміжну роль. В Іспанії на основі експериментів, що проводилися протягом декількох років, в 90-і роки розпочато застосування системи оцінки, що базується на самооцінці, де особлива увага приділяється аналізу освітнього процесу, організації управління на рівні університету.

Висновок. Дослідження правового забезпечення та управління університетів провідних країн Європи висвітлює історичні особливості даних держав. Роль держави надзвичайно важлива в роботі університетів романо-германської групи держав. Але це роль помічника який підтримує університет та допомагає контролювати рівень освіти, науки, стратегічного планування та функції фінансування в деяких окремих випадках. Відповідно освітні системи Європейських країн повинні бути реорганізовані таким чином, щоб: особливістю всіх європейських університетів освітнього процесу було легко переїжджати з однієї країни у іншу (у Зоні Європейської вищої освіти) - з метою подальшого навчання чи працевлаштування; зона Європейської вищої освіти сприяла розширенню Європи, а висока якість та значна база знань забезпечувала подальший розвиток Європи як стабільного, мирного, толерантного суспільства.

Досить цікавою є система університетської освіти Швейцарії. Швейцарська Конфедерація регулює сектор вищої освіти на трьох рівнях: федеральному, державному (кантональному) та інституційному (установчому). Головним відповідальним органом за таку координацію і розробку директив є Швейцарська університетська конференція, що знаходиться у тісній співпраці із Швейцарською університетською ректорською конференцією. Система фінансування та управління швейцарських університетів досить розгалужена і має свої особливості які ми вище вказували. Ці особливості головним чином залежать від напрямку дослідження університету, його структури та статуту в якому ці положення прописані.

Отже, головними завданнями європейського закладу вищої освіти є:

- здійснення освітньої діяльності певного напрямку, яка забезпечує підготовку фахівців відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів і відповідає стандартам вищої освіти;
- здійснення наукової і науково-технічної (для вищих навчальних закладів третього і четвертого рівнів акредитації), творчої, мистецької, культурно-виховної, спортивної та оздоровчої діяльності;
- забезпечення виконання державного замовлення та угод на підготовку фахівців з вищою освітою;
- здійснення підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів та їх атестація в акредитованих вищих навчальних закладах третього та четвертого рівнів акредитації;
- вивчення попиту на окремі спеціальності на ринку праці і сприяння працевлаштуванню випускників;
- забезпечення культурного і духовного розвитку особистості, виховання осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах;
- підвищення освітньо-культурного рівня громадян [3].

Будь-яка діяльність повинна здійснюватись з дотриманням певних законів, норм. Це стосується освітньої діяльності. Нормативно - правова база у галузі вищої освіти має бути надійним підґрунтям і системою орієнтирів у практичній діяльності вищих навчальних закладів, її керівників, усіх учасників навчального процесу. Відповідно до правових основ інституційного потенціалу вищої освіти європейські університети забезпечують високі стандарти якості вищої освіти з використання різноманітних видів оцінювання студента, що є основою для об'єктивного оцінювання здібностей. Навчальні кафедри та факультети європейських університетів складаються не тільки з науковців, яким для підтвердження свого ступеню потрібно постійно проводити дослідження, друкуватися у тематичних виданнях, брати участь у міжнародних конференціях, але й спеціалістами з бізнесу. Вища європейська освіта надає доступ до найсучасніших знань та останніх новин в обраній галузі. Це забезпечується сучасним підходом європейських вузів до освітнього процесу: налагодженими зв'язками з іншими навчальними закладами на різних континентах, постійна співпраця з різноманітними компаніями та бізнесом. Такий розвиток вищої освіти обумовлений по-перше міцними традиціями європейських країни, а також відповідним правовим забезпеченням, великою зацікавленістю уряду у вихованні і достойному навчанні своїх громадян. Певною мірою ми не можемо відкидати фактор самостійності та індивідуальності навчальних закладів, особливо тих, які надають вищу освіту.

Література

1. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. – К.: Ленвіт, 2006. – 36 с.
2. Хімічева Г.І. Методологія впровадження принципів TQM і вимог стандарту ДСТУ ISO 9001 у сферу вищої освіти / Г.І. Хімічева // Проблеми інженерно-педагогічної освіти: зб. наук. праць. – Х.: УПА, 2005. – № 11. – С. 64-72.
3. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року // Офіційний вісник України. – 2008. - № 93 (15.12.2008). - Ст. 3103.
4. Астахов В. В. Проблеми правосуб'єктності частого ВУЗа в контексте нового Закону «О высшем образовании» / В. В. Астахов // Трансформация социальных функций образования в современном мире : материалы междунар. науч.-практ. конф., Харьков 17–18 февр. 2015 г. / М-во образования и науки Украины, Ин-т высшего образования НАПН Украины, Харьк. гуманитар. ун-т «Нар. укр. акад.» [и др. ; редкл. : В. И. Астахова (гл. ред.) и др.]. – Харьков : Изд-во НУА, 2015. – 460 с.
5. Красняков Є. В. Державна політика Чеської Республіки в галузі освіти: досвід для України / Є. В. Красняков // Вісник Національної академії

- державного управління при Президентові України. Серія : Державне управління. - 2015. - № 4. - С. 101-106.
6. Правові засади діяльності вищих навчальних закладів в Україні ЮМ Фролов - Форум права, 2013 – 366 с.
  7. Курко М. Адміністративно – правове регулювання вищої освіти в Україні» - Форум права Харків, 2010. – 450 с.
  8. Освітнє право : конспект лекцій / [авт. кол.: В. В. Астахов, К. В. Астахова (мол.), О. Л. Войно-Данчишина та ін.] ; за заг. ред. В. В. Астахова. – Х. : Вид-во НУА, 2011. – 144 с.
  9. Приходько І. П. Основні етапи розвитку державного управління системою вищої освіти в аграрному секторі / І. П. Приходько // Наук. вісник Академії муніцип. управління : Зб. наук. пр. (серія «Управління»). – 2010. – Вип. 4. – 8 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://upravlinnya.amu.edu.ua/node/179>.
  10. Вища освіта України – європейський вимір: стан, проблеми, перспективи. Матеріали до підсумкової колегії МОН України (21 березня 2008 р.) // Освіта України (спецвипуск). – 2008. – № 21–22 (905). – С. 1–23.
  11. Правові засади реалізації Болонського процесу в Україні: [монографія] / [Бугров В. та ін. ; за заг. ред. В. Лугового, С. Калашнікової] ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т вищ. освіти НАПН України, ГО «Ін-т лідерства, інновацій та розв.» - К. : Пріоритети, 2014. – 154 с.

Bibliography

1. Standards and Recommendations on Quality Assurance in the European Higher Education Area. - К. : Lentiv, 2006. - 36 p.
2. Khimicheva GI Methodology for the implementation of the principles of TQM and the requirements of the standard DSTU ISO 9001 in the field of higher education / GI Khimicheva // Problems of engineering and pedagogical education: Sb. sciences works. - Kh. UIA, 2005. - No. 11. - P. 64-72.
3. Universal Declaration of Human Rights: adopted and proclaimed by resolution 217 A (III) of the General Assembly of the United Nations of December 10, 1948 // Official Bulletin of Ukraine. - 2008. - No. 93 (15.12.2008). - Art. 3103.
4. Astakhov VV The problem of the legal personality of the frequent institution in the context of the new Law «On Higher Education» / VV Astakhov / Transformation of social functions of education in the modern world: materials internationally. scientific practice. Conf., Kharkov February 17-18. 2015 / Ministry of Education and Science of Ukraine, Institute of Higher Education, National Academy of Sciences of Ukraine, Kharkiv. humanist Un-t «Nar. ukraine Acad. «[and others; reedl : V. I. Astakhov (Chief Editor) and others.]. - Kharkiv: Publishing House of the National Assembly, 2015 - 460 p.
5. Krasnyakov Ye. V. State policy of the Czech Republic in the field of education: experience for Ukraine / E. V. Krasnyakov // Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine. Series: Public Administration. - 2015. - No. 4. - P. 101-106.
6. Legal principles of activity of higher educational institutions in Ukraine Yu.M. Frolov - Forum of rights, 2013 - 366 p.
7. Kurko M. Administrative and Legal Regulation of Higher Education in Ukraine «- Forum of Laws of Kharkiv, 2010. - 450 p.
8. Educational law: a summary of lectures / [aut. Col. : V.V.Astahov, K.V.Astahov (in m), O. L. Voyno-Dancishin, and others.]; per community Ed. V. V. Astakhov. - X.: View of the NSA, 2011. - 144 p.
9. Prikhodko I. P. The main stages of the development of public administration by the system of higher education in the agrarian sector / I.P. Prikhodko // Nauk. Bulletin of the Academy of the Municipality. management: zb. sciences Ave (series «Management»). - 2010 - Voip. 4. - 8 s. [Electronic resource]. - Mode of access: <http://upravlinnya.amu.edu.ua/node/179>.

10. Higher education of Ukraine - European dimension: state, problems, perspectives. Materials to the final board of the Ministry of Education and Science of Ukraine (March 21, 2008) // Education of Ukraine (special issue). - 2008. - No. 21-22 (905). - С. 1-23.
11. Legal principles of realization of the Bologna process in Ukraine: [monograph] / [Bugrov V. et al. ; per community Ed. V. Lugovoi, S. Kalashnikova]; National acad. ped Sciences of Ukraine, Institute of higher education. Education of the National Academy of Sciences of Ukraine, NGO «Institute of Leadership, Innovation and Problems». - K.: Priorities 2014. - 154 pp.

УДК 378:37.013

Ковальчук Валентина Антонівна – доктор педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка

E-mail: va_kovalchuk@ukr.net

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЗДІЙСНЮВАТИ ПЕДАГОГІЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВАРІАТИВНОСТІ ОСВІТНЬО-ВИХОВНИХ СИСТЕМ

Анотація. У статті обґрунтовано необхідність формування в майбутніх учителів професійної компетентності, яка реалізується в умовах різних освітньо-виховних систем закладів середньої освіти. З'ясовано, що такий вид професійної компетентності майбутнього вчителя має певну специфіку й може тлумачитися як спеціальна педагогічно-спеціалізована компетентність. Встановлено, що вона є інтегральним особистісним утворенням, яке включає: володіння теоретико-методологічними, психолого-педагогічними і методичними знаннями про сутність, ознаки, особливості й типологію освітньо-виховних систем, узагальненими знаннями та способами виконання професійних дій педагога в умовах їх варіативності. На основі аналізу результатів проведеного опитування студентів-випускників і вчителів зроблено висновок про ступінь значущості й необхідності окреслених знань, професійних умінь, які складають основу педагогічно-спеціалізованої компетентності майбутніх учителів.

Охарактеризовано авторську методику формування досліджуваної професійної компетентності майбутніх учителів у закладах вищої професійної освіти. Наведено й проаналізовано використання сучасних освітніх технологій на виділених етапах навчання майбутніх учителів: адаптаційно-професійному – I курс, локально-професійному – II, III курси, системно-професійному – IV-VI курси.

Ключові слова: майбутній учитель; професійна підготовка; освітньо-виховна система навчального закладу; професійна педагогічно-спеціалізована компетентність.

Kovalchuk Valentyna – Doctor of Pedagogical Science, Zhytomyr Ivan Franko State University
e-mail: va_kovalchuk@ukr.net

**THE METHOD OF FORMING THE PROFESSIONAL
COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS TO CONDUCT
PEDAGOGICAL ACTIVITY IN THE CONDITIONS OF
EDUCATIONAL AND UPBRINGING SYSTEMS' VARIABILITY**

Abstract. *The article argues the necessity for future teacher to form professional competence to address the conditions of educational and upbringing systems' variability of secondary education institutions in Ukraine. The study shows that such kind of future teacher's professional competence has a certain specificity and can be interpreted as a special pedagogically-specialized competence. It is an integral personal formation, which includes: the possession of theoretical and methodological, psychological, and pedagogical knowledge about the essence, features, features and typology of educational and upbringing systems, generalized knowledge and methods of performing teacher professional actions in the conditions of variability. This competence is derived also as a set of professional-value relations and experience of research activities in an educational and upbringing environment of secondary education institution. The comprehensive analysis of the survey conducted of graduate students and teachers made it possible to make conclusions on the significance degree and the necessity of the outlined knowledge and professional skills that form the basis of pedagogically-specialized competence of future teachers.*

The study presents author's methodology on formation of the pedagogically-specialized competence of future teachers for higher professional education institutions. Moreover, the use of modern educational technologies in the selected stages of future teachers training is examined: the adaptive-professional stage for first year of studies, the locally-professional – second and third years of studies, system-professional – fourth and fifth years of studies.

Key words: *future teacher; vocational training; educational and upbringing system of educational institution; professional pedagogically-specialized competence.*

Ковальчук Валентина Антоновна – доктор педагогических наук, доцент кафедры педагогики Житомирского государственного университета имени Ивана Франко
e-mail: va_kovalchuk@ukr.net

МЕТОДИКА ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ОСУЩЕСТВЛЯТЬ ПЕДАГОГИЧЕСКУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В УСЛОВИЯХ ВАРИАТИВНОСТИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНО-ВОСПИТАТЕЛЬНЫХ СИСТЕМ

Аннотация. В статье обоснована необходимость формирования у будущих учителей профессиональной компетентности, которая реализуется в условиях различных образовательно-воспитательных систем учреждений среднего образования. Выяснено, что такой вид профессиональной компетентности будущего учителя имеет определенную специфику и может толковаться как специальная педагогически-специализированная компетентность. Установлено, что она является интегральным личностным образованием, которое включает: владение теоретико-методологическими, психолого-педагогическими и методическими знаниями о сущности, признаках, особенности и типологии образовательно-воспитательных систем, обобщенными знаниями и способами выполнения профессиональных действий педагога в условиях их вариативности. На основе анализа результатов проведенного опроса студентов-выпускников и учителей сделан вывод о степени значимости и необходимости определенных знаний, профессиональных умений, которые составляют основу педагогически-специализированной компетентности будущих учителей.

Дана характеристика авторской методики формирования исследуемой профессиональной компетентности будущих учителей в учреждениях высшего профессионального образования. Проведен анализ использования современных образовательных технологий на выделенных этапах обучения будущих учителей: адаптационно-профессиональном – I курс, локально-профессиональном – II, III курсы, системно-профессиональном – IV-VI курсы.

Ключевые слова: будущий учитель; профессиональная подготовка; образовательно-воспитательная система учебного заведения; профессиональная педагогически-специализированная компетентность.

Постановка проблеми. Аналіз стану професійної підготовки майбутніх учителів засвідчує, що існує протиріччя між необхідністю готувати студентів до роботи в умовах нового соціокультурного розвитку шкільної освіти й системою професійного навчання, яка характеризується низьким рівнем стимулювання у студента внутрішньої мотивації у здобутті професійної компетентності, формування в нього вміння вибудовувати власну стратегію майбутньої професійної діяльності в умовах навчального закладу, вміння планувати свою діяльність і приймати ефективні рішення в змодельованих умовах майбутньої професійної діяльності. Одним із напрямів вирішення цього протиріччя є формування професійної

компетентності майбутнього вчителя здійснювати педагогічну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем із використанням сучасних технологій навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У світлі останніх нормативних документів у галузі освіти, що регулюють питання якості й результативності професійної підготовки активно впроваджується підхід до визначення результату на певному рівні освіти як сформованість компетентності особистості. Так, у законі України «Про вищу освіту» компетентність у професійній освіті трактується як динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти [2].

У наукових дослідженнях присвячених проблемі формування компетентності майбутніх вчителів (О. Дубасенюк, Н. Кузьміна, А. Маркова, О. Семеног, О. Тімець, В. Шахов та ін.) вивчаються різні її види: професійна компетентність, базова педагогічна, методична, комунікативна, соціально-психологічна, фахова тощо. Аналізуються різні підходи до організації професійної підготовки майбутніх педагогів відповідно до вимог сучасної системи освіти й виховання. Однак безпосередньо проблема формування професійної компетентності майбутніх учителів здійснювати педагогічну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем не відображена.

Мета статті – розкрити особливості методики формування в майбутніх учителів професійної компетентності здійснювати педагогічну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем загальноосвітніх навчальних закладів під час навчання у закладах вищої освіти.

Результати дослідження. На сучасному етапі розвитку освіти і виховання основними ознаками професійної компетентності вчителя є наявні знання для успішної професійної діяльності; розуміння цих знань для практики; набір операційних умінь, володіння алгоритмами вирішення задач; здатність творчо підходити до професійної діяльності.

Варіативність освітньо-виховних систем передбачає визнання правомірності різних шляхів реалізації єдиної мети і завдань шкільної освіти на основі функціонування кожного типу загальноосвітніх навчальних закладів, застосування різноманітних педагогічних систем і педагогічних технологій. На регіональному рівні передбачається вдосконалення освітньо-виховної системи навчального закладу, підвищення її ефективності й забезпечення цілісного розвитку з урахуванням національних і культурних, загальноукраїнських і регіональних традицій, урахування специфіки соціально-економічних проблем регіону, зокрема в напрямі впровадження прогресивного

педагогічного досвіду працівників закладу. На рівні конкретного закладу – відображення особливостей його функціонування, варіативність розробки навчально-виховного середовища, педагогічного керівництва процесом навчання й виховання, зв'язків між підсистемами. Відповідно потрапляючи в умови конкретного закладу, в молодого вчителя виникають труднощі професійної адаптації до особливостей проведення уроків, організації виховної діяльності, умов освітньо-виховного середовища. Загалом це впливає на вироблення ним успішної професійної стратегії, в самореалізації, самовдосконаленні й саморозвитку. Вищезазначене дає підстави стверджувати про необхідність відповідної підготовки майбутнього вчителя до вирішення означеної проблеми.

Враховуючи специфічність професійної підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем, у структурі професійної компетентності майбутнього вчителя виокремлюємо *педагогічно-спеціалізовану компетентність*, яка вміщує сукупність необхідних знань, умінь, навичок, ціннісних ставлень та досвіду творчої дослідницької діяльності, що забезпечують успішне виконання вчителем своєї професійної діяльності в умовах варіативності освітньо-виховних систем [3, с.165]. Це спеціальна компетентність, яка є складовою професійної компетентності вчителя і відображає особливість і своєрідність структури педагогічної діяльності в сучасних умовах.

Для визначення найбільш важливих знань і професійних умінь, необхідних для роботи вчителя в умовах варіативності освітньо-виховних систем нами було проведено опитування. У ньому взяло участь 155 чоловік, із них 82 студента-випускника (бакалаври і магістри 2016 року випуску) Житомирського державного університету імені Івана Франка і 73 експерти (вчителі, заступники директорів з виховної роботи м. Житомира та Житомирської області, які проходили стажування в Житомирському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти в 2016 році). Оцінку узгодженості між експертами ми визначали на основі обрахунку коефіцієнта конкордації за формулою частотного показника [5].

$v_i = \frac{m_i}{m}$, де m_i – число КЕ (кандидата у експерти), який вибрав i -тий показник і m – загальне число КЕ (кандидатів у експерти).

Інтервал значень v_i може бути:

$0,5 \leq v_i < 0,7$ – задовільна узгодженість;

$0,7 \leq v_i < 0,9$ – добра узгодженість;

$0,9 \leq v_i < 1$ – повна узгодженість.

За проведеними підрахунками ми отримали коефіцієнт $v_i = 0,81$, що означає добру узгодженість висновків експертів і дає підстави стверджувати про їх компетентність в оцінці отриманих результатів дослідження.

Досліджуваним було запропоновано визначити ступінь значущості знань і групи умінь за рівнями: «3» – дуже важливі, «2» – важливі, «1» – необов'язкові й «0» – знання або уміння не має значення.

Аналіз результатів опитування показав, що в основному і студенти-випускники й експерти-вчителі розуміють важливість для професійної діяльності знань про освітньо-виховні системи, їх характеристику, типологію. Однак, зауважимо, що 62 вчителі (85% опитуваних) виділяють вагомість знання сутнісної сторони категорій, їх означення, властивостей. Це можна пояснити їх прагненнями дослідити теоретичні основи цього педагогічного явища і виявити можливості впливу, керування з метою досягнення позитивних змін. А у студентів, поки що не так яскраво виявляються такі прагнення. Лише 20 чоловік (24% опитуваних) зазначили важливість знань про сутнісні характеристики поняття «освітньо-виховні системи», ознаки та класифікацію. На нашу думку, це пояснюється низьким рівнем теоретичного осмислення сутнісного значення цього педагогічного явища для професійної діяльності, недостатністю усвідомлення взаємозв'язку цих знань з розв'язанням професійно важливих завдань.

Одностайність високої оцінки студентів і вчителів важливості й необхідності оволодіння методичним інструментарієм для роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем навчальних закладів виявляє розуміння обох груп опитуваних того, що позитивні результати професійної діяльності напряму залежать від успішного володіння системою методів педагогічного впливу. Зі сторони вчителів це пояснюється досвідом діяльності, а зі сторони студентів, як ми вважаємо, – оцінкою досвіду вчителів, з якими співпрацювали студенти, власними успіхами і недоліками у процесі адаптації до педагогічної діяльності під час проходження різного виду педагогічної практики. Важливо відмітити одностайність оцінки студентів та вчителів важливості у професійній підготовці знань про розробку та реалізацію професійної стратегії вчителя.

Аналіз відповідей, які стосуються необхідних умінь, дав можливість виявити в студентів таку тенденцію: вищим балом (2 і 3) вони оцінюють необхідні уміння вчителя для роботи в умовах варіативності освітньо-виховної системи, що характеризують систему ставлення особистості до самого себе (Я-концепція), і нижчим балом (1 бал) уміння, необхідні для навчання учнів різним аспектам людської діяльності. Це, на нашу думку, пояснюється тим, що студенти більше зорієнтовані на свою особистість (особисті знання, уміння, навички організовувати і здійснювати професійну діяльність), а не на особистість учня. Крім того, у студентів недостатньо педагогічного досвіду у вирішенні основних навчально-виховних завдань, і вони ще недостатньо розуміють важливість і необхідність оволодіння професійними уміннями навчання і допомоги учням у вирішенні різних проблем життя.

Отже, отримані результати проведеного опитування були враховані при розробці методики формування у майбутніх учителів досліджуваної професійної компетентності. Для ефективного впровадження означеної методики було досліджено і обґрунтовано організаційно-методичні умови професійної підготовки майбутніх учителів до роботи у різних освітньо-виховних системах. Зокрема, виділено такі: спрямування професійної підготовки на ціннісно-сміслову самовизначення майбутнього вчителя з урахуванням подальшої його професійної діяльності в умовах конкретної освітньо-виховної системи навчального закладу; конструювання особистісно орієнтованих технологій такої підготовки майбутніх учителів в умовах кредитно-модульної системи навчання; створення можливостей саморозвитку та самореалізації в процесі різних видів діяльності (навчальної, науково-дослідницької, самоосвітньої і т.д.); міждисциплінарна інтеграція змісту вищої педагогічної освіти. При визначенні умов ми враховували також особливості освітньо-виховних систем загальноосвітніх закладів й їх вплив на професійну діяльність вчителя. Цей вплив виражається через ускладнення адаптації вчителя до умов конкретного навчального закладу; необхідність коригування та творчої реалізації вчителем обраної професійної стратегії; труднощі у розвитку професійної суб'єктності вчителя у нових умовах навчального закладу.

Розроблена методика реалізовувалася на виділених етапах: адаптаційно-професійному, локально-професійному, системно-професійному. Розкриємо особливості формування досліджуваної компетентності майбутніх учителів на кожному з них.

Адаптаційно-професійний етап передбачає засвоєння студентами під час вивчення психолого-педагогічних дисциплін теоретичних положень про освітньо-виховні системи, їх типологію, етапи, особливості функціонування і на цій основі формування професійно важливих ціннісних орієнтацій, мотивів оволодіння необхідними знаннями, уміннями і якостями. Цей етап охоплює перших три семестри навчання (I-II курс).

Відповідно зазначеного вище, на цьому етапі професійної підготовки ставилися завдання:

1. Формувати суб'єктність майбутнього вчителя.
2. Формувати професійно значимі цінності й мотиви оволодіння основами професійної діяльності.
3. Сприяти засвоєнню інтегративних психолого-педагогічних знань про сутність та специфіку професійної діяльності вчителя в умовах варіативності освітньо-виховних систем.

Основою навчально-пізнавальної діяльності майбутніх студентів є засвоєння навчальної інформації на лекційних заняттях; самостійний пошук та представлення додаткової професійно орієнтованої інформації; дослідження і вивчення особистісних характеристик. Відповідно до цього

використовуються технології у яких розкривається суб'єктність майбутніх учителів для формування професійної компетентності фахівця (класичне лекційно-семінарське навчання з використанням аудіовізуальних технічних засобів; технологія роботи в «малих групах» («Педагогічна майстерня»); проектна технологія; технологія диференціації та індивідуалізації навчання).

Проілюструємо використання різних технологій на конкретному прикладі. Навчальна дисципліна «Педагогіка», розділ «Загальні основи», тема: «Професія вчителя у сучасному суспільстві». Змістовий аспект цієї теми передбачає з'ясування основних категорій і понять професійної діяльності вчителя; створення у студентів початкової позитивної установки на вивчення та розвиток особистісного потенціалу для виконання соціальної ролі та основних функцій вчителя; розкриття специфіки його діяльності у різних загальноосвітніх закладах; вимог до нього з боку суспільства; формування потреби у самоосвіті та самовихованні студентів як майбутніх фахівців. Тобто, засвоєна інформація опосередковується рефлексивною діяльністю студента для формування мотиваційно-ціннісної, предметної компетентності та компетентності самопізнання та саморозвитку. З цією метою викладач може використовувати форми і методи окреслених технологій.

Технологія диференціації та індивідуалізації навчання. У межах цієї технології можна використовувати вправи за різним рівнем складності (аналітичний, конструктивний, творчий) і вправи рефлексивного спрямування (вивчення особистісних рис, потенціалу, прогнозування саморозвитку та ін.). Такі завдання сприятимуть адекватному розумінню особистісного потенціалу студента, сприйняттю і розумінню особистості школяра, особливостей педагогічної діяльності.

Аналітичний рівень: «Дати визначення», «Вставити пропущені слова», «Закінчити речення». Змістом для цих вправ обираються теоретичні положення теми. Це може бути сутність ключових понять: педагог, вчитель; викладач, вихователь; специфіка педагогічної діяльності; професіограма вчителя, самовиховання; самоосвіта, професійний саморозвиток та ін..

Конструктивний рівень: «Пояснити і обґрунтувати вислів видатного педагога», «Заповнити таблицю по визначенню й характеристиці складових певного педагогічного явища, процесу тощо», «Порівняти два процеси, явища й вказати відмінне та спільне». Для виконання завдань цього рівня можна обрати такі педагогічні явища як: педагогічна діяльність, педагогічна майстерність, особистісні риси вчителя, переваги і недоліки педагогічної діяльності педагога, специфіка роботи вчителя відповідно місця роботи (різних типів закладів загальної середньої освіти) та ін.

Творчий рівень: «Скласти зразок заповідей вчителя», «Написати есе на тему: «Мійлюбимий вчитель» та ін. Завдання цього рівня направлені на

вияв особистого бачення майбутніми вчителями зразка, образу, ідеального вчителя і орієнтацію на позитивне.

Вправи рефлексивної спрямованості: а) вправи-описи своєї особистості, де студенти проводять самооцінку наявних рис характеру, зовнішність, поведінку, стиль спілкування: «Який я», «Мій портрет», «Яким мене бачать оточуючі»; б) вправи спрямовані на оцінку своєї особистості і можливості саморозвитку: «Я – реальний й Я – ідеальний», «Бар'єри самореалізації», «Я – майбутній вчитель»; в) вправи-описи портретів невідомих людей, навчальних закладів: «За фотографією опиши характер учня», «За фотографіями опиши своєрідність навчального закладу» та ін.. Доречно відзначити, що в студентів на цьому етапі навчання, часто виникають певні труднощі: страхи щодо невміння виконати індивідуальні професійно орієнтовані завдання; психологічні бар'єри публічних виступів, невпевненість у своїх силах та ін. Для їх подолання пропонуються тренувальні вправи, використання опорних схем, таблиць, презентацій; чергування виконання вправ у письмовій та усній формі.

Класичне лекційно-семінарське навчання з використанням аудіовізуальних технічних засобів. Наприклад, під час проведення лекцій проблемно-розвивального типу: проблемна лекція, лекція-діалог, лекція-візуалізація (презентація) бажано використовувати фрагменти відеоситуацій, де відображаються різні стилі поведінки вчителів, спілкування. Це можуть бути відомі педагоги (Ш. Амонашвілі, О. Захаренко) і звичайні вчителі (записи під час проведення педагогічної практики). У процесі такої лекції створюється ефект присутності студентів в умовах професійного середовища. Навчальна інформація, засвоєна на таких лекціях, сприяє усвідомленню особливостей професійного середовища, співвідношенню власних особистісних якостей майбутнього вчителя з необхідними професійно важливими якостями, які визначаються професіограмою.

Локально-професійний етап передбачає поглиблення та розширення знань і часткове формування необхідних професійно-педагогічних компетентностей (у тому числі і педагогічно-спеціалізованої компетентності роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем) на лекційно-семінарських заняттях, у процесі самоосвітньої діяльності та під час неперервної педагогічної практики. Цей етап охоплює II і III курси навчання (основний період вивчення навчальних педагогічних дисциплін «Педагогіка», «Історія педагогіки»).

Професійна підготовка у цей період є навчальною за формою, й професійною за змістом і спрямованістю. Тобто потенціал навчальної дисципліни «Педагогіка», а саме розділів «Теорія виховання», «Дидактика», «Школознавство» дає можливість спроектувати умовне професійне середовище різних загальноосвітніх навчальних закладів. Крім того, навчально-виховне середовище ВНЗ розраховане на включення

майбутніх учителів у різні види як навчальної так і поза навчальної діяльності. Під час навчання необхідно залучати майбутніх учителів викладачами різних кафедр вузу, куратором, студентськими громадськими організаціями до проведення індивідуальних, групових та масових заходів різностороннього характеру: участь у конкурсах, олімпіадах, святах, екскурсіях, виставках, студентських молодіжних проектах та ін. У результаті – розширюються знання, формуються професійно важливі, особистісні цінності, якості характеру, уміння, навички й необхідний особистий та соціальний досвід, що є особливо важливим у роботі вчителя.

Зауважимо також, що застосування навчальних технологій на цьому етапі обумовлене організацією імітаційної навчальної квазіпрофесійної моделі діяльності майбутніх учителів. Перед викладачами стоїть завдання у межах цієї діяльності моделювати ситуації, які будуть відтворювати зміст, динаміку, особливості професійної діяльності вчителя в умовах варіативності освітньо-виховних систем наближених до реальності [1, с.4]. Саме так студенти зможуть активно засвоювати, перетворювати професійне середовище і на цій основі формувати професійну компетентність, складовою якої є педагогічно-спеціалізована компетентність. Засвоюючи навчальну інформацію, вправляючись у виконанні педагогічних завдань, студент співвідносить засвоєне з власними знаннями, практичними діями і вчинками, тобто надає особистісного смислу. Це є дуже важливим для формування власної професійної стратегії майбутнього вчителя.

На цьому етапі професійної підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем провідними є пошуково-дослідницька технологія, проектна технологія, технологія роботи в «малих групах» та технологія розв'язання педагогічних задач. Зауважимо, що рекомендовані нами навчальні технології необхідно використовувати на всіх етапах навчання. Однак, враховуючи особливості підготовки в ВНЗ, ми виділяємо провідні, тобто частіше використовувані, ефективність яких вища у розв'язанні проблеми.

На *системно-професійному етапі* завершується формування професійної компетентності майбутнього вчителя з різним освітнім рівнем (бакалавр, магістр) (IV, IV курси). Цей етап передбачає повноцінне застосування теоретичних основ базових знань майбутнього вчителя під час активної (з відривом від виробництва) педагогічної практики в ролі вчителя-предметника і класного керівника загальноосвітнього закладу в умовах різних освітньо-виховних систем. Досвід професійної діяльності може вказувати на високий рівень умілості; спосіб особистої самореалізації; певний підсумок саморозвитку індивіда; гарант особистої, соціальної успішності; ресурс і одночасно база особистісного, професійного та соціального розвитку. Відповідно компетентність, навпаки – на потенціал, здатність, перспективу, що знаходиться більше в

позиції «можу», ніж досвід як довершений акт, який «має місце». Тому важливо розширювати можливості ширшого освоєння професійним досвідом майбутніх учителів в мовах варіативності освітньо-виховних систем.

На жаль, можливості розробляти та визначати особливості педагогічної діяльності в умовах їх своєрідного розвивального середовища у межах вивчення педагогічних дисциплін – обмежені. З метою розширення цих можливостей нами розроблено і впроваджено авторський спецкурс «Освітньо-виховні системи загальноосвітніх закладів».

Завдання курсу полягає в оволодінні студентами ґрунтовними знаннями з теорії вітчизняних та зарубіжних освітньо-виховних систем, періодизації їх розвитку, особливостей формування провідних тенденцій; положень про суперечності й закономірності освітніх процесів у системі загальної середньої освіти; типологію та особливості освітньо-виховних систем різних загальноосвітніх закладів; про специфіку професійної діяльності в умовах конкретного навчального загальноосвітнього закладу. Важливо зацентувати увагу на тому, що у цей час для формування педагогічно-спеціалізованої компетентності майбутніх учителів необхідно використовувати роботу в «малих групах», де у кожного студента буде можливість виявити цілісну модель педагогічної діяльності – від розробки цілі і до результатів її втілення.

Складниками узагальненої теоретичної моделі структури педагогічної діяльності є: цілі, мотиви, взірці, об'єкт-суб'єктне відношення, умови, засоби, результати і корекція [4, с. 296]. Наповнення цих структурних компонентів відповідним змістом з дотриманням їх інтеграції, допоможе розв'язувати різні професійно орієнтовані завдання, спрямовані формування педагогічно-спеціалізованої компетентності майбутніх учителів. Акцентується увага при цьому на особливості професійної діяльності вчителя в умовах варіативності освітньо-виховних систем.

Наведемо можливі приклади навчальних завдань:

- ✓ Розробка і реалізація мікродослідження під час проходження педагогічної практики в конкретному навчальному закладі з наступним обговоренням результатів на звітній конференції, що включає вивчення та аналіз структури педагогічної діяльності вчителя.

- ✓ Опис з наступним представленням освітньо-виховної системи конкретного навчального закладу де проходить педагогічну практику студент.

- ✓ Ділова гра «Проект школи майбутнього».

- ✓ Засідання круглого столу на теми: «Індивідуальні ознаки професійної діяльності вчителя», «Професійна стратегія вчителя» та ін.

- ✓ Участь у клубі «Молодий вчитель», що організований при кожному загальноосвітньому закладі.

На цьому етапі підготовки позиція майбутнього вчителя і його діяльність за змістом, формами роботи фактично стають професійними. У студента закріплюються професійні мотиви, завершується формування особистісної суб'єктності, в основному окреслюється професійна суб'єктність, визначається професійна стратегія і завершується формування педагогічно-спеціалізованої компетентності. Студент визначається із бажаним місцем професійної діяльності, відповідно своїх потреб, мотивів, можливостей та соціальної ситуації у системі освіти регіону. Важливо, щоб на цьому етапі професійної підготовки майбутній вчитель, співставляючи рівень сформованості особистої професійної компетентності із вимогами, що ставляться до педагогічних працівників, міг окреслити напрямок, визначити зміст, форми і методи подальшого свого професійного саморозвитку відповідно змін в освітній галузі та умов освітньо-виховної системи конкретного навчального закладу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, формування компетентності майбутнього вчителя здійснювати професійну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем являє собою складний поетапний процес, що передбачає визначення комплексу цілей, завдань, педагогічних умов і технологій навчання на основі реалізації наукових підходів та дотримання взаємопов'язаних умов у змістово-цільовому, організаційному та операційно-технологічному аспектах. Проблема формування досліджуваної компетентності майбутніх учителів не є вичерпною. Подальшого обґрунтування потребує розробка повного навчально-методичного забезпечення цього процесу; дослідження та впровадження прогресивного зарубіжного досвіду для вирішення означеної проблеми; вивчення проблеми професійної підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах неформальної освіти.

Література

1. Дубасенюк О.А., Вознюк О.В. Професійно-педагогічні задачі: типологія та технологія розв'язання: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Імені Франка, 2010. – 272 с.
2. Закон України «Про вищу освіту [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради № 76-VIII від 28.12.2014. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> – Мова укр.
3. Ковальчук В.А. Професійна підготовка майбутніх учителів до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем: теорія, методика, практика : монографія. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім.І.Я.Франка, 2016. – 442 с.
4. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності : навч. посіб. / В. А. Семиченко. – К. : Вища шк., 2004. – 335 с., с.296
5. Черепанов В. С. Экспертные оценки в педагогических исследованиях / В. С. Черепанов. – М. : Педагогика, 1989. – 152 с., с.50-51

Bibliography

1. Dubasenuk O.A., Voznuk O.V. Profesijno-pedahohichni zadachi: typolohiya ta tekhnolohiya rozvyazannya: navch. posibnyk dlya studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv (Professional pedagogical exercises: typology and solving techniques: workbook for higher education students), Zhytomyr: Ivan Franko Zhytomyr State University, 2016, 442 p. (in Ukrainian)
2. Zakon Ukrainy pro vyshchu osvitu (Law on Higher Education Ukraine), Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine No. 76-VIII dated 12/28/2014. Available at <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (in Ukrainian)
3. Kovalchuk V. A. Profesijna pidgotovka majbutnih vchyteliv do roboty v umovah variatyvnosti osvitnyovyhovnyh system: teoriya, metodyka, praktyka (Professional training of future teachers to work in the conditions of educational-upbringing systems' variability: theory, methodology, praxis), Zhytomyr: Ivan Franko Zhytomyr State University, 2016, 461 p. (in Ukrainian)
4. Semychenko V. A. Psihologiya pedagogichnoi diyalnosti (Psychology of pedagogical activities), Kyiv: Vyshcha shkola, 2004, 335 p. (in Ukrainian).
5. Cherepanov V. S. Ekspertnyye otsenki v pedagogicheskikh issledovaniyakh (Expert assessments in pedagogical studies), Moscow: Pedagogics, 1989, pp. 50-51. (in Russian)

УДК 378.091.315

Козлакова Галина Олексіївна – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АМСКП, Рівненський державний гуманітарний інститут, професор кафедри ІКТ і методики навчання інформатики, galina_158@ukr.net

МОБІЛЬНІ ЕЛЕКТРОННІ ПРИСТРОЇ: МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Анотація. У даній статті автором представлено аналіз мобільних е-пристроїв (ноутбук, планшет, смартфон), особливості їх призначення та використання у педагогічній діяльності та навчанні. Звернено увагу на переваги подання за їх допомогою навчальної інформації та можливий негативний вплив на учнів. Наведено результати анкетування студентів щодо застосування мобільних електронних пристроїв (МЕП). Обговорюється структура відповідного спецкурсу для студентів педагогічних спеціальностей. З'ясовано, що сучасний стан розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) дозволяє обходитись без стаціонарного комп'ютера, бо він вимагає обов'язкової присутності на робочому місці, потребує окремого догляду та окремого столу для його розміщення. Визначено, що фахівці давно надали перевагу і успішно працюють із переносними мобільними моделями персональних комп'ютерів (ПК), можливостей яких достатньо для розв'язання різноманітних складних задач, а крім того їх можна перевозити із собою.

Ключові слова: мобільні електронні пристрої, переваги смартфонів, недоліки планшетів, освітній процес, навчальні заклади, е-платформи.

Kozlakova Galina Aleksiiivna - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Full Member of AISCP, Rivne State Humanitarian Institute, Professor of the Department of ICT and Methods of Teaching Informatics

Summary. In this article the author presents an analysis of mobile e-devices (laptop, tablet, smartphone), features of their purpose and use in teaching and learning. The attention is drawn to the benefits of providing instructional information with them and the possible negative impact on students. The results of student questionnaires on the use of mobile electronic devices (MEP) are presented. The structure of the corresponding special course for students of pedagogical specialties is discussed. It is revealed that the current state of the development of information and communication technologies (ICTs) allows you to get around without a stationary computer, because it requires a mandatory presence in the workplace, requires separate care and a separate table for its placement. It has been determined that specialists have long been privileged and successfully work with portable mobile models of personal computers (PCs), the capabilities of which are sufficient for solving various complex problems, and in addition they can be transported with them.

The author has proved that the advancement of a new wave of mobile electronic technology causes and becomes the cause of new behavior, new social relationships between schoolchildren and parents, students and teachers, which requires: mastering of new technical and programmatic capabilities of this technique; knowledge of the features of mobile operating systems iOS and Android; the development of new methodological approaches to its study and daily use without prejudice to the physical and social status of individual students, students and the collective as a whole.

Key words: mobile electronic instruments, negative features, educational process, positive characteristics, secondary schools, universities, electronic platform.

Козлакова Галина Алексеевна – доктор педагогических наук, профессор, действительный член АМСКП, Ровенский государственный гуманитарный институт, профессор кафедры ИКТ и методики обучения информатике

МОБИЛЬНЫЕ ЭЛЕКТРОННЫЕ УСТРОЙСТВА: ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация. В данной статье автором представлен анализ мобильных е-устройств (ноутбук, планшет, смартфон), особенности их назначения и использования в педагогической деятельности и учебе. Обращено внимание на преимущества представления с их помощью учебной информации и возможное негативное воздействие на учащихся. Приведены результаты анкетирования студентов по

применению мобильных электронных устройств (МЭП). Обсуждается структура соответствующего спецкурса для студентов педагогических специальностей. Выяснено, что современное состояние развития информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) позволяет обходиться без стационарного компьютера, так как он требует обязательного присутствия на рабочем месте, требует отдельного ухода и отдельного стола для его размещения. Определено, что специалисты давно отдали предпочтение и успешно работают с переносными мобильными моделями персональных компьютеров (ПК), возможностей которых достаточно для решения различных сложных задач, а кроме того их можно перевозить с собой.

Ключевые слова: мобильные электронные устройства, преимущества смартфонов, недостатки планшетов, учебный процесс, учебные заведения, e-платформы.

Актуальність. Відомо, що на прохання журналістів газети the New York Times письменник-фантаст Айзек Азімов зазирнув у майбутнє на 50 років наперед. Дану подію пов'язують із Всесвітньою виставкою, що відбувалася у 1964 р. в місті Нью-Йорк, де було представлено новітні досягнення науки, техніки і технологій на той час [10].

А. Азімов передбачив, що у 2014 р. телефони будуть портативними, та матимуть екрани. Зв'язок з абонентами на різних континентах відбуватиметься через супутники. «Ви зможете бачити людину, якій телефонуєте. Дисплей буде використаний для перегляду документів, фотографій і читання книжок», - так обіцяв А. Азімов і додавав, що заміною величезним ящикам стануть настінні телевізори із великим плоским екраном.

Зараз ми спостерігаємо, що такі передбачення відбулися, а можливості планшетів і смартфонів інтегровано (об'єднано) в ноутбуках. Смартфон дещо ширший пристрій за функціями та призначенням. Скоріше смартфон поєднав в собі функції планшета та ноутбуку. Це свого роду портативний комп'ютер, який поєднує в собі телефон, портативну пам'ять, ноутбук тощо.

Сучасний стан розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ИКТ) дозволяє обходитись без стаціонарного комп'ютера, бо він вимагає обов'язкової присутності на робочому місці, потребує окремого догляду та окремого столу для його розміщення. Фахівці давно надали перевагу і успішно працюють із переносними мобільними моделями персональних комп'ютерів (ПК), можливостей яких достатньо для розв'язання різноманітних складних задач, а крім того їх можна перевозити із собою.

В останнє десятиріччя спостерігаємо розповсюдження мобільних електронних пристроїв, що об'єднують можливості ПК і мобільного телефону, більш того дозволяють у будь-якому місці, де є бездротовий зв'язок, виходити в Інтернет і одержувати фахову оперативну інформацію.

У даній статті спробуємо надати відповіді на запитання: чи не настав час систематизувати нові технічні знання про МЕР та впорядкувати їх використання в освітньому процесі школярів і студентів?

1. Мобільні комп'ютери.

Докладно визначення і характеристики мобільних пристроїв наведено в авторах [2; 5].

Ноутбуки – найбільш популярні із них, тому що мають доступну ціну і належать до багато чисельної множини ПК, вони фактично являються найбільш доступними з усіх категорій мобільних комп'ютерів. Чим дорожчий ноутбук, тим краще його характеристики та ширшим є коло задач, що можна вирішувати за його допомогою – від важливої роботи зі звітами, таблицями, графікою і програмуванням до розваг із комп'ютерними іграми.

Ноутбук – портативний персональний комп'ютер, у корпусі якого об'єднані усі важливі компоненти ПК. Він буде корисним для роботи зі складним програмним забезпеченням (ПО). Якщо таке ПО не потрібне, і вам не часто доводиться працювати стаціонарно, вам потрібний пристрій більш легкий, який може довше працювати, використовуючи заряд акумулятора. Таким пристроєм і може бути планшет.

Ультрабук – це ультра тонка і легка версія ноутбука, його корпус виготовлено з легких металів, що збільшує його вартість. Відсутній привод інформації з компакт-диску (DVD-привод). Ультрабук частіше використовують для рішення складних завдань. За потужністю його можна порівняти з ноутбуком, але його перевага у легкості та роботі без підзарядки до 13 годин. Проте ультрабук не підходить для роботи із графікою та презентаціями (дизайнерськими програмами) внаслідок невеликого екрану.

Даний пристрій – найбільш молодий з попередніх, останні моделі мають потужність як у ноутбука, а товщину (розмір) – як у планшета. Дехто вважає, що ультрабуки – це просто дуже тонкі і легкі ноутбуки, для яких придумано нову назву задля реклами. Але виробники наполягають на якісній різниці, вказуючи на потужний процесор. Також існує думка, що планшети створено для споживачів різного контенту, а ультрабуки – для творців нового інформаційного продукту.

Планшет (планшетний комп'ютер) – мобільний пристрій (на зразок смартфона) із сенсорним екраном. Ним можна управляти за допомогою доторкання рукою або стилусом.

Планшет використовує програми із простим інтуїтивним управлінням. Він довше, ніж ноутбук працює без підзарядки. Планшет став ідеальним для тих, хто часто подорожує, буває у відрядженнях та активно працює в Інтернеті. Для деяких користувачів відсутність класичної клавіатури та маленький екран можуть складати певні незручності, тобто бути недоліком.

Планшети iPad (один із представників сімейства Apple) можна назвати одним із кращих планшетів, що конкурують на ринку гаджетів. Планшети мають власні переваги, стильний вигляд, легкість, до 10 годин роботи без додаткової зарядки, проте вони не мають багатьох функцій у порівнянні з ноутбуком, менш потужні і суттєво дорожчі. Отже, необхідно визначитися – що саме необхідно викладачу або студенту для успішної роботи і навчання?

Істотно, що кожен користувач має право обирати для себе такий ПК, що дозволяє не лише бути в «тренді», тобто слідувати вимогам світової комп'ютерної моди, але і працювати, і навчатися у зручних умовах.

2. Мобільні телефони – друзі або вороги?

Із початком 2000-х років мобільний зв'язок стрімко увійшов у наше повсякденне життя. Переваг дуже багато, але чи існують проблеми його використання? Дані досліджень про небезпеку телефонного електромагнітного опромінення не зовсім однозначні, але до них треба прислухатися. Зараз у світі зареєстровано понад 4 млрд. мобільних телефонів, і кожного року їх кількість зростає на 20%.

Поки що немає жодного наукового підтвердження виникнення захворювання, в якому можна звинуватити мобільний телефон. Відомо лише те, що опромінення мобільника дійсно впливає на людину. Існує інформація про те, що частина населення планети (15%) не відчувають опромінення; а більшість (70%) користувачів мобільного зв'язку захищені компенсаторними механізмами організму, дія яких не є безмежно.

Визначено, що лише 15% користувачів мають підвищену чутливість до електромагнітного опромінення. Навіть після короткої розмови по мобільному у них спостерігається підвищена втома, з'являються проблеми зі сном, перепади тиску і головний біль.

Підносячи до вуха трубку мобільного телефону під час розмови, ми одержуємо фактично безпосередньо біля мозку діючий випромінювач електромагнітних хвиль. Це опромінення поглинається тканинами мозку, сітківкою ока, структурами вестибулярного, слухового та зорового аналізаторів. Згідно з даними деяких досліджень, із часом все це може негативно впливати на діяльність нервової, ендокринної та серцево-судинної систем, а іноді може призвести до появи пухлин. Отже, використання мобільного зв'язку пропонується обмежити дітям і молоді до 18 років [3; 7].

Нажаль, аналогічні проблеми виникають під час довготривалого користування смартфонами.

3. Смартфон типу iPhone офіційно продається в Україні.

Офіційно продажі iPhone розпочато в Україні із червня 2014 р., тобто у великих магазинах електроніки з'явилися у продажу офіційно завезені, сертифіковані і розтамовані смартфони компанії Apple. Представлений був увесь модельний ряд iPhone 4s (8Гб, ціна 7 тис. грн.), iPhone 5 (32 Гб,

ціна 11 тис. грн.), iPhone 5s (16-64 Гб, ціна до 14, 5 тис. грн.), iPhone 6- iPhone X (16-256 Гб, ціна коливається від 18 до 34 тис. грн.).

Вартість «сірих» моделей, що їх завезено без розтаможення поштучно, значно привабливіша, на перші дві моделі відповідно 5 тис. грн. та 8 тис. грн.

Шеф-редактор Інтернет-ресурса Ukrainian iPhone Йонас Рожков запевнив, що продаються нові апарати з офіційною гарантією на певний термін (рік, два).

Слід також зазначити, що продукція Apple не тільки модний і красивий гаджет, але й дуже серйозна технологічна розробка. Інші виробники увесь час намагаються наздогнати Apple у виробництві своїх гаджетів та їх функцій. Зокрема, особливістю продуктів Apple є синхронізація між собою, тобто ви можете поєднати iPhone, iPad, MacBook, Apple Watch та інші гаджети Apple між собою і значно спростити свою роботу.

Наприклад, відповісти на смс через годинник (Apple Watch), або фотографії з вашого iPhone автоматично зберігаються на вашому MacBook. І таких функцій багато, це дуже зручно та економить час. Тому не тільки виробники продукції Apple, але й інших компаній (Samsung, Nokia), які займаються розробкою смартфонів, ноутбуків та планшетів щорічно пропонують все більш нові фантастичні функції для своїх продуктів комп'ютерних та мобільних технологій.

Редактор незалежного порталу «Гагаджет» Сергій Митяєв зазначив, що старт офіційних продаж нічого не змінив для покупців. Смартфони вже не є новинкою, хто хотів купити, вже купив. Розвинені ринки США і ЄС вже насичено, продаж досягнув максимуму, а тому навіть наш скромний ринок став цікавим для глобальних корпорацій. Нажаль, це також не означало, що в Україні швидко з'являться фірмові магазини Apple Store.

У матеріалах [1, 6] авторами надано детальну інформацію про ціни на смартфони різних фірм і моделей (LG, htc, Apple, Sony, Samsung) та про очікувані зміни у їх вартості. Нові моделі коштуватимуть на 20-30% дорожче за попередні, але різниця у характеристиках незначна.

Дослідницька компанія IDC у черговому звіті про ціни на ринку гаджетів прогнозує, що ціни будуть знижено, а у 2018 р. новий iPhone продаватиметься за ціною \$600. Також значні знижки чекатимуть у 2018 р. на апарати фірми Samsung (системи Android) – до \$215.

Автор статті [6] В. Лешенко розповідає про власний досвід, а саме: як складно працювати без смартфона журналісту, якому постійно потрібний мобільний Інтернет, електронна пошта, доступ к соціальним мережам тощо. Крім того, людина з мобільним пристроєм звикає швидко одержувати багато відомостей, зокрема: про затори на дорогах, про оптимальний маршрут подорожі містом, інформацію про розклад рейсів в аеропорту, вартість білетів на театральні вистави або футбольні матчі, прогноз погоди на тиждень і багато іншого.

Отже смартфони забезпечують нову якість особистого життя і нові умови праці для представників багатьох професій. Риторичним є запитання: як же раніше звичайні люди обходилися і виживали без мобільних пристроїв та доступної оперативної інформації?

4. Планшети з е-підручниками для школярів [7].

У вересні 2015 р. Міністерство освіти і науки (МОН) та українські ІТ-компанії підготували сюрприз для батьків і дітей: тепер можна купити школяру електронні підручники та контролювати фінансові витрати класу за допомогою спеціальної програми. Тобто в українських (експериментальних) школах заплановано організувати навчання за е-книжками.

Батьки не один рік зверталися до МОН із запитаннями, коли нарешті діти зможуть користуватися електронними підручниками у школі і вдома. Турботи батьків можна зрозуміти, тому що маленькі діти змушені носити вантаж у 6-7 книжок і декілька робочих зошитів щоденно. Крім того, е-підручники мають коштувати дешевше, ніж паперові копії.

На замовлення МОН створено платформу **e-pidruchnyky.net** , що надає можливість школярам користуватися е-підручниками, в яких збережено верстку оригінальної книги. У них немає інших е-приложений, немає реклами і ризиків вірусного зараження е-пристрою. На платформі зібрано усі книжки з 1-го по 11-й клас, які схвалено міністерством. Середня ціна складає 25 грн. за один е-підручник. Директор ООО «Є підручники» Ігор Каплаушенко пояснював, що працювати з платформою дуже просто.

Для цього користувачу достатньо завантажити на свій планшет (найпростішій) безкоштовну програму, що надає доступ до усіх придбаних підручників. Далі батьки або учень здійснюють купівлю самого підручника. Процедура та сама, що і для звичайної купівлі в Інтернет: книга йде у кошик, а після підтвердження замовлення з карти зчитується його вартість. Повернення покупки передбачено за тими ж правилами.

Користуватися е-книгою зручно: існує пошук, закладки, можливість відкрити одразу декілька книжок. Одночасно можна відкрити 10 книжок, проте планшет не зависає. Залишається одне запитання: статистика дослідницької групи GfK Ukraine демонструє великі обсяги продажів мобільної техніки українцям, нажаль фінансові можливості на оплату навіть найбюджетного планшету поки що мають не усі батьки.

Серед інших розробок представники «Майкрософт Україна» і «Софтлист» презентували програму Parental Control (ParCon, Батьківський контроль), що дозволяє батькам відстежувати кошти шкільного фонду, читати Інтернет-щоденник класу, слідкувати за успішністю учнів та їх участю у позашкільних заходах тощо.

Всеукраїнський педагогічний експеримент «Розумна дитина» проводився у 2014-2017 роках у тих школах, що погодилися взяти у ньому участь. Школярам 1-4 класів пропонувалося використовувати персональні

планшети з новим навчальним наповненням. Запропоновано методику нової форми навчання: учитель контролює роботу учнів на планшетах за допомогою системи управління класом. Учням пропонується переглянути певну тему. Після цього може бути завдання: відповісти на запитання або щось підрахувати. Все це з використанням мультимедійних засобів.

Учитель бачить усіх учнів, які включили свої планшети, та результати відповідей кожного учня на своєму екрані. Педагог слідкує за тим, щоби через 10-15 хвилин використання усі пристрої були вимкнені. Забути їх вдома неможливо, тому що вони зберігатимуться у школі.

В експерименті може взяти участь будь-яка школа, для цього необхідна згода дирекції школи, учителів і батьків, які готові оплатити покупку планшетів. Хотілось би почути думку учителів про доцільність та успішність проведення такого експерименту, а також яким чином він вплинув на рівень навчальних досягнень та успішність учнів.

5. Нові МЕР і навчання учителів в Інтернеті.

Поява і розповсюдження нових мобільних електронних пристроїв, як би їх не називали (смартфони, гаджети, девайси тощо), потребують відповідного навчання учителів володінню цими чудовими іграшками для дорослих. Проте які би можливості і свободи вони (МЕР) не відкривали для школярів і студентів, необхідно пам'ятати про технічні і соціальні небезпеки, що пов'язані з їх використанням.

У наших роботах частково висвітлено ці проблеми і шляхи їх подолання [3]. Але підготовка майбутніх учителів до спілкування і навчання дітей у нових умовах, із новітніми технічними засобами, потребує окремої уваги, додаткових програм підвищення кваліфікації та нових психолого-педагогічних досліджень.

В Україні не завжди доступні україномовні видання щодо вивчення особливостей МЕР, проте наявні англомовні [8; 9] та російськомовні [2; 5].

Упродовж 2016-2017-го навчального року згадані проблеми обговорювалися на семінарах та науково-методичних конференціях у Вінниці, Кіровограді, Києві. Здійснено анкетування студентів одного з коледжів міста Кропивницького (Кіровограда) на предмет виявлення їх думок про переваги і недоліки використання МЕР під час пошуку навчальної інформації, розважальної інформації, зв'язків із друзями, для конспектування лекцій, підготовки до семінарів, екзаменів тощо.

Основне запитання анкети стосувалося думки студентів про доцільність введення нового спецкурсу «Основи використання мобільних електронних пристроїв в освітньому процесі». В анкетуванні взяли участь 52 студенти, які навчалися за спеціальністю «Початкова освіта», спеціалізації соціальна педагогіка та англійська мова. Респонденти по-різному відповідали на запитання анкети, проте були одностайними на 100% у відповідях про наявність мобільного телефону, лише на 30% про

наявність ноутбука та 15% про наявність смартфона. Бажання прослухати новий спецкурс з позначеною вище назвою висловили 43 % студентів.

Висновки. Просування нової хвилі мобільної електронної техніки викликає і стає причиною нової поведінки, нових соціальних стосунків школярів і батьків, студентів і викладачів, що вимагає: опанування нових технічних і програмних можливостей цієї техніки; знання особливостей мобільних операційних систем iOS та Android; опрацювання нових методичних підходів до її вивчення і щоденного використання без шкоди для фізичного і соціального стану окремих учнів, студентів і колективу у цілому.

Створення нових навчальних програм і спецкурсів щодо вивчення і використання МЕР в освітньому процесі сприятиме мотивації студентів - майбутніх учителів, викладачів до ефективної педагогічної діяльності.

Література

1. Бовсуновський Владислав. Смартфон: погоня за ціною // Газета «Вести», 16 жовтня 2014 р. – С.12.
2. Зелинський С.Є., Андрейченко А.М. Комп'ютер, ноутбук, планшет, смартфон для всіх. – Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозуга», 2016.- 480 с.
3. Козлакова Г.О. Четверть віку з Інтернет: досягнення і виклики для освітнього середовища / Г.О. Козлакова. – Креативна педагогіка: зб. наук. праць. - Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2017. – Вип. 12. – (прийнято до друку).
4. Лахоцкая О.О. Просто о сложном: iPhone 3GS. – К.: Вид-во ООО «Макмен», 2010. - 268 с.
5. Леонтьев В.П. Новейшая энциклопедия: компьютер и Интернет-2014. – Москва: Олма Медиа групп, 2013. - 976 с.
6. Лещенко Олександр. Покупка смартфона: у пошуках кращої ціни // Газета «Сегодня», 16 грудня 2016 р. – С.5.
7. Полехіна Юлія, Бойко Анатолій. Учимося с помощью любимого гаджета. // Газета «Сегодня», 1 вересня 2015 р. – С.11.
8. Kelly James, Floyd Sams. Teach Yourself iPad2 in ten minutes. Third edition. – USA: Pearson Education, Inc., 2012. – 240 p.
9. NegrinoTom. iCloud. Visual QuickStart Guide. – Canada, Berkeley; USA: Peachpit Press, 2012. -186 p.
10. Лаговский В. Смартфоны придумали почти 70 лет назад // Газета «КП в Украине», 9-16 жовтня 2014 р.- С. 12.
11. www.inform.it.com/safaryfree
12. www.peachpit.com/icloudvqs

Bibliography

1. Bovsunovskiy Vladislav. Smartfon: looking for price // Newspaper “Vesti», October,16, 2014. – P.12.
2. Zelinskiy C.E., Andreichenko A.M. Computer, notebook, planshet, smartfon for everybody. – Kharkiv: Booking Club “Club of Family Vacation», 2016. – 480 p.

3. Kozlakova G.O. The Quarter of Century with Internet: positive and negative for educational environment / G.O. Kozlakova. – Creative Pedagogy: science proceedings. – Zhytomyr: Printed of ZhDU named after Ivan Franko, 2017. – Issue 12. – (in Editorial board).
4. Lakhotskaya O.O. Simply about Difficult: iPhone 3Gs. – K.: Printed ООО “Makmen», 2010. – 268 p.
5. Leontiev V.P. The Most New Encyclopedia: Computer and Internet-2014. – Moscow: Olma Media Group, 2013. – 976 p.
6. Leschenko Aleksandr. To bye a smartfon and to find a good price // Newspaper “Segodnya», December, 16, 2016. – P. 5.
7. Polekhina Julia, Boiko Anatoliy. Study by help of loving gadzhet. // Newspaper “Segodnya», September, 1, 2015. – P. 11.
8. Kelly James, Floyd Sams. Teach Yourself iPad2 in ten minutes. Third edition. – USA: Pearson Education, Inc., 2012. – 240 p.
9. NegrinoTom. iCloud. Visual QuickStart Guide. – Canada, Berkeley; USA: Peachpit Press, 2012. -186 p.
10. Lagovski V. Smartfons were projected 70 years ago // Newspaper “KP in Ukraine», October, 9-16, 2014. - P. 12.
11. www.inform.it.com/safaryfree
12. www.peachpit.com/icloudvqs

УДК 378.017:172.15

Коломієць Наталія Андріївна – кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри виховних технологій та педагогічної творчості
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
E-mail: kolomiets_nauka@i.ua

НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ ЯК ЦІННІСТЬ І КОНСОЛІДУЮЧА ОСНОВА НАЦІЇ

Анотація. У запропонованій статті розкривається сутність поняття «національна свідомість», окреслено його основні смислові моменти. Акцентується увага на актуальності питання національного виховання підростаючого покоління. З'ясовано, що одним з основних компонентів національного виховання виступає національна свідомість. Робиться висновок, що національна свідомість – це багатогранний феномен, який представляє собою сукупність соціальних, економічних, політичних, моральних, етичних, філософських, релігійних поглядів, норм поведінки, звичаїв і традицій, ціннісних орієнтацій та ідеалів, що відображають особливості життєдіяльності націй і народностей, включає в себе цінності як внутрішньо національних, так і міжнаціональних відносин. Виокремлено низку основних чинників впливу на формування національної свідомості, які умовно поділені на три великі групи: об'єктивні, практично-духовні, технологічні.

Ключові слова: національне виховання; національна свідомість; нація; цінність; чинники впливу на формування національної свідомості.

Natalia Kolomiets – Philosophy doctor (pedagogics), Associate Professor of the education technologies and pedagogical creativity chair Pavlo Tychyna Uman state pedagogical university

E-mail: kolomiets_nauka@i.ua

NATIONAL CONSCIOUSNESS AS VALUE AND CONSOLIDATING BASIS OF A NATION

Summary. *The proposed article reveals the essence of the concept of «national consciousness», outlines its basic semantic points. The emphasis is placed on the relevance of the national education of the younger generation. The primary objective of national education consists in the acquisition by young people of social experience, inheritance of spiritual achievements of the Ukrainian people, the achievement of high culture of international relations, making young people into effective Ukrainian citizens, who are spirituality developed and possess moral, artistic and aesthetic, legal, ecological culture. National education heads for making children aware of the deep layers of national culture and spirituality, forming national-oriented worldview in young people, as well as ideas, attitudes and beliefs based on the values of domestic culture. It is revealed that one of the main components of national education is national consciousness. It is concluded that national consciousness is a multifaceted phenomenon, which is a set of social, economic, political, moral, ethical, philosophical, religious beliefs, norms of behavior, customs and traditions, values orientations and ideals that reflect the peculiarities of the life of nations and nationalities, includes values of both national and interethnic relations. A number of main factors influencing the formation of national consciousness, which are conventionally divided into three large groups: objective, practical and spiritual, technological, are singled out.*

Key words: *national education; national consciousness; nation; value; factors of influence on forming of national consciousness.*

Коломиец Наталия Андреевна – кандидат педагогических наук, доцент кафедры воспитательных технологий и педагогического творчества Уманского государственного педагогического университета имени Павла Тычины

E-mail: kolomiets_nauka@i.ua

НАЦИОНАЛЬНОЕ СОЗНАНИЕ КАК ЦЕННОСТЬ И КОНСОЛИДИРУЮЩАЯ ОСНОВА НАЦИИ

Аннотация. *В предложенной статье раскрывается сущность понятия «национальное сознание», очерчены его основные смысловые моменты. Акцентируется внимание на актуальности вопроса национального воспитания подрастающего поколения. Выяснено, что одним из основных компонентов национального воспитания выступает национальное сознание. Делается вывод, что национальное сознание – это многогранный феномен, который представляет собой совокупность социальных, экономических, политических, моральных, этических, философских, религиозных взглядов, норм поведения, обычаев и традиций,*

ценностных ориентаций и идеалов, которые отображают особенности жизнедеятельности наций и народностей, включает в себя ценности как внутренние национальных, так и межнациональных отношений. Выделен ряд основных факторов влияния на формирование национального сознания, которые условно разделены на три больших группы: объективные, практически-духовные, технологические.

Ключевые слова: *национальное воспитание; национальное сознание; нация; ценность; факторы влияния на формирование национального сознания.*

Новий етап розвитку української нації вимагає вирішення значного обсягу проблем, успадкованих від тоталітарного минулого. Одна з пріоритетних – формування національної системи освіти, призначеної відродити національну свідомість українського народу, спроможної ефективно реалізувати виховання нового громадянина незалежної держави, формування модерної ідентичності, здатної конкурувати з більш усталеними моделями, що виникли раніше.

Нажаль, реалії сьогодення уповільнюють цей процес. Поляризація світового суспільства, що виражається в діаметрально протилежних відмінностях між рівнем життя населення та ступенем соціально-економічного розвитку різних країн світу; міжнародний тероризм; міжнаціональні військові конфлікти; «інформаційна війна»; «розмивання» державних кордонів, що в кінцевому результаті може призвести до руйнації духовно-моральних і культурних цінностей, закладених історичним рівнем розвитку націй.

З огляду на ці проблеми, задля збереження самобутності, самостійності та ідентичності української нації, слід звернутися до поняття «національна свідомість» у його національному, державному та духовному вимірі.

Метою статті є виокремлення національної свідомості як основи збереження національних цінностей; звернено увагу на її основну мету та теоретичні аспекти.

Педагогічне завдання виховання у молоді національної свідомості, як основи формування державотворчої молоді, з давніх часів і до наших днів залишається об'єктом уваги педагогічної науки і практики, що є, у певному розумінні, невід'ємною складовою загальної педагогічної проблеми національного виховання підростаючих поколінь.

Задекларована проблематика має досить велику історіографію, котра поповнюється дослідженнями таких вчених як М. Боришевський (Проблеми психологічної сутності національної свідомості й самосвідомості), В. Іванишин («Програма реалізації української національної ідеї у процесі державотворення»), Я. Дашкевич (Провідне значення державотворення в житті нації), В. Жмир (Національна свідомість як вияв національної інтеграції), С. Гессен, Р. Береза

(Спрямування національної творчості на розв'язання загальнолюдських культурних завдань), Я. Грицак (Розгляд української історії XIX – XX століття у контексті західних теорій нації та націоналізму), І. Кресіна (Системологічна концепція національної свідомості у контексті політичних процесів), В. Мандрагеля (Методологічний аспект формування національної самосвідомості студентства), Д. Тхоржевський (Теоретичні основи формування національної самосвідомості молоді в умовах розбудови української державності).

У цілому, різноаспектними теоретичними, зокрема філософськими, етнополітологічними та етнодержавознавчими проблемами, пов'язаними з піднесенням національної свідомості, подоланням упередженості до націоналізму, розвитком окремих складових української національної свідомості займалися В. Андрущенко, І. Вакарчук, В. Кремень, І. Курас, М. Мокляк, Ю. Римаренко, В. Смолій.

В наш час, коли відбувається духовне відродження і становлення нашої держави, актуальності набуває питання національного виховання підростаючого покоління. Головна мета національного виховання – це набуття молоддю соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді людини, незалежно від національної приналежності, рис громадянина Української держави, розвиненої духовності, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури. Національне виховання спрямовується на залучення дітей до глибинних пластів національної культури і духовності, формування у молоді національних світоглядних позицій, ідей, поглядів, переконань на основі цінностей вітчизняної світової культури.

Національне виховання має здійснюватися на всіх етапах навчання дітей та молоді, забезпечувати всебічний розвиток, гармонійність і цілісність особистості, розвиток її здібностей та обдарувань, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності і культури, виховання громадянина, здатного до самостійного мислення, суспільного вибору і діяльності, спрямованої на процвітання України [4]. Позицію про те, що виховання має яскраво виражений національний характер, здавна підтримували видатні творці нашої держави Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Володимир Мономах, Я. Осмомисл, Д. Галицький, І. Мазепа, П. Орлик, Б. Хмельницький, наші національні генії Т. Шевченко, Леся Українка, І. Франко, М. Грушевський, знамениті філософи-мудреці Ф. Прокопович, П. Юркевич, Г. Сковорода, С. Гогоцький, О. Потебня, визначні вітчизняні педагоги К. Ушинський, С. Русова, Г. Ващенко, В. Сухомлинський.

Одним з основних компонентів національного виховання виступає національна свідомість. В ній віддзеркалюється індивідуальне суб'єктивне ставлення людини до суспільних явищ, до системи наявних суспільних цінностей, що виступають для конкретного індивіда як об'єктивна

реальність, що може за певних умов трансформуватися у власні, суб'єктивно значущі ціннісні орієнтації особистості. Нині виховання національної свідомості є не просто одним із пріоритетних напрямів освіти і виховання. Цей процес є засобом синтезу етнічної та загальнолюдської системи цінностей. Оскільки кількість цінностей обмежена для сприйняття й усвідомлення особистістю, необхідно прилучати її до тих цінностей, що мають універсальне значення. На перше місце правомірно поставити ті цінності, в основі яких лежить ідея належності до народу (спільність мови, мислення, релігійні вірування, традиції, звичаї, освіта, мистецтво, література тощо). Це такі цінності, як любов до Батьківщини, громадянськість, працелюбність, любов до ближнього [6].

Актуальною, на нашу думку, є точка зору українських дослідників О. Проценко, В. Лісового, які вважають, що для буття нації важлива не тільки, а часом і не стільки наявність певних особливостей в культурі чи політичній історії, скільки те, в чому самі люди вбачають свою особливість, свою відмінність від інших націй. Це самоусвідомлення має дуже важливий складник – певні ціннісні орієнтації і волю, тобто діяльне утвердження себе як колективної «особистості» [3].

Національна система виховання, яка ґрунтується на міцних підвалинах культури рідного народу минулих епох і сучасності, найбільшою мірою сприяє соціальному престижу інтелектуальності, освіченості та інтелігентності як складників духовності людини. Не викликає сумнівів також і те, що духовні цінності, які належать національній спільноті та становлять основу її існування і розвитку, є національними цінностями, які в життєдіяльності суспільства відіграють роль особливих інтегруючих, соціалізуючих, комунікативних засад і виступають у формі ціннісних настанов, соціально-політичних ідеалів, в результаті чого утворюють так зване духовно-ціннісне ядро національної свідомості.

У вітчизняному освітньому просторі не існує єдиного наукового підходу до визначення поняття «свідомість». Різні підходи до розуміння «свідомості» знаходимо у психологічній літературі. Якщо спробувати виділити те загальне, що найбільше часто вказується як особливості свідомості, то можна сказати, що свідомість – це специфічна форма життєдіяльності людини, продукт її взаємовідносин з об'єктивною дійсністю, вона представляє собою єдність всіх форм пізнання людини, її переживання і відношення до того, що вона відображає.

Нам належить звернути увагу на те, що в українській соціально-філософській думці важко знайти універсальне визначення поняття «національної свідомості». Це можна пояснити тим, що це поняття, як і багато інших у різних гуманітарних дисциплінах, є скоріш кластером концепцій, в яких кожна, ґрунтуючись на особливому підході, висвітлює певний аспект поняття.

Національна свідомість у філософії розглядається через призму

взаємозумовленості людської особистісної свободи та волі. Саме свобода особи, на думку сучасних філософів, є передумовою ефективного функціонування різноманітних людських спільнот, зокрема націй, тому рівень національної свідомості залежить від міри людської духовності, від глибини морального самоусвідомлення особистості.

Головними елементами національної свідомості визначають: сприйняття навколишнього світу і ставлення до нього, усвідомлення національно-етнічної належності, ставлення до історії та культури своєї національно-етнічної спільноти, ставлення до представників інших націй і національностей, патріотичні почуття і патріотичну самосвідомість, усвідомлення національно-державної спільності тощо. За своїм змістом національна свідомість є діалектичною єдністю загальнолюдського і національного, в якій загальнолюдське проявляється в неповторному бутті нації [2].

Існує низка основних чинників впливу на формування національної свідомості. Умовно їх можна поділити на три великі групи: об'єктивні, практично-духовні, технологічні.

До першої умовної групи чинників входить весь комплекс суспільно-історичних реалій, об'єктивно сформований спосіб життя тієї чи іншої нації. Вплив цієї групи факторів суттєвий, можливо й фундаментальний, але не абсолютний.

До другої групи слід зарахувати властиві нації стереотипи (традиції, звичаї, особливі риси характеру і поведінки, народні промисли, розваги, ігри тощо), історичну пам'ять, усталену символіку, національні святині.

Третя умовна група чинників має технологічний характер. Так, важливим показником є формування національної свідомості за допомогою ЗМІ.

Всі вони реально впливають на формування національної свідомості, жодного не можна ігнорувати [5, с. 47-48].

Національна свідомість – це своєрідний міст, через який діяльність окремого індивіда органічно впливається у життя нації, отримуючи доступ до її багатств і можливостей, залучаючись водночас до спільної справи, вносячи у загальну скарбницю свою частку. Національна свідомість, на думку В. Целевича, є тим, що «держить разом членів нації, що творить з мільонів одиниць стихійну спільноту в днях радості й горя. Національної свідомості не можна вирвати з душі одиниць ніяким насильством» [1].

Підсумовуючи сказане, ми приходимо до висновку, що національна свідомість – це багатогранний феномен, який представляє собою сукупність соціальних, економічних, політичних, моральних, етичних, філософських, релігійних поглядів, норм поведінки, звичаїв і традицій, ціннісних орієнтацій та ідеалів, що відображають особливості життєдіяльності націй і народностей, включає в себе цінності як внутрішньо національних, так і міжнаціональних відносин.

Кожен громадянин суверенної України повинен мати свою

національну свідомість. Без духовного багатства, сконденсованого в цьому понятті, неможливий повноцінний внутрішній світ людини-громадянина. За нашим переконанням, сформована національна свідомість є запорукою виживання нації, основою її консолідації, фундаментом її подальшого розвитку у всіх сферах суспільного життя.

Здійснений аналіз не вичерпує всіх аспектів анонсованої проблеми, а засвідчує необхідність подальшого поглибленого дослідження різних форм розвитку національної свідомості у дітей та молоді як складової національно-культурних традицій.

Література

1. Гуменюк Г. М. Формування національної самосвідомості учнів середнього шкільного віку засобами туристсько-краєзнавчої роботи / Г.М. Гуменюк. – Івано-Франківськ, 2000. – 158 с.
2. Маргітич К. Є. Підготовка вчителя початкової школи до формування національної свідомості молодших школярів в угорськомовних загальноосвітніх навчальних закладах Закарпаття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / К. Є. Маргітич. – Київ, 2009. – 22 с.
3. Націоналізм : Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К. : Смолоскип, 2000. – 872 с.
4. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу / Іван Огієнко. – К., 1918. – 273 с.
5. Паніч Ю. Національна свідомість українських громадян в сучасних умовах / Юрій Паніч // Політичний менеджмент. – 2006. – № 6. – С. 47-48.
6. Сухомлинська О. Сучасні цінності у виховання: проблеми, перспективи / Ольга Сухомлинська // Шлях освіти. – 1996. – № 4. – С. 24-27.

Bibliography

1. Humeniuk H. M. Forming of national consciousness of students of middle school age by facilities of tourist-regional work / H.M. Humeniuk. – Ivano-Frankivsk, 2000 – 158 s. (in Ukrainian)
2. Marhitych K. Ye. Preparation of teacher of initial school for forming of national consciousness of junior schoolchildren in hungarianlanguage general educational establishments of Zakarpattia: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : spets. 13.00.04 «Teoriia i metodyka profesiinoi osvity» / K. Ye. Marhitych. – Kyiv, 2009. – 22 s. (in Ukrainian)
3. Nationalism : Anthology / Manag. O. Protsenko, V. Lisovyi. – K. : Smoloskyp, 2000. – 872 s. (in Ukrainian)
4. Ohiienko I. Ukrainian culture. Short history of cultural life of the Ukrainian people / Ivan Ohiienko – K., 1918. – 273 s. (in Ukrainian)
5. Panich Yu. National consciousness of the Ukrainian citizens is in modern terms / Yu. Panich // Politychnyi menedzhment. – 2006. – № 6. – S. 47-48. (in Ukrainian)
6. Sukhomlynska O. Modern values in education: problems, prospects / O. Sukhomlynska // Shliakh osvity. – 1996. – № 4. – S. 24-27. (in Ukrainian)

УДК 378.14

Королюк Олена Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри алгебри та геометрії, Житомирський державний університет імені Івана Франка

E-mail: korolyukwork@gmail.com

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ

Анотація. У статті обґрунтовано значення курсу методики навчання математики для здійснення професійного розвитку майбутнього вчителя математики; визначено місце курсу у навчальному процесі фізико-математичного факультету, сформульовано завдання навчальної дисципліни, окреслено шляхи підвищення ефективності навчання; визначено поняття професійний розвиток, самостійна робота, самостійність, методична задача. Особливу увагу в публікації приділено організації навчання під час лабораторних занять із методики математики; представлено розробки інструктивно-методичних матеріалів для самостійної роботи студентів; виділено активні форми, методи навчання, які використовуються під час лабораторних робіт з методики математики та в процесі самостійної роботи студентів.

Ключові слова: методика навчання математики, професійна підготовка, професійний розвиток, самостійна робота, ділова гра, методична задача.

Korolyuk Olena – candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Algebra and Geometry, Zhytomyr Ivan Franko State University

E-mail: korolyukwork@gmail.com

PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF FUTURE TEACHERS IN THE PROCESS OF STUDYING THE METHODOLOGY OF TEACHING MATHEMATICS

Summary. Modern needs of society, socio-economic development of Ukraine, integration processes in education require reformation of the existing system of education. The article substantiates the importance of the course of mathematics teaching methodology for the professional development of the future teacher of mathematics; the place of the course in the educational process of the Faculty of Physics and Mathematics is determined, the tasks of the discipline are formulated, the ways of improving the efficiency of education are outlined; the concept of professional development, independent work, independence, methodical task is defined. Professional development is defined

as growth, the formation of professionally significant personal qualities and abilities, professional knowledge and skills, active qualitative transformation of the personality of his inner world, which leads to creative self-realization in the profession.

Particular attention in the publication is paid to the organization of training during laboratory lessons on the methodology of mathematics; the development of instructional materials for independent work of students is presented; The active forms, methods of teaching, which are used during laboratory work on the methodology of mathematics and in the process of independent work of students, are highlighted.

Key words: *methodology of teaching mathematics, professional training, professional development, independent work, business game, methodical task.*

Королюк Елена Николаевна – кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры алгебры и геометрии, Житомирский государственный университет имени Ивана Франко

E-mail: korolyukwork@gmail.com

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ МЕТОДИКИ ОБУЧЕНИЯ МАТЕМАТИКЕ

Аннотация. *В статье обосновано значение курса методики обучения математике для профессионального развития будущего учителя математики; определено место курса в учебном процессе физико-математического факультета, сформулированы задачи учебной дисциплины, определены пути повышения эффективности обучения; определены понятия профессиональное развитие, самостоятельная работа, самостоятельность, методическая задача. Особое внимание в публикации уделено организации обучения на лабораторных занятиях по методике математики; представлены разработки инструктивно-методических материалов для самостоятельной работы студентов; выделены активные формы, методы обучения, которые используются во время лабораторных работ по методике математики и в процессе самостоятельной работы студентов.*

Ключевые слова: *методика обучения математике, профессиональная подготовка, развитие, самостоятельная работа, деловая игра, методическая задача.*

Сучасні потреби суспільства, соціальний та економічний розвиток нашої країни, інтеграційні процеси в освіті вимагають реформування існуючої системи освіти та визначають такі основні напрями: розвиток активності, самостійності, творчих здібностей фахівців; забезпечення держави кваліфікованими, ініціативними кадрами, які матимуть ґрунтовну

теоретичну і практичну підготовку, а також зможуть самостійно приймати рішення, пов'язані з майбутньою професійною діяльністю; формування в молодих фахівців прагнення до неперервної самоосвіти, розвитку, здатності постійно оновлювати здобуті у вищі знання та вміння, коригувати, удосконалювати професійну діяльність.

Сутність підготовки фахівця полягає у формуванні у нього системи знань і якостей особистості, необхідних для виконання різних функцій професійної діяльності [6, с. 10]. У цьому контексті особливо актуальним стає забезпечення досягнення професійної компетентності майбутнього вчителя математики, створення умов для професійного розвитку.

Проблема професійного розвитку особистості, вчителя, зокрема, розглядається в працях С. Л. Рубінштейна, Г. О. Балла, О. А. Дубасенюк, Е. Ф. Зеєра, І. А. Зязюна, В. А. Ковальчук, П. І. Підкасистого, В. А. Семиченко, О. М. Пехоти та ін. Аналіз наукових досліджень свідчить про багатогранність цього педагогічного явища, однак і дозволяє виділити деякі суперечності, наприклад: між потребою забезпечення неперервного професійного розвитку фахівців у процесі навчання і фахової діяльності та відсутністю цілісної підготовки до формування вмінь та навичок здійснювати такий розвиток; між рівнем наукових досягнень у галузі психолого-педагогічних наук та їх відображенням у змісті, методах, формах і засобах навчання фахових дисциплін; між необхідністю набуття професійних якостей для становлення у майбутньому як спеціаліста, професіонала і відсутністю мотивації у студентів у період навчання тощо.

Мета статті полягає в обґрунтуванні значення курсу методики навчання математики для здійснення професійного розвитку майбутнього вчителя математики, окресленні шляхів підвищення ефективності навчання.

На основі аналізу психолого-педагогічних джерел професійний розвиток можна визначити як зростання, становлення професійно значущих особистісних якостей і здібностей, професійних знань і вмінь, активне якісне перетворення особистістю свого внутрішнього світу, яке призводить до принципово нового його устрою та способу життєдіяльності – творчої самореалізації в професії [1]. Провідні науковці доводять, що професійний розвиток особистості – це тривалий процес взаємодії особистості і професії, в якому виокремлюють такі етапи: формування професійних намірів, професійне навчання, професійна адаптація, реалізація особистості в професії [9].

Важливою складовою професійного навчання щодо забезпечення професійного розвитку особистості відповідно до потреб сучасної освіти є курс «Методика навчання математики». У навчальних планах спеціальності 014.01 Середня освіта (Математика) цю дисципліну віднесено до циклу професійної підготовки. На думку М. М. Скаткіна, методика навчальної дисципліни – педагогічна наука, яка досліджує закономірності навчання окремого предмета, тому методику математики

правомірно розглядати як частину дидактики [7]. Вона спирається на математику як науку, здійснюючи дидактичний аналіз змісту навчального матеріалу, педагогіку, психологію, філософію, логіку, загальну теорію управління, історію математики, а також, на узагальнений досвід роботи вчителів.

Методика навчання математики (більш коротко – методика математики) – це наука про математику як навчальний предмет і закономірності процесу навчання математики учнів різних вікових груп у відповідності до цілей навчання, які висуває суспільство [8].

Серед головних завдань навчальної дисципліни: виробити в майбутніх учителів математики вміння здійснювати навчання і виховання на рівні сучасних вимог; формувати вміння і навички самостійного аналізу процесу навчання, дослідження методичних проблем; створити сприятливі умови для неперервної самоосвіти, професійного розвитку. Виконання цих завдань вимагає відшукування шляхів підвищення ефективності навчання методики математики, впровадження нових методів та форм взаємодії викладача і студента.

Навчальними планами фізико-математичного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка для вивчення методики навчання математики передбачено проведення лекційних, практичних і лабораторних занять, а також години для самостійної роботи студентів та активної педагогічної практики в школах, інших освітніх установах.

Життям доведено, що лише ті знання, які студент здобув самостійно, завдяки власному досвіду, розуму й діям, будуть насправді міцними. Саме тому вища школа поступово, але неухильно переходить від передачі інформації до керівництва навчально-пізнавальною діяльністю, формування в студента вмінь і навичок самостійної роботи.

На думку вчених, саме самостійна робота студентів нині повинна стати основою процесу підготовки фахівців. Навряд чи кожен учитель, який не був підготовлений у ВНЗ самостійно здобувати знання, зможе легко розвинути в собі такі якості вже в процесі роботи в школі.

З іншого боку, практика підтверджує, що вчитель, як правило, у своїй педагогічній діяльності використовує саме ті форми і методи роботи, до яких сам був залучений у процесі навчання. Отже, розвиватися самому, виховувати самостійність своїх учнів, зможе тільки такий учитель математики, в якого сформовані вміння та навички самостійної роботи.

Самостійну роботу студентів можна визначити як вид навчальної діяльності, спрямований на засвоєння нових знань, удосконалення навичок самостійного пізнання, формування практичних умінь, необхідних для майбутньої професійної діяльності. Самостійна робота організовується та скеровується викладачем, але відбувається без його безпосередньої участі [3].

Самостійна робота розвиває самостійність – рису характеру, що відіграє суттєву роль у структурі особистості сучасного педагога і, зокрема, вчителя математики. Самостійність є основою активності, ініціативності, творчості, наполегливості. Під самостійністю розуміють здатність суб'єкта організовувати й реалізовувати свою діяльність, а також досягнути мети діяльності (розв'язати навчально-методичну задачу) без стороннього керівництва й допомоги. Зовнішніми ознаками самостійності є планування роботи, самоконтроль, коригування результатів, пошук шляхів удосконалення власної діяльності. До внутрішніх ознак належать потреби й мотиви, розумові, фізичні й морально-вольові зусилля, що спрямовують особистість. За висновками дослідників, самостійність слід розглядати в двох аспектах: по-перше, як характеристику діяльності в певній навчальній ситуації й, по-друге, як рису особистості [5].

Лабораторні заняття – одна з форм організації навчання, метою якої є формування професійних умінь та навичок на основі аналізу та узагальнення теоретичного матеріалу. Під час лабораторних занять із методики математики студенти одержують можливість працювати з великим ступенем самостійності: вони відпрацьовують методичні вміння, які не пов'язані безпосередньо з проведенням уроків і позакласних занять (уміння визначати мету заняття, певної теми, розв'язання певної задачі тощо; підбирати навчальний матеріал і відповідні засоби навчання; реалізовувати методику досягнення поставленої мети); здійснювати аналіз уроків учителів математики; розробляти плани навчання, готувати конспекти і проводити уроки або їх фрагменти безпосередньо на заняттях тощо.

Широкі можливості для творчості і професійного розвитку відкриває використання на лабораторних заняттях із методики навчання математики активних методів навчання, зокрема, ділових ігор.

Ділова гра – форма організації навчальної діяльності, у ході якої в ігровій формі вирішуються важливі навчальні завдання. Ділова гра є способом моделювання реальної педагогічної діяльності у спеціально створеній проблемній ситуації. Позитивним аспектом проведення ділової гри є висока мотивація, емоційна насиченість процесу навчання; підготовка до професійної діяльності; формування знань і вмінь. Студенти вчаться застосовувати власні знання, а обговорення результатів сприяє формуванню навичок самоаналізу. Можна стверджувати, що в ігрових умовах розвиваються професійні якості майбутнього фахівця.

Для прикладу, на лабораторному занятті «Методика вивчення поняття паралельності в шкільному курсі стереометрії» студентам визначеної мікрогрупи пропонується підготувати і провести ділову гру «Доведення теорем курсу стереометрії», інструкція до якої включає завдання: розробити методику роботи з теоремою шкільного курсу стереометрії; підготувати (скласти конспект, розробити методичне забезпечення, підготувати необхідні засоби навчання тощо) і провести

фрагмент уроку засвоєння нових знань, де безпосередньо реалізовуватиметься розроблена методика; проаналізувати результати ділової гри, що включає самоаналіз уроку, обговорення пропозицій інших студентів щодо підвищення його ефективності.

У ході підготовки і проведення лабораторних занять із методики математики студентам доцільно систематично пропонувати розв'язати методичні задачі. Під методичною розуміють задачу, прямим продуктом розв'язування якої буде формування методичних умінь, а також отримання методичних фактів: підбір навчального матеріалу, виділення основного і другорядного навчального матеріалу; навчальний матеріал, упорядкований у певну систему відповідно до поставленої мети; відібрані прийоми й засоби навчання для досягнення мети, організації самостійної роботи учнів тощо [4].

Систематичне розв'язування таких задач дозволяє формувати в студентів уміння аналізувати педагогічні факти, співставляти їх, класифікувати, робити на їх основі відповідні висновки і теоретичні узагальнення, що сприяє продуктивному оволодінню знаннями й уміннями у відповідності з програмою курсу «Методика навчання математики», професійному розвитку майбутніх учителів.

Наприклад, на лабораторному занятті «Методика вивчення властивостей та графіків тригонометричних функцій» студентам пропонуються задачі:

1) На початку уроку вчитель запропонував наступні вправи: а) порівняти з нулем значення виразу: $\sin 134^\circ \cos 131^\circ$; б) дослідити функцію на парність: $y = \operatorname{ctg} x + \operatorname{tg} x$. Розв'яжіть ці вправи. Які знання і вміння мав на меті актуалізувати в учнів учитель?

2) На уроці учням запропонували довести: $(1 - \operatorname{tg} x)^2 + (1 + \operatorname{tg} x)^2 = \frac{2}{\cos^2 x}$.

Виконайте завдання учнів. Як називають такі вирази? Якими знаннями, вміннями та навичками повинні володіти учні, щоб виконувати подібні вправи?

3) Учень так розв'язав наступні вправи з математичного диктанту:

$$a) \arcsin \left(-\frac{\sqrt{2}}{2} \right) = \frac{5\pi}{4}, \text{ оскільки } \sin \frac{5\pi}{4} = -\frac{\sqrt{2}}{2};$$

$$б) \arccos \left(-\frac{\sqrt{2}}{2} \right) = \frac{3\pi}{4}, \text{ оскільки } \cos \frac{3\pi}{4} = -\frac{\sqrt{2}}{2};$$

$$в) \operatorname{arctg} 5 \text{ не існує, оскільки } 5 > 1.$$

Укажіть, які помилки допустив учень, які прогалини в знаннях він виявив? Сформулюйте означення обернених тригонометричних функцій.

Особливе значення для професійного розвитку майбутнього вчителя математики має активна педагогічна практика, де створюються умови для переходу від навчально-пізнавальної до самостійної професійної

діяльності. Її метою є підвищення рівня та якості підготовки вчителя. Під час практики студенти одержують можливість адаптуватися до навчального середовища, де вони займають активну позицію, та максимально розкрити свої професійні здібності у співпраці з учителями та учнями [2].

У ЖДУ ім. І. Франка майбутні вчителі математики на четвертому курсі проходять практику на посаді вчителя математики основної школи, а під час навчання в магістратурі – у старших класах загальноосвітніх шкіл та ВНЗ I-II рівнів акредитації. На період практики (5-6 тижнів) студентам пропонуються до виконання завдання з педагогіки, психології та методики навчання. Зокрема, підготувати і провести п'ятнадцять залікових уроків з математики (уроки мають бути різних типів із застосуванням різноманітних методів та форм організації навчальної діяльності); брати участь в обговоренні та аналізі уроків інших студентів-практикантів; відвідувати уроки кращих учителів школи; регулярно проводити як консультації з кращими учнями, так і додаткові заняття з учнями, які мають прогалини в знаннях; підготувати і провести позакласний захід з математики; систематично перевіряти учнівські зошити, щоденники тощо.

Отже, професійний розвиток особистості – одне з основних завдань вищої освіти на сучасному етапі. Майбутні вчителі математики повинні набувати вміння самостійно вирішувати навчальні, методичні, організаційні питання, які можуть виникнути в процесі фахової діяльності, вчитися усувати різного роду проблеми, обґрунтовувати свої дії. Одним із шляхів вирішення проблеми, на нашу думку, є забезпечення якісної, цілеспрямованої фахової підготовки студентів у процесі вивчення курсу «Методика навчання математики» з використанням сучасних методів, способів, прийомів, організаційних форм навчання.

Література

1. Зязюн І. А. Мета і характер розвитку особистості з точки зору альтернативних парадигм сучасної освіти / І. А. Зязюн // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Технології управління освітніми закладами», Полтав. держ. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. – Полтава, 2011. – С. 8–9.
2. Калюжна Т. Г. Сучасні вимоги до професійної підготовки майбутнього вчителя / Т. Г. Калюжна // Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. – 2013. – № 4. – С. 32–37.
3. Корольок О. М. Організація самостійної роботи студентів технічного коледжу : метод. посіб. / О. М. Корольок ; [за заг. ред. О. А. Дубасенюк]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – 94, [2] с.
4. Лабораторные и практические работы по методике преподавания математики : учеб. пособ. для студ. физ.-мат. спец. пед. ин-тов. / под ред. Е. И. Лященко. – М. : Просвещение, 1988. – 223 с.

5. Орлов В. И. Активность и самостоятельность учащихся в обучении / В. И. Орлов // Среднее специальное образование. – 2004. – № 11. – С. 43–47.
6. Професійний саморозвиток майбутнього фахівця : монографія / О. В. Горай, Л. П. Канова, В. А. Ковальчук та ін. – Житомир, 2012. – 213 с.
7. Скаткин М. Н. Проблемы современной дидактики / М. Н. Скаткин. – М. : Педагогика, 1984. – 96 с.
8. Слєпкань З. І. Методика навчання математики : підручник / З. І. Слєпкань. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Вища шк., 2006. – 582 с.
9. Філоненко М. М. Психологія особистісного становлення майбутнього лікаря : монографія / М. М. Філоненко. – К. : Центр уч. літ-и, 2015. – 334 с.

Bibliography

1. Zyazyun I. A. The purpose and character of personal development in terms of alternative paradigms of modern education // Materials International science-practice conf. «Technology Management of Educational Institutions». – Poltava, 2011. – S. 8–9. (in Ukrainian)
2. Kalyuzhna T. G. Modern requirements for the training of a future teacher // NaukovI zapiski NIzhinskogo derzhavnogo unIversitetu Im. Mikoli Gogolya. – 2013. – № 4. – S. 32–37. (in Ukrainian)
3. Korolyuk O. M. Organization of independent work of students of technical college. – Zhitomir : Vid-vo ZhDU Im. I. Franka, 2006. – 94, [2] s. (in Ukrainian)
4. Laboratory and practical work on the methodology of teaching mathematics / pod red. E. I. Liaschenko. – M. : Prosveschenie, 1988. – 223 s. (in Russian)
5. Orlov V. I. Activity and independence of students in learning // Secondary specialized education. – 2004. – № 11. – S. 43–47. (in Ukrainian)
6. Professional self-development of the future specialist : monograph / O. V. Goray, L. P. Kanova, V. A. Kovalchuk. – Zhitomir : Vid-vo ZhDU Im. I. Franka, 2012. – 213 s. (in Ukrainian)
7. Skatkin M. N. Problems of modern didactics. – M. : Pedagogika, 1984. – 96 s. (in Russian)
8. Slepkan Z. I. Methodology of teaching mathematics. – K. : Vischa shk., 2006. – 582 s. (in Ukrainian)
9. Filonenko M. M. Psychology of the personal formation of the future doctor. K. : Tsentr uch. lit-y, 2015. – 334 s. (in Ukrainian)

УДК 37.042:355.232

***Костів Сергій Федорович** – ад'юнкт кафедри фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту навчально-наукового інституту фізичної культури та спортивно-оздоровчих технологій Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*

E-mail: skostiv@ukr.net

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ПСИХОФІЗИЧНОЇ ВИТРИВАЛОСТІ ПРОФЕСІОНАЛІВ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ОБОРОНИ ОПЕРАТИВНО-ТАКТИЧНОГО РІВНЯ

***Анотація.** У статті проаналізовано наукові джерела психологічного та педагогічного спрямування щодо з'ясування сутності та змісту психофізичної витривалості офіцерів та її розвитку в науковій літературі та військовій практиці. Узагальнено результати досліджень*

психофізичної витривалості особистості та фахівця в різних сферах діяльності. Особливу увагу звернуто на узагальнення досліджень, які стосуються різних поглядів науковців щодо поняття «витривалість». Визначено зміст психофізичної витривалості майбутніх професіоналів військового управління. З'ясовано, що її компонентами є ціннісно-мотиваційний, когнітивний, емоційно-вольовий, діяльнісно-практичний, оцінно-результативний і суб'єктний. Використано результати узагальнення та систематизації наукових і літературних джерел для визначення напрямів подальших наукових пошуків щодо розвитку психофізичної витривалості офіцерів оперативно-тактичної ланки управління (ОТЛУ) у системі післядипломної освіти.

Ключові слова: сутність; зміст; психофізична витривалість; компоненти; професіонал військового управління.

Kostiv Serhii – adjunct of the Department of Physical Education, Special Physical Training and Sports of the Educational and Scientific Institute of Physical Culture and Sports and Health Technologies of the National Defense University of Ukraine named after Ivan Chernyakhosky
E-mail: skostiv@ukr.net

THE ESSENCE AND CONTENT OF THE PSYCHOLOGICAL AND PHYSICAL ENDURANCE OF MILITARY ADMINISTRATION PROFESSIONALS IN THE SPHERE OF DEFENSE AT THE OF OPERATIONAL AND TACTICAL LEVEL

Summary. The article analyzes psychological and pedagogical scientific works of the essence and content of psychological and physical endurance of the officers and its development in scientific literature and military practice has been clarified. The results of researches of psychological and physical endurance of personality and specialist in various spheres of activity have been generalized. Particular attention is paid to the generalization of research, which relates to the different views of scholars on the concept of «endurance.» The concept psychological and physical endurance of future professionals of military management has been determined. The components of the content of psychological and physical endurance are value and motivational, cognitive, emotional and volitional, activity and practical, evaluative and productive and subjective has been determined. The results of the synthesis and systematization of scientific and literary sources are used to determine the directions of further research on the development of psychological and physical endurance of the officers of operational and tactical level of management in the system after graduation.

Key words: essence; content; psychological and physical endurance; components; professional military management.

Костив Сергей Федорович – ад'юнкт кафедри фізического виховання, спеціальної фізическої підготовки і спорту учебно-наукового інститута фізическої культури і спортивно-оздоровительних технологій Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського

E-mail: skostiv@ukr.net

СУЩНОСТЬ И СОДЕРЖАНИЕ ПСИХОФИЗИЧЕСКОЙ ВЫНОСЛИВОСТИ ПРОФЕССИОНАЛОВ ВОЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ В СФЕРЕ ОБОРОНЫ ОПЕРАТИВНО- ТАКТИЧЕСКОГО УРОВНЯ

Аннотация. В статье проанализированы научные работы психологического и педагогического направления по выяснению сущности и содержания психофизической выносливости офицеров и ее развития в научной литературе и военной практике. Обобщены результаты её исследований относительно личности и специалиста в различных сферах деятельности. Особое внимание обращено на обобщение исследований, касающихся различных взглядов ученых относительно понятия “выносливость». Определено понятие “психофизическая выносливость» будущих профессионалов военного управления. Выяснено, что компонентами психофизической выносливости являются ценностно-мотивационный, когнитивный, эмоционально-волевой, деятельностно-практический, оценочно-результативный и субъектный. Использованы результаты обобщения и систематизации научных и литературных источников для определения направлений дальнейших научных поисков по развитию психофизической выносливости офицеров оперативно-тактического звена управления в системе последипломного образования.

Ключевые слова: сущность; содержание; выносливость; компоненты; профессионал военного управления.

Постановка проблеми, її актуальність. Протягом тривалого часу країна перебуває в стадії ведення гібридної війни на сході України. Основні зусилля щодо збереження її цілісності та відновлення територіальної цілісності покладені на Збройні сили України. Важливі завдання високого рівня відповідальності вирішують офіцери оперативно-тактичного та оперативно-стратегічного рівнів підготовки. Успішне виконання ними професійних обов'язків залежатиме від отриманого бойового досвіду та тих якостей, які вони формували та розвинули в ВВНЗ. Однією найважливішою професійно важливою якістю є психофізична витривалість. Отже, виникає необхідність дослідження проблеми розвитку психофізичної витривалості майбутніх професіоналів військового управління (далі – ПВУ) у системі післядипломної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом, у дослідників підвищився інтерес до дослідження сфери професійно важливих якостей фахівців, серед яких основну увагу приділяють витривалості. Про це наголошують у своїх наукових працях різні науковці (С.М. Канішевський, Т.Р. Раєвський, В.В. Клименко, С.І. Лазуренко, В.П. Озеров, Я.В. Крушельницька, Т.Ю. Круцевич, В.М. Платонов, М.С. Корольчук, М.В. Макаренко, В.І. Носков, Л.В. Федотова, В.Г. Фотинюк, С.В. Романчук, Н.Б. Вербин та ін.). Окремі дослідження науковців було присвячено психічній витривалості (Е.Ф. Зеєр, В.В. Пічурін, С.А. Мул, О.Ф. Хміляр, Н.А. Агаєв, В.В. Ягупов та ін.). Деякі аспекти фізіологічної витривалості висвітленні у напрацюваннях М.Ю. Макаrchука, Я.В. Крушельницької, О.М. Кокуна та ін. Серед головних психофізичних якостей майбутнього фахівця дослідники В.І. Веселов, В.П. Каргаполов, Т.Ю. Лотарева, Я.М. Герчак, Л.М. Крилова та ін. виділяють витривалість.

У результаті аналізу та узагальнення психолого-педагогічних джерел нами з'ясовано, що сутність і зміст розвитку психофізичної витривалості майбутніх ПВУ у військових ВНЗ не досліджувались.

Мета статті: аналіз, узагальнення та систематизація наукових і літературних джерел щодо сутності та змісту психофізичної витривалості офіцерів у системі військової освіти та визначення перспективних напрямів дослідження.

Відповідно до мети визначено такі *завдання*: з'ясувати наукові джерела щодо визначення сутності та змісту проблеми розвитку психофізичної витривалості офіцерів; визначити перспективні напрями подальшого дослідження проблеми розвитку психофізичної витривалості офіцерів у системі військової післядипломної освіти.

Результати дослідження. Успішне виконання функціональних обов'язків майбутнього ПВУ у військово-професійній діяльності залежить від різних чинників. Звісно, в процесі підготовки офіцерів необхідно приділяти увагу найбільш професійно важливим їх якостям, серед яких є витривалість, яка буде поєднувати психічну, фізіологічну та фізичну сфери професійного буття.

У своєму дослідженні, А.В. Земсков підкреслює, що витривалість виступає фізичною якістю, що сприяє розвитку особистих характеристик, визначає соціальну надійність, соціальну активність, адаптивність особистості та здатність до її ефективної самореалізації в навчальній, професійній і спортивній діяльності [4].

В.Г. Ареф'єв фізичну витривалість визначити як здатність організму протистояти втомі, що дозволяє тривалий час підтримувати належний рівень інтенсивності рухової діяльності, виконувати значний обсяг роботи, швидко відновлювати сили після навантажень [1, с. 88].

Дослідження сутності витривалості вказує на те, що вона має суттєвий вплив на військово-професійну діяльність, яка характеризується

різними видами втоми усіх систем організму, особливо нервової системи. Відомі фізіологи М.Є. Веденський, І.П. Павлов, І.М. Сеченов, О.О. Ухтомський зазначали, що втома знижує працездатність нервових клітин кори головного мозку, яка виникає як при фізичній, так і при розумовій діяльності [3, с. 52].

Так, В.В. Ягупов, наголошує про важливість “нервово-психічної витривалості» військовослужбовців, яка формується у процесі психологічної підготовки особового складу та має здійснюватися із врахуванням тих особливостей, які властиві бойовій діяльності операторів і номерів розрахунків радіолокаційних станцій, гармат, установок і бойових машин [11, с. 293]. Крім того, передбачений комплекс дій для військовослужбовців, який виконуються ними в умовах підвищеної небезпеки і пов’язаний із значною фізичним і психічним напруженням. В.В. Ягупов наголошує, що сутність і зміст психологічної підготовки військовослужбовців визначають труднощі сучасного бою. Серед них він називає: а) небезпеку (для життя людини); б) раптовість; в) дефіцит часу та інформації (суперечливість інформації); г) небувале ускладнення управління військами; д) дискомфорт [9].

Слід зазначити, що, на думку О.М. Кокуна, для більшості фахівців, які перебувають на різних етапах професійного становлення, властиві ознаки сильної нервової системи, що свідчить про їх достатньо сприятливі нейродинамічні можливості щодо розвитку психофізіологічної витривалості [5, с. 111].

Таким чином, спираючись на результати проведеного аналізу поняття “*витривалість*», сутність якого полягає у психологічній, психофізіологічній і фізичній сферах діяльності, нами визначено, що *психофізичної витривалості майбутніх ПВУ* – це інтегральна системна професійно важлива якість, яка об’єднує психічну, психофізіологічну та фізичну сфери діяльності та є важливою індивідуально-особистісною складовою підготовленості офіцера, що проявляється в його самоорганізації, самооцінюванні, саморегуляції та спрямована на успішне виконання військово-професійних завдань, пов’язаних з подоланням різних видів втоми, стресу, напружень та інших несприятливих чинників складних умов військово-професійної діяльності.

У зв’язку з цим в аспекті нашого психолого-педагогічного дослідження сутності і змісту психофізичної витривалості майбутніх ПВУ у сфері оборони буде визначення її компонентів, що необхідно для прогнозування моделі її розвитку в офіцерів оперативно-тактичного рівня підготовки.

Слід зазначити, що основні компоненти професійно важливих якостей майбутніх магістрів військового управління досліджували Р.В. Торчевський, О.В. Бойко, В.А. Шемчук, В.В. Ягуповим, Н.Б. Вербин та ін. Так, Р.В. Торчевський у процесі дослідження педагогічних умов розвитку управлінської культури майбутніх магістрів військового

управління визначив такі її структурні компоненти: цільово-концептуальний, стимульно-мотиваційний, змістовний, суб'єктний, операційно-діяльнісний, діагностичний, результативний [7].

Дослідник Т.М. Мацевко у психологічній структурі управлінської компетентності магістра військово-соціального управління відносить мотиваційний, гносеологічний, емоційно-вольовий, операційно-діяльнісний та особистісний (суб'єктний) компоненти [6].

Дещо інший підхід у О.В. Бойка, який під час дослідження формування готовності до управлінської діяльності у майбутніх магістрів військово-соціального управління, виділив мотиваційний, емоційно-вольовий, орієнтовно-мобілізаційний, пізнавально-оцінний, операційно-управлінський та інтелектуальний компоненти [2].

На думку І.П. Чистовської, педагогічна компетентність майбутніх магістрів військового управління представляється в єдності чотирьох компонентів мотиваційно-ціннісного, когнітивного, комунікативного і рефлексивного [8].

Н.Б. Вербин у своїй науковій праці, яка стосується сутності, змісту і структура професійної витривалості майбутніх магістрів військового управління на етапі оперативно-тактичного рівня підготовки, виділив ціннісно-мотиваційний, емоційно-вольовий, когнітивний, діяльнісно-практичний і суб'єктний компоненти [3, с. 53].

Отже, аналіз наукових праць показав, що дослідники виділяють головні компоненти, які розкривають в повному обсязі зміст обраного минапряму дослідження, яке пов'язане з військово-професійною діяльністю. Таким чином для визначення змісту психофізичної витривалості майбутніх ПВУ ми обрали такі компоненти: ціннісно-мотиваційний, когнітивний, емоційно-вольовий, діяльнісно-практичний, оцінно-результативний і суб'єкт.

Ціннісно-мотиваційний компонент психофізичної витривалості в першу чергу відображає ціннісне ставлення офіцера до свого обраного фаху, а вже потім – потреби, мотиви та мотивацію його військово-професійної діяльності. Основними складовими цього компонента є потреби та мотиви. Потреба майбутнього фахівця проявляється в отриманні якісних знань, проходженні служби на посаді, що відповідатиме його рівню підготовки, професійному зростанню. Тоді, як мотиви відображають усвідомлення ним потреб у військово-професійній діяльності, що допомагають актуалізувати їх позитивну настанову до цієї діяльності, свідоме осмислення важливості розвитку психофізичної витривалості як необхідну якість, для результативного виконання функціональних обов'язків.

Отже, цей компонент є дуже важливим в розвитку психофізичної витривалості майбутніх ПВУ, оскільки від нього залежить актуалізації та реалізації всіх інших компонентів.

Когнітивний компонент психофізичної витривалості включає професійний інтелект, спеціалізовані системні знання, пов'язані з психофізичною витривалістю, управлінське прогностичне мислення майбутнього професіонала, що проявляється у різних формах, засобах і методах розвитку психофізичної витривалості.

Емоційно-вольовий компонент психофізичної витривалості є вкрай необхідний майбутнім ПВУ, оскільки, з одного боку, їх професійна діяльність відбувається як в типових, так і в екстремальних непередбачуваних умовах, що безпосередньо пов'язана з ризиком для життя, а з іншого – передбачає високу інтелектуальну активність в умовах безпеки, емоційну реакцію в усвідомленні та в процесі виконання завдання, емпатичне проникнення, недостатність інформації, виявлення вольових якостей при подоланні труднощів тощо. Зазначимо, що цей компонент відіграє важливу роль для майбутніх ПВУ у досягненні очікуваного результату при вирішенні професійних завдань.

Діяльнісно-практичний компонент психофізичної витривалості спрямований на вирішення практичних завдань у професійної діяльності, який відображає застосовування отриманих знань на практиці, практичні навички та вміння, що передбачає успішне виконання функціональних обов'язків на фоні психофізичної витривалості, здатність реалізовувати отриманні знання різними засобами та здійснювати самоаналіз розвитку психофізичної витривалості, здатність контролювати та переносити фізичні та психічні навантаження, досвід фахової діяльності.

Оцінно-результативний компонент психофізичної витривалості включає оцінювання її сформованості, опанування майбутніми ПВУ навчальної програми з розвитку психофізичної витривалості. На цьому етапі відбувається підсумковий контроль за рівнем розвиненості психофізичної витривалості в офіцерів. Методом перевірки знань, практичних навичок, умінь психофізичної витривалості визначається успішність її розвитку в процесі набуття оперативно-тактичної освіти.

Суб'єктний компонент психофізичної витривалості відображає професійне ставлення майбутнього ПВУ, як суб'єкта фахової діяльності, до свого фаху, усвідомлення його труднощів, орієнтованість і здатність їх подолання. Даний компонент характеризується усвідомленням необхідності розвитку фізичної витривалості, здатністю до об'єктивного самооцінювання, саморефлексії розвитку психофізичної витривалості в типових і нетипових ситуаціях фахової діяльності, а також професійне осмислення своїх дій і вчинків у процесі розвитку психофізичної витривалості, здатністю визначати емоційний стан і враховувати його в процесі організації професійної діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати психолого-педагогічного аналізу, узагальнення та систематизація сутності та змісту психофізичної витривалості різних фахівців свідчать про те, що, по-перше, сутність розвитку різних видів витривалості

залежить від сфери, в якій вона проявляється (психічна, фізіологічна, фізична); по-друге, визначено поняття «психофізична витривалість» майбутніх ПВУ; по-третє, визначено компоненти змісту їх психофізичної витривалості, що необхідна для обґрунтування моделі розвитку психофізичної витривалості майбутніх професіоналів військового управління.

Напрями подальшого наукового дослідження: обґрунтування моделі розвитку психофізичної витривалості ПВУ у сфері оборони оперативно-тактичного рівня; визначення критеріїв і показників оцінювання її розвиненості.

Література

1. Арефьев, В.Г. Основы теории та методики физического воспитания: [підручник] / В.Г. Арефьев. – Кам'янець-Подільський, 2011. – 368 с.
2. Бойко, О.В. Формування готовності до управлінської діяльності у майбутніх магістрів військово-соціального управління: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / О.В. Бойко; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 2005. – 244 с.
3. Вербин, Н.Б. Сутність, зміст і структура професійної витривалості майбутніх магістрів військового управління на етапі оперативно-тактичного рівня підготовки / Н.Б. Вербин // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка : науковий журнал. Педагогічні науки / [гол. ред. П.Ю. Саух, відп. ред. Н.А. Сейко]. – 2017. – Вип. 2 (88). – 311 с.
4. Земсков, А.С. Формирование и динамика мотивации к воспитанию общей выносливости у учащихся : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / А.С. Земсков. – Самара, 2005. – 169 с.
5. Кокун, О.М. Психофізіологічне забезпечення становлення фахівця у професіях типу «людина-людина» : [монографія] / За ред. О.М. Кокуна. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 266 с.
6. Мацевко, Т.М. Психологічні особливості розвитку управлінської компетентності майбутніх магістрів військового профілю: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09 / Т.М. Мацевко ; Нац. акад. оборони України. – К., 2007. – 220 с.
7. Торчевський, Р.В. Педагогічні умови розвитку управлінської культури майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти: дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Р.В. Торчевський; НАПН України, Ін-т проф.-техн. освіти. – К., 2012. – 301 с.
8. Чистовська, І.П. Формування педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління : дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04 / І.П. Чистовська, Нац. акад. оборони України. – К., 2006. – 223 с.
9. Ягулов, В.В. Морально-психологічне забезпечення : [курс лекцій] / В.В. Ягулов. – К.: ВПЦ «Київський ун-т», 2002. – 380 с.

10. Ягупов В.В. Військова дидактика : [навч. посіб.] / В.В. Ягупов. – К.: ВПЦ «Київський ун-т», 2000. – 400 с.
11. Ягупов В.В. Військова психологія : [підручник] / В.В. Ягупов. – Київ: ТанDEM, 2004. – 656 с. – Бібліогр.: С. 623-627.

Bibliography

1. Arefiev, V.G. Fundamentals of the theory and method of physical education. [pidruchnyk] / V.H. Aref'yev. Kam'yanets'-Podil's'kyi, 2011. 368 s. (in Ukrainian)
2. Boiko, O.V. Formation of readiness for management activities in future masters of military and social management: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 / O. V. Boiko; In-t pedahohiky i psykholohii prof. osvity APN Ukrainy. – K., 2005. – 244 s. (in Ukrainian)
3. Verbyn N.B. Essence, content and structure of professional endurance of future masters of military management at the stage of operational and tactical level of training /N.B. Verbyn // Visnyk Zhytomyr's'koho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka : naukovy zhurnal. Pedahohichni nauky / [hol. red. P.YU. Saukh, vidp. red. N.A. Seyko]. – Zhytomyr : Vyd-vo Yevenok O.O., 2017. – Vyp. 2 (88). – 311 s. (in Ukrainian)
4. Zemskov A.S. Formation and dynamics of motivation for the education of general endurance in students: avtoref. dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / A.S. Zemskov. – Samara, 2005. – 169 s. (in Russian)
5. Kokun O.M. Psychophysiological support for becoming a specialist in professions such as «man-man»: [monohrafiya] / Za red. O.M. Kokuna. – Kirovohrad : Imeks-LTD, 2013. – 266 s. (in Ukrainian)
6. Matsevko T.M. Psychological peculiarities of development of managerial competence of future masters of military profile: 19.00.09 / T.M. Matsevko ; Nats. akad. oborony Ukrainy. – K., 2007. – 220 s (in Ukrainian)
7. Torchevskiy R.V. Pedagogical conditions of development of managerial culture of future masters of military management in the system of postgraduate education: dys. ... kandydata ped. nauk : 13.00.04 / R.V. Torchevskiy; NAPN Ukrainy, In-t prof.-tekh. Osvity. – K., 2012. – 301 s. (in Ukrainian)
8. Chystovska I.P. Formuvannia pedahohichnoi kompetentnosti maibutnikh mahistriv viiskovoho upravlinnia: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 / I.P. Chystovska; Nats. akad. oborony Ukrainy. – K, 2006. – 223 s. (in Ukrainian)
9. Yagupov V.V. Moral-psychological support: [course of lectures] / V.V. Yahupov. – K.: VPTS «Kyiv's'kyi un-t», 2002. – 43 s. (in Ukrainian)
10. Yagupov V.V. Military didactics : [navch. posib.] / V.V. Yahupov. – K.: VPTS «Kyiv's'kyi un-t», 2000. – 400 s. (in Ukrainian)
11. Yagupov V.V. Military Psychology : [pidruchnyk] / V. V. Yahupov. – Kyiv: Tandem, 2004. – 656 s. – Bibliogr.: S. 623-627 (in Ukrainian).

УДК 37.037

Корецька Леся Володимирівна – начальник відділу наукового та навчально-методичного забезпечення змісту позашкільної освіти та виховної роботи ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СТАНОВЛЕННЯ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН У НАУКОВІЙ ТЕОРІЇ

Анотація. У статті здійснено історико-педагогічний аналіз наукових досліджень щодо розвитку та становлення сім'ї в різні історичні епохи. Доведено, що майбутнє нашої держави залежатиме від змісту цінностей, які закладаються у світоглядні орієнтири молодих людей, а також від того, наскільки духовність стане основою життя. З'ясовано, що теоретико-методологічні здобутки і практична діяльність вітчизняних 20-х рр. ХХ ст. базувалися на ґрунті надбань

філософської та педагогічної думки, спрямовувалися на розробку теоретичних питань становлення та розвитку сім'ї й удосконалення змісту, форм і методів виховання дітей в сім'ї з урахуванням соціально-економічних потреб суспільства.

Проаналізовано стан дослідженої проблеми у теоретичних працях видатних філософів, педагогів де відображається прогресивний поступ і окреслюються етапи розвитку основних теоретичних і практичних ідей становлення сім'ї.

Ключові слова: сім'я, шлюб, подружжя, матріархат, патріархат, функції сім'ї, сімейне виховання

Koretska L.V. – Head of the Department of Scientific and Educational and Methodological Support of Extracurricular Education and Educational Activities of the DNU «Institute for the Modernization of the Content of Education»

HISTORICAL AND PEDAGOGICAL ANALYSIS OF THE FOUNDATION OF FAMILY RELATIONS IN SCIENTIFIC THEORY

Summary. The article deals with the historical and pedagogical analysis of scientific researches on the development and formation of the family in different historical epochs. It is proved that the future of our state will depend on the content of the values laid down in the ideological orientations of young people, as well as how spirituality will become the basis of life. It was found out that theoretical and methodological achievements and practical activity of the domestic 20-ies of the XX century based on the basis of the achievements of philosophical and pedagogical thought, aimed at the development of theoretical issues of the formation and development of the family and the improvement of the content, forms and methods of up-bringing children in the family, taking into account socio-economic needs of society.

The state of the investigated problem in the theoretical writings of prominent philosophers and teachers is analyzed, where the progressive progress is reflected and the stages of development of the basic theoretical and practical ideas of the formation of the family are outlined.

Historical and pedagogical analysis of a wide range of sources shows that in the scientific researches of scholars in relation to the development and formation of the family in different epochs were considered in the system of philosophical, psychological and pedagogical thought. Scientific heritage has a historical definition of the role of the family in social relationships that interact on the basis of marriage or family relationships and has a mutual moral responsibility for the education of children.

Key words: family, marriage, spouses, matriarchy, patriarchy, family functions, family education.

Корецкая Л. В. – начальник отдела научного и учебно-методического обеспечения содержания внешкольного образования и воспитательной работы ГНУ «Институт модернизации содержания образования»

ИСТОРИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СТАНОВЛЕНИЯ СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЙ В НАУЧНОЙ ТЕОРИИ

***Аннотация.** В статье осуществлен историко-педагогический анализ научных исследований по развитию и становления семьи в разные исторические эпохи. Доказано, что будущее нашего государства зависит от содержания ценностей, которые закладываются в мировоззренческие ориентиры молодых людей, а также от того, насколько духовность станет основой жизни. Выяснено, что теоретико-методологические достижения и практическая деятельность отечественных 20-х гг. XX в. базировались на почве достижений философской и педагогической мысли, направлены на разработку теоретических вопросов становления и развития семьи и совершенствования содержания, форм и методов воспитания детей в семье с учетом социально-экономических потребностей общества.*

Проанализировано состояние исследованной проблемы в теоретических трудах выдающихся философов, педагогов где отображается прогрессивное продвижение и определяются этапы развития основных теоретических и практических идей становления семьи.

***Ключевые слова:** семья, брак, супруги, матриархат, патриархат, функции семьи, семейное воспитание.*

Постановка наукової проблеми.

Майбутнє нашої держави залежатиме від змісту цінностей, які закладаються у світоглядні орієнтири молодих людей, а також від того, наскільки духовність стане основою життя. Це означає, що виховання підростаючого покоління, підготовка до сімейного життя завжди була і є однією з найважливіших проблем у житті суспільства. І головним завданням цієї роботи є аналіз теоретичних джерел як основи формування сучасних уявлень і поглядів на шлюб, моральних та ціннісних орієнтирів, переконань у сфері сімейної політики.

Аналіз широкого кола джерел показує, що теоретико-методологічні здобутки і практична діяльність вітчизняних 20-х рр. XX ст. базувалися на ґрунті надбань філософської та педагогічної думки, спрямовувалися на розробку теоретичних питань становлення та розвитку сім'ї й удосконалення змісту, форм і методів виховання дітей в сім'ї з урахуванням соціально-економічних потреб суспільства.

Результати дослідження. Антична демократія була вагомим внеском грецької цивілізації в історію людства. Однак античне розуміння свободи було таким, що виключало значну кількість населення, передусім рабів. Воно не враховувало також і жінок, які хоч і не належали до класу рабів, але «не знали» свободи – цієї найвищої для античного громадянина цінності. Чітка лінія, що поділяла будинок грека на жіночу й чоловічу половини, поділяла все суспільство на вільних громадян – політиків, філософів, митців, воїнів – та всіх інших категорій негромадян, позбавлених як власне політичних свобод, так і будь-яких інших можливостей реалізувати себе в публічній сфері.

Загалом питання ролі й значення сім'ї у функціонуванні античного суспільства були неоднозначними. Першим мислителем, що поставив це питання на рівень філософської рефлексії, був Платон.

На його думку, створення сім'ї є небезпекою для держави, тому що сім'я спрямована на особисті інтереси людини, що суперечить суспільним інтересам. У зв'язку з цим Платон фактично виступав проти приватної сфери, тобто всі члени суспільства повинні керуватися передусім інтересами держави. Жінки і чоловіки зустрічаються тільки з метою народження дітей, причому майбутні батьки повинні належати до єдиного класу. Він наголошував, що виховання дітей повинне бути покладене на державу, що дозволить кожному члену суспільства виконувати покладені на нього громадські обов'язки.

Таким чином, при подібному аналогу сімейних відносин у суспільстві, запропонованому Платоном, родина припиняє своє існування і її функції бере на себе держава, яка визначає вік, оптимальний для дітонародження, регламентує народження та виховання корисного потомства.

Проте слід зазначити, що у своєму останньому творі «Закони» Платон переглянув погляди, відмовившись від повного знищення сім'ї, однак залишивши функцію сімейного контролю за допомогою законів держави.

Послідовник Платона, давньогрецький філософ Аристотель, не погоджувався з деякими висновками Платона щодо ролі сім'ї у суспільстві.

Згідно з Аристотелем, сім'я – це «перша природна форма гуртожитку, що не змінювалася у всі часи людського існування [1]. На думку Аристотеля, сім'я має три подвійні частки і відповідні їм три форми стосунків, «перші і самоцонайменші частки сім'ї: пан і раб, чоловік і дружина, батько і діти [1, с.8]», а тому «у сім'ї мають місце стосунки троякого роду: панські, подружні і батьківські [1, с. 9].

Аристотель також критикував платонівську ідею щодо неприйняття цінності шлюбу і родини, а такий підхід призведе до загибелі держави. Сім'я, підкреслював давньогрецький філософ, є вихідною й основною ланкою суспільства, це «спілкування, яке природним чином виникло для задоволення повсякденних потреб...» [1, с. 377].

Аристотель трактує, що головна функція сім'ї – народження та виховання дітей як громадян, і тому сімейне виховання держава повинна контролювати, виключаючи фактори, які не відповідають достоїнству вільно народженої людини. Крім того, мислитель виступає за розробку законодавства, яке регулювало б шлюбно-сімейні стосунки.

Патріархальний характер грецької сім'ї та прихильність до біологізаторської концепції держави спонукають Аристотеля рекомендувати взаємостосунки в сім'ї, котрі підтримують природний порядок. В сім'ї стосунки «раб – господар», як і «чоловік – дружина» є частиною сімейного життя. Функції всіх членів сім'ї спрямовані на досягнення спільного блага, а його визначає керівник сім'ї, чоловік.

Розглядаючи погляди Аристотеля на процес становлення сімейних відносин, можна зробити висновок, що він є захисником давньо афінського суспільства, в якому жінок справді розглядали як нижчих істот, залежних від чоловіків, не здатних зробити власний вибір у шлюбі чи майнових справах.

Зміна панівних образів жіночого та чоловічого в античному світі відбулась завдяки радикальній моральній революції, пов'язаній з християнством.

Аналіз як євангельських текстів, так і практики ранніх християн свідчить про їх суттєву відмінність від попередніх традицій античної й іудейської. Досягнення християнства щодо сім'ї в процесі організаційного становлення все більше набувало патріархальних рис, властивих попереднім культурам, з яких воно виникало.

Християнські історики й теологи наголошують на тому, що християнство було більш прогресивним і гуманним, ніж всі інші тогочасні релігії, пробудивши в жінок усвідомлення людської гідності й вимагаючи його визнання суспільством.

Загальним контекстом цих змін є те, що в перші віки нашої ери в Римській імперії відбувається поступова зміна самосвідомості жінок. Цей період позначився розпадом родинних зв'язків і бажанням жінок відігравати самостійну роль у суспільному житті, що посилювалось деякими соціальними змінами (зокрема зростанням кількості працюючих жінок, насамперед прядильниць, які самі заробляли собі на життя).

Власне християнське вчення сформулювали Отці Церкви: Амвросій, Ієронім, Августин, - всі вони писали між четвертим і шостим століттями. Саме ці мислителі, а особливо Августин, розробили основи нової теорії, що суперечить тисячолітній античній культурі. У цих умовах стають поширеними вимоги цнотливості, а сексуальність стає найпершим знаком нечистоти.

Зокрема, в цілком платонівському дусі Амвросій висуває твердження, що духовна спадкоємність перевершує матеріальну. Як і Ієронім, він вбачає втілення диявола в жінці, порівнюючи її з пристрасстю і задоволенням. Якщо ж вона бажає врятуватися, відмовившись від тіла, то

перестає бути жінкою. «Поки жінка існує для народжування та виношування дітей, вона відрізняється від чоловіка, як тіло від духу. Але якщо вона бажає служити Христові більше, ніж світові, вона перестає бути жінкою і називається людиною» [2].

На початку XVII століття розпочинається процес звільнення соціально-політичної філософії від теології, поступового згасання релігійної полеміки, а соціальні проблеми бачаться як процеси, які можна вивчати через спостереження, логічний аналіз і дедукцію.

Слід зазначити, що на відміну від соціально-політичної думки античності, на першому плані в цю епоху стає індивід. Саме цей пріоритет індивідуального став найхарактернішою ознакою соціальних теорій доби модерну, що дозволило оновити середньовічні теорії.

Отже, погляди Гоббса на місце жінки в суспільстві обумовлювались як його загальнополітичними міркуваннями, теорією договору, так і специфічною формою теорії патріархату, разом з концепцією сім'ї, шлюбного права тощо. В патріархальній теорії Гоббса, характерною рисою якого є материнське право та відсутність природного домінування чоловіків як індивідів над жінками, окреслено розуміння сім'ї.

Політична теорія Гоббса розв'язує питання виникнення батьківського права, тобто патріархату – того типу суспільства, яке стало домінантним у цивілізованому світі і яке невіддільне від виникнення держави, адже «більшість держав організували батьки, а не матері родин» [3, с. 209].

Логічним висновком Гоббса щодо виникнення громадянського суспільства є твердження, що обидві статі приходять до спільного життя вільно і що природне політичне право – це материнське право. Однак на його думку, «ніщо не було швидкоплиннішим, ніж материнське право, яке швидко минає і поступається місцем батьківському. Кожен чоловік може мати сім'ю зі служниці та її дітей. Так материнське право скидається і на зміну йому приходять патріархальна «сім'я» [3].

Отже, на відміну від інших представників класичної теорії договору, які вважали, що шлюб встановлюється природно і шлюбні стосунки не є політичними, Гоббс цілком ясно показує, що шлюбне право не є природним, воно існує як частина цивільного закону.

Радикальний крок Гоббса полягав у тому, що, не заперечуючи патріархальної системи в цілому, він відкидає ідею «батьківського права» і природного походження патріархального суспільства. Його патріархальна концепція має договірний характер. Гоббс розглядає сім'ю як договірне, конвенціональне, а тим самим «політичне» тіло, робить сімейне життя політичним відношенням [3, с. 50].

Аналізуючи стадії розвитку сім'ї у добу Просвітництва, спостерігається докорінна зміна концепту взаємовідносин чоловіків та жінок. Це епоха виникнення сучасного індивідуалізму, глибокої зміни уявлень, пов'язаних зі способом життя, роботою й ідентичністю чоловіків,

появи нового типу сім'ї, спричиненого розподілом праці та сімейного життя, розділенням єдиної до того сфери життя на суспільну (публічну) сферу суспільної оплачуваної праці, яка стає цариною чоловіків, та приватну, домашню, яка перетворюється на царство жінки.

У XVIII столітті прогресивний дискурс статі найяскравіше виражено в працях Ж.-Ж. Руссо. Він вважає сім'ю соціальним інститутом, заснованим на природі розуму. На відміну від чоловічих, чесноти жінок у громадянському суспільстві зводяться до «природних». У цивілізованому суспільстві чоловік повинен бути денатуралізованим і трансформованим; скромна жінка є формою необхідного зв'язку між суспільством з одного боку, і природою – з іншого [4].

Заслуговує на увагу думка Руссо, що основою громадянського суспільства є освічені, морально й емоційно розвинені громадяни, становлення яких істотно залежить від сімейного виховання. Ця ідея відображена в книзі «Еміль» - енциклопедії освіти XVIII століття, де розглянуті питання виховання, практичні рекомендації якого показують, як можна виховати дітей в сім'ї.

Розглядаючи сім'ю, Руссо наголошував, що метою виховання дитини є розвиток раціональної особистості, яка у всіх діях покладається на свій розум. Проте це стосується лише однієї статі – хлопчиків; щодо дівчат діють зовсім інші правила, у більшості прямо протилежні. Головні риси, які слід розвивати в дівчинки – це терпіння, покора, поступливість, м'який характер. Якщо Еміль повинен фізично розвиватись, на власному досвіді вчитись знаходити своє власне місце в світі, то кінцевою метою виховання і навчання Софі є вміння подібатись майбутньому чоловікові. Вона має навчитись мистецтв: співати, танцювати, малювати, грати, але ні в якому разі не розвиватись професійно. Оскільки її жіночий розум не придатний для абстрактних міркувань, узагальнень та висновків, то «точні науки», які Еміль вивчає вже з дитинства, є зайвими для неї, так само, як і фізичні заняття.

Особливе значення для досліджень щодо розвитку сімейних відносин мають думки Я. А. Коменський, І. Г. Песталоцці, Д. Локк, Г. Спенсер. В своїх працях вони приділяли увагу різним аспектам сімейного виховання дітей.

Одним із перших педагогів, які займалися докладною розробкою питань родинного виховання, був Ян Амос Коменський, який материнській школі присвятив значний розділ своєї «Великої дидактики» і твір під назвою «Материнська школа». Родинному вихованню він надавав дуже велике значення, розглядаючи його як першу і найважливішу частину становлення підростаючого покоління. При цьому педагог нагадував, що фізичні і духовні сили дитини розвиваються поступово. Він закликав батьків досвідченіше, піклуватися з найбільшою ретельністю про здоров'я своєї дитини і давав конкретні вказівки про догляд за малюком, про те, яким повинне бути його харчування, одяг, режим. Він вимагав, щоб батьки

не заважали дитячій грі, а самі брали в ній участь, направляючи дітей у правильне русло: нехай вони (діти) будуть тими мурашками, які завжди зайняті: що-небудь котять, несуть, тягнуть, складають, перекладають; треба тільки допомагати дітям, щоб все, що відбувається, відбувалося розумно». До засобів морального виховання, на думку Я. А. Коменського, належать розумні повчання і вправи дітей в позитивних, з точки зору моральності, вчинках, а також позитивний приклад дорослих. Він пропонував впливати на дітей у разі їх поганої поведінки або провини передусім умовлянням і осудом, вдаючись до покарань лише в самих крайніх випадках. У області розумового виховання він ставив перед материнською школою завдання сприяти накопиченню дітьми за допомогою органів чуття можливо більшого запасу конкретних уявлень про навколишній світ, розвивати їх мислення і мову, з тим щоб підготувати їх до подальшого систематичного навчання в школі [5, с. 201-205; 213-214; 239-240].

«Материнська школа» фактично була першою в світі програмою виховання дітей в сім'ї. У ній висвітлені основні напрями виховної роботи: фізичне, моральне, розумове, трудове і естетичне виховання, розвиток мови і підготовка до школи.

Досконало розроблено теорію виховання дітей швейцарським педагогом І. Песталоцці, який визначив вирішальну роль сім'ї у вихованні самостійності і саморозвитку (самоудосконаленні) людських природних сил і здібностей дітей, а також підкреслив вплив середовища на формування дитячої особистості, яке відбувається в школі та сім'ї. Він наголошував, що основою морального виховання особистості повинна бути сім'я, де закладається основа поведінки дитини, любов дитини до матері, яка потім розповсюджується на інших членів сім'ї [6].

На думку Песталоцці, зерна виховання закладаються ще в ранньому дитинстві. Наприклад, фізичне: коли мати, допомагаючи малюку вставати, робити перші кроки, проводить з ним «домашню гімнастику». Старша сестричка (або братик), коли допомагає матері, заколискуючи немовля, допомагаючи одягатися і взуватися молодшій сестричці або братику, заслуговує цим вдячність від своїх близьких. При цьому відбувається розвиток і у фізичному, і у моральному відношенні. Мета морального виховання, за Песталоцці, полягає в розвитку у дітей діяльній любові до людей.

Найпростішим елементом морального виховання він вважав любов дитини до матері. Турбота матері породжує у дитини вдячність і любов до неї, встановлює тісний духовний зв'язок між ними. Завданням виховання є перенесення цього природного почуття на оточуючих людей, спочатку членів сім'ї, а потім і на інших. На думку Песталоцці, мати краще за всіх здатна зрозуміти, що відчуває її дитина, до чого вона здібна, чого бажає. Тому необхідно правильно виховувати малюка з дитинства, відповідно до його природних особливостей. «Час народження дитини –

перший час її навчання», – говорив Песталоцці. «Родинне виховання повинне бути спрямоване на гармонійний розвиток всіх природних нахилів дитини», – стверджував педагог [6].

Головну роль щодо виховання дітей відіграє сім'я, – підкреслив англійський філософ Г. Спенсер. Він вважав, що сім'я з'явилась раніш ніж держава, а виховання та освіта дітей буде продовжуватись при зміні соціального устрою держави. Держава в свою чергу, може існувати за умовою виховання та освіти дітей, і тому він вважав, що батьківські обов'язки більш пріоритетні ніж громадянські. Г. Спенсер наголошував, що підготовка молоді до батьківської ролі в сучасному суспільстві не відбувається. Він підкреслював, що більшість батьків виявляються педагогічно неготові до виховання своїх дітей [7].

Видатний український філософ і просвітитель XVIII ст. Г. С. Сковорода першими вихователями й наставниками дитини називав батьків, а мету виховання у досягненні щастя розглядав як самопізнання та самовдосконалення. Основним обов'язком батьків він вважав, що від народження дітям потрібно прищеплювати турботу про їх здоров'я, вчити вдячності, життєвій мудрості, а також запобігати неробству, чванливості та егоїзму. «Народженого на добро неважко навчити на добро, хоч навчити, хоч привчити, хоч відучити. Хоч вчений, хоч звичайний, хоч звичний – одне й те ж. Від природи, яко матері, легесенько досягає наука собою. Це є всенародна і справжня вчителька і єдина.» [8, с.122-123].

Запорукою успішного виховання дітей, на думку Г. С. Сковороди, має бути турбота та любов до них, моральні настанови на викорінення поганих звичок при використанні таких методів виховання, як бесіда, роз'яснення, поради, приклади.

Одним із шляхів розв'язання деяких аспектів проблеми виховання дітей в сім'ї є вивчення, систематизація та впровадження в практику здобутків вітчизняних і зарубіжних педагогів сучасності та минулого. Значний інтерес у цьому плані становить історичний період XIX – XX ст., який характеризувався переглядом розвитку сім'ї.

Великий педагог К. Д. Ушинський проблемі виховання дитини в сім'ї надавав особливого значення. Він зачіпає кардинальні для педагогічної теорії і практики проблеми взаємозв'язку спадковості і цілеспрямованого виховання, фізичних і психологічних факторів у розвитку людини, формування її характеру, питання про наукові основи громадянського виховання особистості. «Громадянське виховання є для народу його сімейне виховання. У сім'ї природа готує в організмі дітей можливість повторення і подальшого розвитку характеру батьків. Організм нових поколінь у народі носить у собі можливість збереження і подальшого розвитку історичного характеру народу. Вихованню доводиться часто боротися з сімейним характером людини; але його ставлення до характеру народного – зовсім інше. Усяка жива історична

народність є найпрекраснішим створінням Божим на Землі, і вихованню лишається тільки черпати з цього багатого й чистого джерела [9, с.43-103].

Він підкреслював, що деякі помилки у сімейному вихованні бувають саме тому, що батьки не володіють педагогічними знаннями з проблем виховання підростаючого покоління. Також особливо високо цінував виховну роль матері, вбачаючи в ній виховательку не тільки своїх дітей, а й усього суспільства.

Цінним внеском у розвиток педагогіки сімейного виховання були роботи видатного вченого П. Лесгафта. Так, у праці «Сімейне виховання дитини та його значення» він узагальнив досвід своєї творчої діяльності, де наголошував, що найважливіша роль у розвитку дитини належить родині; сімейне виховання і відносини між членами родини вирішально впливають на інтелектуальний розвиток та моральне формування. У своїй роботі Лесгафт зазначив, що під час життя дитини в родині складається тип її дитячої особистості. Він виділив і описав шість типів дитячої особистості і показав зв'язок між сімейним вихованням дитини і типом, до якого можна його віднести [10].

Близькі погляди до ідей Лесгафта у своїх працях розвивав педагог П. Ф. Каптерев. У працях «Завдання та основи сімейного виховання», «Про природу дітей», «Про дитячі ігри та розваги», а також «Енциклопедія сімейного виховання і навчання» він дослідив розвиток та стан сімейного виховання, виділивши його негативні та позитивні риси, зокрема він підкреслив, що в сім'ях працівників головна увага приділяється вихованню у дітей патріотизму, працьовитості, моральних якостей. Негативним фактором він називав прихильність батьків до тілесних покарань, що незадовільно впливає на психічний стан дитини. В період розвитку суспільства до виробництва економічного залучається жінка, на думку Каптерева, сімейне виховання дітей з раннього віку слід поєднати з громадським вихованням у дитячих садках і школах [11].

Висновки. Історико-педагогічний аналіз широкого кола джерел, показує що в наукових розробках вчених щодо розвитку та становлення сім'ї в різні епохи розглядалися в системі філософської та психолого-педагогічної думки. Наукові надбання мають історичне визначення ролі сім'ї у соціальних відносинах що взаємодіють на основі шлюбних або родинних відносин, мають взаємну моральну відповідальність за виховання дітей.

Література

1. Аристотель. Сочинения: В 4 т./ Аристотель.Т.4.; - М.: Мысль, 1983, –425 с.
2. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник – К.: «К.І.С.», 2004. – 536 с.
3. Гоббс Томас. Левіафан. – К.: Дух і Літера, 2000. – 235 с.

4. Руссо Ж. -Ж. Педагогические сочинения: В 2т. – Т.2 – (Сост. А.Н. Джуринский); Под. Ред. Г.Н. Джибладзе. – М.: Педагогика, 1981. – 336 с.
5. Каменский Я.А. Избранные педагогические сочинения: В 2 т. – Т.1. – М.: Педагогика, 1982. – 370 с.
6. Пестолоцци И.Г. Избранные произведения/ Сост. и авт. предисл. В.М. Кларин. – М.: Издательский дом Шалвы Амонашвили, 1998. – 222 с.
7. Спенсер Г. Воспитание: умственное, нравственное и физическое . – М.: 2002. – 287 с.
8. Сковорода Г.С. Вдячний Єродій // Хрестоматія з історії вітчизняної педагогіки. К.: 1961. – С. 122 -123
9. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори В 2-х томах. Т.1. Теоретичні проблеми педагогіки. – К.: Рад.школа, 1983 – С. 43 - 103
10. Лесгафт П.Ф. Семейное воспитание ребенка и его значение. М.: Педагогика, 1991. – 176 с.
11. Каптерев П.Ф. О семейном воспитании: [учебное пособие/ сост. и авт. коммент. И.Н. Андреева]. – М.: Академия, 2000. – 168 с.

УДК: 378.147.091.3-027.22:792.8

***Коротков Анатолій Єгорович** – професор, професор кафедри музичного мистецтва і хореографії Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*

***Саленко Олег Олександрович** – старший викладач кафедри музичного мистецтва і хореографії Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*

e-mail: salenko93@gmail.com

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ-ХОРЕОГРАФІВ

***Анотація.** У статті обґрунтовано доцільність впровадження компетентнісного підходу як основи професійної підготовки студентів-хореографів. Розкрито зміст понять «компетенція», «компетентність», «професійна компетентність», «компетентнісний підхід». Визначено фахові компетенції майбутніх керівників хореографічних колективів, які є складниками їхньої професійної компетентності. На основі аналізу науково-педагогічної літератури автори роблять висновок, що пріоритетом сучасної вищої мистецько-педагогічної освіти є формування професійної компетентності майбутніх фахівців, здатних забезпечити*

якісну організацію навчально-виховного процесу в шкільних та позашкільних закладах.

Упровадження компетентнісного підходу в систему професійної підготовки студентів-хореографів дозволяє не лише застосовувати вихідні знання, уміння та навички в педагогіко-хореографічній діяльності, але й формує здатність до практичного їхнього застосування у реальних ситуаціях професійної діяльності, сприяє творчому розв'язанню професійних завдань, а також легко орієнтуватися в професійному середовищі.

Ключові слова: компетентнісний підхід, компетентність, компетенція, професійна підготовка, хореографічна освіта, майбутній керівник хореографічного колективу.

Korotkov Anatoliy Yegorovich – professor, professor of the chair of musical art and choreography of the Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko

Salenko Oleg Aleksandrovich – Senior Lecturer of the Department of Music Art and Choreography of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

COMPETENT APPROACH TO PROFESSIONAL PREPARATION FOR STUDENTS-CHOREOGRAPHERS

Summary. The article substantiates the expediency of introducing a competency approach as the basis for the professional training of choreographers. The professional competences of future managers of choreographic teams, which are the components of their professional competence, are determined. Professional competences are grouped into two groups: basic (organizational, psychological and pedagogical, art studies, musical-informational and technical, methodical) and special (choreographic, artistic-stage and medical-biological).

Organizational competence includes the ability to plan, organize, coordinate, monitor and evaluate the activities and interaction of subjects of the choreographic process, the ability to organize the educational process in the choreographic class.

Psychological-pedagogical competence provides the knowledge of basic knowledge of pedagogy and psychology and the ability to implement them in artistic and pedagogical activities.

Art competence is the ability to apply knowledge in the history and theory of choreographic art, the laws of drama, world art culture, the history of music and other arts in professional activities, the ability to analyze, evaluate and interpret.

Musical information and technical competence provide knowledge of the theory and history of music necessary for work in the choreographic class.

Methodical competence – the ability to apply the basic philosophical, psychological and pedagogical and methodological knowledge and skills for the formation of the key and subject competences of students in classes in the choreographic class, possession of the methodology of teaching choreography, possession of the methodology of work with children's choreographic team.

Choreographic competence includes possession of special choreographic terminology, technique of execution of movements, plasticity, ability to reproduce and vividly demonstrate the stage image.

Artistic-stage competence is the ability to show his acting talent in the process of rehearsal and stage activity, the ability to reproduce the artistic image of dance, plasticity, stage expressiveness, emotionality, expressiveness, artistic ability, ability to improvise and artistic interpretation, the formation of stage culture, the ability to make concert numbers and directing.

Medico-biological competence – physical endurance and the ability to correctly distribute different types of physical activity, the ability to apply in practice knowledge of physical culture, human physiology, hygiene, the ability to properly diagnose the natural physical data of a person for choreography.

Key words: *competence approach, competence, competence, professional training, choreographic education, future leader of the choreographic team.*

Коротков Анатолий Егорович – профессор, профессор кафедры музыкального искусства и хореографии Центральноукраинского государственного педагогического университета имени Владимира Винниченко

Саленко Олег Александрович – старший преподаватель кафедры музыкального искусства и хореографии Центральноукраинского государственного педагогического университета имени Владимира Винниченко

e-mail: salenko93@gmail.com

КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ СТУДЕНТОВ-ХОРЕОГРАФОВ

Аннотация. В статье обоснована целесообразность внедрения компетентностного подхода как основы профессиональной подготовки студентов-хореографов. Раскрыто содержание понятий «компетенция», «компетентность», «профессиональная компетентность», «компетентностный подход». Определены профессиональные компетенции будущих руководителей хореографических коллективов, которые являются составляющими частями их профессиональной компетентности. На основе анализа научно-педагогической литературы авторы делают вывод, что приоритетом современной высшей художественно-педагогического образования является формирование

профессиональной компетентности будущих специалистов, способных обеспечить качественную организацию учебно-воспитательного процесса в школьных и внешкольных учреждениях.

Внедрение компетентностного подхода в систему профессиональной подготовки студентов-хореографов позволяет не только применять выходные знания, умения и навыки в педагогико-хореографической деятельности, но и формирует способность к практическому их применению в реальных ситуациях профессиональной деятельности, способствует творческому решению профессиональных задач, а также легко ориентироваться в профессиональной среде.

Ключевые слова: компетентностный подход, компетентность, компетенция, профессиональная подготовка, хореографическое образование, будущий руководитель хореографического коллектива.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Стратегія розвитку хореографічної освіти сьогодення пов'язана із внесенням інноваційних перетворень до її змісту й ґрунтується на вирішенні завдань щодо якісної підготовки професійно компетентного педагога-хореографа, який міг би поєднувати у своїй роботі функції педагога-вихователя й психолога, балетмейстера й керівника хореографічного колективу. Отже, потреба вивчення якісно нових підходів до професійної підготовки студентів-хореографів актуалізує проблему впровадження компетентнісного підходу як один із шляхів оновлення змісту хореографічної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі вдосконалення системи вищої освіти шляхом упровадження компетентнісного підходу присвячені праці таких учених, як Н. Бібік, Ю. Бойчук, І. Зимня, І. Зязюн, Л. Коваль, Г. Селевко та ін. Між тим, дослідники вивчають лише окремі аспекти проблеми впровадження компетентнісного підходу в процес вищої професійної підготовки студентів.

У галузі мистецтвознавства проблеми професійної хореографічної освіти у вищих навчальних закладах у різних ракурсах розглядали науковці Т. Благова, О. Бурля, О. Мартиненко, Т. Медвідь, О. Філімонова та ін.

Мета статті – схарактеризувати компетентнісний підхід як основу професійної підготовки студентів-хореографів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У наш час у системі вищої мистецької освіти виникла парадоксальна ситуація, коли кількість фахівців-хореографів з вищою професійною освітою зростає, а галузь хореографічного мистецтва потерпає від нестачі кваліфікованих практично орієнтованих кадрів. Причиною такого дисбалансу стали розбіжності між устроєм вищої професійної освіти та сучасними вимогами до фахівців. Сьогоднішній світ потребує висококваліфікованих кадрів, підготовлених відповідно до суспільних потреб і сучасних тенденцій

європейського та світового розвитку культури й мистецтва. Тому, «традиційна тенденція на передачу необхідних для майбутньої професійної діяльності знань від викладача до студента стає утопічною» [1, с. 39]. Суспільство вимагає фахівця, який не просто володіє знаннями, а який здатний швидко адаптуватися до нових вимог, адекватно реагувати на нові виклики, навчатися впродовж усього життя, розвиватися та творити.

Для підготовки студента-хореографа нового покоління, універсального танцівника, дослідника і творця, необхідне інноваційне відношення до процесу професійної підготовки і свіже бачення освітньої моделі [7]. У зв'язку з цим вирішальним у даному процесі є перехід від знаннєвої парадигми до компетентнісної, яка базується на компетентнісному підході й означає практичне здійснення зв'язку сфери вищої професійної освіти зі сферою праці.

Визначальними категоріями компетентнісного підходу є «компетентність», «компетенція», «професійна компетентність». Дані феномени широко розроблені в педагогічній науці (Ю. Бойчук, М. Головань, І. Зимня, В. Краєвський, Н. Кузьміна, Т. Медвідь, А. Хуторський та ін.). Зокрема, А. Хуторський розкриває основні ідеї компетентнісного підходу й зазначає що: компетентність – ключове поняття, оскільки воно, по-перше, поєднує в собі інтелектуальний і навичковий складники освіти; по-друге, до поняття компетентності закладено ідеологію інтерпретації змісту освіти, сформованого «від результату» («стандарт на виході»), по-третє, ключова компетентність інтегрована за природою, тому що вона містить низку однорідних чи близьких знань і вмінь, які належать до широких сфер культури та діяльності; цей підхід не новий, оскільки орієнтація на освоєння вмінь, способів діяльності і, тим більше, узагальнених способів діяльності як напрям розвитку педагогічних досліджень існувала давно [9].

Ю. Бойчук говорить, що компетентність у визначеній галузі – це поєднання відповідних знань, досвіду і здібностей, що дають змогу обґрунтовано судити про цю сферу й ефективно діяти в ній [1]. Науковець стверджує, що компетентність, по-перше, виражає значення традиційної тріади «знання, вміння, навички», поєднуючи їх між собою; по-друге, визначається як поглиблене знання предмета або освоєне вміння. По-третє, компетентність доцільна для опису реального рівня підготовки фахівця, якого вирізняє здатність з-поміж розмаїття рішень обирати найбільш оптимальне, аргументовано відкидати хибні рішення, піддавати сумнівам ефективність, тобто володіти критичним мисленням. По-четверте, компетентність передбачає постійне оновлення знань, володіння новою інформацією для успішного вирішення професійних завдань у даний час і в даних умовах, тобто компетентність є здатністю до актуального виконання діяльності. По-п'яте, компетентність включає в себе як змістовий (знання), так і процесуальний (вміння) компоненти. Це означає, що компетентна людина повинна не тільки розуміти суть проблеми, але й

уміти практично її вирішувати. Компетентний фахівець залежно від конкретної професійної ситуації може застосувати певний метод вирішення проблеми [2].

У дослідженнях Є. Іванова підкреслюється, що компетентність – це володіння відповідною компетенцією, тобто сукупністю взаємозалежних знань, умінь, навичок і відносин, пов'язаних із предметом навчання, що дозволяє виконувати цілеспрямовані й результативні дії з ним [4].

Таким чином, компетентність є важливим компонентом структури особистості, в якому концентрується її життєвий досвід, здобутий особистістю у процесі отримання освіти, професійної діяльності. Таке визначення досить повно відповідає специфіці підготовки фахівців в умовах сучасного вишу.

Дослідимо зміст поняття «компетенції». А. Хуторський вважає, що компетенція – це готовність людини до мобілізації знань, умінь, зовнішніх ресурсів для ефективної діяльності в конкретній життєвій ситуації [10]. Учений стверджує, що компетенція включає сукупність взаємопов'язаних якостей особистості, що задаються стосовно певного кола предметів і процесів, а компетентність співвідноситься з володінням людиною відповідної компетенції, разом з її особистісним відношенням до неї і предмета діяльності [10]. М. Головань переконує нас у тому, що компетенція – це деяка відчужена, наперед задана вимога до підготовки особи (властивості або якості, потенційні здатності особи), наперед задана вимога щодо знань та досвіду діяльності у певній сфері [3]. Отже, поняття «компетенція» міцно пов'язане з поняттям «компетентність», так як чітко окреслює те наперед задане коло питань і в тій сфері діяльності, з якими повинна бути добре обізнана, компетентна, особистість.

В умовах вищої професійної освіти актуальним є набуття майбутнім фахівцем професійної компетентності. Як стверджує Ю. Бойчук та Ю. Таймасов, професійна компетентність є одним з видів ключової компетентності й передбачає володіння професійною діяльністю на достатньо високому рівні, здатність особистості проектувати свій подальший професійний розвиток [1]. Ми погоджуємося з твердженням науковців, що професійна компетентність – це якість високопрофесійного працівника, здатного максимально реалізовувати себе в конкретних видах трудової діяльності, здатного адаптуватися до умов, які змінюються разом із ринковим механізмом, що управляє професійною мобільністю, плануванням професійного зростання та професійною самореалізацією [1].

Зважаючи на вищевикладене, можемо визначити компетенції, які є складниками професійної компетентності студента-хореографа. Учені їх поділяють на загальні та фахові. До загальних відносять громадянську, світоглядну, комунікативну, інформаційну, науково-дослідницьку, самоосвітню компетенції.

Ми звертаємо увагу на висновки Т. Медвідь [6], яка серед фахових компетенцій майбутнього хореографа виокремлює дві групи: базові

(організаційна, психолого-педагогічна, мистецтвознавча, музично-інформаційна і технічна, методична) та спеціальні (хореографічна, художньо-сценічна та медико-біологічна). На наш погляд, розвиток цих компетенцій є важливим завданням професійної підготовки майбутнього педагога-хореографа – керівника хореографічного колективу.

Розглянемо більш детально зміст фахових компетенцій.

1. Організаційна компетенція включає здатність планувати, організовувати, координувати, контролювати та оцінювати діяльність і взаємодію суб'єктів хореографічного процесу, вміння організувати навчальний процес у хореографічному класі, роботу навчальних та аматорських хореографічних колективів, дитячих танцювальних гуртків.

2. Психолого-педагогічна компетенція забезпечує володіння базовими знаннями з педагогіки і психології та вміння їх реалізувати у мистецькій і педагогічній діяльності, знання закономірностей особистісного розвитку людини на різних вікових етапах, здатність до розвитку природних здібностей і фізичних даних дітей у хореографічному класі.

3. Мистецтвознавча компетенція – це здатність застосовувати знання з історії та теорії хореографічного мистецтва, законів драматургії, світової художньої культури, історії музики та інших видів мистецтв у професійній діяльності, здатність аналізувати, оцінювати й інтерпретувати.

4. Музично-інформаційна та технічна компетенції забезпечують володіння знаннями з теорії та історії музики, необхідними для роботи в хореографічному класі, музикальність, відчуття метроритму, здатність працювати в ансамблі з іншими танцівниками та концертмейстером, здатність до самостійного пошуку музичного матеріалу в мережі Інтернет, хрестоматіях, навчально-методичних посібниках, уміння його компонувати для певної хореографічної композиції (танцю), уміння працювати із звукозаписувальною та звуковідтворювальною апаратурою.

5. Методична компетенція – здатність застосовувати базові філософські, психолого-педагогічні та методичні знання і вміння для формування ключових і предметних компетенцій учнів на заняттях у хореографічному класі, володіння методикою навчання хореографії, володіння методикою роботи з дитячим хореографічним колективом.

6. Хореографічна компетенція включає володіння спеціальною хореографічною термінологією, технікою виконання рухів, пластичність, уміння відтворювати та яскраво демонструвати сценічний образ, володіння технікою виконання та методикою постановки класичного, народно-сценічного, українського народного, історико-побутового, бального, сучасного (модерн, джаз, contemporary dance) танців, здатність проводити тренування із танцівниками різних вікових груп (екзерсис біля станка; екзерсис на середині зали; відпрацювання окремих хореографічних елементів тощо), здатність підготувати хореографічний колектив до публічного виступу.

7. Художньо-сценічна компетенція – це здатність виявляти свій акторський талант у процесі репетиційної та сценічної діяльності, уміння відтворювати художній образ танцю, пластичність, сценічна виразність, емоційність, експресивність, артистичність, здатність до імпровізації та художньої інтерпретації, сформованість сценічної культури та навичок невербальної комунікації у процесі концертного виступу, здатність до постановки концертних номерів та режисури.

8. Медико-біологічна компетенція – фізична витривалість та здатність правильно розподіляти різні види фізичних навантажень, здатність застосовувати на практиці знання про фізичну культуру, фізіологію людини, гігієну, уміння правильно діагностувати природні фізичні дані людини для занять хореографією, володіння методами підготовки танцівника до занять залежно від виду фізичних навантажень, здатність застосовувати основи стрейтчингу як цілісного комплексу вправ, здатність розраховувати фізичні можливості з урахуванням специфіки хореографічних технік, володіння прийомами релаксації [6].

Професійна діяльність студентів-хореографів, зокрема майбутніх керівників хореографічних колективів, неможлива без наявності даних компетенцій. Вони взаємодоповнюють одна одну та є складниками їх професійної компетентності.

Варто зауважити, що вищезазначені фахові компетенції, зазвичай, не формуються під час вивчення однієї дисципліни або під час проходження практики. Як стверджує О. Мартиненко, набуття студентами компетентностей є циклічним інтегративним процесом, в якому, окрім змісту освіти, важливі також форми, технології навчання і викладання. Саме компетентнісний підхід є тим пріоритетним напрямом, який орієнтує на виконання основних завдань освіти: навчання, самовизначення, самоактуалізацію, соціалізацію і розвиток індивідуальності [5]. На думку Ю. Бойчука, «компетентнісний підхід включає в себе широкі гуманістичні, морально-етичні, культурні, естетичні, мотиваційні та інші компоненти, спрямовані на творчість, дію, виконання, практичний результат» [1, с. 40].

Професійна підготовка студентів-хореографів – майбутніх керівників хореографічних колективів – у Центральноукраїнському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка містить три основних компоненти – зміст, процес і результат. Зміст професійної підготовки студентів за спеціальністю 024 «Хореографія» регламентується нормативними документами (освітньо-професійна програма, навчальний план спеціальності) і знаходить відображення у робочих програмах навчальних дисциплін і науково-методичних доробках викладачів кафедри музичного мистецтва і хореографії. До складників змісту професійної підготовки студентів-хореографів ми відносимо: мету; завдання (освітні, виховні, розвивальні); розроблення й публікацію навчальних програм;

видання підручників та посібників; розроблення навчально-методичних комплексів з дисциплін професійної підготовки.

Відповідно до змісту здійснюється сам процес професійної підготовки студентів-хореографів, який передбачає набуття знань, умінь та навичок, що формуються під впливом професійного середовища і сприяють успішності процесу засвоєння теорії, методики та практики майбутньої педагогічної і хореографічної діяльності, професійному та духовно-творчому становленню особистості майбутнього фахівця.

Важливу роль у професійному становленні студента-хореографа, зокрема майбутнього керівника хореографічного колективу, відіграє комплекс професійної підготовки, до якого входять дисципліни «Теорія та історія музики», «Теорія та методика класичного танцю», «Теорія та методика народно-сценічного танцю», «Теорія та методика українського народного танцю», «Теорія та методика сучасного бального танцю», «Мистецтво балетмейстера (у тому числі навчальний хореографічний та фольклорний практикуми)», «Методика і практиcum роботи з хореографічним колективом», «Ансамбль», «Методика викладання віртуозних рухів» та ін.

Творчому становленню особистості студента-хореографа сприяють предмети «Режисура хореографічно-виховних заходів», «Підготовка концертних номерів», «Народний костюм і сценічне оформлення танцю», «Народознавство та хореографічний фольклор України» тощо. У результаті вивчення цих дисциплін майбутні керівники хореографічного колективу можуть підійти до розуміння професії та набути навичок синкретичного поєднання хореографії з іншими видами мистецтва.

Для майбутнього керівника хореографічного колективу важливими є дисципліни «Психологія», «Педагогіка», «Основи інформатики та ІКТ в мистецькій освіті», «Вікова фізіологія та валеологія». Опанування змістом цих дисциплін дає змогу студентам усвідомити власну соціально-педагогічну функцію, а також застосовувати новітні педагогічні та інформаційні технології, психологічні техніки у розв'язанні професійних завдань.

Навчання у педагогічному виші передбачає використання різних форм організації навчального процесу, а саме: лекції, практичні, лабораторні та індивідуальні заняття. Зокрема, практичні заняття спрямовані на формування у студентів умінь використовувати сучасні технології навчання у процесі викладання хореографічних дисциплін, методично правильно пояснювати теоретичний танцювальний матеріал курсу та складати танцювальні композиції з основних елементів та поєднань фігур. Важливою умовою ефективності практичних занять є така організація діяльності студентів, яка б стимулювала їх до подальшої поглибленої самостійної роботи, активізувала їхню розумову діяльність [8]. Індивідуальні заняття дозволяють відпрацьовувати певні елементи,

прийоми, техніку з урахуванням індивідуальних здібностей, психофізичних та інтелектуальних задатків студентів-хореографів.

Впровадження компетентнісного підходу в процес професійної підготовки студентів-хореографів передбачає організацію самостійної роботи. Головною метою самостійної роботи при вивченні дисциплін професійної підготовки є активізація творчої діяльності майбутніх фахівців, розвиток їхньої самоосвітньої компетентності, здатності до самонавчання і самовдосконалення.

Одним із важливих видів навчальної роботи у професійній підготовці студентів-хореографів є виробнича практика. Такий вид навчальної діяльності здійснюється з метою набуття навичок приймати самостійні рішення в реальних ситуаціях професійної діяльності й покликана готувати майбутніх фахівців до реальної практичної роботи з хореографічним колективом, забезпечити належний рівень їхньої професійної підготовки. Під час проходження виробничої практики студенти-хореографи можуть оцінити власні здібності й можливості по відношенню до обраної професії керівника хореографічного колективу, рівень своєї професійної компетентності.

Результатом професійної підготовки майбутнього керівника хореографічного колективу є сформована особистість педагога-хореографа, котрий якісно виконує професійні функції під час організації освітнього процесу в шкільних та позашкільних закладах.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Таким чином, пріоритетом сучасної вищої мистецько-педагогічної освіти є формування професійної компетентності майбутніх фахівців, здатних забезпечити якісну організацію навчально-виховного процесу в шкільних та позашкільних закладах. Успіх такої діяльності майбутніх педагогів-хореографів безпосередньо залежить від того, наскільки в них розвинений загальнокультурний потенціал, сформовані фахові компетенції та здатність упроваджувати мистецько-педагогічні інновації.

Упровадження компетентнісного підходу в систему професійної підготовки студентів-хореографів дозволяє не лише застосовувати вихідні знання, уміння та навички в педагогіко-хореографічній діяльності, але й формує здатність до практичного їхнього застосування у реальних ситуаціях професійної діяльності, сприяє творчому розв'язанню професійних завдань, а також легко орієнтуватися в професійному середовищі.

Література

1. Бойчук Ю. Компетентнісна парадигма в сучасній вищій професійній освіті / Ю. Бойчук, Ю. Таймасов // Новий колегіум. – Х.: Харківський національний університет радіоелектроніки, 2015. – С. 38–44.

2. Бойчук Ю. Д. Компетентнісний підхід / Ю. Бойчук // Наукові підходи до наукових педагогічних досліджень / за заг. ред. В. І. Лозової. – Х.: Апостроф, 2011. – С. 188–211.
3. Головань М. С. Компетенція та компетентність: порівняльний аналіз понять / М. С. Головань // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2011. – № 8. – С. 224–233.
4. Иванов Е. О. Компетентностный подход в соотношении сознаниево-ориентированным и культурологическим [Электронный ресурс] / Е. О. Иванов // Интернет-журнал «Эйдос». – 2007. – 30 сентября. – Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2007/0930-23.htm>
5. Мартиненко О. Формування професійної компетентності майбутніх учителів хореографії в умовах вищого навчального закладу / О. Мартиненко // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2015. – Вип. 12(2). – С. 165–174.
6. Медвідь Т. А. Компетентнісний підхід як основа сучасного процесу підготовки майбутнього хореографа у вищій школі / Т. А. Медвідь // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції 14–15 квітня 2016 року м. Київ. Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики ХХІ століття. – К., 2016. – С. 100–108.
7. Митакович Л. А. Подготовка будущих педагогов-хореографов к решению профессиональных задач [Электронный ресурс] / Л. А. Митакович. – Режим доступа: http://www.google.com/url?url=http://libold.herzen.spb.ru/text/mitakovich_116_185_189
8. Тарасюк А. М. Професійна підготовка майбутніх учителів хореографії до роботи у позашкільних закладах освіти / А. М. Тарасюк // Педагогічний альманах. – 2012. – Вип. 13. – С. 191–195.
9. Хуторской А. В. Ключевые компетентности как компоненты личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.
10. Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты [Электронный ресурс] / А. В. Хуторской // Интернет-журнал «Эйдос». – 2002. – 23 апреля. – Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm>

Bibliography

1. Boychuk Y. Competency Paradigm in Modern Higher Professional Education / Yu. Boychuk, Yu Taimasov // New Collegium. – Kh.: Kharkiv National University of Radio Electronics, 2015. – P. 38–44. (in Ukrainian)
2. Boychuk Yu. D. Competency Approach / Yu. Boychuk // Naukovi pidkhody do naukovykh pedahohichnykh doslidzhen' / za zah. red. V. I. Lozovoyi.. – X.: Apostrophe, 2011. – P. 188–211. (in Ukrainian)
3. Golovan M. S. Competence and competence: a comparative analysis of concepts / M. S. Golovan / Pedahohichni nauky: teoriya, istoriya, innovatsiyni tekhnolohiyi. – 2011. – # 8. – S. 224–233. (in Ukrainian)
4. Ivanov E.O. Competitive Approach in the Relationship between the Conscious-Oriented and Cultural [Ynternet-zhurnal «Eydos»]. – 2007. – 30 sentyabrya. – Rezhym dostupu: <http://www.eidos.ru/journal/2007/0930-23.htm>(in Russian).
5. Martynenko O. Formation of Professional Competence of Future Teachers of Choreography in Higher Educational Institutions / O. Martynenko // Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelya. – 2015. – Vyp. 12(2). – S. 165–174. (in Ukrainian)

6. Medvid T. A. Competence approach as the basis of the modern process of preparing the future choreographer in high school / T. A. Medvid // Materialy II Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi 14–15 kvitnya 2016 roku m. Kyiv. Profesiyna mystets'ka osvita i khudozhnya kul'tura: vyklyky XXI stolittya. – K., 2016. – S. 100–108. (in Ukrainian)
7. Mitakovich L. A. Preparation of Future Teachers-Choreographers for Solving Professional Problems. [Elektronnyy resurs] / L. A. Mytakovych. – Rezhym dostupu: http://www.google.com/url?url=http://libold.herzen.spb.ru/text/mitakovich_116_185_189(in Russian).
8. Tarasyuk A. M. Professional training of future teachers of choreography to work in out-of-school educational institutions / A. M. Tarasyuk // Pedahohichnyy al'manakh. – 2012. – Vyp.13. – S. 191–195. (in Ukrainian)
9. Khutorskoy A. V. Key competencies as components of a person-oriented education paradigm / A. V. Khutorskoy // Popular education. – 2003. – No. 2. – P. 58–64. (in Russian).
10. Khutorskoy A. V. Key Competencies and Educational Standards. [Elektronnyy resurs] / A. V. Khutorskoy // Ynternet-zhurnal «Eydos». – 2002. – 23 aprelya. – Rezhym dostupu: <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm> (in Russian).

УДК 78.071.1(477.44):172.15

Коцурак Оксана Михайлівна – викладач музики, Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського

ТЕМА ПАТРІОТИЗМУ У ТВОРЧОСТІ КОМПОЗИТОРІВ СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ (НА ПРИКЛАДІ КОМПОЗИТОРІВ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Анотація. У статті обґрунтовано необхідність здійснення патріотичного виховання сучасної молоді, що є одним із основних напрямів національного виховання. Предметом дослідження визначено музичну спадщину таких сучасних композиторів та композиторів-класиків Вінниччини, як М. Д. Леонтович, Р. А. Скалецький, Е. Б. Брилін, О. М. Янушкевич, О. П. Кимлик, В. М. Синіцин, що має сприятливий вплив на формування патріотичних почуттів особистості. Проаналізовано культурну спадщину сучасних композиторів та композиторів-класиків Вінниччини, визначено риси патріотизму в їхній творчості. Доведено позитивний вплив на патріотичне виховання за допомогою творчості композиторів. Обґрунтовано значення уроків музичного мистецтва у вихованні патріотизму з огляду на те, що йдеться про долю нинішнього і майбутніх поколінь, оскільки молодь повинна не тільки володіти належним обсягом знань, але й стати зрілою духовно та інтелектуально.

Ключові слова: виховання; патріотизм; патріотичне виховання; народні звичаї, народні традиції, народна пісня.

Kotsurak Oksana – teacher of music, Bar Humanitarian Pedagogical College named after Mikhailo Hrushevskiy

THE THEME OF PATRIOTISM IN THE ART OF COMPOSERS OF EASTERN PODILLIA (ON THE EXAMPLE OF COMPOSERS FROM VINNYTSIA REGION)

Summary. In the article the author considers patriotism as a multivariate and diverse phenomenon. The necessity of the patriotic up-bringing of modern youth, which is one of the main directions of national education, is substantiated. The important role of social institutes of education in the formation of personality is determined. The author proves that education is an activity to transfer to a new generation of social and historical experience, orderly and meaningful impact on the consciousness and behavior in order to develop appropriate attitudes, concepts, principles, values, providing the necessary conditions for her development, preparation for social life and work.

The author of the article states that the education of patriotism and belief in attracting students to the cultural heritage of its people through various forms of art covered in the writings of scientists of last period O. Duhnovich, G. Vashchenko, S. Rusova, K. Ushinskiy, V. Sukhomlynskiy, A. Makarenko and others. Scientists prove that art is important in shaping the patriotic feelings of the younger generation.

The subject of research is defined the musical heritage of contemporary composers and classical composers of Vinnychiny as M. D. Leontovich, R. A. Skaletskiy, E. B. Brylin, O. M. Yanushkevich, O. P. Kymlyk, V. M. Sinitsyn, the musical works of which have a beneficial effect on the formation of patriotic feelings of personality.

It is analysed the cultural heritage of contemporary composers and classical composers of Vinnychiny and is identified the traits of patriotism in their work. The positive influence on patriotic education through the creativity of composers has been proved. It is grounded the importance of music lessons in patriotism education due to the fact that this is the fate of present and future generations, as young people should not only possess the proper amount of knowledge but become mature spiritually and intellectually.

Key words: education; patriotism; patriotic education; folk customs, folk traditions, folk song.

Коцурак Оксана Михайловна – преподаватель музыки, Барский гуманитарно-педагогический колледж имени Михаила Грушевского

ТЕМА ПАТРИОТИЗМА В ТВОРЧЕСТВЕ КОМПОЗИТОРОВ ВОСТОЧНОГО ПОДОЛЬЯ (НА ПРИМЕРЕ КОМПОЗИТОРОВ ВИННИЦКОЙ ОБЛАСТИ)

Аннотация. В статье обоснована необходимость осуществления патриотического воспитания современной молодежи, является одним из основных направлений национального воспитания. Предметом исследования определены музыкальное наследие таких современных

композиторов и композиторов-классиков Винницкой, как Н. Д. Леонтович, Г. А. Скалецкий, Е. Б. Брылин, А. Н. Янушкевич, А. П. Кымлык, В. М. Синицын, что имеет благоприятное воздействие на формирование патриотических чувств личности. Проанализированы культурное наследие современных композиторов и композиторов-классиков Винницкой области, определены черты патриотизма в их творчестве. Доказано положительное влияние на патриотическое воспитание с помощью творчества композиторов. Обосновано значение уроков музыкального искусства в воспитании патриотизма, учитывая, что речь идет о судьбе настоящего и будущих поколений, поскольку молодежь должна не только обладать должным объемом знаний, но и стать зрелой духовно и интеллектуально.

Ключевые слова: *воспитание патриотизм; патриотическое воспитание; народные обычаи, народные традиции, народная песня.*

Постановка проблеми, її актуальність. Сучасне розуміння патріотизму характеризується багатоваріантністю, різноманітністю і неоднозначністю. Багато в чому воно пояснюється складною природою цього явища, багатоаспектністю його змісту і різноманітним форм прояву. Крім того, проблема патріотизму розглядається різними дослідниками в різних історичних, соціально-економічних і політичних умовах, в залежності від особистої громадянської позиції, ставлення до своєї Вітчизни.

На сучасному етапі розвитку освіти соціальні інститути освіти мають відігравати важливу роль у формуванні особистості. Одним із основних напрямів національного виховання є патріотичне виховання підростаючого покоління, мета якого полягає у створенні високого ідеалу служіння народові, готовності до трудового та героїчного подвигу в ім'я процвітання українського народу.

Виховання потребує особливої організації спілкування молоді з сучасною та класичною музикою, що виходить за межі загальноосвітнього процесу. Це особливо актуально сьогодні, коли проблеми виховання сучасної молоді, її соціальної адаптованості набувають особливого значення в зв'язку з формуванням соціально відповідальної та естетично вихованої особистості.

Мета статті, методи дослідження. Метою статті є опис і характеристика вокальної та інструментальної музики сучасних композиторів та композиторів-класиків Вінниччини, а також визначення рис патріотизму в їхній творчості. Звідси **предметом дослідження** є музична спадщина сучасних композиторів та композиторів-класиків Вінниччини, яка має сприятливий вплив на формування в особистості патріотичних почуттів. До **методів дослідження** відносимо аналітико-теоретичний, а також методи обробки та систематизації матеріалів дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних умовах розвитку суспільства вихованню підростаючого покоління в системі освіти відводиться велика увага. У Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді зазначається, що серед виховних напрямів сьогодні найбільш актуальними виступають патріотичне, громадянське виховання [4]. Великий вплив на патріотизм школярів мають засоби музичного мистецтва.

Виховання патріотичних почуттів і переконань у процесі залучення вихованців до культурної спадщини свого народу через різноманітні види мистецтва висвітлено у працях вчених минулого О. Духновича, Г. Ващенка, С. Русової, К. Ушинського, В. Сухомлинського, А. Макаренка тощо. Науковці доводять, що мистецтво має важливе значення у формуванні патріотичних почуттів підростаючого покоління.

Результати дослідження. Виховання – діяльність з метою передачі новим поколінням суспільно-історичного досвіду: планомірний і цілеспрямований вплив на свідомість і поведінку людини з метою формування відповідних установок, понять, принципів, ціннісних орієнтацій, що забезпечують необхідні умови для її розвитку, підготовки до суспільного життя і трудової діяльності [1, с. 68].

У сучасних умовах розвитку української національної культури, державна освітня політика закликає педагогів допомогти дітям звернутись до свого коріння, відчувати на глибоко емоційному рівні національні цінності свого народу, наголошує на пріоритетності відродження та розвитку національних традицій у культурі, мистецтві та освіті. Музика здавна є ключем до душі людини завдяки здатності пробуджувати найрізноманітніші почуття слухачів та виконавців.

Одним із найсуттєвіших показників моральності людини є патріотизм. Патріотизм (грец. *patris* – батьківщина) – любов до Батьківщини, відданість їй і своєму народу [8, с. 197].

Глибинна основа патріотизму окремої людини й цілих народів має генетичний корінь і може бути пояснена з позицій еволюційної генетики. Кордони перебування етносів і народів були рухливі, але базова територія залишалася, як правило, незмінною. Так у свідомості людей виникло поняття «Батьківщина».

Патріотичне виховання – планомірна виховна діяльність, спрямована на формування у вихованців почуття патріотизму, тобто доброго ставлення до батьківщини та до представників спільних культури або країни. Таке виховання включатиме розвиток любові до батьківщини, національної самосвідомості й гідності; дбайливе ставлення до рідної мови, культури, традицій; відповідальність за природу рідної країни; потребу зробити свій внесок у долю батьківщини; інтерес до міжнаціонального спілкування; прагнення праці на благо рідної країни, її народу. Має застосування як у сім'ї та школі, так і в державних і громадських організаціях, засновуючись на впевненості в майбутньому [7, с.138].

Ідеологічною основою патріотичного виховання в сучасній школі є духовно-моральні цінності. Сутність патріотичного виховання в сучасних умовах може трактуватися як розвиток почуття особистості, заснованого на гуманітарних духовних цінностях свого народу. Патріотизм як піднесене почуття, незамінна цінність і джерело, найважливіший мотив соціально значущої діяльності, найбільш повно проявляється в особистості, соціальній групі, що досягла вищого рівня духовно-морального і культурного розвитку. Істинний, духовний у своїй основі патріотизм передбачає безкорисне, беззавітне аж до самопожертви служіння Батьківщині [5, с. 153].

Виховання патріотизму на уроках музичного мистецтва має величезне значення, оскільки йдеться про долю нинішнього і майбутніх поколінь, так як молодь повинна не тільки володіти належним обсягом знань, але й стати зрілою духовно та інтелектуально. Значну роль у вихованні дітей відіграють народні традиції – досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки, що склалися історично і передаються з покоління в покоління. З традиціями тісно пов'язані народні звичаї – усталені правила поведінки; те, що стало звичним, визнаним, необхідним; форма виявлення народної традиції [8, с. 207].

Українська пісня – це найдоступніша та найпопулярніша складова музичної культури. Ефективність виховних можливостей пісні полягає у поєднанні слова з мелодичною музикою. Взаємозв'язок фольклору і професійної музики з навколишнім життям сприяє прилученню учнів до цінностей української культури, виховує морально-естетичні якості характеру та патріотичні почуття, розширює світогляд та інтелект молоді в цілому. Також великий вплив на почуття людини здійснює інструментальна музика.

Східне Поділля знамените видатними митцями музикантами, розпочинаючи від композиторів класиків таких як М. Д. Леонтович, Р. А. Скалецький, а також сучасних композиторів Е. Б. Брилін, О. М. Янушкевич, О. П. Кимлик та ін. Використовуючи їхні музичні твори на уроках музичного мистецтва, можна краще ознайомити учнів з традиціями нашого регіону, викликати почуття гордості за Подільський край, підвищити патріотичний дух школярів.

Дослідження проблеми патріотичного виховання засобами музичного мистецтва, вимагає вивчення творчості подільського композитора, фольклориста та педагога Миколи Дмитровича Леонтовича. В його музично-педагогічних працях глибоко висвітлене питання виховання учнів за допомогою засобів хорового співу. Ефективність виховного процесу великою мірою залежить від правильно підбраного музичного репертуару. У своїй організації хорового колективу М. Д. Леонтович використовував власні обробки народних пісень, що дало можливість подивитися по-новому на мелодику українського фольклору [2, с. 84].

На основі українських народних мелодій М. Д. Леонтович створює цілком оригінальні, самобутні хорові композиції, які можна назвати хоровими мініатюрами, що відзначаються високою художністю і блискучою професійною майстерністю. В обробках композитора переважають народні пісні, в яких оспівується краса українського краю, також мають місце пісні календарно-обрядової тематики. Композитор намагався у своїй творчості показати всю красу української пісні та закохати в неї увесь світ, що у нього так чудово вдалося зробити.

Послідовником М. Д. Леонтовича був Радіон Андрійович Скалецький –український композитор, хоровий диригент, уродженець Бершадського району Вінницької області. У його доробку багато обробок народних пісень, які можна використовувати під час уроку музичного мистецтва як для слухання музики, так і для хорового виконання. Р. А. Скалецький опрацював та склав збірки, зокрема такі, як: «Стелися барвінку», «Весілля», «Весняне коло»; написав музику до текстів обрядів «Весілля на Поділлі», «Щедрий вечір», «Зустріч весни». Знайомлячи школярів із традиціями подільського краю, можливо запропонувати їм для кращого сприйняття матеріалу прослухати музичні фрагменти таких музичних композицій, як «Щедрий вечір», «Весілля на Поділлі». Пісні композитора надзвичайно популярні. Вони побудовані на народнопісенній основі, близькі за характером до народної мелодики, написані виразною, зрозумілою широким масам музичною мовою.

В українського народу дуже різноманітна музична колористика, на чому й роблять акцент композитори-сучасники. Сьогодні вкрай важливим стає акцентування уваги на тих діях, які дозволяють прискорити процеси впливу на етнокультурну соціалізацію представників молодого покоління, формуючи у них здатність розуміння українських музичних традицій. Сучасні умови життя, зокрема політична, економічна, екологічна ситуація та власне, суспільні відносини людей, знаходять відображення в сучасній творчості. Це проявляється в усіх видах мистецтва: музиці, літературі, театрі тощо. Музика є своєрідним відображенням дійсності або ж реакцією на події що відбуваються. Сучасна українська музика є багатограним, різностороннім явищем, яке увібрало в себе, як багатограний національний характер, історію, філософію, так і світові музичні тенденції.

Подільські композитори-сучасники, які продовжують створювати сьогодні нові твори мистецтва, звертають велику увагу на розвиток та виховання молодого покоління. Композитори шукають нові альтернативні методи для творчого зростання молоді та виховання справжнього патріота української держави.

Однією з таких композиторів є сучасниця Ольга Миколаївна Янушкевич, творчість якої здебільшого призначена для дітей. Яскраві, сонячні своїм щедрим мелодизмом пісні користуються великою популярністю у школярів. У піснях Ольги Янушкевич можна поринути у

світ дитячих переживань, радостей, щастя. Пісні зі збірки «Дитинства світ» написані зі щирою любов'ю до дітей. Вони відкривають шлях у світ творчості, мистецтва, духовності. Пісні Ольги Янушкевич необхідно включати в програму з музичного мистецтва, що підвищить в учнів почуття гордості за рідний край.

Одним із яскравих композиторів сучасності є Оксана Павлівна Кимлик. У її творчості ми можемо знайти цілу низку найрізноманітніших інструментальних творів, які можливо використовувати на уроці музичного мистецтва. У її збірнику «Настрій» знаходиться цікавий твір для сприйняття – «Мініатюрна Леонтовіана», що ґрунтується на українських пісенних інтонаціях, вміло оброблених М. Леонтовичем. Слухаючи цей твір, який постає перед нами як цілковито новий музичний витвір, є можливість по-новому подивитися на творчість видатного композитора [3, с. 12].

Значний вплив на патріотичне виховання учнів мають українські традиційні свята. Різдво Христове – це велике християнське свято, на яке із задоволенням чекають і дорослі, і діти. Це свято багате своїми традиціями, колядками, щедрівками. Вінницький композитор Володимир Михайлович Синіцин дає змогу по-новому подивитися на історію цього свята та відчути всю красу українських традицій святкування. Композитором створений збірник інструментальних творів «Різдвяний зошит», до якого входить цикл творів для фортепіано. На початку кожного музичного твору композитор пропонує літературний епіграф у декілька стрічок з усім відомих колядок. Наприклад, до твору «Три славні царі» композитор додає такий літературний текст:

– Три славні царі, звідки ви прийшли?

– З далекого краю за зізодою йшли.

Щоб побачить родженого Христа Бога правдивого

З Пречистої Діви – Діви Марії.

Такий своєрідний підхід допомагає налаштувати учнів на правильне сприйняття музики, розкрити його задум та музичний виклад.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, уроки естетичного циклу, і зокрема урок музичного мистецтва, мають великий вплив на підсвідомість школярів. Засоби музичної виразності комплексно виховують учнів і на рівні свідомості, і на рівні почуттів. Підбір відповідного репертуару, який виховує в дитині любов до різних місць, до людей, почуття гордості за історію країни, її кращих представників, оптимістична віра в свої сили і в світле майбутнє країни і свого народу. Патріотичне виховання має гармонійно поєднуватись із залученням учнів до кращих досягнень Вінниччини. Така система має сприяти виробленню спадкоємного мислення, прихильності своїй національній спадщині та усвідомлення її ролі й місця в світовому духовному розвитку, також повазі та відкритості до всіх інших систем та

традицій. Тільки глибока та усвідомлена любов до своєї спадщини спонукає людину з повагою ставитися до почуттів інших.

Література

1. Вишневецький О. І. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси / О. І. Вишневецький. – Львів : Львівський обласний науково-методичний інститут освіти, 1996. – 232 с.
2. Гордійчук М. Микола Леонтович / М. Гордійчук. – Вид.2-ге. – К. : Муз. Україна, 1974. – С. 243.
3. Кимлик О. П. Настрій. Збірник інструментальних творів для ДМШ / О. П. Кимлик. – Вінниця : НОВА КНИГА. 2009. – 48 с.
4. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2015–2019 рр. [Електронний ресурс] – режим доступу <http://ippo.kubg.edu.ua/archives/6436>
5. Куберський І. Ю. Енциклопедія для юного музиканта / І. Ю. Куберський. – Санкт-Петербург : МАЭ РАН, 1997 – 576 с.
6. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в початковій школі / О. Я. Ростовський. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. – с. 168.
7. Ступак Б. М. Національна школа: витоки, становлення: Навчально-методичний посібник / Б. М. Ступак. – К. : ІЗМН, 1998. – 336 с.
8. Фіцула М. М. Педагогічні проблеми перевиховання учнів / М. М. Фіцула. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 1993. – 298 с.

Bibliography

1. Vyshnevs'kyi O. I. Suchasne ukrayins'ke vykhovannya. Pedahohichni narysy / O. I. Vyshnevs'kyi. – L'viv : L'vivs'kyi oblasnyy naukovo-metodychnyy instytut osvity, 1996. – 232 s. (in Ukrainian)
2. Hordiychuk M. Mykola Leontovych / M. Hordiychuk. – Vyd.2-he. – K. : Muz. Ukrayina, 1974. – S. 243. (in Ukrainian)
3. Kymlyk O. P. Nastriy. Zbirnyk instrumental'nykh tvoriv dlya DMSH / O. P. Kymlyk. – Vinnytsya : NOVA KNYHA. 2009. – 48 s. (in Ukrainian)
4. Kontseptsiya natsional'no-patriotychnoho vykhovannya ditey ta molodi na 2015–2019 rr. [Elektronnyy resurs] – rezhym dostupu <http://ippo.kubg.edu.ua/archives/6436> (in Ukrainian)
5. Kubers'kyi I. Yu. Entsyklopediya dlya yunoho muzykanta / I. Yu. Kubers'kyi. – Sankt-Peterburh : MAЭ RAN, 1997 – 576 s. (in Ukrainian)
6. Rostovs'kyi O. Ya. Metodyka vykladannya muzyky v pochatkoviy shkoli / O. Ya. Rostovs'kyi. – Ternopil' : Navchal'na knyha – Bohdan, 2001. – s. 168. (in Ukrainian)
7. Stupak B. M. Natsional'na shkola: vytoky, stanovlennya: Navchal'no-metodychnyy posibnyk / B. M. Stupak. – K. : IZMN, 1998. – 336 s. (in Ukrainian)
8. Fitsula M. M. Pedahohichni problemy perevykhovannya uchniv / M. M. Fitsula. – Ternopil' : Navchal'na knyha – Bohdan, 1993. – 298 s. (in Ukrainian)

УДК 37(477)(09) «1700/1750»

Кочубей Тетяна Дмитрівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

E-mail: udpu_tania@ukr.net

МОРАЛЬНО-ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ УКРАЇНСЬКИХ ПРОСВІТНИКІВ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVIII СТ.

Анотація. Встановлено, що морально-ціннісні орієнтири педагогічної думки першої половини XVIII ст. спрямовувалися на розуміння людини, розкриття її сутності через здійснювані нею вчинки і поведінку. Науковий доробок просвітників першої половини XVIII ст. (Ф. Прокоповича, С. Калиновського) містить міркування про праведну поведінку, моральні ідеали, зразки існування людини у світі. Важлива роль відводиться характеристиці доброчесностей, наявність яких розглядається як свідчення моральної вихованості особистості, й окресленню протилежних їм вад як свідчення аморальності. З'ясовано, що серед просвітників першої половини XVIII ст., практична і творча діяльність яких мала вагомий вплив на формування педагогічної думки, вирізняється Ф. Прокопович. Він зробив помітний внесок у розвиток освітнього процесу на засадах всестановості і гуманізму.

Ключові слова: морально-ціннісні орієнтири; перша половина XVIII ст.; Ф. Прокопович; С. Калиновський; поєднання світської та релігійної освіти; принципи християнської етики.

Tetiana Kochubei – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of Social Pedagogy and Social Work Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

E-mail: udpu_tania@ukr.net

MORAL AND VALUE ORIENTARIES IN THE CREATIVE ACHIEVEMENTS OF UKRAINIAN ENLIGHTENERS IN THE FIRST HALF OF THE XVIII CENTURY

Abstract. It has been established that the moral and value orientations of the pedagogical thought of the first half of the XVIII century was directed at understanding the person, disclosing its essence through the actions and behavior it carried out. Scientific achievements of enlighteners of the first half of the XVIII century contains arguments about righteous behavior, moral ideals, and patterns of human existence in the world. The basis of the rules of conduct is the principles of Christian ethics, the human right to manifest their individuality are conducted based on the behavioral rules, but under the condition that this manifestation does not harm others. An important role has

been given to the characterization of virtues. The presence of which has been seen as evidence of the individual's moral education and the outline of the opposing defects as evidence of immorality. They argued that the person can acquainted them only in the process of a specially organized education. It was found out that F. Prokopovych has been distinguished among the educators of the first half of the XVIII century, whose practical and creative activity had a significant influence on the formation of pedagogical thought. He did not only tried to convey his vision of a person, his/her education and upbringing to a broader public of Ukrainian society, but also made a noticeable practical contribution to the development of the educational process on the basis of institution and humanism.

Key words: *moral and value orientations; the first half of the eighteenth century; F. Prokopovich; S. Kalinovsky; a combination of secular and religious education; the principles of Christian ethics.*

Кочубей Татьяна Дмитриевна - доктор педагогических наук, профессор, профессор кафедры социальной педагогики и социальной работы Уманского государственного педагогического университета имени Павла Тычины

E-mail: udpu_tania@ukr.net

МОРАЛЬНО-ЦЕННОСТНЫЕ ОРИЕНТИРЫ В ТВОРЧЕСТВЕ УКРАИНСКИХ ПРОСВЕТИТЕЛЕЙ ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XVIII ВЕКА

Аннотация. *Установлено, что морально-ценностные ориентиры педагогической мысли первой половины XVIII в. направлены на понимание человека, раскрытие его сущности через осуществляемые им поступки и поведение. Научный потенциал просветителей первой половины XVIII в. (Ф. Прокоповича, С. Калиновского) содержит рассуждения о праведном поведении, нравственных идеалах, образцах существования человека в мире. Важная роль отводится характеристике добродетелей, наличие которых рассматривается как свидетельство нравственной воспитанности личности, и определению противоположных им недостатков как свидетельство безнравственности. Выяснено, что среди просветителей первой половины XVIII в., деятельность которых имела значительное влияние на формирование педагогической мысли, отличается Ф. Прокопович. Он внес заметный вклад в развитие образовательного процесса на основе всесословности и гуманизма.*

Ключевые слова: *морально-ценностные ориентиры; первая половина XVIII в.; Ф. Прокопович; С. Калиновский; сочетание светского и религиозного образования; принципы христианской этики.*

Вступ. У часи соціально-економічних трансформацій, визначення пріоритетів гуманітарної політики особливого значення набуває освітньо-виховна система, яка забезпечує гуманізацію суспільства й окремої особистості, зміцнює засади моральності. Зберігаючи свій людиноцентристський характер, освіта наповнює суспільство культурологічним і гуманістичним змістом на основі надбань педагогічної науки, яка є невід'ємною складовою загальної культури українського народу. Спираючись на досвід минулого, переосмислюючи його, вивчаючи і зберігаючи традиції, педагогічна думка здатна відроджуватися й оновлюватися у кожную нову епоху. У центрі її наукових інтересів завжди перебуває людина, її навчання і виховання на ідеях добра, людськості, духовності, патріотизму та гуманізму.

Актуальність піднятої проблеми визначається необхідністю сучасної педагогічної оцінки праць просвітників і наукових розвідок, у яких здійснено аналіз педагогічних ідей мислителів першої половини XVIII століття; зростанням інтересу науковців до ціннісно-моральних та патріотичних орієнтирів у процесі виховання студентської молоді в контексті сучасних модернізаційних та реформаційних процесів в освітній діяльності України.

Тема духовно-християнського, патріотичного та морально-ціннісного виховання розвивалася дослідниками спадщини просвітників, зокрема в роботах В. Бурлачука, Л. Ваховського, Н. Дічек, М. Захарченка, О. Зелінської, М. Кашуби, М. Лебедева, М. Марковського, С. Мащенко, В. Микитася, М. Молчанова, Г. Панчук, І. Соломахи, Н. Сумцова, О. Сухомлинської, В. Тригубенка, В. Шевчука та ін.

Мета статті – визначити морально-ціннісні орієнтири педагогічної думки першої половини XVIII століття, висвітлити їх особливості та спрямованість на розуміння людини, розкрити її сутність через здійснюванні нею вчинки.

Методи дослідження – історико-педагогічний аналіз, синтез, узагальнення стали основою обґрунтування морально-ціннісних орієнтирів педагогічної думки досліджуваного періоду; структурно-порівняльний аналіз уможливив розглянути педагогічну думку в Україні крізь призму світоглядних цінностей, ідеалів людини, які сповідували просвітники у першій половині XVIII ст.; герменевтичний допоміг визначити педагогічну спрямованість праць просвітників.

Результати дослідження. Звертаючись до розгляду морально-ціннісних орієнтирів педагогічних ідей першої половини XVIII ст., зазначимо, що серед праць мислителів XVII ст. немає спеціальних трактатів, присвячених теорії етики. Їхні трактування добра і зла, свободи і необхідності, місця людини, розуміння її відносин з навколишнім світом, проблеми афектів і чеснот, щастя мають своєю теоретичною основою Святе Письмо, Біблію, відштовхуючись від яких, кожен з авторів виражає свої погляди. Тут варто згадати «Мир с Богом человеку» І. Гізеля, «Венець

веры католической» С. Полоцького, «Меч духовный» Л. Барановича, «Апологію», «Руно орошенное», «Четы-Мінеї» Д. Ростовського (Туптала) та ін.

Завдання етики як науки просвітники вбачали в тому, щоб відкрити людині її справжні потреби, навчити розуміти свою роль у житті. Незважаючи на свою гуманістичну спрямованість і співвідносність з практичним життям, вони доволі тісно були пов'язані з релігією. Це пояснюється тим, що в етиці Нового Часу звільнення від релігійної теорії відбувалося значно повільніше, ніж у натурфілософії. Якщо натурфілософія виразно відмежувалася від теології вже у XVII ст., то етика у багатьох вчених того часу ґрунтувалася на релігії.

Діячі XVIII ст. одностайно засуджували моральні вади духівництва. Водночас виною духовенства вважали те, що воно недостатньо вимогливе до сильних світу цього, допускає, щоб прості люди тонули в бідності, марновірстві, темноті [7, с. 154].

Розглядаючи морально-ціннісні орієнтири, що становлять суть педагогічних ідей першої половини XVIII ст., зазначимо, що в цей час визнання набуває думка про те, що сутність людини виявляється через її вчинки, поведінку, моральність. Для дотримання ідеалу моральності необхідно знати свої можливості, здатності – явні і приховані. Психологічні курси, які читали в Києво-Могилянській академії, висвітлювали «потаємні механізми» людських здатностей і можливостей, згідно з якими формуються зовнішні поведінкові акти. Етичне вчення професорів академії містить міркування про праведну поведінку, моральні ідеали, зразки людської діяльності у світі. Для дотримання цих взірців, керування своїми вчинками відповідно до етичних ідеалів людина повинна усвідомлювати свої можливості.

Так, у вченні Ф. Прокоповича про людину чітко виокремлюється провідна ідея, головна мета: людина має усвідомити своє «я», володіти такими поняттями, як особиста гідність й особиста відповідальність. Відповідно до християнської антропології природа людини складається з тіла та Духу. Первісне блаженство людини полягало в тому, що вона образ Божий мала «в правоті» розуму та волі, у владі над світом тварин, у безсмертності тіла й душі. До гріховного падіння Адам володів свободою волі, він не мав ніяких пристрастей, котрі чинили б опір розуму. Цим самим Ф. Прокопович відстоює повну гармонію в первісній людині, заперечуючи боротьбу духу проти плоті. Причина гріха бачиться ним не у супротиві плоті духу, а у власній вільній волі Адама [2, с. 85]. Під «плотським» у людині Ф. Прокопович має на увазі не тіло, а наявність гріха: «Усі люди від Адама тілесним породженням похідні, мають у собі Адамові тління, це є нахилом до гріха» [5, с. 133]. Гріхопадіння не згубило сутність людини, людина не перестала через гріх бути людиною, а тільки втратила премудрість, праведність і благополуччя. Втративши божественну свободу, вона зберегла власну волю. Оскільки людина за

своєю суттю складається з душі й тіла, то щоб бути щасливою, їй необхідно мати «в обох [іпостасях] добрий стан». Тіло потребує блага тілесного, а дух – духовного. Для духовного життя головним критерієм є дотримання зовнішнього (обрядового) божественного і морального законів. Людина невіруюча є «душевною», а не «духовною», тому що не може здійснити не лише досконалого, а й недосконалого «духовного законотворення». Для плотської людини важливо, щоб вона була «...і розумом чудова, і волею непорочна, і здоров'ям одарена тілесним, під іменем якого розположення і красу розуміти треба» [5, с. 3].

Розкриваючи в «Етиці» сенс людської діяльності, Ф. Прокопович стверджує, що кожна людина діє, бо «вона бажає чогось, заради чого це робить». Оволодіння предметом бажання є щастям, але людина не завжди розуміє, що саме відповідає її уявленням про щастя. Тому, діючи покvapливо й недосконало, люди помиляються в своїх бажаннях і не досягають щастя. Сам мислитель під щастям розумів спокійну совість, яка несумісна з душевними муками, що з'являються, коли одна людина змушує іншу робити те, що совість їй забороняє. Тому головне завдання етики, яка керує людською поведінкою, професор Києво-Могилянської академії вбачав у тому, щоб «досліджувати й навчати, в чому полягає найвище добро, або найвище щастя й блаженство. А цього можна досягти не інакше, як з'ясувавши, що людині найбільше відповідає» [6, с. 107].

Обов'язок етики, на думку Ф. Прокоповича, «навчати правил доброї поведінки, а не добре поводитися». Останнє стосується всіх людей, а перше – лише філософів. Отже, вчений вирізняє етику як науку про норми поведінки від самої етичної поведінки, оскільки метою «доброї поведінки є щастя, або блаженство». Цим самим у вітчизняній науці було зроблено крок до розрізнення теорії моралі (етики як науки) від моральних дій і вчинків, чи як писав Ф. Прокопович: «...Сама етика розглядається двояко – взагалі й зокрема», чи як наука «про мету людських дій, тобто про щастя та заходи людської поведінки» та як сама людська поведінка.

Оцінюючи ці погляди вченого, наведемо слова українських дослідників про те, що «таке розрізнення теоретичного й практичного (онтологічного інколи) є характерним для наукових досліджень Феофана Прокоповича, оскільки він на категоріальному рівні розрізняє теорію як певний спосіб «діяти або виконувати», або як суму багатьох понять, яка хоч і спрямовується на якусь справу, проте може існувати і без цієї справи. Практика ж є саме виконання справи, яке керується теоретичними правилами» [9, с. 128].

Заслугує на увагу також ідея Ф. Прокоповича про те, що пізнавальні й практичні функції науки мають бути моральними, пов'язаними з добром, адже метою науки «повинно бути ніщо інше, як те, що є метою доброго діяння». Цим самим було започатковано підхід, згідно з яким наука не просто аналізувалася як спосіб людської діяльності взагалі, а розглядалася в морально-ціннісному плані як творчість, спрямована на

досягнення «доброго діяння».

У праці «Про риторичне мистецтво» Ф. Прокопович викладає свої міркування щодо розвитку творчої особистості, міжособистісного спілкування, мови та мислення, їхнього зв'язку, людських почуттів, пам'яті та інших психічних здатностей. Кожну з названих проблем мислитель розглядає з позицій цілісності людини, тобто досліджує психічні функції не ізольовано, а у взаємозв'язку, адже кожна з них – це певний аспект бачення психічної тотальності. За словами В. Роменця, до такого підходу у другій половині XIX –початку XX ст. вдаватиметься Т. Рібо у своїх монографіях. У нього «уява, пам'ять становлять осердя, фокус психічного, тому воно в цілому набуває своєрідної форми (фантазійної, мислительної тощо). Без певної форми психічне не існує, будучи неоформленим, воно бентежить людину як ворожа їй стихія» [8, с. 826]. Подібне тлумачення психічного характерне й для Ф. Прокоповича.

Окреслюючи особливості мови та мислення, людських почуттів, пам'яті та інших психічних здатностей, філософ показує їхню важливість і взаємозв'язок на прикладі оратора, який «замикає в межах свого слова всі важливі справи... Він розкриває й засуджує злочини, дискутує про добродішність і достоїнства, відкриває таємниці природи, нарікає на нестійкість долі, говорить про виникнення й загибель царств, мінливість речей, ставить перед очі подвиги героїв і царств, величаво прикрашає мужів, котрі здобули славу, тлумачить священні справи пресвятого й найвищого Бога, виголошує похвали, викладає народові накази й закони» [8, с. 108]. Мета промовця – «переконувати мовою». Через мову одна людина «входить» в іншу, здійснює в ній великі зрушення, перебудовує психіку загалом, а найбільше – її мотиваційне підґрунтя. Слово, вважає Ф. Прокопович, є живим осередком психічного життя людини, більше того, її активним самодіяльним першопочатком.

У «Етиці» філософ не тільки викладає загальні міркування щодо різних психічних процесів, а й формулює правила поведінки: «людина завжди має робити те, чого вимагає здоровий розум; а здоровий розум вимагає, щоб кожному віддати те, що йому належить, тобто кожному треба надати його право» [8, с. 505]. У цьому твердженні простежується визнання необхідності рахуватися з іншою людиною, яка має право на індивідуалізований, своєрідний, особистісний вияв своєї самості, але так, щоб не пригнічувати самість іншої людини. Тобто, те, чого і як людина навчає, так має діяти й сама.

Мета доброї поведінки вбачається Ф. Прокоповичем у досягненні людиною щастя; досягти цієї мети можливо лише завдяки добрим діям. При цьому свої погляди на добру поведінку він поділяє на дві частини. У першій ідеться про мету людських дій, тобто про щастя і засади людської поведінки. У другій – про саму людську поведінку, зокрема про чесноти й протилежні їм вади. Загальною етикою мислитель називає дисципліну, яка займається людськими вчинками, їхнім співвідношенням,

закономірностями та винятками. Саму ж дисципліну поділяє на монастику, економіку й політику [8, с. 506]. Монастика вивчає людські звичаї як такі. Засвоївши монастику, людина набуває спроможності керувати малим господарством (економіка) або великим – державою (політика). Отже, етика у Ф. Прокоповича – це наука, що містить загальні правила поведінки.

Для розкриття сенсу та спрямування людських дій, мислитель аналізує їхні причини, поділяючи на внутрішні (матеріальні, формальні) та зовнішні (спонукальні й цільові). Матеріальна причина – це фізичний рух, формальна – якість руху. Спонукальні причини дії – це природні або набуті звички, наприклад, характер. Зовнішні причини, підбадьорюючи людину наказом, захопленням, переконанням, рухають і спонукають її до дії. Отже, досліджуючи етичні проблеми, Ф. Прокопович звертає увагу на психологічні основи поведінки. Його цікавлять внутрішні засади людських дій, у тому числі вродженні, до яких він зараховує інтелект. Ведучи мову про зовнішні засади людських дій, філософ називає Бога як рушія людської волі. Добро як спонука вчинку, стверджує Ф. Прокопович, має відповідати потребам людини. Поділяючи добро на види, мислитель подає детальний зміст його мотивації. Нетворене добро у нього – це Бог, творене – всі речі. Добро метафізичне пов'язується з принципом досконалості взагалі. Добро фізичне охоплює природні здатності й афекти. Нарешті, моральне, або етичне, добро відповідає прагненням людини, воно бажане. Саме про це останнє добро і йдеться в його «Етиці». Етичне добро у свою чергу, поділяється на тілесне (багатство) та моральне (почесті). Будь-яке добро – бажане, а зло – небажане. Коли бажають гріховного, то воно, на перший погляд, видається добром, але насправді об'єктивно таким не є [8, с. 510].

Ще одним представником етичного напрямку є С. Калиновський. Курс лекцій, який він читав у Києво-Могилянській академії, вважається одним із кращих серед тих, що збереглися до нашого часу. У ньому міститься повний курс етики – єдиний, викладений відповідно до всіх правил методики, що перетворює його на «пам'ятку» не лише вітчизняної філософської, а й педагогічної думки XVIII ст. [1, с. 123]. З педагогічного погляду особливий інтерес становить диспут (другий) філософського курсу, в якому розглядаються питання формування волі, вироблення моральних навичок, визначається сутність моральної доброчесності. Четвертий диспут присвячений психологічним аспектам моральності. Положення «Етики» свідчать, що «автор заперечує поширену на той час теорію вродженості моральних якостей людини. Він вказував на важливість формування моральних якостей шляхом вироблення навичок, наголошуючи на провідній ролі виховання в цьому процесі» [1, с. 124]. Провідне місце в його дослідженнях посідає вчинок. У побудові теорії вчинку він «виходить з ідеї моральності, розуміючи її зміст як навички жити доброчесно або ж ні. Моральність – це самі вчинки, що походять від навичок. У повторенні актів поведінки закріплюються

моральні навички» [8, с. 839].

Характерною особливістю філософських курсів київських професорів була їхня спрямованість проти моральної доктрини томізму. Проблема свободи волі, мотивації вольових рішень присвячений розділ етики С. Калиновського «Зовнішні й внутрішні принципи людських дій». На думку філософа, не всі дії волі є вільними, деякі з них – необхідні. Адам, согрішивши, не був позбавлений самостійної волі, воля людини і після гріхопадіння залишилася вільною. Разом з тим він погоджується з Августином у визнанні пріоритету волі над розумом: «Хоча думка передує волі як породниця, вона не керує волею як господин. Якщо порада думки подобається волі, вона її схвалює, якщо не подобається, відкидає» [3, с. 208].

Отже, стверджуючи, що акт доброчесності, справедливості залежить від волі та інтелекту, С. Калиновський від самого початку своєї етики «виявляє себе сином епохи Просвітництва, відзначаючи, що воля реалізує себе, коли освітлюється розумом, який навчає, що належить робити». Воля, взята окремо, підноситься до рівня здорового глузду; її рішення закріплюються дією – саме закріплюються, але не збагачуються в ній. Наголошується, що справедливість, моральні чесноти залежать від знання, насамперед наукового [4, с. 50]. Водночас наголошується, що психологія людини, її індивідуальні якості, ситуація, в якій вона діє, вносять певні корективи. Тому С. Калиновський застерігає: не завжди кращою є та людина, яка тільки філософствує та демонструє свої чесноти в уявному й піднесеному стилі. Доброчесність ґрунтується не тільки на пізнанні, а й на поведінкових нормах і звичках. У дусі Просвітництва вся дійова активність учинку не набуває нового змісту порівняно з його мотивацією або конкретніше – з інтелектом. Мотиваційний пріоритет у трактуванні вчинку виявляється й «у думці С. Калиновського про доброчесний етичний акт, який не має начала в самому собі, а тільки в задумі й намірах діючої людини, яка вирішує, як правильно й доброчесно жити» [4, с. 51]. Враховуючи важливе значення для здійснення вчинку ухвалення належного рішення, мислитель називає людину «моральним філософом».

Хоча інтелектуальний аспект учинку й не виноситься С. Калиновським на перший план, усе ж пізнання чеснот він трактує як таке, що спрямовує людські вчинки до доброчесності. У вчинку, завдяки якому виявляється доброчесність, людина заспокоюється [4, с. 57]. Це положення певною мірою слід розуміти як катарсис, адже С. Калиновський з повагою покликається на віковічні традиції філософії та психології, зокрема високо оцінює внесок Арістотеля у світову культуру. Ідею катарсису український учений упевнено переносить із галузі поезії на етику.

Мета вчинку розуміється С. Калиновським як провідний аспект учинкової дії і поділяється на фізичну й моральну. Про його розуміння

мети красномовно говорить теза: «Божественна слава є наша моральна мета, але сприйнята недосконало, оскільки до неї не мають потягу» [4, с. 82]. Це, на переконання мислителя, пояснюється тим, що «у своїй свідомості люди перебувають серед матеріальних речей, не відають Бога, а саме Бог є останньою метою природи речей» [4, с. 83]. Тому, не усвідомлюючи присутності Бога в світі, люди скоряються фізичній меті.

Стверджуючи, що людина спонукається до дії прагненням блаженства, С. Калиновський розглядає останнє з теологічних позицій. Це блаженство не сумісне ані з багатством, ані з почестями, славою, могутністю чи владою. Його сутність полягає в єднанні з вищою істотою, воно є критерієм пізнання Бога й слідування йому. Як стан блаженство є найвищою досконалістю людини, любов до Бога – стан найвищого блаженства [8, с. 842].

Доволі детально й ґрунтовно С. Калиновський розробляє проблему мети вчинку. Згідно з його поглядами, людина за своєю природою ставить перед собою багато цілей, але їх належить скоординувати, обрати провідну: «Загальною є мета, заради якої відбувається те, що відбувається». Тому людина не може водночас мати два рівноцінні прагнення, наприклад, з однаковою силою жадати і багатства, й шани, бо щось одне обов'язково буде домінувати. Людина вдається до багатства задля шани або до шани задля багатства, а в цьому «вже втрачається моральна цілісність» [4, с. 88–89].

Досліджуючи змістову сторону мотивації, С. Калиновський знову звертається до ідеї блаженства, поділяючи його на абсолютне (трансцендентне), що робить людину цілком щасливою, й природне – як досконалість людини, котра вміє володіти силами природи. Справжнє благо є самодостатнім; об'єктивне блаженство не допускає зла тому, що воно «є сам Бог» [4, с. 93], а Бог невичерпний. Ґрунтуючись на такій позиції, мислитель визначає сутність «формального блаженства», яке, на його думку, полягає в інтуїтивному баченні Бога. Лише таке блаженство визначає акт волі. Однак чітке бачення Бога є за своєю сутністю споглядальним, непрактичним. Отже, «самостійність, автономність учинкової дії, яка має свій зміст, іще не передбачається» [8, с. 843].

Негативною є відповідь С. Калиновського й на запитання щодо можливостей людини досягти блаженства силами природи: «Але приходиться для слави й гідності людини те, що вона призначена для іншої, надприродної мети, піднесеної божественною волею; для її досягнення не досить природи, для цього необхідна особлива допомога Бога» [4, с. 104]. У цих міркуваннях ідея Бога постає компетенцією у зв'язку з відсутністю дії. Втручання Бога інтенсифікує мотивацію, щоб вона стала реально діючою. Разом з цим вона набуває божественних рис, стає, зрештою, мотивацією божественною. Водночас і воля людини, поєднана з ясным баченням Бога, з необхідністю збуджується до любові. А в цьому акті вибір людської волі вже відходить на другий план [8, с. 843].

Для досягнення блаженства, стверджує С. Калиновський, участь тілесних процесів не потрібна, адже воно великою мірою криється в ясному баченні Бога. Тобто, тіло «не є необхідно пристосованим для суті щастя реквізитом» [4, с. 108]. Проте оскільки розумна душа не має істотної повноти й визначає порядок дій для органічного тіла, «з яким складає людську істоту акциденційно, а не субстанційно», тіло все ж таки бере участь в удосконаленні людини. До блаженства акцидентного С. Калиновський відносить здоров'я тіла, красу, досконалу взаємодію внутрішніх і зовнішніх відчуттів, бо «чи пристойно припустити, що душа, влита в тіло Богом і найтіснішим чином пов'язана з ним, є співучасником покаліченого й безформного тіла?» Вивищення ролі досконалого тіла у функціонуванні розумної душі свідчить про орієнтацію на принцип дії. Тобто «для щастя людини обов'язкові й тіло, й душа в їхньому нормальному функціонуванні та взаємодії. Ця антропологічна цілісність є підставою для з'ясування справжніх мотивів учинків» [8, с. 844].

Розглядаючи доброчинність як моральний акт, С. Калиновський розуміє її як навичку: «Якщо навичка була здійснена не інакше, як добрими діями, то вона не зможе безпосередньо після цього схилитися до поганих дій, інакше вона вже схилилася б до несхожих актів» [4, с. 171]. Іншими словами, доброчинність не розмірковує, а діє одразу, навіть із компонентами несвідомого; будь-яке попереднє обмірковування скасовує її. Водночас наголошується, що цей неусвідомлений перехід завдяки навичці від думки до дії насамперед має виступити в усій своїй моральній безпосередності. Усе це не заперечує ідеї вибору, який С. Калиновський вважає передумовою морального формування особи; стаючи такою, вона здійснює моральний акт інтуїтивно.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проаналізувавши морально-ціннісні орієнтири просвітників першої половини XVIII ст. переконуємося, що їхній науковий доробок містить міркування про праведну поведінку, моральні ідеали, зразки існування людини в світі. В основу правил поведінки покладаються принципи християнської етики, визнається право людини на вияв своєї індивідуальності, але за умов, що цей вияв не завдає шкоди іншим. Важлива роль надається характеристиці доброчесностей, наявність яких розглядається як свідчення моральної вихованості особистості, й окресленню протилежних їм вад як свідченню аморальності.

Подальшого розвитку потребує проблема духовно-християнських і патріотичних вимірів людського буття в контексті прийнятої в Україні Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді.

Література

1. Антология педагогической мысли Украинской ССР / [сост. Н. П. Калениченко]. – Москва : Педагогика, 1988. – 640 с.
2. Лебедева Н. А. Философская мысль русского духовенства в российском

- просвещении : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.03 «История философии» / Лебедева Наталья Александровна. – Мурманск, 2003. – 221 с.
3. Ничик В. М. Из истории отечественной философии конца XVII – начала XVIII века / В. М. Ничик. – Київ, 1978. – 298 с.
  4. Памятники этической мысли на Украине XVII – первой половины XVIII столетия / сост. М. В. Кашуба. – Київ : Наук. думка, 1987. – 527 с.
  5. Прокопович Ф. Богословское учение о состоянии неповрежденного человека или о том, каков был Адам в раю / Ф. Прокопович. – Москва, 1785.
  6. Прокопович Ф. Філософські твори : в 3 т. ; [пер. з латини] / Феофан Прокопович. – Київ : Наукова думка, 1979. – Т. 1. – 511 с.; 1980. – Т. 2. – 550 с.
  7. Розвиток прогресивної філософської думки російського і українського та білоруського народів у XVII–XVIII ст. – Київ: Наукова думка, 1978. – 168 с.
  8. Роменець В. А. Історія психології. XVII століття. Епоха Просвітництва / В. А. Роменець. – Київ : Либідь, 2006. – 997 с.
  9. Соціологічна думка України / [М. В. Захарченко, В. Ф. Бурлачук, М. О. Молчанов [та ін.]]. – Київ : Заповіт, 1996. – 424 с.

Bibliography

1. Anthology of the Pedagogical Thought of the Ukrainian SSR / [sost. N. P. Kalenichenko]. – М. : Pedagogika, 1988. – 640 s. [in Russian].
2. Lebedeva N. A. Philosophical Thought of the Russian Clergy in Russian Enlightenment: dis. ... kand. filos. nauk : 09.00.03 «Istorija filosofii» / Lebedeva Natal'ja Aleksandrovna. – Murmansk, 2003. – 221 s. [in Russian].
3. Nichik V. M. From the history of national philosophy of the late XVII - early XVIII century / V. M. Nichik. – K., 1978. – 298 s. [in Russian].
4. Monuments of ethical thought in Ukraine XVII - first half of XVIII century / sost. M. V. Kashuba. – K. : Nauk. dumka, 1987. – 527 s. [in Russian].
5. Prokopovich F. Theological doctrine of the state of the intact person or what Adam was in paradise / F. Prokopovich. – M., 1785. [in Russian].
6. Prokopovych F. Philosophical Compositions: in 3 is. ; [per. z latyny] / Feofan Prokopovych. – K. : Naukova dumka, 1979. – Т. 1. – 511 s. ; 1980. – Т. 2. – 550 s. [in Ukrainian].
7. The Philosophical Thought Progressive Development of Russians, Ukrainians and Bielorrussians in the XVII–XVIII century. – K. : Naukova dumka, 1978. – 168 s. [in Ukrainian].
8. Romenets' V. A. The History of Psychology. XVII century. Enlightenment Epoch. / V. A. Romenets'. – K. : Lybid', 2006. – 997 s. [in Ukrainian].
9. Ukrainian Sociological Thought / [M. V. Zakharchenko, V. F. Burlachuk, M. O. Molchanov [ta in.]]. – K. : Zapovit, 1996. – 424 s. [in Ukrainian].

УДК 378:015.31:172.15

Красильник Юрій Семенович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри основ професійного навчання Київського національного університету будівництва та архітектури

E-mail: kyursem@ukr.net

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ МАГІСТРАТУРИ УНІВЕРСИТЕТУ

Анотація. У статті обґрунтовано науково-педагогічні засади підвищення ефективності патріотичного виховання студентів в освітньому середовищі магістратури університету. Встановлено, що патріотичне виховання студентів в освітньому середовищі магістратури університету – це комплексна системна і цілеспрямована виховна діяльність керівництва, науково-педагогічних працівників, культурно-освітніх організацій, родин студентів, засобів масової інформації, інших інституцій щодо формування та розвитку у студентів високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо українського народу, готовності до виконання професійного, громадянського і конституційного обов'язку щодо захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави.

Ключові слова: концепція виховання; технологія виховання; патріотичне виховання; патріотична свідомість; патріотичні почуття; освітнє середовище; моральні цінності.

Krasilnik Yuriy – Candidate of Pedagogical Sciences, assistant professor, assistant professor in the Department of the basics of professional training at Kyiv National University of Construction and Architecture

E-mail: kyursem@ukr.net

PATRIOTIC EDUCATION OF STUDENTS IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF UNIVERSITY MASTERS

Summary. The article substantiates the scientific and pedagogical principles of increasing the efficiency of patriotic education of students in the educational environment of the university's magistracy. It is established that patriotic education of students in the educational environment of the university's magistracy is a complex systematic and purposeful educational activity of the leadership, scientific and pedagogical workers, cultural and educational organizations, families of students, mass media and other institutions concerning the formation and development of students of high patriotic consciousness, a sense of loyalty, love for the Motherland, care for the good of

the Ukrainian people, readiness to fulfill professional, civil and constitutional duty concerning the protection of national interests, integrity, independence of Ukraine, promotion of its formation as a legal, democratic, social state. The patriotic education of students should be considered as a complex process, all components of which must be interconnected and complement each other, which implies a purposeful and comprehensive implementation of it both in the learning process and in non-auditing activities, through the study of humanities, the participation of students in the activities of public organizations of patriotic orientation, as well as in the relevant activities of youth movements, events and events.

The primary task for the formation of patriotic feelings of students is their active inclusion in a variety of activities, which will contribute to the accumulation of experience patriotic behavior and relationships.

Key words: *conception of education; technology of education; patriotic education; patriotic consciousness; patriotic feelings; educational environment; moral values.*

Красильник Юрий Семенович – кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры основ профессионального обучения Киевского национального университета строительства и архитектуры

ПАТРИОТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ СТУДЕНТОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ МАГИСТРАТУРЫ УНИВЕРСИТЕТА

Аннотация. *В статье обоснованы научно-педагогические основы повышения эффективности патриотического воспитания студентов в образовательной среде магистратуры университета. Установлено, что патриотическое воспитание студентов в образовательной среде магистратуры университета – это комплексная системная и целенаправленная воспитательная деятельность руководства, научно-педагогических работников, культурно-образовательных организаций, семей студентов, средств массовой информации, других институтов по формированию и развитию у студентов высокого патриотического сознания, чувства верности, любви к Родине, заботы о благе украинского народа, готовности к выполнению профессионального, гражданского и конституционного долга по защите национальных интересов, целостности, независимости Украины, содействие становлению ее как правового, демократического, социального государства.*

Ключевые слова: *концепция воспитания; технология воспитания; патриотическое воспитание; патриотическое сознание; патриотические чувства; образовательная среда; нравственные ценности.*

Постановка проблеми, її актуальність. Сучасні виклики, які постали перед Україною, загрози національній безпеці актуалізують роль патріотичного виховання громадян. Держава потребує висококompетентного, високоморального, духовно і фізично підготовленого працівника, здатного ефективно вирішувати завдання професійної діяльності. Результати проведених досліджень засвідчують, що характерною є позитивна тенденція зростання частки громадян, які вважають демократію найкращим типом державного устрою [3]. Водночас, рівень задоволення громадян тим, як функціонує демократія в Україні, є посереднім. Середня оцінка рівня задоволеності за шкалою від 0 до 10 становить 4 бали [8, с. 9]. Лише третина громадян вважають, що їхня особиста участь потрібна для того, щоб ситуація в країні змінилася на краще. 47% такої потреби не відчують. Рівень залученості респондентів до активної громадської діяльності є низьким. Тільки 8% дали позитивну відповідь на це питання, 84% – негативну. Головним мотивом для потенційної активності була названа можлива конкретна користь для громадянина чи його сім'ї – так відповіли понад 37% опитаних. Потенційне сприяння ліквідації можливої загрози життю, здоров'ю або добробуту для рідних і близьких назвали близько третини опитаних. Понад чверть (26%) громадян зазначили, що готові до активної громадської діяльності в тому разі, якщо це принесе користь суспільству. За даними опитування, тим, хто не залучений до активної громадської діяльності, найбільше заважає їхній громадській активності брак вільного часу (27%), незнання, як досягти мети (11%), недостатність ресурсів (9%), загрозу протидії з боку влади чи керівництва (7%), відсутність однодумців (6%). 19% вказують на інші причини (без деталізації), 22% – не знають причин [8, с. 12].

Вища школа на сучасному етапі розвитку суспільства покликана надати пріоритети вихованню патріотизму як складнику світогляду студента та його ставленню до рідної країни, інших націй та народів, національних святинь, посиленню любові до України, мови, почуттю відповідальності за її незалежність, збереженню матеріальних і духовних цінностей [4, с. 3]. Особливо, на нашу думку, це стосується майбутнього викладача як випускника магістратури, який у своїй професійній діяльності має здійснювати патріотичне виховання суб'єктів освітньої діяльності. Тому, у сучасній вищій освіті актуалізується потреба у вихованні патріотизму студентів як базової якості особистості на основі нових підходів і шляхів його реалізації. Для успішного розв'язання цієї проблеми є створення патріотично спрямованого освітнього середовища університету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти патріотичного виховання розроблено видатними українськими дослідниками: Х. Алчевська, Г. Ващенко, Є. Воропай, Б. Грінченко, М. Грушевський, О. Духнович, М. Драгоманов, І. Крип'якевич,

А. Макаренко, І. Огієнко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський, які значну увагу приділяли вихованню у молоді любові до своєї землі, рідної мови, формуванню національної самосвідомості. Філософсько-методологічні основи виховного процесу, які відповідають оновленій парадигмі освіти, сформували М. Антонєць, А. Бойко, Л. Вовк, М. Євтух, П. Кононенко, В. Кремень, В. Москалець, М. Стельмахович, М. Ярмаченко та ін. Проблеми формування патріотичної свідомості відображено у вітчизняній (А. Бичко, І. Надольний, Л. Сохань та ін.) та зарубіжній (І. Кант, К. Роджерс, Е. Фромм та ін.) філософії. Загальнопедагогічні аспекти підготовки майбутнього педагога досліджували О. Антонова, О. Дубасенюк, Р. Гуревич, І. Зязюн, Н. Кічук, О. Куцевол. Інноваційні підходи до організації виховної роботи в університеті вивчали О. Акімова, О. Коберник, В. Сорочинська, В. Шахов та ін. Ціннісні мотиви формування громадянсько-патріотичної культури молоді висвітлено у працях О. Безкоровайної, М. Сметанського, Г. Тарасенко, Г. Шевченко, І. Шоробури та ін. Психологічні основи патріотичного виховання досліджували Б. Ананьєв, П. Блонський, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонтєв, О. Петровський, П. Якобсон. Серед сучасних дослідників, які працюють над проблемами патріотичного виховання та громадянських якостей особистості – І. Бех, О. Богданов, О. Будник, Г. Васянович, П. Вербицька, В. Горбунов, П. Ігнатенко, А. Погрібний, В. Поплужний, Ю. Руденко, Л. Савченко, В. Стрілько, Т. Філімонова, К. Чорна, О. Шестопалюк та ін. Достатньо повно дослідженими у педагогічній науці є проблеми національно-патріотичного (Ю. Бондаренко, М. Боришевський, О. Вишневський, Р. Захарченко, В. Кузь, Б. Цимбалістий, В. Янів, Я. Ярема, О. Ярмоленко та ін.) та військово-патріотичне виховання (А. Афанасьєв, А. Грива, З. Діхтяренко, М. Зубалій, В. Івашковський, Ю. Красильник та ін.). Помітно активізували дослідження актуальних питань національно-патріотичного і військово-патріотичного виховання науково-дослідні установи Національної академії педагогічних наук України (далі – НАПН України), її індивідуальні члени та науково-методичні центри, що працюють при закладах вищої освіти під науковим супроводом НАПН України [2]. Усю сукупність науково-дослідної і організаційно-методичної роботи, що проводиться в межах НАПН України з даних питань, представлено у матеріалах за такими напрямками: *науково-методичний супровід виховної діяльності*, який полягає у розробці особистісно орієнтованих технологій патріотичного виховання молоді в громадських об'єднаннях; розвитку соціальної ініціативи молоді як прояву патріотизму, сутності і змісту національно-патріотичного виховання учнів в умовах Східного регіону; розробленні концептуальної моделі особистості-громадянина та Програми громадянського виховання і самовиховання особистості (Інститут психології ім. Г. С. Костюка); створенні технологій виховання національного самоствердження в молоді, формування громадянської компетентності молоді в умовах

полікультурного середовища (НМЦ інноваційних технологій виховного процесу); підготовці педагогічних працівників до розвитку духовного потенціалу молоді (Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих); визначенні підходів до студентського самоврядування як інструменту розвитку лідерського потенціалу університетів, усвідомлення студентами власної соціальної відповідальності як засади професійного становлення (Інститут вищої освіти); *акцентуація на виховному характері змісту освіти*, до якого належать інструктивні матеріали, навчально-методичні посібники і підручники, які ставлять завданням розкриття питань національно-патріотичного і громадянського виховання через зміст освіти; *розробка питання військово-патріотичного виховання молоді*, викликані часом і обставинами («Стратегія патріот: Хортинг – мистецтво перемоги» (Інститут проблем виховання), військово-патріотичне виховання студентської молоді у діяльності Науково-освітнього центру козацтва імені Г. Сковороди, робота у військово-патріотичному клубі «Гарт», а також на кафедрі військової підготовки Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського, у національно-патріотичному таборі для студентської молоді «Дія» (НМЦ педагогічного краєзнавства), військово-патріотичному клубі для старшокласників та студентів з основ допризовної підготовки (НМЦ гендерної освіти і виховання учнівської і студентської молоді); *психолого-педагогічна підтримка уразливих категорій дітей і дорослого населення* (підготовка навчально-методичних посібників «Соціально-педагогічна та психолого-педагогічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту», розробка і проведення тренінгів для методистів, різних категорій працівників освіти, воїнів-учасників АТО, які їх готують до організації і проведення національно-патріотичного і військово-патріотичного виховання різних категорій молоді, особливо тих, що постраждали від воєнних дій, розроблення і впровадження методик соціально-педагогічної підтримки дітей із сімей вимушених переселенців (Інститут проблем виховання); розв'язання невідкладних питань психологічної і соціальної підтримки, соціальної взаємодії з дітьми і дорослим населенням, що проживають в зоні військових конфліктів (НМЦ проблем соціальної педагогіки та соціальної роботи, що знаходиться у м. Старобільську); *інформаційно-комунікативне забезпечення питань національно-патріотичного і військово-патріотичного виховання молоді*, зокрема: здійснюється бібліографічне, інформаційно-аналітичне, реферативне консультування й інформування широкого кола освітян; постійно відбувається організація і проведення книжкових виставок, інформаційних оглядів, презентацій (ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського); *організаційно-методична робота з національно-патріотичного і військово-патріотичного виховання* (форуми, засідання клубів, проведення годин і бесід спілкування з воїнами АТО, концерти для воїнів, поранених у боях на Сході України; уроки патріотизму, уроки-ігри, військово-спортивні змагання, виставки

малюнків, майстрування оберегів, влаштування кінолекторіїв, екскурсій, історико-краєзнавчі та пошукові походи військово-патріотичного спрямування, створення національно-патріотичних куточків, арт-буків із національно-патріотичного виховання, квест-марафонів «Україну – любимо, Україну – знаємо, Україну, рідну неньку, ми оберігаємо!», серія виховних заходів «Пізнай свою історію – вона єднає», різноманітна волонтерська діяльність та суспільно корисна робота тощо).

Встановлена динаміка наукових публікацій у галузі патріотичного виховання на основі матеріалів загальнодержавної реферативної бази даних «Україніка наукова» за період 1998-2015 років [9]. На час проведення дослідження загальна кількість наукових записів у реферативній базі становила близько 563 тисяч, з них з проблематики патріотичного виховання – 88 документів (0,02 % загальної їх кількості). Це дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук – 30, наукового ступеня доктора наук – 1. Найбільшу кількість досліджень з тематики національно-патріотичного виховання зроблено в 2006 році (16,1%) та 2011 році (12,9%). Результати аналізу відображення рефератів на дисертації свідчать, що більшість досліджень – 22 з 31 (65%) здійснено в галузі педагогічних наук (спеціальності «загальна педагогіка та історія педагогіки» – 5 дисертацій, «теорія та методика навчання» – 2 дисертації, «теорія та методика професійної освіти» – 3 дисертації, «теорія та методика виховання» – 12 дисертацій, є також реферати з питання національно-патріотичного виховання в галузі військових (спеціальність «військова історія» – 6 дисертацій, 23%), історичних (спеціальність «історія України» – 1 дисертація, 4%), філософських (спеціальність «філософія освіти» – 1 дисертація, 4%), психологічних (спеціальність «педагогічна та вікова психологія» – 1 дисертація, 4%) наук.

Мета статті, методи дослідження. Водночас згадані дослідження розкривають лише окремі аспекти означеної проблеми, патріотичне виховання студентів в освітньому середовищі магістратури університету не стало об'єктом наукового пошуку. Вивчення теорії та узагальнення практичної виховної діяльності в умовах магістратури університету щодо здійснення патріотичного виховання студентів надали можливість виявити певну невідповідність між станом цієї роботи та сучасними вимогами, які постають перед ними як громадянами-патріотами суверенної держави. Значимість обраного напряму дослідження може бути підтверджено необхідністю вирішення низки суперечностей, а саме між: пріоритетом загальнолюдських і національних цінностей та недостатньою ефективністю механізмів їх формування у студентів магістратури університету; необхідністю патріотичного виховання студентів та недостатньою науковою розробленістю цієї проблеми; потребою в патріотичному вихованні майбутніх професіоналів та невисоким рівнем впровадження у виховну практику сучасних освітніх технологій тощо. Тому метою даної статті є обґрунтування науково-педагогічних

засад підвищення ефективності патріотичного виховання студентів в умовах магістратури університету.

Методи дослідження обрано з урахуванням поставленої мети дослідження. Наукові методи аналізу та синтезу, а також принципи класифікації використано для визначення змісту понятійно-категоріального апарату, а також при розгляді відповідних теоретичних положень. Діалектичний метод забезпечив комплексний розгляд позитивних і негативних тенденцій, що мають вплив на формування патріотизму студентів. За допомогою системно-структурного аналізу показано структуру патріотизму, патріотичного виховання як системи.

Результати дослідження. В сучасних умовах, коли Україна відстоює свободу і територіальну цілісність, пріоритетного значення набуває патріотичне виховання студентської молоді. Патріотизм традиційно розглядається як прояв почуття любові до Батьківщини, поваги до історії, служіння для її блага. У свою чергу свідомість – це здатність людини оперувати образами соціальної взаємодії, природних і культурних зв'язків, розглядати ці образи як умови, засоби, орієнтири власної поведінки. Патріотична свідомість являє собою відображення суб'єктом духовної спорідненості з Вітчизною і готовністю захищати її національні інтереси, є визначальним фактором патріотичної поведінки, а також морально-етичним регулятором взаємодії суб'єкта з об'єктом в його патріотичній діяльності. Таким чином, патріотична свідомість виступає як складне утворення і складає систему національних, соціальних, особистісних ідей, поглядів, традицій, почуттів і настроїв, які визначають мотиви патріотичної поведінки людини. Але для цього потрібно вирішити коло проблем, що створюються суперечностями інтересів і цінностей, які визначають діяльність окремих особистостей, соціальних груп, стан суспільства в цілому. Освітній процес є найважливішою формою прояву тих суттєвих відношень, які є загальними для суспільства [6, с. 29]. Студентський вік охоплює і пізньодитячий, юнацький період, і частину дорослого етапу розвитку і становлення людини та характеризується найбільш сприятливими умовами для психологічного, біологічного і соціального розвитку. В цей період найвища швидкість пам'яті, реакції, пластичності у формуванні навичок. В особистості на цьому етапі домінантним є становлення характеру та інтелекту. Активно розвиваються морально-ціннісні й естетичні почуття. Швидко освоюються соціальні ролі дорослого. Формуються і закріплюються схильності й інтереси. Визначаються життєві цілі й прагнення [5, с. 114].

З урахуванням цього головною суперечністю освітнього процесу є суперечність між потребами і вимогами суспільства щодо освітньої діяльності та потребами особистості. Вирішення проблеми пріоритету однієї з цих сторін суперечності визначає різноманітність концепцій виховання (персоналістичні, традиціоналістські, класичні, загальні, метафізичні, трансцендентальні, соціокогнітивні, психокогнітивні, техно-

системні та системні), зміст яких системно розкрито їх авторами (Р. Аллен, Г. Башляр, Ф. Блум, Дж. Брунер, Л. Виготський, О. Вишневський, Ф. Гартман, У. Глассер, А. Лейзерсон, К. Роджерс, О. Сухомлинська, Л. Хофстедтер та ін.). Загалом виховні концепції мають на меті формування вільної, креативної особистості і відштовхуються від її актуального рівня розвитку та пов'язаних з нею потреб та інтересів. При цьому береться до уваги культурно-історичний контекст розвитку. Тому, на нашу думку, відмова саме сьогодні від історії, традицій, інших духовних надбань народу може згубно позначитися на формуванні патріотизму молоді. Нова філософія виховання повинна детермінувати підходи до створення виховних технологій, які враховують вікові, індивідуальні, географічні, національні чинники, когнітивну, вольову та емоційно-чуттєву сферу життєдіяльності особистості.

Тлумачний словник української мови визначає патріотизм як любов до Батьківщини, до свого народу. Патріот – це людина, що любить свою Батьківщину, віддана своєму народові, готова заради них на самопожертву і подвиг [7, с. 223]. Для нашого дослідження важливими є подані в сучасних психолого-педагогічних працях сутнісні характеристики патріотизму як філософської, соціальної та психологічної категорії [4]. Так, філософія тлумачить це поняття як явище, морально-політичний принцип, якість особистості, одну із форм діалектичного поєднання особистих і суспільних інтересів, єднання людини й суспільства (А. Бичко, І. Надольний, Л. Сохань та ін.). Психологічна наука (Б. Ананьєв, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонтєв та ін.) вивчає механізми інтеріоризації тих соціальних процесів та явищ, що впливають на формування патріотичних якостей, які генеруються стійким переживанням любові людини як до найближчого, так і до віддаленого середовища, в якому вона перебуває і яке є для неї значущим. В основі патріотичного виховання лежать психологічні механізми розвитку мотиваційно-ціннісної сфери особистості – почуттів, переконань, ціннісних орієнтацій, якостей. Крім того, науковці по-різному розглядають поняття патріотичного виховання: як визначний принцип вітчизняної педагогіки (Б. Кобзар, В. Оржеховська), як духовно-моральний принцип (Г. Ващенко, Т. Дем'янюк), як основний принцип національного виховання (В. Кузь, М. Стельмахович, Б. Ступарик). О. Вишневський визначає національно-патріотичне виховання як діяльність, що впливає з потреб національного життя і процесів державотворення [1].

Проведений аналіз наукової літератури та законодавчої бази (Конституція України, закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті», «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років», «Про заходи щодо

поліпшення національно-патріотичного виховання дітей та молоді», «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки», постанова Верховної Ради України «Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді», наказів Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та Методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах», «Про затвердження Плану заходів щодо посилення національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді», листа Міністерства освіти і науки України «Щодо протидії пропаганді сепаратизму та антиукраїнській ідеології в системі освіти» та ін.) з досліджуваної проблеми дає нам змогу трактувати поняття «патріотичне виховання студентів в освітньому середовищі магістратури університету» як комплексну системну і цілеспрямовану виховну діяльність керівництва, науково-педагогічних працівників, культурно-освітніх організацій, родин студентів, засобів масової інформації, інших інституцій щодо формування та розвитку у студентів високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо українського народу, готовності до виконання професійного, громадянського і конституційного обов'язку щодо захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави.

Патріотичне виховання студентів слід розглядати як складний процес, усі компоненти якого повинні бути взаємопов'язані між собою і при цьому доповнювати один одного, що передбачає цілеспрямоване і комплексне його здійснення як у процесі навчання, так і в позааудиторній діяльності через вивчення гуманітарних дисциплін, участь студентів в діяльності громадських організацій патріотичної спрямованості, а також у відповідній діяльності молодіжних рухів, акцій та заходів.

Першочерговим завданням щодо формування патріотичних почуттів студентів є активне їх включення в різноманітні види діяльності, що сприятиме накопиченню досвіду патріотичної поведінки та відносин. До таких видів діяльності можна віднести історико-краєзнавчу і пошукову роботу, що реалізується в рамках студентського краєзнавчого туризму. Формами пошукової роботи є: знаходження історичних відомостей про рідний край, складання історії рідного міста, фотодокументів, літописів, написання творів, рефератів тощо. Істотну роль в залученні студентів до культурної спадщини, свят, традицій, народного мистецтва відіграє проведення мистецьких заходів, фестивалів, створення Інтернет-сайтів, Веб-сторінок наповнених патріотичним змістом. В освітньому процесі доцільно використовувати такі форми роботи як засідання круглих столів, форуми, вікторини, олімпіади, конкурси, наукові конференції патріотичної спрямованості. Особлива роль у формуванні

патріотичних якостей студентів належить створенню студентських патріотичних клубів. У цьому зв'язку важливо залучати студентів до діяльності в науково-дослідних студентських товариствах, в патріотичних і благодійних акціях, в благоустрої історичних пам'яток. З метою вшанування героїзму співвітчизників ефективними формами виховної роботи є участь в організації музеїв Героям Небесної Сотні та героям АТО, *соціального мультимедійного проекту «Переможці»*, створенні Книг пам'яті полеглих за Україну, стендів присвячених пам'ятним героїчним подіям, *волонтерська робота в Центрах практичної допомоги захисникам України, участь у заходах Дня Пам'яті та Дня Перемоги*. Нами встановлено, що ефективним шляхом формування патріотизму студентів є створення інтерактивного освітнього середовища магістратури університету, де студенти виявляють себе як громадяни й патріоти, формується їхня патріотична позиція. Процес формування патріотичної позиції особистості студента буде ефективнішим, якщо в університеті створена система роботи, що включає моральну, патріотичну, правову освіту, в т.ч. через кураторську діяльність; систематичний розгляд результатів такої роботи на засіданнях вчених (педагогічних) рад, зборах, службових нарадах, науково-практичних конференціях; налагодження тісної взаємодії з керівниками місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, ветеранськими та іншими громадськими організаціями, творчими спілками; проведення днів відкритих дверей, днів інформування, місячників шефської роботи, державних та професійних свят; поширення передового досвіду виховної діяльності науково-педагогічних працівників, кураторів навчальних груп; залучення діячів культури, мистецтва, вчених, ветеранів для патріотичного виховання студентів тощо.

Досягнення мети патріотичного виховання студентів в освітньому середовищі магістратури університету, як засвідчує наше дослідження, можливе при виконанні таких умов: сприяння державній політиці щодо створення умов для соціального, культурного, духовного, морального, фізичного розвитку молоді; створення можливостей для активного залучення студентів до вирішення освітніх, соціальних, наукових, екологічних та інших проблем; інформаційне забезпечення утвердження патріотизму як цінності в свідомості і почуттях студентів; збагачення змісту патріотичного виховання студентів в освітньому середовищі магістратури університету шляхом включення культурного, воєнно-історичного, морального, психолого-педагогічного та інших компонентів, сучасних досягнень в галузі соціально-гуманітарних наук; удосконалення технологій патріотичного виховання студентів в освітньому середовищі магістратури університету.

В більш конкретному плані мова повинна йти про необхідність ґрунтовного, всебічного, довгочасного вирішення всього комплексу взаємопов'язаних завдань теоретичного, дослідницького і практичного

характеру створення умов для оптимізації виховної діяльності магістратури університету щодо патріотичного виховання студентів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, патріотичне виховання студентів в освітньому середовищі магістратури є інтегральною системою, складовою частиною виховного процесу університету, ефективність якої може бути досягнена за умови формування національної свідомості, гідності, виховання поваги до Конституції України, її законодавства та державної символіки, наповнення виховання національно-історичними надбаннями українського народу, кращими професійними традиціями. *Перспективами подальших розвідок* у розглянутому питанні можуть стати організаційно-педагогічні аспекти патріотичного виховання студентів, інформаційно-технологічного забезпечення даного процесу тощо.

Література

1. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. / О. Вишневський. – Вид. 3-тє, доопрац. і доповн. – Київ : Знання, 2008. – 566 с.
2. Дослідження проблем патріотичного виховання у Відділенні загальної педагогіки та філософії освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://naps.gov.ua/ua/press/releases/715/>. – Назва з екрана.
3. Ідентичність громадян України в нових умовах : стан, тенденції, регіональні особливості // Національна безпека і оборона. – 2016. – №3–4. – С. 31.
4. Жаровська О. П. Патріотичне виховання студентів в освітньо-виховному середовищі педагогічного університету : автореф. дис. ... канд. пед. наук : [спец.] 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Жаровська Олена Петрівна ; Вінницький держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2015. – 23 с.
5. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / А. І. Кузьмінський. – Київ : Знання, 2005. – 485 с.
6. Лутай В. С. Філософія сучасної освіти: навч. посібн. / В. С. Лутай. – Київ : Центр «Магістр-S» Творчої спілки вчителів України, 1996. – 256 с.
7. Новий тлумачний словник української мови у 4 т. / В. Яременко, О. Сліпущко. – Т. 3. – Київ : Аконіт, 1999. – 927 с.
8. Політична культура та парламентаризм в Україні : сучасний стан та основні проблеми (інформаційно-аналітичні матеріали до фахової дискусії 14 грудня 2017 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://razumkov.org.ua/uploads/socio/2017_Politychna_kultura.pdf. – 125 с.
9. Рабаданова Л. В. Бібліометричний аналіз наукових публікацій у галузі національно-патріотичного виховання в загальнодержавній реферативній базі даних «Україніка наукова» (1998-2015 рр.) [Електронний ресурс] / Л. В. Рабаданова. – Режим доступу : <http://lib.iitta.gov.ua/166132/1/Рабаданова.pdf>.

Bibliography

1. Vishnevskiy O. Theoretical foundations of modern Ukrainian pedagogy : teach. manual / O. Vishnevskiy. – View. 3rd, finishing works. and complemented. – Kiyiv : Znannya, 2008. – 566 p. (in Ukrainian)
2. Research of problems of patriotic education in the Department of general pedagogy and philosophy of education [Electronic resource]. – Access mode : <https://naps.gov.ua/en/press/releases/715/>. – Title from the screen. (in Ukrainian)
3. Identity of Ukrainian citizens in the new conditions : state, tendencies, regional features / Natsionalna bezpeka i oborona. – 2016. – №3–4. – P. 31. (in Ukrainian)
4. Zharovska O. P. Patriotic education of students in educational and educational environment of the pedagogical university : author's abstract. dis ... candidate ped sciences : [specialty] 13.00.07 «Teoriya i metodika vihovannya» / Zharovska Olena Petrivna ; Vinnitskiy derzh. ped. un-t im. M. Kotsyubinskogo. – Vinnitsya, 2015. – 23 p. (in Ukrainian)
5. Kuzminskiy A. I. Pedagogics of higher school: teach. manual / A. I. Kuzminskiy. – Kiyiv : Znannya, 2005. – 485 p. (in Ukrainian)
6. Lutay V. S. Philosophy of modern education : teach. manual / V. S. Lutay. – Kiyiv : Tsentr «Magistr-S» Tvorchoyi spilki vchiteliv Ukrayini, 1996. – 256 p. (in Ukrainian)
7. New explanatory dictionary of the Ukrainian language in 4 t. / V. Yaremenko, O. Slipushko. – T. 3. – Kiyiv : Akonit, 1999. – 927 p. (in Ukrainian)
8. Political culture and parliamentarism in Ukraine : current state and main problems (informational and analytical materials for the professional discussion December 14, 2017) [Electronic resource]. – Access mode : http://razumkov.org.ua/uploads/socio/2017_Politychna_kultura.pdf. – 125 p.
9. Rabadanova L. V. Biometric analysis of scientific publications in the field of national-patriotic education in the national abstract database «Ukrayinika naukova» (1998-2015) [Electronic resource] / L. V. Rabadanova. – Access mode : <http://lib.iitta.gov.ua/166132/1/Rabadanova.pdf>. (in Ukrainian)

УДК 930:728:908+37:7:379.8

Крижанівський Олександр Анатолійович – кандидат архітектури, доцент кафедри дизайну Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка

E-mail: kryzhanovsky3@gmail.com

ЗБЕРЕЖЕННЯ ОБ'ЄКТУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ – САДИБИ З БУДИНКОМ, В ЯКОМУ ПРОЖИВАВ М. М. КОЦЮБІНСЬКИЙ У М. БАР ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА СТВОРЕННЯ НА ЙОГО БАЗІ РЕГІОНАЛЬНОГО КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОГО ЦЕНТРУ ДЛЯ ПРОВАДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Авторський проект направлений на збереження на території Барської міської об'єднаної територіальної громади Вінницької області об'єкту культурної спадщини – садиби з будинком, в якому проживав М.М. Коцюбинський у м. Бар Вінницької області. Створення на її базі Регіонального культурно-мистецького центру для провадження туристичної діяльності. Загальна ціль проекту - це створення в Україні можливостей для розвитку конкурентоспроможного на внутрішньому та світовому ринках національного туристичного продукту, формування позитивного іміджу Вінницької області у сфері мистецького туризму, розширення внутрішнього та збільшення обсягів в'їзного туризму. Даний захід здійснюється в рамках реалізації проекту Центру соціокультурного

проектування Міжнародного товариства прав людини «Барська земля Поділля – європейський вимір для сталого розвитку».

Ключові слова: об'єкт культурної спадщини; будинок, в якому проживав М. М. Коцюбинський; Регіональний культурно-мистецький центр; туристична діяльність; Центр соціокультурного проектування Міжнародного товариства прав людини.

Kryzhanovsky Oleksandr – Candidate of Architecture, Associate Professor of the Design Department of the Institute of Arts of Borys Grinchenko Kyiv University

E-mail: kryzhanovsky3@gmail.com

**CONSERVATION OF THE OBJECT OF THE CULTURAL
HERITAGE - THE MANOR WITH THE HOUSE WHERE LIVED
M. KOTSIUBINSKY IN THE BAR CITY
OF VINNITSKY REGION AND CREATION ON ITS BASIS OF
THE REGIONAL CENTER OF CULTURE AND ARTS FOR THE
IMPLEMENTATION OF TOURIST ACTIVITY**

Annotation. *The author's project is aimed at preserving in the territory of the Bar's urban united territorial community of Vinnitsa region an object of cultural heritage - a manor with the house where lived M. Kotsyubinsky in the Bar city of Vinnytsky region. Creation on its basis of the Regional Center of Culture and Arts for the implementation of tourism activities. The overall goal of the project is to create opportunities in Ukraine for the development of a national tourist product that is competitive on the domestic and global markets, the formation of a positive image of the Vinnitsky region in the field of artistic tourism, the expansion of domestic tourism, and an increase in the volume of inbound tourism. This event is carried out within the framework of the project of the Center for Socio-Cultural Design of the International Society for Human Rights «Bar land of the Podillya - European Dimension for Sustainable Development». The project provides. Development of design and budget documentation and carrying out for the restoration of the Kotsyubinsky house. Creation of the material base and filling the administrative staff of the Regional Cultural and Arts Center. Training of personnel for the performance of official duties. Establishment of international relations. Conducting archaeological research of the cultural layer of XV - XVI centuries on the territory of the Kotsyubinsky house in the city of Bar.*

Key words: *object of cultural heritage; the house in which MM Kotsiubynsky lived; the Regional center of culture and arts; tourist activity; Center for Socio-Cultural Design of the International Society for Human Rights.*

Крыжановский Александр Анатолієвич – кандидат архітектури, доцент кафедри дизайну Інститута мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка
E-mail: kryzhanovsky3@gmail.com

**СОХРАНЕНИЕ ОБЪЕКТА КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ –
УСАДЬБЫ С ДОМОМ, В КОТОРОМ ПРОЖИВАЛ
М. М. КОЦЮБИНСКИЙ В Г. БАР ВИННИЦКОЙ ОБЛАСТИ
И СОЗДАНИЕ НА ЕГО ОСНОВЕ РЕГИОНАЛЬНОГО ЦЕНТРА
КУЛЬТУРЫ И ИСКУССТВ ДЛЯ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ
ТУРИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

Аннотация. Авторский проект направлен на сохранение на территории Барской городской объединенной территориальной общины Винницкой области объекта культурного наследия - усадьбы с домом, в котором проживал М.М. Коцюбинский в г. Бар Винницкой области. Создание на ее базе Регионального центра культуры и искусств для осуществления туристической деятельности. Общая цель проекта - это создание в Украине возможностей для развития конкурентоспособного на внутреннем и мировом рынках национального туристического продукта, формирование положительного имиджа Винницкой области в сфере культурно-художественного туризма, расширения внутреннего и увеличение объемов въездного туризма. Данное мероприятие осуществляется в рамках реализации проекта Центра социокультурного проектирования Международного общества прав человека «Барская земля Подолья - европейское измерение для устойчивого развития».

Ключевые слова: объект культурного наследия; дом, в котором проживал М. М. Коцюбинский; Региональный центр культуры и искусств; туристическая деятельность; Центр социокультурного проектирования Международного общества прав человека.

Формулювання проблеми. Відповідно до проведеного SWOT-аналізу [7], сильною стороною Барської територіальної об'єднаної громади є багата історико-архітектурна і духовна спадщина, що сприяє розвитку туризму. Слабкою стороною є занедбаність історичних пам'яток, які не використовуються в культурно-просвітницьких цілях. Потенційно можливим є зростання популярності історичного, наукового, мистецького, шкільного та студентського туризму.

Пам'ятка історії і культури місцевого значення (№ 313 від 10.06.1971 р) – будинок № 15 по вул. Святого Миколая у м. Бар Вінницької обл., в якому жила родина М. М. Коцюбинського з 1872 – 1875 рр., був збудований в другій половині XIX ст. і нині перебуває в гостро аварійному

стані. Останні капітальні ремонти проводилися у 1948, 1966-1968, 1973-1974 рр.

Садиба з будинком розташована в самому центрі міста поряд з пам'ятками національного значення (Кармелітський монастир, Кафедральний собор Успіння Пресвятої Богородиці, костьол Святої Анни, залишки фортеці), які відвідують тисячі туристів, прихожани та іноземні делегації. Проблема полягає у відсутності належного утримання й використання цієї пам'ятки національного надбання, що спричинене непридатністю будівлі для експлуатації. Це, перш за все відображається на туристичному іміджі Барської міської об'єднаної територіальної громади та Поділля в цілому, оскільки постать Михайла Коцюбинського є знаковою для української культури.

За оцінкою Всесвітньої туристичної організації ООН (ЮНВТО), щорічно в світі реєструється близько 1 млрд. подорожей за кордон (і це не рахуючи внутрішнього туризму). На частку туризму припадає 10% глобального ВВП і 6% – загального світового експорту. Загальна кількість робочих місць, що прямо або опосередковано стосуються сфери туризму, становить 11%. У 2015 році частка міжнародних туристичних прибуттів збільшилася на 4,4% і становила 1184 млн. туристів [8]. За прогнозом Всесвітньої туристичної організації до 2020 року Україна може увійти в першу двадцятку країн з найбільш популярними напрямками туризму [2].

Причини виникнення проблеми.

1. Відсутність стратегії розвитку туристичної інфраструктури у місті Бар, що призводить до нераціонального використання історико-культурного потенціалу об'єктів культурної спадщини для туристичної діяльності.

2. Відсутність бюро промоції туристичного потенціалу громади, що призводить до недостатньої обізнаності населення регіону (регіонів), щодо цінностей території та об'єктів історико-культурної спадщини Барської міської об'єднаної територіальної громади.

3. Відсутність проектно-кошторисної документації на реставрацію об'єкту культурної спадщини – будинку, в якому проживав М. М. Коцюбинський.

Наслідки проблемної ситуації. Проблема аварійного стану будинку і садиби М. Коцюбинського може призвести до фізичного зникнення пам'ятки історії і культури місцевого значення – будинку в якому жила родина М. М. Коцюбинського з 1872 – 1875 рр. у м. Бар, а також негативно вплинути на:

1. зниження позитивного іміджу Барської міської об'єднаної територіальної громади у сфері туризму на зовнішньому та внутрішньому туристичному ринку;

2. зменшення кількості внутрішніх та зовнішніх туристів, що відвідують об'єкти культурної спадщини на території Барської міської об'єднаної територіальної громади;

3. зменшення кількості робочих місць, що прямо або опосередковано стосуються сфери туризму.

Загальнонаціональною проблемою є те, що Україна може не увійти в першу двадцятку країн з найбільш популярними напрямками туризму. На світовому рівні частка туризму може залишатися на рівні 10% глобального ВВП і 6% – загального світового експорту. Зникнення кожної знакової пам'ятки негативно позначається на загальному іміджі держави.

Актуальність проекту. Проект став продовженням роботи щодо аналізу та вирішення кола проблем, що були сформульовані в Резолюції та рекомендаціях «Круглого столу» на тему «Культурна, історична, архітектурна та природна спадщина Барської землі Поділля в контексті сталого просторового розвитку Європи» (м. Київ, 2 липня 2009 р.) [4], в Резолюції та Рекомендаціях II Міжнародної науково-практичної конференції «Барська земля Поділля: європейська спадщина та перспективи сталого розвитку (до 470-річчя надання місту Бар Магдебурзького права)» (м. Бар, 30 вересня 2010 р.) [5,6], що відбулися в рамках проекту Центру соціокультурного проектування Міжнародного товариства прав людини (далі Центр СКП МТПЛ) «Барська земля Поділля – європейський вимір для сталого розвитку» (автори та керівники проекту – М. М. Мосунов, О. А. Бакалець, О. А. Крижанівський), а також зафіксовані у матеріалах III та IV Міжнародних науково-практичних конференціях: «Барська земля Поділля: європейська спадщина та перспективи сталого розвитку», що були проведені у місті Бар у 2014 та 2016 роках.

Попередні напрацювання знайшли відображення у Стратегічному плані розвитку Барської міської об'єднаної територіальної громади до 2020 року і відповідає стратегічній цілі 3 «Розвиток туризму», операційній цілі 3.2. «Розвиток інфраструктури зеленого, релігійного та інших видів туризму, народних промислів», завданню 3.2.2. «Проведення ремонтних і реставраційних робіт пам'яток місцевого значення та об'єктів історико-культурної спадщини громади» [7].

Проект відповідає також завданням: «Збереження історико-культурних цінностей та природної спадщини, забезпечення в регіонах доступності до культурної та природної спадщини», «Застосування об'єктів культурної спадщини для провадження туристичної діяльності», пріоритетного напрямку «Раціональне використання природно-ресурсного потенціалу, збереження культурної спадщини та найцінніших природних територій» стратегічної цілі 1 «Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів» Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 06 серпня 2014 року № 385, плану заходів на 2015-2017 роки з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 07 жовтня 2015 року № 821.

Відповідно до проекту «Барська земля Поділля – європейський вимір для сталого розвитку» пропонується зробити м. Бар об'єктом та суб'єктом реалізації основних принципів «Європейської хартії міст II: Маніфесту нової урбаністики», прийнятої Радою Європи (2008); «Основних принципів сталого просторового розвитку європейського континенту» (Основні принципи СЕМАТ); Європейської ландшафтної конвенції (Флорентійська конвенція), прийнятої Комітетом Міністрів Ради Європи в 2000 р.; «Стратегії розвитку туризму і курортів», схваленої Кабінетом Міністрів України (2008), та інших нормативно-правових актів, що спрямовані на сталий розвиток суспільства та передбачають участь громадян у розробці, прийнятті та виконанні рішень.

Реалізація проекту стосується цільової групи Барської міської об'єднаної територіальної громади Вінницької області, які будуть займатися історичним, мистецьким, науковим, шкільним та студентським туризмом. Це митці, науковці, педагоги, студенти Барського гуманітарно-педагогічного коледжу імені Михайла Грушевського, працівники Барського історичного музею, Барської центральної бібліотеки, в кількості близько 100 осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

17 травня 2008 року в м. Бар Вінницької області в Барському гуманітарно-педагогічному коледжу імені Михайла Грушевського була проведена I Міжнародна науково-практичної конференції **«Бар. Барська земля – крізь призму століть»** [1]. На цій конференції були представлені доповіді: А. Паніматченко «Навчання Михайла Коцюбинського в Барській народній школі»; А. Подолинного «Сей період життя найбільш для мене важний...» Місто Бар у житті М. Коцюбинського»; Б. Подусівської «Життя та молоді роки М. Коцюбинського в Барі та Шаргороді», які висвітлювали барський період життя Коцюбинського. Про цей період життя маємо на сьогодні кілька важливих свідчень самого письменника, а також присвячених йому спогадів і наукових розвідок. Велику увагу мають автобіографічні нотатки письменника, його листи, деякі інші документи. На думку А. Подолинного, професора Вінницького педагогічного університету ім. М. Коцюбинського, усі ці матеріали є надзвичайно цінним джерелом для з'ясування проблеми, як формувався і визрівав талант класика української літератури XIX – XX ст., яку роль відігравав Бар у формуванні національної свідомості М. Коцюбинського.

В рамках цієї конференції експертно-консультативною радою Центру СКП МТПЛ була створена робоча група для розробки рекомендацій конференції та контролю за їх реалізацією в конкретних проектах.

10 червня 2008 року за сприянням Центру СКП МТПЛ в Державній науковій архітектурно-будівельній бібліотеці імені В. Г. Заболотного у м. Києві проведене перше засідання Бібліотечного клубу **«Національні святині»** на тему: **«Історія малих міст України: місто Бар Вінницької**

області». Основне завдання яке поставило керівництво Центру СКП МТПЛ перед учасниками засідання було: започаткувати нові форми комунікаційних зв'язків між суб'єктами сучасного соціокультурного процесу, які знаходячись окремо один від одного у різних історичних містах України, подібних до Бару та Києва, можуть взаємодіяти між собою з метою **створення національного руху сприяння відновленню європейської міської культури та захисту європейських регіональних ландшафтів**, зокрема, природо-культурних ландшафтів **Барської Землі Поділля**. Для досягнення цієї мети експерти Центру розробляють технології формування активних суб'єктів просторового сталого розвитку з розвиненою міською та регіональною культурою. Складовою цих технологій є соціокультурне проектування для привернення уваги громадськості до вивчення історії й культури своїх та інших малих міст, їх архітектурних пам'яток, на збереження свого природно-культурного надбання, розвитку регіонального краєзнавства та місцевого туризму. Завдяки рівню порушених проблем та якості розроблених ідей та рекомендацій засідання Бібліотечного клубу, цей захід був відмічений громадськістю міста Бар як значний, тому і увійшов до складу найважливіших подій в сучасній історії Барської землі Поділля.

2 липня 2009 року за організацією Центром СКП МТПЛ в Державній науковій архітектурно-будівельній бібліотеці імені В.Г.Заболотного (м. Київ) відбулося засідання «круглого столу» на тему: **«Культурна, історична, архітектурна та природна спадщина Барської землі Поділля в контексті сталого просторового розвитку Європи».**

Відповідно до прийнятої резолюції та рекомендацій «Круглого столу» представникам наукових, навчально-дослідних, навчальних та культурно-просвітницьким закладам було запропоновано розробити, відповідно до:

п.2.2., проекти для проведення науково-технічних досліджень фундаментів та розробки архітектурно-планувальних завдань щодо реконструкції музею-садиби Михайла Коцюбинського;

п.2.6., пропозиції щодо формування сучасних мереж соціально-культурної інфраструктури міста Бар;

п.2.7., сучасні принципи формування схем туристичних маршрутів міста, району та регіону;

п.2.8., перелік основних тем архітектурних та містобудівних проектів та тем робіт з дизайну міського середовища міста Бар, що відповідають інтересам громади та вимогам і нормам міжнародних організацій.

Представникам Барської міської ради було запропоновано сприяти розробці та впровадженню нормативно-правових документів, відповідно до:

п.3.22., містобудівній концепції історико-архітектурного центру міста;

п.3.24., концепції музею М. Коцюбинського в системі історико-архітектурного центру міста;

Представникам Вінницької обласної ради та Вінницької обласної державної адміністрації, було запропоновано відповідно до:

п.5.4., створити обласний туристично-інформаційний центр, як ресурс сталого соціально-економічного розвитку Барського та інших районів області;

п.5.5., розробити заходи щодо збереження й розвитку культурної, історичної, архітектурної та природної спадщини Барської землі Поділля та внести їх до обласної Програми розвитку культури та духовного відродження;

Міністерству освіти та науки України було запропоновано, відповідно до п.7.1.,7.6., створити комплексну міжвузівську програму, щоб місто Бар стало об'єктом наукових досліджень на рівні курсових та дипломних робіт.

23 січня 2010 року в читальному залі Барської районної бібліотеки, в рамках проекту «Барська земля Поділля: європейський вимір для сталого розвитку», відбулось засідання круглого столу під назвою «Формування концепції відродження музею-садиби М. М. Коцюбинського у Барі», В обговоренні взяли участь представники місцевої влади, керівники установ та навчальних закладів, громадські активісти і краєзнавці міста. На круглому столі було прийнято рішення про створення літературно-мистецького центру та музею Михайла Коцюбинського.

В подальшому, за сприянням О. Крижанівського, Державне підприємство «Державний науково-дослідний інститут будівельних конструкцій» (ДП НДІБК) в 2010 році провело обстеження та надало експертний висновок про технічний стан конструкцій будинку М. М. Коцюбинського.

29-30 вересня 2010 року (м. Бар) на базі Барського гуманітарно-педагогічного коледжу імені Михайла Грушевського проведена II Міжнародна науково-практична конференція *“Барська земля Поділля: європейська спадщина та перспективи сталого розвитку (до 470-ї річниці надання місту Бар Магдебурзького права)”*, ідея, концепція та тематика конференції розроблялась керівником Центру М. Мосуновим за участю експертно-консультативної ради Центру СКП МТПЛ.

Для реалізації в життя рекомендацій II Міжнародної науково-практичної конференції представникам Барської районної ради та Барської районної державної адміністрації спільно із науковими установами було запропоновано сприяти розробці та здійсненню, відповідно до:

п.3.10., концепції музею М. Коцюбинського в системі історико-архітектурного центру міста;

п.4.1., програми щодо збереження й розвитку культурної, історичної, архітектурної та природної спадщини Барської землі Поділля та внести їх до обласної Програми розвитку культури та духовного відродження,

програм (стратегій) соціально-культурного розвитку регіону. В рамках цих програм (стратегій) необхідно передбачити розробку, відповідно до:

п.4.2., стратегії сталого розвитку курортно-рекреаційних територій і туристичних центрів;

Міністерству освіти та науки України сумісно із Громадською радою при міністерстві при формування державної політики було запропоновано, відповідно до:

п.7.5., з метою розвитку туризму в місті Бар та районі, популяризації пам'яток історії та культури рекомендувати адміністрації Барського гуманітарно-педагогічного коледжу імені Михайла Грушевського розпочати підготовку фахівців за спеціальністю «Організація туристичного обслуговування». Відкриття у Барському гуманітарному коледжі імені Михайла Грушевського групи по спеціалізації «екскурсовод», «туризм», стратегічний менеджмент»;

п.7.7., сприяти створенню комплексної міжвузівської програми, щоб малі міста України та місто Бар стали об'єктом наукових досліджень на рівні курсових та дипломних робіт.

28 жовтня 2011 року кафедрою образотворчого мистецтва та дизайну Київського університету імені Бориса Грінченка під керівництвом доцента кафедри О.А. Крижанівського, в рамках реалізації рішень круглого столу від 23 лютого 2010 року та в рамках започаткованого на кафедрі проекту «Борис Грінченко та його соратник Михайло Коцюбинський» проведені обмірні роботи фасадів та приміщень музею-будинку Михайла Коцюбинського, затверджена тема та розпочата робота над дипломним проектом «Дизайн середовища музею-садиби Михайла Коцюбинського у м. Бар Вінницької обл.». В роботі передбачено дослідження дитячого періоду у творчості Михайла Коцюбинського, виготовлення обмірних креслень фасадів будинку, розробка історичної довідки, розробка пропозицій відновлення фасадів будинку, розробка сувенірної продукції, (календарі, пазли).

19 травня 2012 року у рамках святкування Дня міста та Днів польської культури, а також у рамках реалізації рішень круглого столу від 23 лютого 2010 року, відповідно до протоколу домовленості про співпрацю від 01 грудня 2011 року у місті Бар Вінницької області відбулася презентація проекту Центру СКП МТПЛ «Відродження європейської міської культури та архітектурного ансамблю історичного центру міста Бару Поділля».

В рамках презентації, поряд із передпроектними пропозиціями групи бакалаврів кафедри інформаційних технологій в архітектурі Київського національного університету будівництва і архітектури, був представлений дипломний проект кафедри образотворчого мистецтва та дизайну Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка «Дизайн середовища музею-садиби Михайла Коцюбинського у м. Бар Вінницької обл.» (робота студента IV курсу групи ДЗБ-1-08-4.Од Яноша

Яношовича Фріндта. Керівник – доцент кафедри, кандидат архітектури О. А. Крижанівський).

Загальні цілі проекту. Створення в Україні можливостей для розвитку конкурентоспроможного на внутрішньому та світовому ринках національного туристичного продукту, розширення внутрішнього та збільшення обсягів в'їзного туризму. Збереження та застосування об'єкту культурної спадщини – садиби з будинком, в якому проживав М. Коцюбинський у м. Бар Вінницької області для провадження культурно-мистецької туристичної діяльності. Це буде сприяти створенню оптимальних умов для розкриття власного туристичного потенціалу та формування позитивного іміджу Вінницької області з ефективним використанням конкурентних переваг регіональної економіки у сфері мистецького туризму на зовнішньому та внутрішньому туристичному ринку.

Конкретна ціль. Збереження об'єкту культурної спадщини Барської територіальної об'єднаної громади Вінницької області – садиби з будинком, в якому проживав М.М. Коцюбинський у м. Бар Вінницької області та створення на її базі Регіонального культурно-мистецького центру для провадження туристичної діяльності.

Види діяльності:

1. Розробка проектно-кошторисної документації на реставрацію будинку Коцюбинського.
2. Проведення реставрації будинку Коцюбинського.
3. Створення матеріальної бази та наповнення адміністративного штату Регіонального культурно-мистецького центру.
4. Створення стратегії розвитку центру. Навчання персоналу виконанню посадових обов'язків.
5. Культурно-просвітницька діяльність Регіонального культурно-мистецького центру. Налагодження міжнародних зв'язків.
6. Проведення археологічних досліджень культурного шару XV – XVI ст. на території садиби з будинком М.М. Коцюбинського у місті Бар.

Вид діяльності 1. Розробка проектно-кошторисної документації на реставрацію будинку Коцюбинського.

Попередні роботи. Комплексні наукові дослідження. Попередні роботи (ознайомлення з поточним станом об'єкта, визначення фізичного об'єму, складання акту технічного стану, втрат первісного вигляду та категорії складності пам'ятки, попередні пропозиції з реставрації). Складання реставраційного завдання. Історико-архівні та бібліографічні дослідження. Фотофіксація в архівах. Складання історичної записки. Архітектурні обміри пам'ятки, організація зондажів і шурфів. Детальне інженерне обстеження. Хіміко-технологічне дослідження.

Стадія «Проект». Розробка проекту реставрації (архітектурно-будівельні рішення). Складання креслень опорядження фасадів. Розробка

технології виконання ремонтно-реставраційних робіт. Розробка ПОРу. Виконання експозиційного матеріалу. Складання пояснювальної записки до проекту. Благоустрій території(генплан). Кошторисна документація на стадії «П». **Стадія «Робочі креслення».**

Вид діяльності 2. Проведення реставрації будинку Коцюбинського. Проведення будівельно-монтажних та реставраційних робіт фасадів. Внутрішні опоряджувальні роботи. Благоустрій території.

Вид діяльності 3. Створення матеріальної бази та наповнення адміністративного штату Регіонального культурно-мистецького центру. Закупка меблів, комп'ютерної техніки. Формування штатного розкладу центру. Інформування діяльності центру в ЗМІ. Проведення моніторингу, аудиту проекту.

Вид діяльності 4. Створення стратегії розвитку центру. Навчання персоналу виконанню посадових обов'язків. Організація та проведення тренінгу по виконанню посадових обов'язків працівників Регіонального культурно-мистецького центру. Створення статуту, стратегії розвитку культурно-мистецького центру.

Вид діяльності 5. Культурно-просвітницька діяльність Регіонального культурно-мистецького центру. Налагодження міжнародних зв'язків. Організація виставок, презентацій, майстер-класів. Промоційна діяльність. Створення проектів. Підготовка заявок на участь в грантах.

Вид діяльності 6. Проведення археологічних досліджень культурного шару XV – XVI ст. на площі 1600 кв.м на території садиби з будинком М. М. Коцюбинського.

1. Складання архітектурно-археологічного завдання.

2. Підготовка та проведення архітектурно-археологічних досліджень території садиби з будинком.

3. Звіт з висновком за результатами наукової археологічної експертизи садиби з будинком Коцюбинського у місті Бар.

Очікувані результати:

1. Проведення реконструкції садиби та будинку, в якому проживав М.М. Коцюбинський у м. Бар Вінницької обл.

2. Створення Регіонального культурно-мистецького центру на базі будинку, в якому проживав М.М. Коцюбинський.

3. Висновок за результатами наукової археологічної експертизи садиби Коцюбинського з можливістю виявлення структури садиби та втрачених будівель на її території, а також з перспективою їх відновлення. Поповнення Барського історичного музею археологічними артефактами.

Сталість результатів проекту.

Фінансова сталість. Подальший розвиток і функціонування Регіонального культурно-мистецького центру створить оптимальні умови для розкриття власного туристичного потенціалу Барської міської об'єднаної територіальної громади, що позначиться на формуванні й

розвитку джерел надходжень до місцевого чи державного бюджету. Участь в міжнародних грантових програмах по розвитку історичного, наукового, мистецького, шкільного та студентського туризму надасть можливість в подальшому перейти на засади самоокупності або незалежності від бюджетного фінансування.

Інституційна сталість. Створення на базі будинку-садиби Михайла Коцюбинського Регіонального культурно-мистецького центру у взаємодії з навчальними закладами міста, з такими як Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського, Барський історичний музей, Барська центральна бібліотека та інші культурні заклади міста, спільними зусиллями зможуть створити оптимальні умови для розкриття власного туристичного потенціалу. Угоди про співпрацю, які будуть укладатися із вітчизняними та зарубіжними партнерами, сприятимуть формуванню позитивного іміджу Вінницької області у сфері історичного, наукового, мистецького, шкільного та студентського туризму на зовнішньому та внутрішньому туристичному ринку.

Регіональний культурно-мистецький центр набуває повноважень власника матеріальних або інтелектуальних об'єктів (продуктів), одержаних за результатами проекту, а також вплив на розвиток місцевого потенціалу та вирішення наявних проблемних питань.

Політична сталість. Реалізація проекту на місцевому рівні стане поштовхом для розвитку туризму та створення оптимальних умов для розкриття власного туристичного потенціалу Барської міської об'єднаної територіальної громади та ефективного використання конкурентних переваг регіональної економіки. На державному рівні проект буде сприяти реалізації в Україні можливостей для розвитку конкурентоспроможного на внутрішньому та світовому ринках національного туристичного продукту, розширення внутрішнього та збільшення обсягів в'їзного туризму. Формування позитивного іміджу Вінницької області у сфері туризму на зовнішньому та внутрішньому туристичному ринку.

Загальні показники ефективності реалізації проекту:

1. Поява сучасно облаштованої історико-культурної пам'ятки з прилеглою до неї територією, що може бути адаптована для культурно-просвітницьких цілей.
2. Реалізація проекту стане додатковим поштовхом для розвитку туризму.
3. Створення постійних робочих місць та збільшення частки зайнятих у туристичній індустрії у загальній чисельності зайнятих у Вінницькій обл.
4. Забезпечення рівних можливостей.
5. Очікування додаткового надходження туристичного збору до державного та/або місцевого бюджету.
6. Збільшення кількості внутрішніх та іноземних туристів.

7. Збільшення кількості гостей культурно-мистецьких заходів, у т.ч. іноземних;

8. Збільшення середніх витрат туриста під час перебування та відпочинку на території Барської територіальної об'єднаної громади.

Література:

1. Бар. Барська земля – крізь призму століть / Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції / За наук. ред. Дмитрієнко М.Ф. – Бар. РВВ Барського ГПК, 2008. - 448 с.
2. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року Програма регіонального розвитку “Розвиток туризму» [Електронний ресурс] <http://miroraj.gov.ua/archives/29563>
3. Концепція II Міжнародної науково-практичної конференції “Барська земля Поділля: Європейська спадщина та перспективи сталого розвитку (до 470-річчя надання місту Бар Магдебурзького права)» [Електронний ресурс] <http://nauch.com.ua/kultura/7186/index.html>
4. Культурна, історична, архітектурна та природна спадщина Барської землі Поділля в контексті сталого просторового розвитку Європи: Матеріали засідання «Круглого столу», м. Київ, ДНАББ ім. В. Г. Заболотного, 2 липня 2009 р. / Редкол.: М. М. Мосунов (відп. ред.), О. А. Крижанівський, Г. А. Войцехівська, Д. О. Мироненко; Мінрегіонбуд України, ДНАББ ім. В. Г. Заболотного, Центр соціокультурного проектування та комунікативних технологій Інституту місцевої демократії, Барська районна державна адміністрація, Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського, Інститут інвестиційної стратегії регіонального розвитку, Київський національний університет будівництва і архітектури, Міжнародне товариство прав людини –Українська секція. – К., 2010. – 88 с.
5. Резолюція II Міжнародної науково-практичної конференції «Барська земля Поділля: європейська спадщина та перспективи сталого розвитку (до 470-річчя надання місту Бар Магдебурзького права)» / Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. 19. Серія: Історія: Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. П.С. Григорчука – Вінниця, 2011. – 337 с. – С. 324 – 325.
6. Рекомендації II Міжнародної науково-практичної конференції «Барська земля Поділля: європейська спадщина та перспективи сталого розвитку (до 470-річчя надання місту Бар Магдебурзького права)» / Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. 19. Серія: Історія: Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. П.С. Григорчука – Вінниця, 2011. – 337 с. – С. 326 – 332.

7. Стратегічний план розвитку Барської громади до 2020 року [Електронний ресурс] <http://www.bar-city.com.ua/strategiya-rozvitku.html>
8. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року [Електронний ресурс] <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249826501>

Bibliography:

1. Bar. Barska zemlia – kriz pryizmu stolit / Materialy I Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii / Za nauk. red. Dmytriienko M.F. – Bar. RVV Barskoho HPK, 2008. - 448 s.
2. Derzhavna stratehiia rehionalnoho rozvytku na period do 2020 roku Prohrama rehionalnoho rozvytku "Rozvytok turyzmu» [Elektronnyi resurs] <http://mioraj.gov.ua/archives/29563>
3. Kontseptsiiia II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Barska zemlia Podillia: Yevropeiska spadshchyna ta perspektyvy staloho rozvytku (do 470-richchia nadannia mistu Bar Mahdeburzkoho prava))» [Elektronnyi resurs] <http://nauch.com.ua/kultura/7186/index.html>
4. Kulturna, istorychna, arkhitekturna ta pryrodna spadshchyna Barskoi zemli Podillia v konteksti staloho prostorovoho rozvytku Yevropy: Materialy zasidannia «Kruhloho stolu», m. Kyiv, DNABB im. V. H. Zabolotnoho, 2 lypnia 2009 r. / Redkol.: M. M. Mosunov (vidp. red.), O. A. Kryzhanivskiy, H. A. Voitsekhivska, D. O. Myronenko; Minrehionbud Ukrainy, DNABB im. V. H. Zabolotnoho, Tsentrsotsiokulturnoho proektuvannia ta komunikatyvnykh tekhnolohii Instytutu mistsevoi demokratii, Barska raionna derzhavna administratsiia, Barskyi humanitarno-pedahohichnyi koledzh imeni Mykhaila Hrushevskoho, Instytut investytsiinoi stratehii rehionalnoho rozvytku, Kyivskiy natsionalnyi universytet budivnytstva i arkhitektury, Mizhnarodne tovarystvo prav liudyny –Ukrainska sektsiia. – K., 2010. – 88 s.
5. Rezoliutsiia II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Barska zemlia Podillia: yevropeiska spadshchyna ta perspektyvy staloho rozvytku (do 470-richchia nadannia mistu Bar Mahdeburzkoho prava))» / Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Vyp. 19. Seriia: Istorii: Zbirnyk naukovykh prats / Za zah. red. prof. P.S. Hryhorchuka – Vinnytsia, 2011. – 337 s. – S. 324 – 325.
6. Rekomendatsii II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Barska zemlia Podillia: yevropeiska spadshchyna ta perspektyvy staloho rozvytku (do 470-richchia nadannia mistu Bar Mahdeburzkoho prava))» / Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Vyp. 19. Seriia: Istorii: Zbirnyk naukovykh prats / Za zah. red. prof. P.S. Hryhorchuka – Vinnytsia, 2011. – 337 s. – S. 326 – 332.
7. Stratehichniy plan rozvytku Barskoi hromady do 2020 roku [Elektronnyi resurs] <http://www.bar-city.com.ua/strategiya-rozvitku.html>
8. Stratehiia rozvytku turyzmu ta kurortiv na period do 2026 roku [Elektronnyi resurs] <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249826501>

УДК: 37.015.3:378

Кулешова Олена Віталіївна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки Хмельницького національного університету

E-mail: lenakul@ukr.net

Міхеєва Людмила Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки Хмельницького національного університету

E-mail: ludamixeeva@ukr.net

СТРУКТУРА ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ФОРМУВАННЯ

Анотація. У публікації автори аналізують проблему психологічної культури як структурного психічного утворення, що формується і виявляється в педагогічній взаємодії, визначають структуру психологічної

культури особистості, виділяють та описують її компоненти: когнітивний, афективний, ціннісно-смисловий, поведінковий (діяльнісний), мотиваційний, рефлексивно-перцептивний, творчий. Автори статті обґрунтовують систему формування психологічної культури майбутніх педагогів на основі певних методологічних принципів, визначають основні критерії психологічної культури студента, які дозволяють оцінити ефективність освітньої діяльності.

Ключові слова: психологічна культура, структура психологічної культури, майбутні педагоги.

Kuleshova Olena Vitalievna – candidate of psychological sciences, associate professor of psychology and pedagogy department of Khmelnytsky National University

E-mail: lenakul@ukr.net

Mikheeva Lyudmila Vasylivna – candidate of pedagogical sciences, associate professor of psychology and pedagogy department of Khmelnytsky National University

E-mail: ludamixeeva@ukr.net

STRUCTURE OF PSYCHOLOGICAL CULTURE OF FUTURE TEACHERS AND PECULIARITIES OF ITS FORMATION

Annotation. In the publication, the authors analyze the problem of psychological culture as a structural mental formation, which is formed and manifested in the pedagogical interaction; determine the structure of the psychological culture of the individual, identify and describe its components: cognitive; affective; value-semantic; behavioral (activity); motivational; reflexive-perceptual; creative. The authors of the article substantiate the system of forming the psychological culture of future teachers on the basis of certain methodological principles; define the main criteria of the student's psychological culture, which allow to assess the efficiency of educational activity.

Key words: psychological culture, structure of psychological culture, future teachers.

Кулешова Елена Витальевна – кандидат психологических наук, доцент кафедры психологии и педагогики Хмельницкого национального университета

E-mail: lenakul@ukr.net

Михеева Людмила Васильевна – кандидат педагогических наук, доцент кафедры психологии и педагогики Хмельницкого национального университета

E-mail: ludamixeeva@ukr.net

СТРУКТУРА ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ И ОСОБЕННОСТИ ЕЕ ФОРМИРОВАНИЯ

Аннотация. В публикации авторы анализируют проблему психологической культуры как структурного психического образования, которое формируется и проявляется в педагогическом взаимодействии, определяют структуру психологической культуры личности, выделяют и описывают ее компоненты: когнитивный, аффективный, ценностно-смысловой, поведенческий, (деятельностный) мотивационный, рефлексивно-перцептивный, творческий. Авторы статьи обосновывают систему формирования психологической культуры будущих педагогов на основе определенных методологических принципов, определяющих основные критерии психологической культуры студента, которые позволяют оценить эффективность образовательной деятельности.

Ключевые слова: психологическая культура, структура психологической культуры, будущие педагоги.

У сучасному українському суспільстві відбуваються суттєві перетворення в усіх сферах його життя. Серйозні зміни торкнулися й сфери вищої освіти. Процеси глобальної інтеграції зі світовою освітньою системою диктують нові вимоги до випускника. Сучасний молодий фахівець має не лише виявляти жвавий інтерес до своєї професійної діяльності, а й бути готовим до ефективного й успішного просування в ній, а для цього він повинен володіти великим спектром соціальних якостей – умінням вести ефективний діалог і продуктивно взаємодіяти в полікультурному суспільстві. У зв'язку з цим перед вищою освітньою організацією в якості одного з важливих завдань стоїть підготовка фахівців, які володіють як професійними компетенціями, так і здібностями до плідної співпраці з урахуванням інтересів інших людей.

Психологічна культура, будучи культурою мислення, цінностей і смислів, духовно-морального розвитку особистості дозволяє сучасній людині не тільки конструктивно взаємодіяти на міжособистісному та соціальному рівнях, але й виявляти свою активність, ініціативу в суспільно-значущих масштабах.

Особливої актуальності проблема формування психологічної культури набуває в студентському віці, коли формуються соціальна самосвідомість і світогляд, йде активна підготовка до майбутньої професійної діяльності. Звернення до дослідження психологічної культури обумовлено тим, що дане поняття займає провідну позицію в структурі особистості та діяльності професіонала. Вивчення цієї проблеми є не лише науково, але й соціально значущою.

Мета статті полягає в аналізі структури психологічної культури особистості та обґрунтуванні системи формування психологічної культури майбутніх педагогів.

Психологічна культура є різнобічною інтегративною характеристикою педагога як особистості і суб'єкта діяльності, яка виступає ядром структури професійно-важливих якостей і гуманності особистості, ефективності професійної діяльності, а також можливості самореалізації, що забезпечує соціально-психологічну безпеку.

На думку Н.В. Чепелевої [1], психологічна культура педагога – це наявність педагогічного мислення, яке базується на системі теоретичних знань із педагогіки, загальної, вікової та педагогічної психології й виявляється в здатності використовувати ці знання, оперувати ними в практичній діяльності – в процесі прийняття рішень за конкретних педагогічних обставин під час організації навчально-виховного процесу, в ситуаціях спілкування з учнями – виявляти ті чи інші недоліки в своїй професійній діяльності, констатувати наявність чи відсутність у себе певних, необхідних для вчителя якостей. Іншими словами, психологічна культура вчителя – це феномен, який охоплює психологічну грамотність та компетентність, рефлексію у педагогічній діяльності.

У дослідницькій літературі на сучасному етапі пропонуються різні варіанти визначення структури психологічної культури. На думку Л.Д. Дьоміної, структура досліджуваного явища складається з поєднання таких компонентів: когнітивного (набуття психологічних знань, умінь, символів); ціннісно-сміслового (індивідуальні характеристики особистості, класифікації цінностей); рефлексивного (самосвідомість); креативного (особливості творчого мислення); поведінкового (позиційна взаємодія) [2, с. 8].

Л.М. Колмогорова пропонує включати до структури такі складові: психологічну грамотність – процес і результат досягнення психологічних знань, умінь, нормативів у спілкуванні, поведінці, психічній діяльності тощо; психологічну компетентність – знання, що дозволяють ефективно діяти; ціннісно-смісловий компонент – систему поглядів, прагнень, переконань, ідеалів, позицій, відносин, вірувань особистості, її діяльності, взаємовідносин з самою собою і оточуючими тощо; рефлексію – вміння формулювати й аналізувати цілі процесу і результатів своєї діяльності, здатність до сприйняття та оцінки внутрішніх змін; культуротворчий компонент, який формує у людини з дитинства самосвідомість творця, здатного до перетворення дійсності [3, с. 33].

На думку І.В. Дубровіної, до структури необхідно включити два компонента – психологічні знання та загальну культуру людини [4].

На підставі аналізу запропонованих різними авторами варіантів структури психологічної культури, ми вважали за можливе провести певну інтеграцію і сформувати на підставі отриманих результатів перелік основних компонентів психологічної культури: когнітивний; афективний; ціннісно-смісловий; поведінковий (діяльнісний); мотиваційний; рефлексивно-перцептивний; творчий.

Когнітивний компонент пов'язаний, в першу чергу, із засвоєнням комплексу знань, що включає в себе психологічні знання, навички та вміння, здатність використовувати їх в діяльності; розпізнавати психічні стани особистості, риси характеру іншої людини; наявність стабільної мотивації в роботі з учнями; наявність почуття такту, терпимість до інших; спостережливість, здатність до фактичного аналізу, систематизації та узагальнення; творчу уяву. Самопізнання людини передбачає прийняття себе як особистості. Необхідність підвищувати рівень самопізнання пов'язана не лише з особистісною орієнтацією, а й рівнем професійного розвитку педагога, що дозволяє давати адекватну оцінку своїй діяльності, здатність до сприйняття внутрішнього світу інших людей, наукової обізнаності особистості щодо фактів і закономірностей, які формують її суб'єктивний світ, що передбачає певну специфіку особистості, її загальний психологічний склад і спрямованість розуму [5].

Афективний компонент базується на таких складових. Перша – психологічна стійкість – її високий рівень істотно знижує напруженість діяльності педагога, що дозволяє зберігати ресурси для його розвитку. Стійкість до емоційного впливу позитивно впливає на здатність педагога до терплячості. Друга – психологічна лабільність, яка проявляється в виразності, що виявляється за допомогою рухів, жестів, мови й інтонаційних особливостей, міміки, дозволяє виявити не тільки складові характеру педагога, а й особливості мислення, ставлення до інших особистостей, цінностей соціуму. Третя – конструктивна агресія, яка передбачає здатність до подолання бар'єрів у взаєминах, самоактуалізацію особистості та здатність висловлювати ідеї у ворожому оточенні, сприяє підвищенню викладацького рівня. Поєднання психологічної стійкості, лабільності та конструктивної агресії виявляється в розвиненій здатності до підтримання загального емоційного стану, внутрішньої гармонії, адекватної адаптації до необхідного в той чи інший період способу життя; збереженню стійкості та розумності в складних стресових ситуаціях; а також позитивних відносин і установок під час конфліктів; прояву розумової гнучкості тощо.

Мотиваційний компонент характеризується сформованістю системи цінностей, професійною спрямованістю на особистість учня, яка веде до педагогічного прогнозування. На думку Л.С. Колмогорової можна виділити такі індикатори психологічної спрямованості особистості [3]: виражена і стабільна зацікавленість в отриманні психологічних знань, в пізнанні психологічного аспекту дійсності, внутрішнього світу людини; в правильному виборі діяльності, що сприяє розкриттю та підтвердженню внутрішньої спрямованості особистості; наявність психологічної позиції. Н.В. Кузьміна зазначає, що педагогічна спрямованість характеризується інтересом, любов'ю та потребою в професійній діяльності, незважаючи на повноцінне усвідомлення її труднощів

[6]. Л.М. Мітіна визначає суть педагогічної спрямованості як усвідомлене прагнення педагога до самореалізації в професії [5]. Професійні зусилля педагога спрямовані, в першу чергу, на різнобічний розвиток особистості учня. Націленість освітнього та виховного процесу на особистість учня сприяє розвитку педагогічного прогнозування. Педагогічне прогнозування – це комплекс наукових психологічних знань і умінь, спрямований на збір випереджаючої інформації про суб'єкта педагогічної діяльності.

Поведінковий компонент психологічної культури педагога будується на комунікативній складовій – системі комунікативних якостей і комунікативних психічних механізмів, що забезпечують адекватний, ефективний, гуманний і безпечний інформаційний процес. Б.Д. Паригін вважає, що процес спілкування базується на психологічному контакті особистості, тобто комунікативні навички вчителя реалізуються в здатності встановлювати позитивний контакт з учнями, батьками, колегами в педагогічному процесі [7]. Також до психологічної культури входять здібності до вольової й емоційної саморегуляції, які базуються на таких вольових якостях, як принциповість, дисциплінованість, почуття відповідальності й обов'язку, організованість, самостійність. У разі недотримання встановлених норм і правил людина відчуває докори сумління, почуття провини, втрачає самоповагу. Поведінковий компонент виявляється і в певному стилі поведінки, методах досягнення взаєморозуміння в спілкуванні, умінні вирішувати конфлікти. Підпорядкування конфлікту законам конструктивного спілкування можливе лише за наявності у педагога творчого підходу, розвинених комунікативних навичок, знання специфіки учасників міжособистісного конфлікту.

Рефлексивно-перцептивний компонент включає в себе розвинену спостережливість. Підкреслюючи її важливу значущість в соціальній взаємодії, Л.А. Регуш виділяє три основні риси: 1) обумовлюється необхідністю виявити внутрішній психічний стан особистості через специфіку зовнішньої поведінки; 2) пов'язана з диференціацією ознак за допомогою яких людина позиціонує себе в суспільстві; 3) інтерес до особистості як об'єкту сприйняття і спостереження [8, с. 25-27].

На наш погляд, центральним компонентом психологічної культури виступає *ціннісно-смысловий*, що формується з цінностей, відносин, соціальних поглядів і установок – комплексу явищ, що визначають ставлення особистості до інших людей. У структурі особистості важливу роль відіграють особистісні цінності, оскільки вони виконують функцію внутрішніх носіїв соціальної регуляції. Даний компонент відображає ставлення до партнера по взаємодії як до цінності. Психологічна сторона такого ставлення утворюється трьома елементами: мотиваційним, когнітивним і операційним. Мотивація установки на цінність іншої людини полягає в необхідності співпраці, рівноправних партнерських

взаємин, колективного вирішення проблемних ситуацій. У когнітивному плані мотиваційна установка проявляється в готовності сприймати думку іншої людини, усвідомлювати складність, мінливість, унікальність іншої особистості. Операційний план, перш за все, виявляється в стабільній установці до діалогу. Саме цей компонент дає можливість об'єднати та інтегрувати властивості всіх інших складових психологічної культури, що забезпечує її цілісність і якісну своєрідність. Ці властивості впливають на справжність і зрілість психологічної культури людини.

Творчий компонент психологічної культури формує особливості розумової педагогічної діяльності, її особливий стиль, обумовлений значущістю результатів, їх новизною, необхідністю складного синтезу всіх психічних сфер (пізнавальної, емоційної, вольової і мотиваційної) педагога [9]. Професійна творчість педагога має ряд особливостей: співтворчий процес у взаєминах педагога і учнів, педагога та його колег, заснований на єдиній меті і взаємній зацікавленості в діяльності; вміння педагога контролювати емоційно-психологічний стан, що сприяє адекватній поведінці учнів; здатність організувати педагогічний процес, як творчий діалог, який не пригнічує ініціативу і винахідливість учнів і створює необхідні умови для самореалізації та розкриття творчого потенціалу.

Отже, психологічна культура розглядається нами як структурне психічне утворення, що формується і виявляється в педагогічній взаємодії, а також виступає основою особистісної гармонії і задоволеності. Зміст психологічної культури та її особливості повноцінно розкриваються через її основні структурні компоненти: когнітивний, афективний, мотиваційний, поведінковий (діяльнісний), ціннісно-смысловий, рефлексивно-перцептивний, творчий, що формують їх властивості.

Педагогічний процес – це ефективна організація взаємодії та співтворчості з учнями в різних видах діяльності. Виходячи з цього визначення, успішність праці вчителя характеризується змістом та якістю взаємин, що виникають в ході педагогічного спілкування. Для підвищення конструктивності спілкування педагогу слід орієнтуватися на вироблення у себе і учнів комунікативних якостей, вміння адекватно вибудовувати міжособистісні взаємини. Розвинута професійна самосвідомість, здатність до саморегуляції, цілеспрямоване пізнання, прагнення дослідити і приймати свій внутрішній світ і світ інших людей, орієнтація на учня, здатність до конструктивного діалогу, адекватність в оцінці міжособистісних відносин є важливими професійними якостями і складають ядро когнітивного компонента психологічної культури педагога.

Таким чином, у світлі цього твердження, першочерговим є питання щодо «озброєння» майбутніх вчителів значущим арсеналом психологічних методів для самостійного подолання життєвих і професійних труднощів, протистояння деструктивним явищам. Тут важливо, спираючись на вікові

особливості особистості студентського віку, показати практичне значення психологічного знання. Одне із найважливіших завдань практичної психології в системі освіти – завдання включення до її структури психологічної культури, концепція якої передбачає ставлення до дитини як до мети, змісту й основної цінності педагогічного процесу.

Становлення психологічної культури майбутніх педагогів може носити стихійний і контрольований характер, який є прикладом результативної цілеспрямованої діяльності психологів, педагогів, кураторів і батьків, що ведеться за допомогою спеціально організованої психологічної освіти.

Фундаментом формування психологічної культури є такі методологічні принципи: 1) врахування вікових і особистісних особливостей студентів; 2) цілісність формування психологічної культури; 3) опора на елементарні одиниці і генетично ранні форми існування психологічної культури; 4) активність, яка передбачає актуалізацію у майбутніх педагогів пізнавальних, практичних та афективних дій, що забезпечують засвоєння відповідних компонентів психологічної культури; 5) діяльнісне опосередкування міжособистісних відносин, мотивів і смислових установок особистості; 6) безперервність і наступність, що відображають взаємозв'язок всіх компонентів процесу формування психологічної культури; 6) варіативність і динамічність використання засобів, форм, методів і прийомів формування психологічної культури в залежності від рівнів її розвитку у студентів, етапи процесу формування; 7) дотримання психологічних технологій, спрямованих на формування стійких психічних утворень на основі застосування різних процедур інтеріоризації (узагальнення, вербалізації, вправи, індивідуалізації та ін.); 8) врахування мотиваційної готовності студентів до сприйняття інформації, надання студенту вільного вибору, творчого простору для самовираження, індивідуального підходу в прийнятті рішень, розкриття свого інтелектуального та творчого потенціалу; 9) психологічна безпека, що реалізується в ситуації безумовного прийняття особистості студента.

Основні критерії психологічної культури студента – майбутнього педагога, які дозволяють оцінити ефективність освітньої діяльності: адекватне сприйняття свого внутрішнього світу й особистісно-характерологічних якостей і властивостей; емоційна стійкість; ціннісне ставлення до себе й інших людей; позитивні установки і прагнення, обумовлені самодетермінацією; рефлексія своєї діяльності, спілкування; гармонійність ціннісно-смислової сфери; позитивні якості комунікативної культури; знання психологічних засобів самопізнання та спілкування і своєчасне їх застосування для вирішення психологічних проблем.

Таким чином, формування психологічної культури студентів – майбутніх педагогів є цілеспрямованою превентивною діяльністю, в штучно створених і підтримуваних психолого-педагогічних умовах, яка

зосереджена на розвитку ціннісно-сміслових установок, властивих особистості, що самоактуалізується, тобто спрямованих виключно на свій внутрішній світ і світ іншої людини, самопізнання, здатність сприймати інших людей і прогнозувати схеми поведінки конкретних вчинків, ефективної самоорганізації діяльності та діалогічного спілкування, побудові своєї поведінки на основі психологічного знання, посилення позитивних установок особистості і розкритті її творчого потенціалу.

Література

1. Чепелева Н.В. Психологічна культура майбутнього вчителя / Н.В. Чепелева // К. : Серія 7. Педагогічна. – 1989. – №8. – С. 24-27.
2. Демина Л.Д. Психологическая культура личности: общепсихологический контекст [Текст] / Л.Д. Демина, Н.А. Лужбина. – Сибирский психологический журнал, 2004. – № 19. – С. 7-10.
3. Колмогорова Л.С. Становление психологической культуры личности как ориентир современного образования [Текст] / Л.С. Колмогорова // Педагог: наука, технология, практика. – Барнаул, 1997. – С. 30-49.
4. Дубровина И.В. Практическая психология образования [Текст] / И.В. Дубровина. – С.-Петербург.: Питер, 2006. – 588 с.
5. Митина Л.М. Психология профессионального развития учителя [Текст] / Л.М. Митина. – М.: Флинта: Московский психолого-социальный институт, 1998. – 200 с.
6. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения [Текст] / Н.В. Кузьмина. – М.: Высшая школа, 1990. – 119 с.
7. Парыгин Б. Д. Социально-психологический климат коллектива [Текст] / Б. Д. Парыгин – М., 1981. – 192 с.
8. Регуш Л.А. Особенности взаимодействия преподавателей и студентов при изучении цикла психологических дисциплин в многоуровневом педагогическом образовании [Текст] / Л.А. Регуш // Психологическая подготовка в вузе: проблемы и подходы к ее решению: Сб. науч. ст. – СПб.; Челябинск, 2002. – С. 15-36.
9. Сластенин В.А. Формирование профессиональной культуры учителя [Текст]: учеб. пособие / В.А. Сластенин. – М.: Прометей, 1993. – 177с.

Bibliography

1. Chepielieva N.V. Psykholohichna kultura maibutnoho vchytelia / N.V. Chepielieva // K. : Seriiia 7. Pedahohichna. – 1989. – №8. – S. 24-27. (in Ukrainian)
2. Dyomina L.D. Psychological culture of the personality: all-psychological context [Text] / I. D. Dyomina, N.A. Luzhbina. – Siberian psychological magazine, 2004. – N 19. – S. 7-10. (in Russian)
3. Kolmogorova L. S. Formation of psychological culture of the personality as reference point of modern education [Text] / L. S. Kolmogorova //Teacher: science, technology, practice. – Barnaul, 1997. – S. 30-49. (in Russian)
4. Dubrovina I.V. Practical psychology of education [Text] / I.V. Dubrovina. – St.-Petersburg.: St. Petersburg, 2006. – 588 s. (in Russian)

5. Mitino L.M. Psikhologiya of professional development of the teacher [Text] / L. M. Mitina. – M.: Flinta: Moscow psikhologo-social institute, 1998. – 200 s. (in Russian)
6. Kuzmina N.V. Professionalism of the identity of the teacher and training officers [Text] / N.V. Kuzmina. – M.: The higher school, 1990. – 119 s. (in Russian)
7. Parygin B. D. Social and psychological climate of collective [Text] / B.D.Parygin – M., 1981. – 192 s. (in Russian)
8. Regush L.A. Features of interaction of teachers and students when studying a cycle of psychological disciplines in multilevel pedagogical education [Text] / L. A. Regush // Psychological preparation in higher education institution: problems and approaches to her decision: Сб. науч. Art. of – SPb.; Chelyabinsk, 2002. – S. 15-36. (in Russian)
9. Slastenin V. A. Formation of professional culture of the teacher [Text]: studies. Grant / VA. Slastenin. – M.: Prometheus, 1993. – 177 s. (in Russian)

УДК 371.134:793.31(07)

Куценко Сергій Володимирович – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри хореографії та художньої культури Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
E-mail: kutsenko.udpu@gmail.com

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ НАРОДНОГО ТАНЦЮ

Анотація. У статті проаналізовано проблему патріотичного виховання студентської молоді в контексті вивчення народного танцю. Автором наголошується, що модернізація патріотичного виховання в системі вищої освіти пов'язана з виявленням та збереженням його кращих традицій, оновленням змісту, проектуванням нових технологій, з обґрунтуванням організаційно-педагогічних умов підвищення його ефективності. За переконаннями автора, мова народного хореографічного мистецтва володіє потужною інтеграцією і змістотворчою цінністю. Саме народну хореографічну культуру автор вважає стрижнем системи, яка об'єднує єдиними цілями формування особистості майбутнього вчителя хореографії. Тому проблема патріотичного виховання знаходить своє вирішення у народній хореографічній творчості, яка володіє великою силою емоційного впливу і є важливим засобом формування ідейних переконань, моральних та духовних ідеалів людини.

Ключові слова: патріотичне виховання, студентська молодь, моральні цінності, народний танець, майбутній вчитель хореографії, вища школа.

Куценко Сергей Владимирович – кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры хореографии и художественной культуры Уманского государственного педагогического университета имени Павла Тичины

E-mail: kutsenko.udpu@gmail.com

ПАТРИОТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ В КОНТЕКСТЕ ИЗУЧЕНИЯ НАРОДНОГО ТАНЦА

Аннотация. В статье проанализирована проблема патриотического воспитания студенческой молодежи в контексте изучения народного танца. Автором отмечается, что модернизация патриотического воспитания в системе высшего образования связана с выявлением и сохранением его лучших традиций, обновлением содержания, проектированием новых технологий с обоснованием организационно-педагогических условий повышения его эффективности. По убеждению автора, язык народного хореографического искусства обладает мощной интеграцией и творческой ценностью. Именно народную хореографическую культуру автор считает стержнем системы, которая объединяет едиными целями формирование личности будущего учителя хореографии. Поэтому проблема патриотического воспитания находит свое решение в народном хореографическом творчестве, которое является важным средством формирования идейных убеждений, моральных и духовных идеалов человека.

Ключевые слова: патриотическое воспитание, студенческая молодежь, нравственные ценности, народный танец, будущий учитель хореографии, высшая школа.

Sergiy Kutsenko – candidate of pedagogical sciences, senior lecturer of choreography and artistic culture department of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

E-mail: kutsenko.udpu@gmail.com

PATRIOTIC EDUCATION OF STUDENT YOUTH IN THE CONTEXT OF STUDYING THE FOLK DANCE

Annotation. The problem of patriotic education of student youth in the context of studying the folk dance are analyzed in the publication. The author stressed that the problem of modernizing the patriotic education in the system of higher education is connected with the identification and preservation of its best traditions, updating of content, designing of new technologies, with the substantiation of organizational-pedagogical conditions of increasing its effectiveness. According to the author, the language of national choreographic art has a powerful integration and content-creating value. The folk choreographic culture that the author considers the pivot of system, which unites by the sole goals of forming the personality of the future teacher of choreography. Therefore, the problem of patriotic education finds its solution in

folk choreographic creativity, which has a great power of emotional influence and is an important means of forming ideological beliefs, moral and spiritual ideals of man.

One of the priority problems of education, on which our common future depends, is the creation of a modern system of patriotic education. The methodological basis of choreographic education is humanistic philosophy, where the person who strives for self-development is the central link. Modernization of the structure and content of choreographic education contributes to the revival of universal and national culture, the implementation of socio-pedagogical support for student youth.

Key words: *patriotic education, student youth, moral values, folk dance, future teacher of choreography, high school.*

Реалії сучасної української державності зумовлюють її стрімкий перехід у фазу духовного зміцнення, відродження культурно-історичних традицій, до стійкого розвитку. У цих умовах особливої значимості набуває завдання консолідації суспільства на основі демократичних цінностей, громадянського патріотизму. Патріотизм, як моральне почуття, є необхідною умовою для захисту національних інтересів, для досягнення успіху в міжнародній конкуренції, збереження і зміцнення українського суспільства. Адже майбутнє України залежить від ступеня готовності молодого покоління до достойної відповіді на історичні виклики та готовності захисту інтересів держави. Тому система патріотичного виховання потребує удосконалення, згідно з новими реаліями.

У Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2015-2020 роки зазначається, що національно-патріотичне виховання є багатокомпонентною та багатовекторною системою, яка формує майбутній розвиток Української держави [9, с. 8]. У Державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття) зазначено, що головною метою національного виховання є набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді незалежно від національної належності особистісних рис громадян Української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури. Серед пріоритетних напрямів реформування виховання: формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати; прищеплення шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій усіх народів, що населяють Україну; утвердження принципів загальнолюдської моралі: правди, справедливості, патріотизму, доброти, працелюбності, інших добродієв; формування творчої, працелюбної особистості та ін. [3].

Сучасний етап розвитку українського суспільства зобов'язує вищу школу націлити вектор своєї діяльності на патріотичне виховання студента

як складника його світогляду, виховувати пріоритетне ставлення до рідної країни, розпалювати почуття любові до рідної держави, формувати почуття відповідальності за її незалежність, а також збереження та примноження матеріальних і духовних цінностей. Тому, у сучасній вищій педагогічній освіті актуалізується нагальна потреба у вихованні патріотизму майбутніх учителів. Проблема модернізації патріотичного виховання в системі вищої освіти пов'язана з виявленням та збереженням його кращих традицій, оновленням змісту, проектуванням нових технологій, з обґрунтуванням організаційно-педагогічних умов підвищення його ефективності.

Проблеми патріотичного виховання молоді знаходяться у фокусі досліджень філософської та психолого-педагогічної науки. Різномічні аспекти патріотичного виховання підростаючого покоління знайшли своє відображення у працях провідних педагогів Г. Ващенка, О. Духновича, І. Огієнка, С. Русової, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, К. Ушинського, Я. Чепіги та ін., які у своїх працях визначне місце відводили патріотизму українського народу, а саме: любові до Батьківщини, до рідної мови, до свого народу; повазі до історичного минулого; формуванню національної свідомості. Психолого-педагогічні, соціально-педагогічні особливості патріотичного виховання молоді ґрунтовно розглядаються у працях Б. Ананьєва, О. Антонової, І. Беха, П. Блонського, Л. Виготського, О. Жаровської, М. Євтуха, І. Зязюна, Н. Кічук, Г. Костюка, В. Кузя, В. Мірошніченко, О. Петровського, О. Савченко, О. Стьопіної, К. Чорної, Л. Чупрій, Г. Шевченко та ін.

Проаналізувавши дослідження науковців, відзначимо основні причини зниження статусу патріотичного виховання як в соціумі, так і в системі освіти: виникнення в українському суспільстві стихійної, деструктивної для розвитку молоді соціальної ситуації; забуття вітчизняної історії, культури, традицій, деградація цінностей і, як наслідок, втрата спадкоємності поколінь; посилення бездуховності, падіння освітнього та культурного рівня підростаючого покоління; переоцінка ролі навчання та підготовки, зниження ролі виховання.

Мета статті – розглянути патріотичне виховання студентської молоді як складову підготовки майбутнього вчителя хореографії в контексті вивчення народного танцю.

Педагогічний словник визначає патріотизм як одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до Батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури. Патріотизм виявляється в практичній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів [2, с. 249].

Патріотичне виховання трактується як планомірна виховна діяльність, спрямована на формування у вихованців почуття патріотизму, тобто належного ставлення до Батьківщини та до представників спільних культури або країни. Таке виховання включає розвиток любові до

Батьківщини, національної самосвідомості й гідності; дбайливе ставлення до рідної мови, культури, традицій; відповідальність за природу рідної країни; потребу зробити свій внесок у долю Батьківщини; інтерес до міжнаціонального спілкування; прагнення працювати на благо рідної країни, її народу [5, с. 39].

Виховання патріотизму на думку О. Стьопіної, складна інтегрована система патріотичних якостей духовно-морального, емоційно-почуттєвого, інтелектуального та діяльнісно-поведінкового характеру. Виходячи з цього, науковцем визначено структуру патріотизму, яку складають такі компоненти: 1). духовно-моральний (почуття любові до Батьківщини, моральної відповідальності перед нею, відчуття духовного зв'язку зі своїм народом); 2) когнітивний (комплексні знання з історії та культури Батьківщини, патріотична свідомість); 3) ціннісний (потреба в інтеріоризації системи духовно-моральних і культурних національних і загальнолюдських цінностей, серед яких належне місце посідає патріотизм); 4) діяльнісний (готовність діяти на благо своєї країни, відстоювати її інтереси, захищати їх тощо); 5) ідентифікаційний: етнічна самоідентифікація (толерантне ставлення до представників інших народів на основі позитивної етнічної самоідентифікації); національна ідентифікація (національна гідність, відчуття своєї належності до нації, позитивне ставлення до співвітчизників); громадянськість (потреба у належному виконанні громадянських обов'язків) [10, с. 15].

За останні роки науковцями активно досліджувались різні аспекти проблеми патріотичного виховання, серед яких значна кількість робіт здійснювалася на тлі мистецтва, як ключового інструмента. Це дослідження Оксани Гевко «Національно-патріотичне виховання студентів вищих педагогічних закладів засобами декоративно-ужиткового мистецтва», 2003 р. [1]; Олени Стьопіної «Виховання патріотизму у студентської молоді засобами мистецтва», 2007 р. [10]; Світлани Оришко «Патріотичне виховання старшокласників у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності загальноосвітніх навчальних закладів», 2010 р. [8]; Мирослави Качур «Патріотичне виховання молодших школярів засобами художнього краєзнавства», 2010 р. [6]. Проведені дослідження засвідчують, що мистецтво є дієвим інструментом педагога у процесі патріотичного виховання майбутніх педагогів. Такої ж думки дотримується Г. Шевченко, яка переконує, що ефективним шляхом виховання духовно-моральних якостей особистості, до яких належить і патріотизм, є використання у педагогічному процесі засобів мистецтва. Науковець зазначає, що мистецька освіта є основою життя, тому не може бути культурної людини, яка її не має [11].

Вважаємо, що мова народного хореографічного мистецтва володіє потужною інтеграцією і змістотворчою цінністю. Саме народну хореографічну культуру можна вважати стрижнем системи, яка об'єднує єдиними цілями формування та виховання особистості майбутнього вчителя

хореографії. Адже тісний зв'язок з життям народу допомагає народженню правдивих образів танцю. Багатогранна мова народного хореографічного фольклору, його невичерпні можливості є й понині золотомною жилою, життєдайним джерелом. Народний танець, є змістом духовного життя, засобом художнього та морально-патріотичного виховання особистості в системі мистецької освіти, тісно пов'язаної з активною художньою творчістю на народній основі. Мистецтво народної танцювальної культури – один із універсальних і оптимальних засобів досягнення народних традицій, звичаїв, побуту, культури та історії загалом, через взаємодію з естетичними явищами та моральними нормами в духовному житті, повсякденній праці та спілкуванні з мистецтвом.

Значним виховним потенціалом володіє народний хореографічний фольклор, який є джерелом моральності та духовності багатьох поколінь. Створюючи правильне бачення та пізнання світу в цілому, він уміщує в собі засоби сприйняття та творення прекрасного, а також формування основ морального виховання студента. Вивчаючи духовну, етичну індивідуальність різних народів світу майбутні учителі хореографії відчують їхній дух, переживають сумні і щасливі моменти в їхньому житті, шанують їхні звичаї. Народні танці, акумулюючи такі моральні категорії, як відповідальність, обов'язок, честь, совість, терпимість, любов, повагу, співпереживання, виступають найважливішим засобом морального та патріотичного виховання.

У процесі вивчення народного танцювального мистецтва, виховання патріотичних цінностей у студентів є основою позитивних змін, що забезпечує широкі і різнобічні можливості для їхньої самореалізації, перетворює їх на повноцінний суб'єкт патріотичного виховання. Це передбачає: збагачення і оновлення змісту патріотичного виховання за допомогою включення в нього історичного, культурного, духовно-морального компонентів. На цій основі необхідно формувати у студентів здатність до самостійного аналізу, оцінки найважливіших явищ і подій, усвідомлення власної позиції щодо особистої участі в суспільному житті; розвиток актуалізованого, творчого мислення, морального спрямування особистості студента; збагачення змісту освіти і виховання розробленими формами і методами роботи. Форми і методи роботи, які використовуються для патріотичного виховання студентів на заняттях народного танцю мають великий потенціал, оскільки всі вони носять колективний характер. Це дозволяє зміцнити свої життєві позиції і патріотично ціннісні орієнтації.

Засадами патріотичного виховання на заняттях народного танцю є принципи формування їхньої особистості в колективній діяльності, в процесі усвідомлення і виконання соціальних ролей, оволодіння культурою, освоєнням соціального досвіду. У зв'язку з цим підкреслюється значення теорії розвивального навчання, в першу чергу, при вивченні народного танцю, вміння розуміти та інтерпретувати суспільні процеси і явища в художніх образах.

Основу народної хореографічно-педагогічної діяльності також становлять принципи полікультурності навчання і виховання з опорою на культурно-історичні традиції, регіональну самобутність, варіативність, збалансованість включення в загальний зміст освітнього процесу національного і регіонального компонентів.

Комплексне вирішення виховних завдань здійснюється через художньо-емоційний, естетичний, моральний та духовний зміст хореографічних творів.

У ході роботи над хореографічним твором велике значення має історичний аспект, де студент повинен ознайомитися з історико-культурними подіями, характерними для певного народу. Принцип наочності в процесі навчання і освоєння емоційно-художнього і технічного змісту хореографічного твору має важливе місце. Принцип зв'язку народного танцю з життям та традиціями проявляється на всіх етапах вивчення народного танцю завдяки широкому виконавському репертуару, що дає можливість проникати в образну сферу різних життєвих явищ. Розмірковуючи про функції традицій, зокрема хореографічних, варто відзначити функцію акумуляції і передачі соціального досвіду новим поколінням. Серед інших функцій традицій важливі та тісно пов'язані між собою – регулятивна і нормативна. Нормативна функція, або інакше функція орієнтування на певні цінності, дотримання правильних форм поведінки. В силу свого нормативного характеру традиція сприяє регулюванню в суспільстві відносин між людьми. Не менш важлива і виконувана традиціями функція – соціалізації, яка полягає у включенні студентів в систему соціальних цінностей, сприйнятті традицій свого народу [7, с. 120].

Народна хореографічна культура тісно пов'язана із світоглядом суспільства, громадською зрілістю, відношенням до суспільного обов'язку. Саме тому проблема патріотичного виховання знаходить своє вирішення у народній хореографічній творчості, яка володіє великою силою емоційного впливу і тому є важливим засобом формування ідейних переконань, моральних та духовних ідеалів людини.

Отже, однією з пріоритетних проблем освіти, від якої залежить наше спільне майбутнє, є створення сучасної системи патріотичного виховання. Система мистецької, зокрема хореографічної освіти, займає значиме місце в процесі патріотичного виховання студентської молоді. Методологічною основою хореографічної освіти є гуманістична філософія, де центральною ланкою виступає людина, яка прагне до саморозвитку. Модернізація структури та змісту хореографічної освіти сприяє відродженню загальнолюдської і національної культури, здійсненню соціально-педагогічної підтримки студентської молоді.

Література

1. Гевко О. І. Національно-патріотичне виховання студентів вищих педагогічних закладів засобами декоративно-ужиткового мистецтва: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / О. І. Гевко ; Нац. пед. університет ім. М. П. Драгоманова. – К., 2003. – 20 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко – К. : Либідь, 1997. – 374 с.
3. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ ст.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/896-93-п>. – Заголовок з екрана.
4. Жаровська О. П. Патріотичне виховання студентів в освітньо-виховному середовищі педагогічного університету : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Жаровська Олена Петрівна ; Вінницький держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2015. – 290 с.
5. Ігнатенко С. А. Виховання громадянськості студентської молоді / С. А. Ігнатенко. – Х. : Айлант, 2008. – 103 с.
6. Качур М. М. Патріотичне виховання молодших школярів засобами художнього краєзнавства : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Мирослава Михайлівна Качур. – Київ : Б. в., 2010. – 20 с.
7. Куценко С. В. Теорія і методика народно-сценічного танцю як інтеркультурний вимір виховання майбутнього вчителя хореографії / С. В. Куценко // Художні практики та мистецька освіта у кроскультурному просторі сучасності: Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції 29-31 березня, Полтава / [упоряд. М. М. Погребняк]. – Полтава : Видавництво «Симон», 2017 – С. 117–120.
8. Оришко С. П. Патріотичне виховання старшокласників у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності загальноосвітніх навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / С. П. Оришко. – Тернопіль : Б. в., 2010. – 20 с.
9. Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2015-2020 роки : указ Президента України від 13 жовтня 2015 р. № 580/2015 // Офіц. вісн. України. – 2015. – № 83. – С. 7–14.
10. Стьопіна О. Г. Виховання патріотизму у студентської молоді засобами мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / О. Г. Стьопіна. – Луганськ : Б. в., 2007. – 20 с.
11. Шевченко Г. П. Освіта та духовне виховання людини [Електронний ресурс] / Г. П. Шевченко. – Режим доступу : <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2885/1/Shevchenko.pdf>. – Заголовок з екрана.

Bibliography

1. Hevko O. I. National patriotic education of students of higher educational institutions by means of decorative and applied arts : avtoref. dys. ... kand. ped. Nauk : 13.00.07 / O. I. Hevko ; Nats. ped. universytet im. M. P. Drahomanova. – K., 2003. – 20 s. (in Ukrainian)

2. Honcharenko S. U. Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk / S. U. Honcharenko – K. : Lybid, 1997. – 374 s. (in Ukrainian)
3. Derzhavna natsionalna prohrama “Osvita» (Ukraina XXI st.) [Eelectronic recourse]. – URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/896-93-p> (in Ukrainian)
4. Zharovska O. P. Patriotic education of students in educational and educational environment of the pedagogical university: dys. ... kand. ped. Nauk : 13.00.07 / Zharovska Olena Petrivna ; Vinnytskyi derzh. ped. un-t im. M. Kotsiubynskoho. – Vinnytsia, 2015. – 290 s. (in Ukrainian)
5. Ihnatenko S. A. Civic education of student youth / S. A. Ihnatenko. – Kh. : Ailant, 2008. – 103 s. (in Ukrainian)
6. Kachur M. M. Patriotic education of junior pupils by means of artistic regional studies : avtoref. dys ... kand. ped. nauk: 13.00.07 / Myroslava Mykhailivna Kachur . – Kyiv : B. v., 2010. – 20 s. (in Ukrainian)
7. Kutsenko S. V. Theory and methodology of folk-stage dance as an intercultural dimension of the education of the future teacher of choreography / S. V. Kutsenko // Artistic practices and artistic education in the cross-cultural space of our time : Materialy IV Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii 29-31 bereznia, Poltava / [uporiad. M. M. Pohrebniak]. – Poltava : Vydavnytstvo «Symon», 2017 – S. 117–120. (in Ukrainian)
8. Oryshko S. P. Patriotic education of senior pupils in the process of tourist-local lore activity of general educational institutions : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.07 / S. P. Oryshko. – Ternopil : B. v., 2010. – 20 s. (in Ukrainian)
9. Pro Stratehiiu natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ditei ta molodi na 2015-2020 roky: ukaz Prezidenta Ukrainy vid 13 zhovtnia 2015 r. № 580/2015 // Ofits. visn. Ukrainy. – 2015. – № 83. – S. 7–14. (in Ukrainian)
10. Stopina O. H. The education of patriotism in the student's youth by means of art: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.07 / O. H. Stopina. – Luhansk : B. v., 2007. – 20 s. (in Ukrainian)
11. Shevchenko H. P. Education and spiritual education of a person [Eelectronic recourse] / H. P. Shevchenko. – URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2885/1/Shevchenko.pdf>. (in Ukrainian)

Науково-педагогічне видання

ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ

Випуск № 88

Частина 1

Комп'ютерна верстка і набір: М. Мороз (morozmaja@i.ua),
А. Сторожук (storojuk@ukr.net)

Надруковано з оригінал-макета авторів

Підписано до друку .....
Формат 60х84/8. Ум. друк. арк.33.
Зам. №.....2018 р.
Наклад .....прим.

Видавець та виготовлювач ТОВ «Нілан – ЛТД»,
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції України серія ДК № 4299 від 11.04.2012р.
21027, а/я 8825, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21
тел. : (0432) 69-67-69; 60-30-00